

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Filoloģijas fakultāte
Baltu valodu katedra

UNIVERSITY OF LATVIA
Faculty of Philology
Chair of Baltic Languages

BALTU FILOLOĢIJA

XV (1/2) 2006

Baltu valodniecības žurnāls

Journal of Baltic Linguistics

LU Akadēmiskais apgāds

BALTU FILOLOĢIJA

Redaktors / Editor

Pēteris Vanags

Latvijas Universitāte, Stockholms universitet

Redaktora vietnieki / Associate Editors

Lidija Leikuma
Latvijas Universitāte

Edmundas Trumpa
Latvijas Universitāte

Redakcijas kolēģija / Editorial Board

Saulius Ambrazas
Lietuvių kalbos institutas

Simas Karaliūnas
Vytauto Didžiojo universitetas

Aleksej Andronov
Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet

Benita Laumane
Liepājas Pedagoģijas akadēmija

Laimute Balode
Latvijas Universitāte,
Helsingin yliopisto

Dace Markus
Latvijas Universitāte

Alfred Bammesberger
Katholische Universität Eichstätt

Juozas Pabrėža
Šiaulių universitetas

Rick Derksen
Universiteit Leiden

William R. Schmalstieg
Pennsylvania State University

Pietro U. Dini
Università degli Studi di Pisa

Wojciech Smoczyński
Uniwersytet Jagielloński

Trevor G. Fennell
Flinders University of South Australia

Bonifacas Stundžia
Vilniaus universitetas

Inta Freimane
Latvijas Universitāte

Lembit Vaba
Eesti Keele Instituut,
Tampereen yliopisto

Artūras Judžentis
Lietuvių kalbos institutas

Jānis Valdmanis
Latvijas Universitāte

Baiba Kangere
Stockholms universitet

Steven Young
University of Maryland,
Baltimore County

Baltu filoloģija ir recenzējams izdevums ar starptautisku redakcijas kolēģiju. Visus iesniegtos rakstus pirms to publicēšanas recenzenti novērtē un akceptē.

Baltu filoloģija is a fully refereed journal with an international panel of referees. All articles submitted are assessed by our referees before being accepted for publication.

Sējuma valodas konsultanti: Jānis Kušķis (latviešu valoda), Vaiva Puķīte (angļu valoda), Edmundas Trumpa (lietuviešu valoda).

Language consultants for this volume: Jānis Kušķis (Latvian), Vaiva Puķīte (English), Edmundas Trumpa (Lithuanian).

Redakcijas adrese / Editorial Address

Baltu valodu katedra
Filoloģijas fakultāte
Latvijas Universitāte
Visvalža iela 4A
Rīga, LV-1050, Latvia
e-pasts: pvanags@latnet.lv

© Latvijas Universitāte, 2007

ISSN 1691-0036 (14)

ISBN 9984-770-84-2

Saturs – Contents

Raksti – Articles

Rima BACEVIČIŪTĒ Klaipēdos krašto dabartinių aukštaitiškųjų šnektų fonetinės ypatybės	5
Trevor G. FENNELL Liborius Depkin's Fidelity to his Sources.....	17
Artūras JUDŽENTIS, Jūratė PAJĒDIENĒ Mikalojaus Daukšos <i>Katekizmo</i> (1595) sudėtiniai prijungiamieji priežasties sakiniai.....	27
Daiva MURMULAITYTĒ Naujas bendrinės lietuvių leksikos tyrimo įrankis	41
Dzintra PAEGLE Piedēkļverbu konjugācijas maiņa	57
Alma RAGAUSKAITĒ Vietovardīnės kilmės asmenvardžiai ir prievardžiai XVI a. Kauno aktų knygoje	81
Ilja SERŽANTS Daži latviešu prosodiskās sistēmas aspekti	95
Loreta VAIČIULYTĒ-SEMĒNIENĒ Kasusmarkierung des Prädikatsnomens in askriptiven Sätzen im Litauischen	111
Vida ŽILINSKIENĒ Veiksmožodžio ir jo formų vartojimas lietuvių ir latvių funkcinių stilių tekstuose	139

Hronika – Chronicle

Die 20. Konferenz der AABS in Washington 2006 (Bericht mit anschließender Zusammenfassung meiner Kongressreisen nach Amerika) (<i>Rainer Eckert</i>)	153
--	-----

Recenzijas – Reviews

Milda Lučinskienė. Par.: Jono Jaknavičiaus 1647 metų <i>Ewangelie Polskie y Litewskie</i> . Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla 2005 – (Bibliotheca Archivi Lithuanici) (Jūratė Pajėdienė).....	165
---	-----

Jubilejas – Anniversaries

Raineram Ekertam – 75. Fortsetzung des Gesamtverzeichnis der Wissenschaftlichen Publikationen von Rainer Eckert (2000–2006)	173
---	-----

KLAIPĖDOS KRAŠTO DABARTINIŲ AUKŠTAIŠKŲJŲ ŠNEKTŲ FONETINĖS YPATYBĖS

Rima BACEVIČIŪTĖ
Lietuvių kalbos institutas

1. Klaipėdos kraštas – tai šiaurinė buvusios Mažosios Lietuvos dalis. Nuo seno šiose žemėse gyveno baltų (lietuvių, skalvių, nadruvių, sembų, kuršių ir kt.) gentys, iš kurių, istorikų teigimu, VI–XV amžiais susiformavo kompaktiška etnografinė lietuvių grupė, save vadinanti *lietuvinkais* (Matulevičius 1995: 130). Vokiečių valdomoje Prūsijos kunigaikštystėje Mažoji Lietuva sudarė tarsi atskirą valstybėlę, kuri ilgus amžius trukusiomis priespaudos sąlygomis išsaugojo savo kalbą, papročius ir savitą kultūrą (Matulevičius 1995: 146–149). Tačiau po 1709–1711 metų maro prasidėjusi kolonizacija, prievartinė XIX amžiaus germanizacija, sudėtingos XX amžiaus pirmosios pusės istorinės aplinkybės sunaikino lietuvinkus ir išblaškė juos po visą pasaulį.

Dabartinei Lietuvos teritorijai priklausantis buvusio Klaipėdos krašto aukštaitiškasis plotas nusitęsia ilgu ruožu palei Nemuno upę į vakarus nuo Smalininkų miestelio (Jurbarko rajone) net iki Šilutės rajono pakraščių. Prie Smalininkų esantis mažas Šventosios upelis iki Antrojo pasaulinio karo buvo Lietuvos ir Vokietijos riba.

2. Pagal dabartinę lietuvių kalbos tarmių klasifikaciją Klaipėdos krašto aukštaitiškasis plotas dėl savo pagrindinių ypatybių (garsų *ie, uo* ir *a, e, an, am, en, em* išlaikymo) priskiriamas prie *vakarų aukštaičių kauniškių* (Zinkevičius 1994: 33) (žr. 1 pav.). Patarmė vadinama Klaipėdos krašto aukštaičiais. Anksčiau šiose apylinkėse be minėtųjų *lietuvinkų*, kalbėjusių savita vakarų aukštaičių tarme, nemaža buvo vakarų žemaičių ir, aišku, vokiečių. Per Antrąjį pasaulinį karą dauguma gyventojų emigravo arba buvo ištremti į Vokietiją, ištiesi miesteliai liko tušti. Ypatingai skaudžiu išbandymu vietiniams žmonėms tapo pokaris. Atgal grįžo tik labai maža dalis senųjų gyventojų, tačiau ir dažno jų ūkiuose Sovietų valdžios nurodymu jau gyveno atsikėlėliai iš Didžiosios Lietuvos (plačiau žr. Kairiūkštytė 1995: 339–371, Vidugiris 1995: 559–570). Marga gyventojų sudėtis ir krašto istorija lėmė tai, kad ir tarmės atžvilgiu šis plotas šiandien labai nevienalytis.

3. Lietuvių kalbos instituto dialektologams 2003–2005 metais dalyvaujant projekte REGIONINIAI FOLKLORO IR TARIŲ TYRIMAI: VAKARŲ LIETUVA¹ ir gavus lėšų ekspedicijų organizavimui, pabandyta plačiau pasigilinti į dabartinę Klaipėdos krašto situaciją. Per trejus metus pavyko apvažiuoti beveik visą

¹ Straipsnis taip pat parengtas šio projekto lėšomis.

aukštaičiams priskiriamą Klaipėdos krašto teritoriją. Buvo surengtos trys ekspedicijos:

- 2003 m. – Smalininkuose (tirtos Smalininkų, Viešvilės, Sokaičių apylinkės, rytinė dalis maždaug iki Jūros upės);
- 2004 m. – Pagėgiuose (Pagėgių, Bitėnų, Trakininkų, Plaškių, Rukų apylinkės, vakarinė ploto dalis);
- 2005 m. – Juknaičiuose (Šilininkų, Katyčių, dar kartą Plaškių apylinkės).

1. pav. Vakarų aukštaičių kauniškių ir Klaipėdos krašto aukštaičių (tamsiau pilka spalva) plotas

4. Ekspedicijose surinkta medžiaga parodė, kad iš tikrųjų dabar šio krašto gyventojų kalbinė sudėtis yra labai marga. Didžiąją dalį gyventojų sudaro mišrieji atsikėlėliai iš Didžiosios Lietuvos, po karo atėję gyventi į likusius tuščius kaimus ir miestelius. Tarp jų daugiausia kalbama artimiausiomis kaimyninėmis patarmėmis: vakarų aukštaičių kauniškių (jų daugiau rytinėje dalyje) ir pietų žemaičių (didesniojoje vakarinėje dalyje). Žemaitiškoje kalboje galima

pastebėti daugiau raseiniškių negu varniškių ypatybių, tačiau abi „grynos“ patarmės neišlaikytos, dažniausiai kalbama savotiška „mišria“ pietų žemaičių patarme. Ekspedicijų metu teko sutikti ir žmonių, kurie ištaisais kaimais buvo atkelti iš tolimesnių vietovių, pavyzdžiui, pietų aukštaičių (dzūkų), pietinių vakarų aukštaičių (suvalkiečių) ar šiaurės žemaičių ploto. Jie, nors ilgą laiką gyvenę Klaipėdos krašte, dažniausiai išlaikę bent dalį savo šnekos ypatybių.

5. Svarbiausias ekspedicijų tyrimų tikslas buvo surasti kiek įmanoma daugiau „vietinių“² gyventojų, gyvenusių čia prieš karą. Kalbantis su jais, prieš akis turėti du uždaviniai: išsiaiškinti prieškarinį kalbinę situaciją ir pasižiūrėti, kokia jų kalba šiandien.

Tokių žmonių likę labai nedaug, tačiau bent po keletą jų pavyko surasti kiekviename lankytame punkte. Vietiniais buvo laikyti Klaipėdos krašte *gimę* žmonės. Pagal kilmę būtų galima išskirti dvi jų grupes:

- tie, kurių tėvai nuolat gyveno Klaipėdos krašte (tokių, deja, yra mažuma);
- tie, kurių tėvai (dažniau – vienas iš tėvų) prieš karą atėjo tarnauti į Klaipėdos kraštą iš Didžiosios Lietuvos, sukūrė šeimas ir liko čia gyventi (tokių žmonių sutikta daugiau).

6. Šių senųjų gyventojų kalba irgi gana marga. Joje šiek tiek mažiau jaučiama iš tėvų perimta tarminė diferenciacija, nes jie yra išmokę kalbėti jau Klaipėdos krašte. Sociolingvistinės situacijos aptarimas nėra tiesioginis straipsnio tikslas, tačiau trumpai galima paminėti, kad, kalbantis su vietiniais žmonėmis, jų visų prašyta atsakyti į šiuos klausimus³:

- kuria kalba kalbėjo pateikėjo tėvai?
- kuria kalba pateikėjas pirmiausia išmoko kalbėti (gimtoji kalba)?
- kokiomis kitomis kalbomis kalba (ar supranta) pateikėjas?
- kuria kalba pateikėjas gali skaityti?
- kokios tautybės pateikėjas mano esąs (lietuvius ar vokiečius)?
- kuria kalba prieš karą buvo kalbama jų gyvenamoje vietovėje (namuose, šeimose, gatvėje, miestelyje, įstaigose)?

Daugumos pateikėjų atsakymai sutapo: jie teigė, kad prieš karą jų aplinkoje buvo vartojamos abi kalbos – lietuvių ir vokiečių – ir jiems sunku prisiminti, kurią kalbą išmoko pirmiau. Norint nustatyti, kuri kalba pateikėjui yra gimtoji, teko uždavinėti papildomus klausimus, tokius, kaip, pavyzdžiui, kuria

² Kabutėse šį žodį būtų galima rašyti dėl daugelio priežasčių: pirmiausia, tarmių mokslo reikalui tikras „vietinis gyventojas“ galėtų būti tik tas, kuris visą gyvenimą nuyveno bent jau vienos parapijos ribose; tokių pašnekovų Klaipėdos krašte tikriausiai apskritai nepavyktų surasti. Be to, ir dažno pateikėjo tėvai įvairiais laikotarpiais atsikėlė į Klaipėdos kraštą iš kitur.

³ Visą sociolingvistinę anketą žr. TS–S, 1997.

kalba jis galvoja, sapnuoja, kuria kalba perskaito skaičius skaitydamas knygą ir pan. Dauguma kalbintų žmonių sakė, kad su tėvais (ir tėvai tarpusavyje) dažniau kalbėjosi vokiškai, su tarnais (t. y. žmonėmis, atėjusiais iš Didžiosios Lietuvos pas juos tarnauti) ir jų vaikais – lietuviškai, ir abi pusės mokėjusios vokiečių ir lietuvių kalbas.

Beje, reikia paminėti, kad šiuo metu laikyti save vokiečių arba vokiečių kilmės tame krašte yra gana prestižinis dalykas. Sutikta nemažai žmonių, kurių pavardės aiškiai rodo juos buvusius lietuvininkus ar bent tokios kilmės, pvz.: *Pėteraitis, Giedraitis, Simokat* (mergautinė moters pavardė), *Bredies* (anksčiau rašėsi *Briedis*), tačiau šie žmonės pripažįsta save vokiečiais. Kita grupė pavardžių (pvz.: *Treiklerytė, Šefleris* ir kt.) rodo esant iš tikrųjų vokišką kilmę, dažniausiai šie žmonės pagal savimonę save irgi laiko vokiečiais.

7. Kaip minėta, šio tyrimo kalbos analizei pasirinkti tie pateikėjai, kurių *skiriamosios ypatybės yra aukštaitiškos* (bent jau didžiojoje dalyje atvejų išlaikomi kirčiuoti *ie, uo*). Nebuvo atsižvelgta į tai, kokią kalbą jie įvardijo kaip gimtąją. Tai ne atsikėlę, vietiniai žmonės, kurių kalba turi labai savitą koloritą. Aukštaitiškai⁴ kalbama daugiausia rytinėje tirtu ploto dalyje, maždaug iki Jūros upės (Smalininkų, Viešvilės, Sokaičių apylinkėse, šiek tiek mažiau – apie Vilkyskius, Pagėgius). Vakarinėje dalyje dominuoja žemaitiškosios patarmės.

Nors šio ploto atstovų margos kalbos fonetines ypatybes priskirti vienai ar kitai patarnei nėra lengva, tačiau galima bent sąlygiškai pabandyti jas suskirstyti į tris klodus:

- aukštaitiškąjį,
- žemaitiškąjį,
- vokiškąjį.

Šiuos tris klodus toliau ir pabandysime aptarti.

8. Kalbant apie Klaipėdos krašto aukštaitiškus, tiek ankstesniuose, tiek vėlesniuose dialektologijos darbuose paprastai minima, kad tai nykstanti patarmė. Kaip savitos to ploto ypatybės, dažniausiai nurodomas ypatingai minkšto vadinamojo „vidurinio“ *Ķ* tarimas visose pozicijose, pastebimas ir nedidelis kitų priebalsių minkštumas prieš užpakalinės eilės balsius, būdingi balsių *ė, o* atliepimai (nuo žemaitiškųjų *ie, uo* iki jau beveik išnykusių *ei, ou / ėi, ou*) bei vietininko linksnio keitimas prielinksnio *į* su galininku konstrukcija, pvz., *čia, į Pagėgius, gyvenau* ‘čia, Pagėgiuose, gyvenau’ (Grinaveckienė 1962: 161–163, Zinkevičius 1966: 73, 153, LKT 1970: 27, Zinkevičius 1994: 33, LKTChr 2004: 37, VAKKKA 2005: 137). Deja, savitai tariamų diftongoidų *ei / ėi, ou / ou* vietoj *ie, uo* dabartiniu metu jau neteko išgirsti. Kitos minimos

ypatybės – minkštojo *Ķ* tarimas ir ypač vietininko keitimas konstrukcija *į* su galininku – iki šių dienų tame plote iš tikrųjų labai gyvos ir pastebimos.

Klausantis įrašų iš minėtų vietų, galima pasakyti, kad *aukštaitiškąjį* šnekotos atstovų kalbos klodą sudaro daugiausia tik skiriamosios aukštaitiškųjų ypatybės: sveikų *ie, uo* bei *a, ė, an, am, en, em* tarimas, afrikatų *č, dž* vartojimas.

Išsiskiria pati rytinė ploto dalis (apie Smalininkus, Viešvilę), kur dominuoja beveik tradicinė šiaurinių vakarų aukštaitiškųjų kauniškių šnekta. Šioje dalyje pastebimos ypatybės, būdingos visoms pažemaitės aukštaitiškųjų šnektoms. Tikrųjų žemaitiškųjų bruožų gausėja, einant iš rytų į vakarus, pavyzdžiui, apie Smalininkus kalbama labai panašiai, kaip ir artimiausiose kauniškių šnektose (Jurbarko, Šakių), o apie Viešvilę ir dar toliau į vakarus labiau jaučiamas savitas Klaipėdos krašto aukštaitiškųjų koloritas.

Nors pietvakarių aukštaitiškųjų šnektose gerai skiriami ilgieji ir trumpieji balsiai (plg. Kaukienė 1997: 9), visoje rytinėje aptariamojo ploto dalyje atvirose nekirčiuotose galūnėse vietoj ilgųjų *ė, o* tariama *e, a* pramaišiu su veliuoniškiams būdingais *i, u*, pvz.: *parduotūves næbūūū *ūžbaluos | niēka* ‘parduotuvės nebuvo Užbaliuose, nieko’, *piniga næturėdavai | tai jīēiei | ko rēikæ | Ķm.k* ‘pinigo neturėdavai, tai jie jie – ko reikia, imk’, *mūs išėvakāvū i. *vo.kietije* ‘mus išvakavo į Vokietiją’, *po kārū lā.Ķku grīžum adgā.Ķ* ‘po karo laiko grįžom atgal’, *kai jāu kārās pasībaigē | grīžum* ‘kai jau karas pasibaigė, grįžom’, *kitā sēsūō i. *ukrāina acidūri* ‘kita sesuo Ukrainoje atsidūrė’. Toliau į vakarus tokiose pozicijose dažnai pasitaiko ir *ę, o*, pvz.: *visū(s) žmōnis išvežē* ‘visus žmones išvežė’, *jāu šēšta vālanda ūkininkai atē.Ķdavo | prašīdavo* ‘jau šeštą valandą ūkininkai atėdavo, prašydavo’, *tai paskūi jāu jie sākē šiteip tēvām* ‘tai paskui jau jie sakė šitaip tėvam’. Atvirieji *a, ė, i, u* galūnėse irgi beveik visuomet trumpinami iki trumpųjų, pvz.: *kiti lietūvei važāvū i. *liētūva | no. *pā.švėnčū pe(r) rubēžū* ‘kiti lietuviai važiavo į Lietuvą nuo Pašvenčio per rubežių, t.y. sieną’, *jāu kārve turējum* ‘jau karvę turėjom’, *žēmes turēje | árkli turēje* ‘žemės turėjo, arklį turėjo’. Uždarosiose nekirčiuotose galūnėse cirkumfleksinės prigimties ilgieji balsiai taip pat trumpinami iki trumpųjų, pvz.: *buūā.ū. vienuolikas mē.tū* ‘buvau vienuolikos metų’, *žī.dai kai atvažuodavū | su prē.Ķim jāu* ‘žydai kai atvažiudavo, su prekėmis jau’, *tai mēs pamātam žī.da jāu* ‘tai mes pamatom žydą jau’. Aptariamas plotas yra buvusios Mažosios Lietuvos vakarų aukštaitiškųjų šiaurinės patarmės – *striukių* – nenutrūkstamas tęsinys. Būtent galūnių trumpėjimo riba Mažojoje Lietuvoje skyrė striukių ir baltsermėgių patarmes. Todėl trumpųjų balsių išmetimas nekirčiuotose galūnėse ir ilgųjų balsių re-

⁴ Kaip matysime toliau, tai nėra gryna aukštaitiška tarmė, kokia pateikiama dialektologijos vadovėlių aprašuose.

⁵ Pateikiamos į bendrinę kalbą atstatytos formos.

dukcija iš tikrųjų yra bendrosios vakarų aukštaičių šiaurinio arealo ypatybės, turėtos ir striukių plote (Zinkevičius 2002: 446). A. Salio nuomone (1966: 37), šis galūnių trumpinimas vykęs ne seniau negu XVII amžiuje. Į visą Mažosios Lietuvos striukių patarmę bei Didžiąją Lietuvai priklausančias vakarų aukštaičių kauniškių šnektas galūnių trumpinimo banga yra ėjusi kartu (plačiau žr. Vidugiris 1998: 25).

Lygiai taip pat, kaip ir gretimose kauniškių ar pietų žemaičių šnektose, apie Smalininkus, iki pat Viešvilės, tvirtagalė priegaidė tęsiama per abu dėmenis, pvz.: *kai atvažiuos kūtą kūrta | atidūosi* ‘kai atvažiuosiu kitą kartą, atiduosiu’, *tai jis mums duoda saldai. | tai sausai. |* ‘tai jis mums duoda saldainių, tai sausainių’. Toliau į vakarus aiškios tęstinės priegaidės negirdėti. Vakarinėje dalyje priegaidės dažnai išvis ne tokios ryškios, o cirkumfleksiniai skiemenys tariami daug staigiau, trumpiau, su vadinamuoju tvirtagalės priegaidės variantu – vidurine priegaide.

9. Nors skiriamosios tiriamųjų pateikėjų ypatybės yra aukštaitiškos, jų kalboje galima justti nemažai žemaitiškumo. **Žemaitiškąjį** kalbos klodą sudaro keletas ypatybių.

Trumpieji balsiai *i, u* visame aptariamame plote tariami labai atvirai. Ši ypatybė būdinga visiems pažemaitės aukštaitiams, tačiau Klaipėdos krašto aukštaitiškose šnektose atvirumas juntamas dar labiau, dažnai tariami balsiai paplatėja iki *o, e*, pvz.: *te. dārba nēbōvā* ‘ten darbo nebuvo’, *tai ta mēt visūs | vēsūs išveži iš čē* ‘tai tąmet visus, visus išvežė iš čia’, *i. per kārā | niēko tru. kūmo nebōuō* ‘ir per karą nieko trūkumo nebuvo’. Be abejo, stipresnis balsių platėjimas girdimas vakarinėje ploto dalyje, rytinėje pusėje dažniausiai tariami tik atvirieji *i, u*.

Kita žemaitiška ypatybė – balsių *ė, o* dvibalsinimas. Rytinėje pusėje reiškiny pasitaiko rečiau, o vakarinėje dvibalsinama beveik sistemingai, tačiau dažniausiai dvibalsinimo laipsnis menkesnis negu žemaičių šnektose, pvz.: *pri. v. o. ki. če skū. stis negal'ėje | uštē. kō vēskō* ‘prie vokiečio skūstis negalėjai, užteko visko’, *če. māna t'ē. va gimtēnī. irā* ‘čia mano tėvo gimtinė yra’, *an'ōjē pūšē. tas. ū. kis* ‘anoje pusėje tas ūkis’. Tokie menčiau diftongizuoti garsai pastebėti ir anksčiau, jie būdingi visoms vakarinėms šnektoms, o jų tarimas vietomis nesiskiria nuo tikrųjų *ie, uo* tarimo (Zinkevičius 1966: 86). Keletas tokio tarimo atvejų, pvz.: *k'ē. k* ‘kiek’, *ž'ē. ma* ‘žiema’ pastebėti ir dabartinėse šnektose apie Viešvilę, Pagėgius.

Klaipėdos krašto aukštaitiams priskiriamame plote dažna žemaitiška galūnių redukcija. Kaip minėta, visose pažemaitės aukštaitiškose šnektose uždariosiose nekirčiuotose galūnėse cirkumfleksinės prigimties ilgieji balsiai trumpinami iki trumpųjų, tačiau analogiški atvirųjų galūnių balsiai Klaipėdos krašte redukuojami stipriau negu kaimyninėse kauniškių šnektose, rytinėje da-

lyje dažnai jie vos girdimi, pvz.: *tai. v. okečē. i. jāu. čē. niēka nepastā. t'* ‘tai vokiečiai jau čia nieko nepastatė’, *atē. i. dāva. čē. tarnā. utē. pas. ū. kinink'* ‘ateidavo čia tarnauti pas ūkininkų, t. y. pas ūkininkus’, *palī. gint. su. *dīžej' *liētuv'* / *čē. žī. mei. ge'āu. būva* ‘palygint su Didžiąja Lietuva čia žymiai geriau buvo’.

Su žemaičių šnektomis Klaipėdos krašto aukštaitius sieja ir padėtinio ilgumo balsių *a, e* kiekybė. Ypač trumpus, dažniausiai visai nepailgėjusius kirčiuotus balsius čia tarė Klaipėdos krašto žemaičiai (Zinkevičius 1966: 107). Klausantis įrašų aiškiai girdėti, kad ir aukštaičių šnektose kirčiuotoje pozicijoje jie pailgėja menkiausiai negu bendrinėje kalboje, geriausiu atveju iki pusilgių, į ilgusius net nepanašūs.

Veiksmažodžių 1-ojo ir 2-ojo asmenų galūnėse žemaičiai taria tvirtapradę priegaidę. Aptariamųjų Klaipėdos krašto aukštaičių kalboje sunkoka iš klausos tiksliai nustatyti šių formų priegaidę, greičiausiai ji nėra tikra tvirtapradė, tačiau aiškiai girdėti, kad priegaidės spūdis koncentruojamas ant pirmojo dvi-garsio dėmens, pvz.: *šnāpsu prisipirkā. u. uš. tuos. pīnigus* ‘šnapso, t. y. degtinės, prisipirkau už tuos pinigus’, *lūbdavo | je. biški. nu. sikal'tā. i* ‘lupdavo, jei biškį, t. y. truputį, nusikalta’, *jāu. sakā. u. | turē. i. um. dī. rpt* ‘jau, sakau, turėjom dirbti’.

Dar vienas žemaitiškas bruožas – gana dažnai pasitaiko nukeltinių kirčių, pvz.: *mā. mā. | klausī. sim. | tik. nētīdūok. 'žī. dā. m* ‘mama, klausysim, tik neatiduos žydams’.

10. Manytina, kad didelę dalį iš tų savitų ypatybių, kurias dabar galima stebėti Klaipėdos krašte gyvenančių žmonių kalboje, galima būtų aiškinti **vokiečių kalbos** įtaka.

Pirmiausia krinta į akis, kad šių žmonių kalboje nėra aiškios skardžiųjų ir dusliųjų priebalsių opozicijos, įprastos lietuvių kalbai. Prieš balsius esantys skardieji priebalsiai dažnai tariami šiek tiek paduslėje, pvz. *gīmes *klaī. pēdos kraštē | *ūžbalū. 'kā. i. mē* ‘gimės Klaipėdos krašte, Užbalių kaime’, *vo. kečē. i. parē. je. | jāu. i. *klā. i. pēdos. čē. krā. šta. ūžē. mī* ‘vokiečiai parėjo jau į Klaipėdos čia kraštą, užėmė’, *gimtō. ji. kālba. v. o. ki. šk. i. r. a* ‘gimtoji kalba vokiška yra’. Toks tarimas būdingas visam plotui – nuo Smalininkų iki pat vakarinių aukštaitiams priskiriamo ploto pakraščių. Rečiau pasitaiko visiškai duslūs priebalsiai lietuvių kalbai įprastų skardžiųjų vietoje (atvirksčio varianto, beje, nepasitaikė išgirsti), toks tarimas dažnesnis vakarinėje ploto pusėje, pvz.: *kadā. ŋgi. čē. kārās. ušē. ju* ‘kadangi čia karas užėjo’, *nū. | o. šē. šta. jis. paī. gi* ‘na, o šeštą jis baigė’, *mēs. ta. prā. šim* ‘mes dar prašėm’. Žodžio gale nėra tokio ryškaus dusliųjų priebalsių suskardėjimo prieš kitą skardųjį priebalsį, koks įprastas pagal lietuvių kalbos priebalsių derinimo dėsnius, greičiau šiek tiek paduslėja kito žodžio pradžios priebalsis. Galima justti, kad kalboje dominuoja duslieji priebalsiai.

Kita aiškiai pastebima ypatybė, neabejotinai siejama su vokiečių kalbos įtaka, – daug stipresnė sprogstamųjų priebalsių *p*, *t*, *k* aspiracija. Tokių pavzdžių būtų galima pateikti be galo daug, šiek tiek aspiruotą galima žymėti beveik kiekvieną iš minėtų priebalsių.

Klausant įrašų pastebėta, kad pateikėjų kalboje nėra dabartinei lietuvių kalbai įprastos kietųjų ir minkštųjų priebalsių opozicijos. Kaip ir nurodoma literatūroje, visame plote tiek prieš priešakinį, tiek prieš užpakalinį vokalizmą vartojamas labai minkštas, vadinamasis „vidurinis“ *l*, pvz.: *nīčkə nerá.dum* / *apseľú.tiškaĩ nīčkə* ‘nieko neradom, absoliutiškai, t.y. visiškai, nieko’, *taĩ paskuĩ jáu pàvežə dar kīek ten mūs jáu* / *ar *lā.ũ.ksarġus ar kaĩ.p.ten* ‘tai paskui jau pavežė dar kiek ten mus, ar [i] Lauksargius, ar kaip ten’, *áš gė.m^{us}* / *á.ug^{us}* / *i. *šīlūtės raj^ona* / **pā.leičū ká.ima* ‘aš gimus, augus į Šilutės rajoną, Paleičių kaimą, t.y. Šilutės rajone, Paleičių kaime’. Paminkštėje, nors ir ne visiškai minkšti, prieš užpakalinės eilės balsius dažnai tariami ir kiti priebalsiai, dažniausiai *š*, *ž*, *l*, pvz.: *šeši maišai būvu* ‘šeši maišai buvo’.

Kalbininkų darbuose jau anksčiau taip pat pastebėta, kad Katyčių, Pagėgių, Smalininkų apylinkėse senuosius junginius *bj*, *pj*, *vj* ir kt. atliepia kietieji priebalsiai (LKT 1970: 27). Priebalsių kietinimo procesas jotinio minkštumo pozicijose (prieš užpakalinės eilės balsius) buvo būdingas visoms Prūsų Lietuvos tarmėms. Intensyviausiai priebalsiai buvo kietinami Kuršių pamaro žvejų šnektose – beveik visi kalbamosios pozicijos priebalsiai sukietėjo, o balsiai po jų suužpakalėjo (plg. LŽTP 1933: 19). Klaipėdos krašto šnektose šis procesas buvo ne toks sistemingas. Bene išsamiausiai XX amžiaus antrosios pusės priebalsių kietinimo tendencijas ištyrusi Ž. Urbanavičiūtė (1970: 147–166) teigia, kad dažniausiai priebalsiai buvo kietinami pietvakarinėse Klaipėdos krašto šnektose: Rusnėje, Šilutėje, Saugose, Katyčiuose. Be to, kietinimas daug dažnesnis prieš priesagas ir galūnes negu žodžių šaknyse.

Iš tikrųjų ir dabar šiose vietose, ypač apie Viešvilę, Katyčius, jotinio (neasimiliacinio) minkštumo pozicijose kai kurie priebalsiai neretai ištariami puskiečiai ar visai kieti. Dažniausiai kietai tariami *r*, *n*, *v*, *ž*, *č*, ypač dažnai – *r*, pvz.: *išvežĩ mūs* / *taĩ kæturo^olika mæ.tu buu^{au}* ‘išvežė mus, tai keturiolika metų buvau’, *če.i.tó.ki lageriuka priė.mę visūs* ‘čia į tokį lageriuką priėmė visus’, *važiuokit namō* ‘važiuokit namo’, *dė.žė. dižūli būvu tó.kæ* ‘dėžė didžiulė buvo tokia’, *parė.j^e po.pĩ.rma mæna m^oočūtĩ gi.vė.nti* čė parėjo po pirmo, t.y. pirma, močiutė gyventi čia.

Kaip galima tokio tarimo priežastis neabejotinai minima vokiečių kalbos įtaka, nes joje priebalsiai prieš balsius *o*, *u*, *u* būna tikrai kieti. Kartu įtakos gali turėti ir tai, jog visam vakarinių tarmių arealui, ypač vakarinėms žemaičių šnektoms, būdinga vardažodžių ir veiksmožodžių minkštųjų kamienų *ja*, *i* nykimo tendencija. Teigiama, kad ir Klaipėdos krašte apie Šilutę, Priekulę,

Pagėgius šie kamienai jau anksčiau buvo visai išnykę (Urbanavičiūtė 1970: 164). Aišku, kad abu procesai yra veikę vienas kitą, o dabar jau nėra lengva susekti, kuris iš jų gali būti pirmesnis.

Priebalsiai daug mažiau minkštinami ir prieš priešakinės eilės balsius, t.y. asimiliacinio minkštinimo pozicijose, ypač aiškiai juntamas *r*, *t*, *d* kietumas. Tai irgi sena vakarinių tarmių ypatybė (plg. Zinkevičius 1966: 157, Urbanavičiūtė 1970: 165, Grinaveckis 1995: 490).

Tirtų pateikėjų kalboje pasitaikė išgirsti nemažai atvejų, kai savotiškai redukuojama galūnių balsių kokybė: visi priešakiniai (ar netgi ir užpakaliniai po minkštojo priebalsio) balsiai sujungiami į vidutinio pakilimo, mažai įtemptos artikuliacijos, lengviausiai ištariamą *e*, užpakaliniai – į *o*. Jie gali būti stipriau ar silpniau girdimi, pvz.: *ė.ĩ.dau rĩ.tə* ‘eidavau rytą’, *kāip reĩ.k^e gi.vė.nt* / *sá.ku* / *tadā* ‘kaip reikia gyventi, sako, tada’, *tik.viėno šeimā mes būvuum* / *i.viėšvil^e jáu* ‘tik viena šeima mes buvom į Viešvilę jau’, *dar.tā.šę turė.jum* ‘dar tašę, t. y. krepšį, turėjom’, *á.tvežė mū(s) su.á.rkl^e čė* ‘atvežė mus su arkliu čia’, *taĩ jáu padė.kó.jem* / *vĩska* ‘tai jau padėkojom, viską’. Ši ypatybė irgi labiau pastebima vakarinėje ploto dalyje, dažniau taip kalba tie žmonės, kurie savo gimtąja kalba pripažino esant vokiečių kalbą.

Su vokiečių kalbos įtaka galbūt reikėtų sieti ir pastebimas prozodijos ypatybes, pavyzdžiui, neryškiai tariamas lietuviškas priegaidės ar kapotą intonaciją, susijusią ne tik su šalutinių kirčių buvimu, bet ir su vokiečių kalbos frazės intonacijos bangavimo bruožais.

Apibendrinant tai, kas pasakyta, galima daryti išvadą, kad aukštaičiams priskiriamame Klaipėdos krašto plote dabartiniu metu stebima labai marga tarminė situacija. Senieji krašto gyventojai beveik išnykę, todėl Mažosios Lietuvos vakarų aukštaičių tarmės pėdsakų šių dienų šnektose randama labai nedaug. Tačiau veikiant įvairiems lingvistiniams ir ekstralingvistiniams veiksniams, aprašomame plote randasi naujas šnektų klotas, susidaręs aukštaičių, žemaičių tarmių ir kai kurių vokiečių kalbos ypatybių pagrindu.

Literatūra

- Gerullis, Jurgis. Stangas, Christianas. 1933. *Lietuvių žvejų tarmė prūsuose*. Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija.
- Grinaveckienė, Elena. 1962. Kai kurios lietuvių kalbos tarmių ypatybės. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 5, 147–169.
- Grinaveckis, Vladas. 1995. Mažosios Lietuvos tarmės. *Lietuvininkų žodis*. Kaunas: Litterae universitatis. 486–499.
- Kairiūkštytė, Anastazija. 1995. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais. *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas: Litterae universitatis. 339–371.

- Kaukienė, Audronė. 1997. *Klaipėdos krašto vakarų aukštaičių tarmė*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
LKT – *Lietuvių kalbos tarmės (chrestomatija)*. Vilnius: Mintis, 1970.
LKTChr – *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*. Sudarė R. Bacevičiūtė, A. Ivanauskienė, A. Leskauskaitė, E. Trumpa. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2004.
- Matulevičius, Algirdas. 1995. Prūsai, lietuviai, vokiečiai ir lenkai Prūsijoje. *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas: Litterae universitatis. 127–212.
- Salys, Antanas. 1966. Znavykai. *Lietuvių enciklopedija* 35. Boston: Lietuvių enciklopedijų leidykla. 34–38.
TS–S – *Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa. Sociolingvistika*. Sudarė V. Čekmonas, L. Grumadienė, ats. red. K. Morkūnas. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 1997.
- Urbanavičiūtė, Žaneta. 1970. Priebalsių kietinimas Prūsų Lietuvos tarmėse. *Baltistica* 6 (2), 147–166.
- Vidugiris, Aloyzas. 1995. Kalbinė padėtis ir įspūdžiai pokario ekspedicijų bei išvykų duomenimis. *Lietuvininkų žodis*. Kaunas: Litterae universitatis. 559–570.
- Vidugiris, Aloyzas. 1998. Znavykai – sūduvių ar žemaičių palikuonys? *Lietuvių kalbotyros klausimai* 40, 22–31.
- Zinkevičius, Zigmąs. 1966. *Lietuvių dialektologija*. Vilnius: Mintis.
- Zinkevičius, Zigmąs. 1994. *Lietuvių kalbos dialektologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Zinkevičius, Zigmąs. 2002. Buvusios Mažosios Lietuvos tarmės. *Rinktiniai straipsniai* 1. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija. 444–448.
VAKKKA – *Vakarų aukštaitiai kauniškiai ir Klaipėdos krašto aukštaitiai*. Sudarė R. Bacevičiūtė, D. Mikulėnienė, V. Salienė. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005.

Rima BACEVIČIŪTĒ

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

rimaba@ktl.mii.lt

SUMMARY

Phonetic Features of the Present-day Aukštaitian Sub-dialects in the Klaipėda Region

Rima BACEVIČIŪTĒ

The article examines the present-day Aukštaitian sub-dialects of the Klaipėda region. These sub-dialects are attributed to the Western Aukštaitian dialect of Kaunas. There are three layers in these sub-dialects: Aukštaitian, Žemaitian and German.

The Aukštaitian layer has the main differentiating characteristics of the Aukštaitian dialect: the diphthongs *ie, uo* and the affricates *č, dž*, which are pronounced in the sub-dialects of Klaipėda region.

The Žemaitian layer has some features of the Žemaitian dialect: the open short vowels *i, u*, diphthongisation of the vowels *é, o*, the Žemaitian shortening of endings and some features of the Žemaitian accentuation system.

The German layer has the following features: there are no oppositions of voiced – voiceless and palatalised – non-palatalised consonants, the plosive consonants are pronounced aspirate, and there are some prosodic features of German, which are all noticed in the sub-dialects of the Klaipėda region.

KOPSAVILKUMS

Klaipėdas novada mūsdieniu aukštaišu izlokšņu fonētiskās īpatnības

Rima BACEVIČIŪTĒ

Rakstā aplūkotas Klaipėdas novada aukštaišu izlokšnes. Šīs izlokšnes pieder rietumaukštaišu Kauņas izlokšņu grupai. Fonētiskajām izlokšņu īpatnībām ir raksturīgi trīs slāņi: aukštaitiskais, žemaitiskais un vāciskais.

Aukštaitisko izlokšņu slāni veido galvenokārt tikai diferenciālās aukštaišu dialekta īpatnības: *ie, uo*, kā arī *a, e, an, am, en, em* saglabāšana; afrikātu *č, dž* lietošana.

Žemaitisko slāni veido vairākas īpatnības: ļoti atvērti izrunāti īsie patskaņi *i, u*, patskaņu *é, o* diftongizācija, žemaitiskā galotņu redukcija, dažas žemaišiem raksturīgas akcentuācijas īpatnības.

Vācisko valodas slāni veido šādas īpatnības: nav skaidras balsīgo un nebalsīgo, kā arī palatalizēto un nepalatalizēto patskaņu opozīcijas, vērojama līdzskaņu *p, t, k* aspirācija, atsevišķas prosodijas īpatnības, piemēram, neskaidri izrunātas lietuviešu zilbes intonācijas vai „cirstā” frāzes intonācija, kas ir raksturīga arī vācu valodai.

LIBORIUS DEPKIN'S FIDELITY TO HIS SOURCES

Trevor G. FENNELL
Flinders University of South Australia

The Latvian-German dictionary of Liborius Depkin (LD) is a very substantial lexicographical manuscript, comprising 1911 pages of basic text along with 1122 pages of supplementary material. To this count might be added a parallel manuscript (592 pages) which is a compendium of German words (Wortregister) and might indicate that Depkin was contemplating a German-Latvian dictionary as well.

The manuscript as we have it is not ready for publication, but rather a preliminary document which Depkin presumably intended to edit into a final version. Nor is it clear whether he had, at the time of his death in 1708, completed the task of gathering the material for subsequent revision and editing.

Although the work contains a number of entries drawn simply from the author's knowledge of the language spoken around him, and thus requiring no source to be explicitly mentioned, the bulk of the dictionary derives from the published sources available to him, such as the Latvian translation of the Bible, the dictionary of Mancelius (*Lettus* and *Phraseologia Lettica* – PL), the poetics of Wischmann, contemporary prayer-books and hymnals, etc. In such instances, Depkin religiously provides a detailed reference. When citing the Latvian Bible, he appends a great many such references, as if he saw his dictionary as serving to some extent at least as a partial concordance as well.

Since the great majority of his entries are thus gleaned from other published works, it is by and large true to say that in citing Depkin we are actually citing his sources. There are certainly instances where he offers "improvements" to those sources, explicitly objecting to certain Germanisms or perceived "errors" and adding his preferred version, but such instances remain very much a minority.

Did he, then, in general, simply take his source examples as he found them? Such would certainly seem to be the case, but this view, while in our opinion not false, does need to be carefully nuanced, as closer inspection reveals. Certain quite common changes, however, should be viewed as purely procedural and not as indicative of any deliberate attempt to tamper with the original. Thus, Depkin often reverts to a basic citation form where the original has a non-basic form. Finite verbs are frequently replaced by an infinitive (e.g., *eekrist* for *eekriht*, LD 1426; *turretees* for *turrees*, LD 1368; and even *wairoht wairoht* for *wairoht wairojis*, LD 1490). Nouns in oblique cases or in the plural are frequently replaced by the nominative singular, standing alone

(e.g., *Tukšsnēše* for the locative singular *Tukšsnēši*, LD 1360; *Uppurs* for the accusative plural *Uppurus*, LD 1392; *Saglis* for the dative plural *Sagleem*, LD 1447).

Other changes, however, are rather less trivial. Consider, for example, Depkin's occasional propensity to alter the ending of his source material. He writes *Šahņi* where his source (Mancelius) has *Sahņus* (LD 1466) and likewise *Meite* where his source (the Latvian Bible) has *Meita* (LD 1372). In the same way, Mancelius' *zauras Šahpes* becomes *Zauru Šahpes* (LD 1466) and *tahm Tschuhškahm* (Latvian Bible) becomes *Teem Tschuhschkeem* (LD 1422). Examples such as this, where a masculine ending replaces a feminine ending, have been inconclusively discussed in Fennell 1991, and Depkin himself elsewhere criticises the habit (LD 177, 305, 336, 675, 776, 870: see also Fennell 2005). The Latvian Bible's accusative *par Šahls=Paltu* becomes *par Šahls=Palti* (LD 1462). Even more striking is an example in which the Latvian Bible's genitive in *Kristus Wahrds* is latinised in Depkin to *Kristi Wahrds* (LD 1495).

His tinkering can also affect the root, as is seen in his *aptumsota* for the Bible's *aptumschota* (LD 1365), his *Tschettortu* for the Bible's *zettortu* (LD 1355) or his *Tschuhschkeem* for the Bible's *Tschuhškahm* (LD 1422). A particularly strange example is the contradictory treatment of the noun *upurs*: on two occasions Depkin alters the form *upperis* given in Mancelius and the Bible to *uppuris* (LD 1393 for both examples) while two pages earlier we find the reverse: the Bible's *Uppurus* has become *Upperi* (LD 1391). Whether examples like these point to purely random factors in Depkin's changes remains to be seen, but chance and/or carelessness may well not be the only determining factors.

Even so, we find similar discrepancies in respect of the artificial, Germanising definite article. In the material examined here, there are two examples in which Depkin has removed the "article" found in his source: for the Bible's *zaur to Ugguni* Depkin writes *Zaur Ugguni* (LD 1388), and similarly, for the Bible's *no tahs Taišnibas* he writes *no taisnibas* (LD 1328). These entries contrast with his "article" in *karstums ta Ugguna*, (LD 1384), derived from the Bible's form without article *Karstums Ugguna*, and once again we are left guessing at the significance (if any) of Depkin's inconsistencies.

Another puzzling tendency in the dictionary is the substitution of a singular for a plural along with the reverse, the substitution of a plural for a singular. In the former case (singular for plural) we find *Ar trohksni* for the Bible's *ar Trohksneem* (LD 1343), *šatreekt... Galwu* for the Bible's *šatreetz... Galwas* (LD 1326), *Uppuṛa gabbali* for *Uppuṛu Gabbalus* (LD 1392), and a double instance: *Zilweka Saglis* for the Bible's *Zilweko Sagleem* (LD 1447).

In the reverse case (plural for singular) we may cite *Garṛ Uppes Mallahm* for *garṛ Uppes Mallu* (LD 1396); *ar Apschelošchanahm* for *ar Apschelošchanu* (LD 1494) and *Teesās* for *eeksch Teešas* (LD 1426), the Latvian Bible being the source in all three instances.

In addition to his inconsistencies regarding the number of a noun, Depkin is not averse to changing the tense of a verb. When this occurs, it is usually (but not always) the present tense that Depkin chooses. Thus we have *patihk* for *patikke* (LD 1342, twice), *leekos* for *likkaks* (where the person is also modified from third to first — LD 1342); *irr* for *bija* (LD 1343); *peetruhkst* for *peetruhktu* (LD 1350); *apschelos* (!) for *apschelotohs* (LD 1494), and *darri man* for *darrišim... teem* (with a change also in the indirect object — LD 1337). The past participle active is Depkin's choice in the example *atrahwschees* for *(Ne)atraujeetes* (LD 1409). Here too the Latvian Bible is the source of his examples.

There are also instances in which there is a change in the case of a noun or pronoun governed by a preposition. After the preposition *pee* we find the genitive preferred to the original dative/instrumental, where *pee šewim* is replaced by *pee šewis* (LD 1464), but we find also an instance in which the genitive is rejected in favour of the accusative: for *pee Teešas neschanas* he writes *pee Teešas Neschanu* (LD 1322). The accusative is likewise preferred with the preposition *pehz*, where Depkin (LD 1375) writes *twahrstija pehz to* for *twahrstija pehz tha*. We have three further examples in which Depkin has substituted a genitive, one each for *eeksch*, *pahr* and *us*: *eeksch sewis* for *eeksch šew* (LD 1464); *Pahr Patešibas preezatees* for *preezajohs pahr Patešibu* (LD 1416) and *mest us Semmes* for *mest us Semmi* (LD 1388). In a further instance, the pseudo-preposition *Šahņis* is preferred with the accusative rather than the dative: *Šahņis tewi* for *šahņis tew* (LD 1466).

Mention must also be made of two extraordinary examples where the postprepositional noun appears to be in the nominative! For *eeksch šatruhdeschanas* Depkin writes *eeksch Šatruhdeschana* (LD 1345) and for *bes Atrahwschanas* he gives *bes atrahwschana* (LD 1434). Are these simply slips of the pen or does Depkin really intend a nominative here?

In our view, it is unlikely that these aberrant forms are simply slips of the pen, since a number of parallel feminine nominatives singular incorrectly used occur elsewhere in the dictionary. cursory inspection of the first volume (LD 1-570) reveals at least 20 comparable entries, 17 of which are postprepositional. Of these, ten involve nouns ending in *-schana*:

LD 93	<i>aisturreht no Assins Isleeschana</i>
LD 248	<i>Pee bohjā=eeschana</i>
LD 313	<i>ar drebbeschana preezatees</i>

LD 337	<i>par dseedinaschana</i>
LD 366	<i>bes Peedurschana</i>
LD 366	<i>par peedurschana</i>
LD 390	<i>par Atgahdaschana</i>
LD 441	<i>Grahmata par atgahdaschana</i>
LD 465	<i>grumbaiņsch no šehdeschana</i>
LD 550	<i>Nesohdiht Zaur apgahschana</i>

The remaining seven are:

LD 262	<i>ar wišša galwa</i>
LD 275	<i>bija pahr wiņna Meeša</i>
LD 319	<i>bes drohschiba</i>
LD 320	<i>ar drohschiba runnaht</i>
LD 341	<i>no dselse</i>
LD 392	<i>pret gaišma</i>
LD 505	<i>no šawa augsta Istaba</i>

The three occurrences without a preposition are:

LD 368	<i>dusseschana deena</i>
LD 429	<i>Šeewa glihtums</i>
LD 471	<i>gulta weeta</i>

where one would have expected a preposed genitive in *-as*. These latter may well be unrelated to the other examples listed above, and have been discussed elsewhere (Prikņa 1960, 32, 104, 105).

But, if the post-prepositional examples are not just careless slips, what are they? It can hardly be that Depkin considers the nouns in question to be masculine, or that he is importing masculine endings into the declension of feminine nouns as discussed in Fennell 1991. As far as the forms in *-schana* are concerned, could there be a relationship with nouns like *turrene* and *šchejene* where we also have a suffix ending in *-n*? Consider Depkin's *us turren* (LD 1418, 1419, 1420), *no turren* (LD 1418), *lihds teijen* (LD 1279), *no schennen* (LD 1491), *lihds schejen*, *lihds scheijen* (LD 1492), *us scheijen* (LD 1492), truncated forms which are not matched by Adolphi (1685, 220, 221), who regularly gives parallel forms with the full ending, as also do Langius (1685) and Mancelius in *Lettus* (1638). Fürecker seems to avoid the structure altogether, and thus Depkin's shortening can be seen as being in some ways idiosyncratic, without, however, being all-pervasive: as far as the above phrases of place are concerned, he balances the shortened forms with an approximately equal number of fully declined forms, such as *us turrenes* (LD 1418, 1420), *no turrenes* (LD 1418, 1420), *lihds turrenes* (LD 1491), *no tahlenes/tahlenes* (LD 1432), *no šchejenes* (LD 1486, 1492), *pa schejēni* (LD 1486),

no šchennenes (LD 1486, 1491), *pa šchennēni* (LD 1491), *no tennenes* and *pa tennēni* (LD 1275).

Rehehusen (1644, 9) had already noted the tendency to truncate a final short vowel, and indeed to supply a substitute for convenience:

Lettus in omnibus vocabulis ultimam vocalem absorbet, ideo vix percipere poteris utrum in Genitivo vel alio casu sit a e u vel o. Distinctionis ergo certam vocalem apponere volui, ut tiro quandam certitudinem flexendorum nominum haberet.

[“In all words, a Latvian absorbs the final vowel and therefore one has difficulty in determining whether in the genitive or some other case there is an a, e, u, or o. For distinctiveness, I have apposed the (or a – TGF) well-defined vowel, so that the learner may have some certainty in the inflecting of nouns.”]

If Depkin too had difficulties of the same kind, especially in nouns made longer by the inclusion of a suffix, i.e., where the final vowel is further away from the initial stress, then one might be tempted to see his final *-a* not as a nominative ending, but as a kind of filler vowel: *ar drebbeschana* could then be seen as an attempt to avoid the truncated *ar drebbeschān*. Such a notion remains of course highly speculative, and it does not even work in some of the instances cited, although it could be relevant to Depkin's confusion between *-u* and *-i* in the accusative singular – an issue which we cannot pursue further here.

In the absence of any obvious, plausible explanation of these (phonological?) oddities, we can for the moment conclude only that a good deal of further work will need to be undertaken if we are to move towards a satisfactory resolution of the problem.

Another of Depkin's occasional quirks is to change a word, to substitute one lexical item for another, sometimes synonymous, sometimes not. Among the more trivial, or less disruptive to the sense intended, we may cite:

(Bible) *ne irr Taišniba neds Teeša*

LD 1328 *Neds Taisniba neds Teesa*

(Bible) *Ehrselis*

LD 1498 *Šchkeelis*

(Bible) *Teešas=Turrechanu prast*

LD 1337 *Teešas turrechanu šaprast*

(Bible) *šcheit*

LD 1323 *Scheitan*

contrasting with

(Bible) *šche*

LD 1491 *Šcheit*

- (Bible) *pašehstees saļļās Sahlīs*
LD 1459 *Saļļās Sahlīs pēšehstees*
(Bible) *teekams tas ustuhktu*
LD 1362 *Kamehrt ta Rohka ustuhktu*
(Bible) *šapni padarra Ģeķķeem spahrnus*
LD 1470 *Šapni darra Ģeķķeem Spahrnus*
(Bible) *wiśśas Sahles*
LD 1458 *wiśśadas Sahles*
(Bible) *glahbtees*
LD 1447 *isglahbtees*

Somewhat greater departures from the original can be seen in:

- (Bible) *teem ļaudim patikke*
LD 1342 *mums patihk*
(Bible) *tas Ķehninsch likkahs*
LD 1342 *Es leekos*
(Bible) *tee istruhzinajahs*
LD 1351 *es istruhzinajohs*
(Bible) *ne kas... tew pretti turrešeēs*
LD 1368 *Ne weens... tew pretti turreseēs*
(Bible) *darrišim... teem*
LD 1337 *darri man*

The long-standing confusion between *par* and *pahr* is reflected in:

- (Bible) *pahr Seemu mittuši*
LD 1446 *Mist par Seemu*
(Bible) *par ta ķehniņa Leetahm*
LD 1381 *pahr tahm Ķehniņa Leetahm*

There are also some rather more dramatic examples:

- (Bible) *šatreeze tohs Pagaņus*
LD 1330 *Šatreekt šawus Eenaidneekus*
(Bible) *ar wiśśadu nepateēšu Spehku*
LD 1322 *Nepateēša Mehle*
(Bible) *manna Leeziba ne irr pateēša*
LD 1323 *ta Slawa irr pateēša*
(Bible) *ar Ugguni šahlihts*
LD 1461 *ar šahli šahlihts*

We may view the foregoing as a catalogue of minor inaccuracies, affecting a very low percentage of entries overall, but there is another category of differences, again affecting just a few entries, where the departure from the original source is so great that it can be attributed only to deliberate intent. We have, for example,

- the postposing of an originally preposed genitive:
(Bible) *EEKŠCH to Greh=zineeko Teeśas*
LD 1322 *EEKŠCH Teeśas... to grehzineeko*
– a passive replacing an active:
(Bible) *tee ne ko... atrauj*
LD 1381 *ne neeka... tohp atrauts*
– an active replacing a passive:
(Bible) *Tee=ša turrehta*
LD 1322 *Teešu turreht*
– an adverb replacing an adjective (also with change of verb):
(Bible) *jauka šmirdinama Sahle*
LD 1458 *jauki smirdama Sahle*
– an adjective replacing an adverb:
(Bible) *Uggunim wairak Spehka bija*
LD 1384 *uggunim bija jo wairaks Spehks*
– an adjective replacing a noun:
(Bible) *šchi Weeta irr Tukšniba*
LD 1497 *Šchi weeta irr tukscha*
– a change in the reference of an adjective or demonstrative:
(Bible) *balltahs Maises Uppuris*
LD 1393 *Baltais Maises Uppuris*
(Bible) *par ta ķehniņa Leetahm*
LD 1381 *pahr tahm Ķehniņa Leetahm*
– a locative replacing a prepositional phrase:
(Bible) *tas eekriht eekšch Teeśas*
LD 1426 *Teesās eekrist*
– a prepositional phrase replacing a locative (also with participial tense change)
(Bible) *atpakkaļ eet šawâ eemantotâ Teeśâ*
LD 1335 *Atpakkaļ eet us šawu eemantojama Teeśa*
[sic!]
– a finite verb replacing a participle:
(Bible) *burdams un istruhzinadams*
LD 1351 *burdams istruhzinaja*
– a verbal noun replacing an infinitive:
(Bible) *Treppes... neśše to Stipprumu usņemt*
LD 1329 *Treppes pehz stipprumu usņemschanas*

Two basic conclusions emerge from the various examples presented above. Insofar as a small number of discrepancies have emerged in Depkin's transcription of his source material, and irrespective of whether these are accidental or deliberate, it becomes clear that, if one wishes to rely upon citations from his dictionary, one would always be well-advised to check their accuracy against the original source. This is regrettably not always feasible, since occasional references are erroneous and others are incomplete, but the principle thereby is no less clear.

The second, and more challenging conclusion, especially where deliberate change is concerned, is that there are entries in the dictionary where Depkin must be seen not only as a transcriber of the material of others, but also here and there as offering his own views on matters of morphology, syntax and lexicon. Some of these views are made explicit (see Fennell 2005), but the examples supplied above indicate that there are other, unflagged pointers to his standpoint on various matters, which need to be taken into account in any overall assessment of Depkin's originality. Finding these needles in a haystack is a time-consuming task, even when electronic scanning can be used, but one which might profitably occupy the time of postgraduate students in the coming years.

References

- Adolphi, Heinrich. 1685. *Erster Versuch Einer kurtz=verfasseten Anleitung Zur Lettischen Sprache. Mitau: Radetzky*. Reprinted by Harald Haarmann, as *HEINRICH ADOLF Erster Versuch einer kurtz-verfasseten Anleitung zur lettischen Sprache*. Hamburg: Buske, 1978, and by T.G. Fennell as *Adolphi's Latvian Grammar*. Melbourne: Latvian Tertiary Committee, 1993.
- Bible. *Tas Jauns testaments*. Riga: Wilcken. 1685. *Apocrypha*. Riga: Wilcken. 1689. [in fact 1692 or 1693]. *Ta Švehta Grahmata...* Riga: Wilcken. 1689. [in fact 1694].
- LD. Depkin, Liborius, *Lettisches Wörterbuch mehrentheils aller Wörter so in der lett. Bibel. u. allen andern in der lett. Sprache ausgefer=tigten Büchern befindl. sind u. aus genauer Nachfrage der lett. Sprache kündigen in Cur= u. Lieflland*. ms. (Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, L. dr. b. 5332 and 5333).
- Lettus 1638. Mancelius, G., *LETTUS, Das ist Wortbuch Sampt angehengtem täg=lichem Gebrauch der Letti=schen Sprache*. Riga: Schröder.
- Fennell, Trevor G. 1991. Feminine nouns with masculine terminations in Johannes Langius' Latvian German dictionary (1685), *Journal of Baltic Studies* XXII/4, 339-346.
- Fennell, Trevor G. 2005. Unearthing the grammatical views of Liborius Depkin, *Baltu filoloģija* XIV (2), 47-56.
- Fürecker, Christophor. *Lettisches und Teutsches Wörterbuch zusammen geschrieben und mit fleiß gesamlet Von Christopher Fürecker*. ms. (Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, L. dr. b. 5361). Published by Fennell, Trevor G., *Fürecker's dictionary: the first manuscript*. Riga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 1997 and *Christoph Fürecker's Candidat des Predigtamts in Kurland lettisch=deutschen Wörterbuchs erster theil A-P / zweyter Theil R-Z*. ms. (Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, L. dr. b. 5362). Published by Fennell, Trevor G., *Fürecker's dictionary: the second manuscript*. Riga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 1998.
- Langius, Johannes. 1685. *Lettisch=Deutsches LEXICON.... Sampt einer kurtzen GRAMMATICA...* ms. (Heidelberg University Library, Heid. HS. 78). Published by Blese, E., *Nicas un Bārtas mācītāja Jāņa Langija 1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca ar īsu latviešu gramatiku...* Rīgā: Latvijas universitāte, 1936.
- PL 1638. Mancelius, G. *PHRASEOLOGIA LETTICA, Das ist: Täglicher Gebrauch der Lettischen Sprache*. Riga: Schröder.
- Prikņa, Valentīna. 1960. *Salikteņi G. Manceļa vārdnīcā Lettus un krājumā Phraseologia Lettica*. Diplomdarbs. Latvijas Valsts universitāte, Latviešu valodas katedra. Unpublished typescript. Rīgā.
- Rehehusen, Johann G. 1644. *MANVDVCTIO Ad Lingvam Lettonicam fa=cilis & certa...* Riga: Schröder. Reprinted several times, most recently by Fennell, T.G. as *The First Latvian Grammar*. Melbourne: Latvian Tertiary Committee, 1982.
- Wischmann, Johann. 1697. *Der Unteutsche OPITZ. oder Kurtze Anleitung Zur Lettischen Dicht=Kunst*. Riga: Nöller.

Wortregister. An untitled manuscript, being a substantial list of German words which may have been intended by Depkin as the basis for a German-Latvian dictionary. (Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, L. dr. b. 5334).

Note

This paper is based on the electronic version of the Apocrypha and the New Testament made available by the *Mākslīgā intelekta laboratorija* of the University of Latvia and our own electronic version of Depkin's dictionary, pp. 1321-1506.

Trevor G. Fennell
Department of Languages (French)
Flinders University of South Australia
GPO Box 2100, Adelaide, SA 5001, Australia
Trevor.Fennell@flinders.edu.au

KOPSAVILKUMS

Liborija Depkina uzticība avotiem

Trevor G. FENNEL

Liborija Depkina (1652-1708) vārdnīcas manuskriptā "Lettisches Wörterbuch" galvenokārt apkopots citu autoru, kā Manceļa, Fīrekera, Višmaņa materiāls. Taču visplašākais avots Depkinam ir Bībeles latviešu tulkojums. Rakstā aplūkoti gadījumi, kad Depkina vārdnīcā izmantotie citāti faktiski atšķiras no to avota. Vārdnīcā reizēm ir mainīta vārdu forma uz pamatformu, mainīts vārda locīšanas tips, saknes vai piedēkļa sastāvs, vārda skaitlis, verba laika forma, prepozīcijas rekcija. Kā savdabīgs gadījums aplūkojams prepozīciju lietojums ar nominatīvu, kas vismaz daļēji var būt skaidrojams ar fonētiski reducētas galotnes aizstāšanu ar patskani *-a*. Vārdnīcas materiālā visai daudz atrodams arī vietas, kur Depkins ir mainījis avotā esošo leksēmu vai teikuma struktūru. Rakstā izdarīti divi secinājumi: pirmkārt, Depkina vārdnīca bez avotu pārbaudes nav izmantojama šo avotu analīzei; otrkārt, Depkins visai bieži uzlūkojams ne tikai par avotu pārrakstītāju, bet par to radošu izmantotāju, kas piedāvā savu izpratni par latviešu valodas morfoloģiju, sintaksi un leksiku.

MIKALOJAUS DAUKŠOS KATEKIZMO (1595) SUDĒTINIAI PRIJUNGIAMIEJI PRIEŽASTIES SAKINIAI

Artūras JUDŽENTIS, Jūratē PAJĒDIENĒ
Lietuvių kalbos institutas

Straipsniu tęsiami tradiciškai Mikalojaus Daukšos Katekizmu vadinamo dviejų veikalų – *Katechismo*¹ ir *Trumpo Budo*² – konvoliuto sudėtinių sakinių tyrimai³.

Priežasties sakiniai šiame straipsnyje apibendrintai vadinami įvairius priežastinius santykius reiškiantys sudėtiniai prijungiamieji sakiniai⁴, kuriuos dabar įprasta skirstyti į sąlygos, nuolaidos, priežasties (siaurąja prasme), padarinio ir tikslo sakinius. Šių tipų senosios lietuvių kalbos sakiniai aprašyti Eduardo Hermanno (1912), Jono Palionio (1967, 1995) ir Zigmo Zinkevičiaus (1981) bendresnio pobūdžio veikaluose. Atskiri prijungiamųjų sakinių tipai aptarti specialiuose Leonardo Drotvino (1958, 1964, 1967a, 1967b, 1968), Jovitos Liutkutės-Erichsmeier (1998, 2000, 2002), Editos Kibildaitės (2001) straipsniuose ir studijose. *Katechismo* ir *Trumpo Budo* santykis su originalais išnagrinėtas Guido Michelinio (2000, 2001). Šių veikalų sudėtiniai prijungiamieji priežasties sakiniai straipsnyje nagrinėjami laikantis ankstesnėje autorių publikacijoje (Judžentis, Pajėdienė 2005) aprašytos metodikos ir dėstymo tvarkos⁵.

¹ KATHE– // CHISMAS // ARBA MOKSLAS // KIEKWIENAM // KRIKSZCZI– // ONII PRI+ // WALVS. // PARASZITAS PER // D. IAKVBA LEDES– // MA Theologa Socie– // tatis IESV. // Išgulditas iš Lięžu= // vio Ląkiško ing Lietu= // wiška per Kuniga Mi= // kaioiu Daugšja Ká= // nonika Žemai= // cžiu. // Išjpaúftas Wilniuie // Metúfę užgimimo // Wiefšpaties 1595. (toliau *Katechismas*).

² Trumpas // Budas Pařifáki= // mo / arba išpažinimo // Nūdemiū. // Drin tu kurie dažnai // wartóia tū Sakra= // mentu. // Yž ląkiško ant Lietú= // wiško pėrgulditas. // W I L N I V I // Mėtúfjė M. D. XCV. (toliau *Trumpas Budas*).

³ Žr. Judžentis, Pajėdienė 2001 (sujungiamieji sakiniai), Judžentis 2002 (daiktavardiniai sakiniai), Judžentis, Pajėdienė 2005 (prieveiksminiai vietos ir laiko sakiniai). Šiame straipsnyje, kaip ir ankstesnėse publikacijose, panaudoti Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo paremto tyrimo „Sudėtiniai M. Daukšos 1595 m. *Katekizmo* sakiniai“ (registracijos Nr. 96–163/3G) rezultatai.

⁴ Plg. priežasties aplinkybių šalutinius sakinius Jono Balkevičiaus *Lietuvių kalbos sintaksėje* (1963: 361t).

⁵ Naudotasi Vidos Jakštienės ir Jono Palionio parengtu Daukšos *Katekizmo* leidimu (1995). Lenkiški pavyzdžiai transliteruoti pagal Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomą Jurgio Lebedžio kolekcijos fotokopiją (signatūra 25 Le57).

Sąlygos sakiniai

Pagrindinis sąlygos santykių raiškos būdas Daukšos raštuose, kaip ir dabartinėje kalboje, yra sakiniai su jungtuku *jei(gu)*⁶, pvz.:

nēdera pi= // ktmė klausit nei tēwo // nei mōtinos / iēi kas butų // prieļ wāļā Diewo / 82₃₋₆ (Bom go nie winien // ūluchac pręcziwko Bogu: 52₇₋₈).

Sakiniai su šiuo jungtuku net ir valdomi (daiktavardiniai)⁷ išlaiko sąlygos sakiniams būdingas nefaktyvias presupozicijas⁸, plg.:

[Tē ūkūndieš grāudžēi] iēi wēl nē // turēio kāntrumo priēspau= // dofsē / arba rūpēščiūļfē / 125₁₋₃ ([Niechay ūiē teļ v]karža žā= // ūofnie] ie= // ūli teļ nie miaļ ēierpliwošēi w // doļęlošēiāch 89₆₋₈).

Šalutinis sąlygos sakinytis dažniau vartojamas prieš pagrindinį, nei po jo. Tais atvejais, kai pagrindinio sakinio veiksmožodis neigiamas, sakinytis su *jei(-gu)* gali reikšti nuolaidą, plg.:

Tau Tēwē maōnēu= // fēš rōdžiu nūdemēs manās / // kurēs iēi norēcžē vžļēpē po // akim tāwo / nē galū. 134₁₆₋₁₉ (Tobie Oycze naļāfkāwļy okā= // žuiē grzechy moie / ktore gdy= // bych chēiāļ žātāiē pręczi toba / // nie mogē. 97₅₋₈).

Nuo nuolaidos sakinių su jungtukais *norint* ir *kačieb(a) / kačreib* (žr. toliau) šie sakiniai skiriasi tuo, kad yra nefaktyvūs.

Sąlygą ir priešpriešą žymi keli sudėtiniai *Kathechismo* sakiniai, kurių šalutinį dėmenį sudaro jungtuku *jei* siejamas neigiamas aukštesniojo laipsnio prievoksmis, o po jo einantis pagrindinis dėmuo pradedamas jungtuku *bat*, plg.:

Nūdemēs jāwo tykram // kūniguy tāwo / iai nē daļņē= // us / bať mētūļfē kārtā / iļ= // paļīfsi. 89₁₀₋₁₃ (Spowiaday ūiē grzechow // fwoich nā kāždy rok. 58₁₀₋₁₁);

Sakramēntā kūno ir // krāuio / Wieļpatiēs mūļfuy // Jēšaus Chrišťaus // // iēi nē tā // kēus / bať mētūļfē kārtā / ō // īpacžēi ānt Welikų / pry= // imfsi. 89₁₄₋₁₉ (Do ūtoļu Pāńķiego przy= // namniey raļ w rok / žwāļfcžā // nā wielkā noc przyūtēpuy. 58₁₂₋₁₄).

Tokios sandaros sakiniai greičiausiai atspindi autentišką vartoseną, nes jų originalai yra kitokios sintaksinės sandaros.

⁶ Apie sakinių su jungtuku *jei(gu)* laiko reikšmės atspalvą žr. Drotvinas 1968: 68.

⁷ Apie Daukšos šalutinius daiktavardinius sakinius su jungtuku *jei(gu)* žr. Judžentis 2002.

⁸ Dėl faktyvumo sampratos žr. Seuren 1999; Holvoet, Judžentis (eds.) 2003: 154t.

Turbūt kitaip reikėtų vertinti *Trumpame Bude* rastus sakinius su veiksmožodžio būsimuoju laiku prepoziciniame šalutiniame sakinyje ir jungtuku *o* pradedamu klausiamuoju pagrindiniu sakiniu. Šių sakinių sandara visiškai atitinka originalą ir gali būti tiesiogiai nuo jo priklausoma⁹, plg.:

Jēi tu manē patrēmfi / o kās // manē prigōbs. 136₁₇₋₁₈ (Ješli miē ty wyrzūcaļ / á ktoļ // miē przymie? 99₄₋₅);

Jēi tu ma= // nimi padērgfi / o kaļģ ānt // manēs žwiļgtērēs? 136₁₈₋₂₀ (Ješli ty mnā // wzgārdžijļ / á ktoļ ná miē poy= // žrzy? 99₅₋₇).

Prepoziciniai ir interpoziciniai prievoksminiai sakiniai su jungtuku *kad* taip pat gali turėti sąlygos reikšmę. Ji ypač ryški tais atvejais, kai pagrindinio ir šalutinio sakinio tariniai reiškiami tariamosios nuosakos formomis. Nagrinėjamuose vertimuose rastas tik vienas toks sakinytis (pagrindiniame *Kathechismo* tekste): jis neturi originalo ir greičiausiai atspindi būdingą ano meto vartoseną¹⁰:

O kad butų teip ne // nuļfideiēs / kokiū butų // ēļfas? 56₁₀₋₁₂.

Rasti ir keli senoviniai sąlygos sakiniai su postpozicine dalelyte *gu*¹¹ (vienas jų – *Trumpo Budo* pratarmėje), pavartoti su atliepiamuoju žodžiu ir be jo:

tū= // rigu būt Diewieļ mielais / // tađ priwalū to / idānt // iļēitų iļģ mēites. 72₁₄₋₁₇ (māiāli byē v Bogā // plātne / tedy trzebā tego / āby // pochodžily ž miļošēi. 45₇₋₉); Tam // gali rašt dwi prieļāfti: // Wienā (nōrimegu tie= // jōs paļint) iog wār= // ģus yra dāiktas / žmō= // gui paļint pāty ūawē / 112₄₋₉ (temu moļe dwie przy[=] // cžynie nálesē. Jednā / iļ // (mali ūiē prawdā žnāc) // trudna iēļt ręcēž cžłowie= // kowi poņnāc jāmeļo ūie= // bie / 78₆₋₁₁).

Nuolaidos sakiniai

Ištirus nuolaidos raišką sudėtiniais prijungiamaisiais sakiniais nustatyta tam tikrų jų vartosenos abiejuose veikaluose skirtumų.

Kathechisme nuolaidos sakiniai siejami vieniniu *norint* ir poriniais jungtukais, kurių pirmuoju dėmeniu eina *kačieb(a) / kačreib*, o antruoju – *bat* arba

⁹ Daukšos *Postilėje* Drotvinas rado daugiau tokios sintaksinės sandaros sakinių, tačiau neavertino jų santykio su originalu (žr. Drotvinas 1958).

¹⁰ Apie tokius sakinius Daukšos *Postilėje* žr. Drotvinas 1958, Mažosios Lietuvos raštuose – Erichsmeier 2002.

¹¹ Daugiau sąlygos sakinių su postpozicine dalelyte *gu* Daukšos vartojama *Postilėje* (žr. Drotvinas 1958, 1967a). Apie lenkų kalbos sakinius su dalelyte *li* žr. Klemensiewicz, Lehr-Spūawinski, Urbańczyk 1955: 445; 492; 494).

*vienok*¹². Poriniai jungtukai vartojami dažniau nei vieninis. Dauguma (trys iš keturių) sakinių su poriniais jungtukais rasta *Kathechismo* pratarmėje¹³, plg.:

mo // kflas karalibes Diēwo // est priligintas fėklai // garstiečios kuro
rios **ka=** // **czieb** grudėlis est ma // žas **bat** kad iau vžauga // paukščęzi
dągāus ant // ioš vffjeda. 8₁₋₈ (nā[=] // ukā krolestwā Božego // ieft podob-
na našieniu // gorczyce / ktora będąc mą= // ła w żiarnie fwym / gdy fię //
rofkżewi / y ptacy niebie= // fcy nā niey vsiadaiā. 7₂₋₈).

Pagrindiniame *Kathechismo* tekste nuolaidos sakiny su poriniu jungtuku pavartotas tik vieną kartą:

Jr // **kaczeib** wadīnamē pawēik // flus ioš: Pafwēikinimo. At // lākimo /
Dągūn emimo / ir // kitāis wardāis: **wienók** tie // wiffi / nē tūlomūs / bat
wiē // nai tiktai Mariēi pri= // dėra. 61₁₋₈.

Svetima *kačieb(a)* / *kačieb* kilmė nekelia abejonių, tačiau (kaip rodo pa-
cituoti pavyzdžiai) poriniuose jungtukuose jis vartojamas ir nepriklausomai
nuo originalo, tad ano meto kalboje galėjo būti gerokai paplitęs. Originale jį
atitinka jungtukai *acz* arba *chočia*¹⁴. Vieninio jungtuko *kačieb(a)* / *kačieb* nag-
rinėjimuose veikaluose nerasta.

Pagrindiniame *Kathechismo* tekste nuolaida reiškia ir sakiniams su
jungtuku *norint*. Visi jie turi originalo atitikmenis, pvz.:

iēs didžėufiomis wa= // dina: **nórint** kārtais gali // but / atlaidintomis.
91₁₅₋₁₇ (ie tež // glównymi zowia: **aczkolwiek** // czāfem mogā być
powżednie= // mi. 61₃₋₆);

nórint yra // tris peršonos / **o wienokię** // patis yra wienas Diēwas. 26₁₀₋₁₂
(áčž są trzy ofobne // peršony / **á wřakże** sam ieft ie= // den Bog. 19₄₋₆).

Trumpo Budo nuolaidos sakiniuose vartojamas jungtukas *norint(ig)* ir su
juo sudaryti poriniai jungtukai¹⁵. Vieninio jungtuko vartosena ne visada tiesio-

giai priklauso nuo originalo: dažniausiai jį atitinka *ac*^{3/4} variantai, tačiau vienu
atveju (150₂₀–151₁) lenkiškame tekste pavartotas jungtukas *chočiaś*, plg.:

ta= // węfjř tēka / **nórintię** niekam // nē dėrās / ir biēurus: 136₂₁–137₁
(fię do ciebie wćiekam // **áčzkolwiekemci** nikkzemny // y // nieczęfity: 99₈₋₁₀);

nē at= // mainėi būdo / nei wėikało / ku // rj tureiēi ant žemes / **nórint**
// dągūn' įžęgei: 150₂₀–151₁ (nie raczył odmienić fpo= // fobu āni wrzędu /
ktoryś miał // nā žiemi / **chočiaś** raczył do nie= // bā wfjřpic: 112₂₋₅).

Sakiniai su poriniais jungtukais visais atvejais turi tikslus originalo ati-
tikmenis. Jiems būdinga pastovi dėmenų tvarka: šalutinis sakiny visada eina
pirmas¹⁶, plg.:

Nórint pažįfstu // ioę manimp nūdemiy ma= // nū nē pawártōiau
nei ap= // súnkinau [...]: **bat wienók** // ragios miēlařjirdifteřp tá= // wofjř
/ 146₉₋₁₇ (**Acžkolwiek** žnam / ižem // v šiebie tāk grzechow moich // nie
wvażył āni obciāżył [...]: **ále** // **iednāk** wćiekam fię do miło= // šierdžia
twego / 107₁₇₋₁₀₈).

Prasminiai nuolaidos santykiai glaudžiai susiję su priešprieša, todėl ir ri-
bos tarp nuolaidos ir priešinamųjų sakinių nėra ryškios¹⁷, plg. sakinį iš *Trumpo*
Budo pratarmės:

ne túri ių kaip noę pi= // gai aplaišt. **Nórint** nē // reikalingas ēft dāi=
// ktas / idant dažnai tu= // rētųś tái darit. 117₇₋₁₁ (nie máiā // ich ledā iāko
opuřczāć: // **Acžkolwiek** nie ieft ržecz // potrzebna / āby fię to czę= // fto
czynić miāło / 82₁₆₋₈₃).

Dėl ryškios priešpriešos reikšmės ir sujungiamųjų jungtukų pagrindinia-
me dėmenyje sudėtiniai sakiniai su poriniais jungtukais *kačieb(a)* ... *bat, no-*
rint(ig) ... *vienok* galėtų būti laikomi ir sujungiamaisiais.

Priežasties sakiniai

Priežastiniai prijungiamaisiais sakiniams reikšti Daukšos vartojami net trys
jungtukai: *jog, kadang* ir *nes(a)*. Priežasties sakinių tipai *Kathechisme* ir *Trum-*
pame Bude pasiskirsto nevienodai.

Kathechisme beveik vienodai dažnai vartojami sakiniai su jungtukais *jog*
ir *nes(a)*. Priežasties sakinių su jungtuku *jog* senoviškumą¹⁸, matyt, rodo ir

Trumpam Budui netinka: vienas jungtukas *norint(ig)* šiame veikalė vartojamas dažniau nei drau-
ge su priešinamuoju jungtuku.

¹⁶ Plg. Liutkutė 2000: 273.

¹⁷ Plg. kad ir tokį į lietuvių kalbą neišverstą originalo sakinį: to // zāwřę przynamniey raż w rok
czynić // áczby lepiey y częściey 60₆₋₈.

¹⁸ Plg. Hermann 1912: 67–68.

¹² Liutkutės-Erichsmeier išvados, kad „jungtukai *kačieb, kačieb/kačieiba/kačieb* ... *vienok/bet* sporadiškai pavartojami tik Daukšos *Postilėje*“ (Erichsmeier 2002: 28), šio tyrimo duomenys nepatvirtina.

¹³ Daukšos *Katekizmo* ir *Postilės* nuolaidos sakinius išnaginėjusi Liutkutė-Erichsmeier pateikia tik bendrąją jungtuko *kačieb(a)* / *kačieb* vartojimo konvoliute statistiką: „*Katekizme* juo prijungti tik keturi nuolaidos sakiniai, arba 5% visų turimų pavyzdžių“ (Liutkutė 2000: 272). Ji neatskleidžia nuolaidos sakinių tipų pasiskirstymo atskirose konvoliuto dalyse.

¹⁴ Senasis slavų kalbų jungtukas *acz* ir jo variantai po XVI amžiaus išėina iš vartosenos (Klemensiewicz, Lehr-Splawinski, Urbańczyk 1955: 499), – galbūt jau XVI amžiaus pabaigoje jis buvo suvokiamas kaip archaizmas? Kita vertus, jungtukas *choć* lenkų kalboje išplito tik XVI amžiuje (ten pat, 502); taigi Daukša dar galėjo jausti jo vartosenos naujumą. *Katekizmo* pratarmėje pagrečiui vartojami abu jungtukai, o pagrindiniame tekste – tik *acz* variantai.

¹⁵ Liutkutės-Erichsmeier apibendrinimas „peržiūrėtoje Daukšos raštų dalyje poriniai nuolaidos jungtukai yra pagrindinė nuolaidos šalutinių sakinių jungimo priemonė“ (Erichsmeier 2002: 21)

tai, kad net trečdalis šio tipo sakinių *Kathechisme* neturi lenkiško atitikmens, pvz.:

M. Kaipóg nómire // Diewiſtei / argu žmo= // gíſtei? // Mo. Ŗmogíſtei kaip' žmó= // gus / **iog** Diewiſtei kaip' // Diewas / niekad' negaféio // mirt / nei wel kęſt. 34₁₄₋₂₀.

Dauguma sakinių su jungtuku *nes(a)* lenkišką originalą turi; išimtis tik viena:

M. Swėikindamas // ſwę[c]žęuſſią męrgą // Mariiā / ar mēldí tu // iā / idánt tau atłai= // ſtų kaltés / ir dūtų dą= // gáus karaliſtę? // Mo. Nė: Nes tatái tikrái // pridėra pacziám Diewui / 61₁₃₋₆₂.

Vienas ar kitas priežasties sakinių tipas pasirenkamas visų pirma atsižvelgiant į originalą: sakiniams su jungtuku *jog* verčiami lenkiški sakiniai su *iz* ir *ze*, o sakiniams su jungtuku *nes(a)* – sakiniai su *bo(m)* ir *abowiem* variantais. Šio dėsningumo nesilaikoma tik keletą kartų (beveik iš keturių dešimčių atvejų), ir tai bent iš dalies galima paaiškinti teksto sandaros ypatybėmis.

Kadangi didžiąją *Kathechismo* dalį sudaro klausimai ir atsakymai į juos, *Kathechismo* tekstui būdingi savarankiški šalutiniai sakiniai, kurių pagrindinis dėmuo būna iš klausimo numanomas, bet dėl stiliaus grakštumo klausimo žodžiai atsakyme nebekartojami. Tai žanrinis bruožas, kuriuo pasižymi ne tik lietuviškas, bet ir lenkiškas bei itališkas Ledesmos katekizmo tekstai. Savarankiškuose priežasties sakiniuose Daukšos paprastai vartojamas jungtukas *jog*. Tokiais sakiniams verčiami lenkiško originalo sakiniai su jungtukais *bo(m)* ir *abowiem*, pvz.:

M. Kam tari iš maló= // nes [J]éſaus Chriſtaus // M. Jog aſž ne mánais nū= // pelnáis [...] tãpęſ eſmi krikſcžonimi / 9₁₅₋₁₀₅ (M. Cžemu mowiſž 3 łáſki Páná // Ježuſá Chryſtuſá? // V. **Bo** nie 3 žadnych 3aſtug mo= // ich [...] iam ieſt Chryſcžijáni= // nem: 8₁₃₋₉₁);

M. Jefus wel kaip iš // guldžes? // Mo. Jžganitoies arbá izgél= // be-toies. // M. Kód[r]in teip izgul= // džes? // Mo. **Jog** izgélbeio / ir at= // pírko mus krauiu ſaw[ú] // brágeuſiu 13₉₋₁₇ (M. A Jezus iáko ſię wykłáda? // V. Ŗbáwićiel: Abowiem nas 3bá= // wił y odkupił ſwoiā krwiā na= // droſſą / 10₇₋₁₀).

Šalutinis priežasties sakinytis gali būti skiriamas kaip savarankiškas ir tuo atveju, kai greta jo būna pavartotas eliptinis pagrindinis sakinytis, plg.:

M. Kas yr piktėſnio // ir biėurėſnio / Nūde= // me argu wėlinas? // Mo. Nūdeme be abėiioimo. // **Jog** wėlinas ſtoiėſi eſt teip // biaurumi / nē pēr ká kito ti= // ktái pēr nūdemė: 56₃₋₉ (M. Co ieſt gorſęgo y ſpetniey= // ſęgo / Grzech cžyli dyabel? // V. Grzech bez pochyby: **bo** ſię // dyabel ſtał ták ſkárády / nie // przez co innego / iedno // przez grzech. 35₄₋₉).

Keliais atvejais priežasties sakiniai su jungtuku *jog* turi atliepiamuosius žodžius: *todrin*, einantį betarpiškai prieš jungtuką ir vartojamą nebūtinai sekant lenkišku originalu (plg. sakinį 39₁₅₋₁₈, pavartotą lenkiško atitikmens neturinčioje teksto atkarpoje), arba *dėl to*, pavartotą sakinyje su šalutinio dėmens prepozicija (tai vienintelis prepozicinės vartosenos atvejis) (90₁₂₋₁₅):

M. Kodrin ſitā Bā= // žnicžią wadini: wiena // Mo. **Todrin' iog** wiėnėłōpai // tiki ing Diewā 39₁₅₋₁₈;

iog túrimė nūg // Diewo dūſą ir kūną **del tó** // iam' túrimė tū abėiėtu tar= // náut / yr ių láupſi[n]t'. 90₁₂₋₁₅ (**iž** mamy od Bo= // gá duſę y ciáło / **tedy** mu tež // mamy tym oboygiem ſłužyc. 59₂₀₋₂₂).

Priežasties sakiniai su jungtuku *nes(a)* (dažnesnė trumpoji forma) visada eina po pagrindinio¹⁹, atliepiamųjų žodžių jie neturi. Įdomus *Kathechismo* prarmėje esantis sakinytis (5₁₋₄), kuriame, skirtingai nei originale, jungtukas *nesą* pavartotas tik trečioje vietoje²⁰:

Dałáiſkiť waikė= // lamus yr nē dráuſkiť // ių maneſp eit: tokių eſt // **nėſą** karaliſte dangų. 5₁₋₄ (Dopusćcie áby má= // te dżiatki do mnie ſły / **á** = // **bowiem** ich ieſt kroleſtwo // niebieſkie. 4₁₂₋₁₅).

Kathechismo prarmė išsiskiria ir kitomis priežasties sakinių ypatybėmis: sakiniai su jungtuku *jog* joje nevartojami, tačiau vieną kartą pavartotas jungtuku *kadang* siejamas sakinytis²¹:

ir patis idát // toi praftibi mokſto // krikſcžionifko / kaip // cžė eſt apraſitas ge= // rėtus **kadag** wieſpats // kálbeio iėigu nē tapſit // kaip maſžintelėi / nē in= // éiſit karaliſten dągauſ 7₁₀₋₁₇ (y ſámi // ſię w tey proſtoćie náuki // chryſcžijánſkiey / iáka tu // ieſt opiſána kocháli / **gdyž** // Pan rzekł: Jeſli ſię nie ſtá= // niećie iáko máłuczczy / nie // wnidźiećie do kroleſtwá // niebieſkie²⁰: 6₁₂₋₇₁).

Trumpame Bude dažniausiai vartojami priežasties sakiniai su jungtuku *nes(a)*²². Nuo atitinkamų *Kathechismo* sakinių jie esmingiau nesiskiria. *Trumpame Bude* priežasties sakiniai su jungtukais *jog* ir *kadang* vartojami dvigubai rečiau nei *Kathechisme*.

Sakiniams su jungtuku *jog*, kaip ir *Kathechisme*, paprastai verčiami originalo sakiniai su *iz* ir *ze* (plg. pavyzdį 115₁₋₅). Tik keliais atvejais jungtuką

¹⁹ Tai būdinga ir Jono Bretkūno *Postilei* (plg. Kibildaitė 2001: 130).

²⁰ Apie panašius Bretkūno *Postilės* sakinius žr. Kibildaitė 2001: 132–134.

²¹ Dar vienas originalo sudėtinis sakinytis su jungtuku *gdyž* siejama šalutiniu dėmeniu *Prabilije* suskaidytas, todėl vertime jungtukas neturi atitikmens (plg. 7₁₄₋₈₁).

²² Jungtuko *nes(a)* forma *Trumpame Bude* tiesiogiai priklauso nuo originalo: ilguoju variantu *nesą* verčiami lenkų *abowiem* ir *bomći*, *bowiem*; viensikiemenius *bo*, *bom*, *boſ* vertime atitinka trumpoji forma *nes*.

jog atitinka lenkų *gdyzes*, kuris paprastai vartojamas su laiko ir sąlygos sakiniais²³, plg.:

O **io**g ma= // né wieŝpatié tũ atłákimu // teip' pagèrbt teikéis / mel= // dŝiu nuŝemintai / téikis mañ // dũt malõnę / 163₁₂₋₁₆ (A **gdy**= // **ŝeš** mię Pánie tym náwiedzę= // niem ták vcžćić racŝył / proŝę // pokornie / ráczŝe mi dáć łáfkę / 123₁₂₋₁₅).

Kaip matyti, nuo sąlygos sakinių su jungtuku *jei* (apie juos žr. anksčiau) pacituotasis sakiny siskiriasi faktyviu statusu.

Daugiau kaip pusė jungtuku *jog* siejamų *Trumpo Budo* priežasties sakinių eina prieš pagrindinį sakinį (kaip pacituotame pavyzdyje) arba yra į jį įsiterpę – šios pozicijos visai nebūdingos sakiniams, siejamiems jungtuku *nes(a)*. Atliepiamąjį žodį, einantį betarpiškai prieš jungtuką, turi tik postpoziciniai priežasties sakiniai²⁴, plg. pavyzdį iš *Trumpo Budo* pratarmės:

kitas [būdas nūdemių] kuris vŝŝgu= // li atmėtimę / yra wâr= // gus / **tódrin** / **ióg** tái // ko nērėgimė / wārgėi // paŝinť túrimė. 115₁₋₅ (drugi / ktory záležý w zá= // niecháníu / ieŝt trudny **dla** // **tego** / **iŝ** to częgo nie widŝi= // my / ŝtrudná znác moŝe= // my. 80₁₄₋₁₈).

Sudėtiniais sakiniams su jungtuku *kadang* dažniausiai verčiami originalo sakiniai su *gdy(ž)*. Šio tipo sakiniams išversti ir du (vieninteliai tokie) originalo sakiniai su *ponieważ*²⁵, todėl galima sakyti, kad šiais atvejais vertimas tiesiogiai priklauso nuo originalo, plg.:

Kadağ Karálus // Dōwidas priimdawo ŝko= // mióŝp ŝawóŝp ráiŝą ŝmōgų [...]: **teip** ir tu Téwę // ámŝinaŝis téikiŝ priymť // manę pawārgelį / 153₁₇–154₅ (**ponieważ** krol // Dawid przyimowal do ŝtołu // ŝwego chromego cŝlowieká [...]: tak y ty wie= // cŝny Oycŝe / ráczŝ przyiác tego // nędŝnego 114₁₆–115₃).

Kaip matyti iš trumpos apžvalgos, lenkiški priežasties sakiniai, siejami jungtuku *gdyž(es)*, Daukšos verčiami dvejopai: sakiniams su jungtukais *kadang* ir *jog*. Vieni nuo kitų skiriasi pozicija – sakiniai su *kadang* paprastai (išimti sudaro pacituotasis sakinio su *ponieważ* atitikmuo) eina po pagrindinio sakinio²⁶, pvz.:

²³ Nuo XVII a. jungtukas *gdyž* ir jo variantai imti vartoti tik priežastėms reikšti (plg. Klemensiewicz, Lehr-Splawinski, Urbańczyk 1955: 467).

²⁴ Plg. panašius Bretkūno *Postilės* sakinius (Kibildaitė 2001: 138).

²⁵ Šis lenkų kalbos jungiamasis žodis laikomas skoliniu iš čekų kalbos. Lenkiškuose tekstuose jis imtas vartoti tik nuo XVI a. (Klemensiewicz, Lehr-Splawinski, Urbańczyk 1955: 488). Daukša galėjo jausti jo vartosenos naujumą.

²⁶ Sakinių su *kadang(h)i* postpozicija būdinga ir Bretkūno *Postilei* (plg. Kibildaitė 2001: 134).

táwai tai małõnei nē ma= // nīemus / kokīemus nūpel= // nāmus / árba gimdītoiu // maną priraŝinēiu [...] / **kadağ** daug kitų [...] praŝúwo. 185₂₀–186₈ (twoiey to łáŝce / nie // moim ŝadnym ŝaŝługom ábo // rodŝicow moich przyŝyŝiuę [...] / **gdyŝ** wiele // inŝych [...] poginęło. 141₅₋₁₂).

Apibendrinant priežasties sakinių Daukšos konvoliute vartoseną parbrėžtina, kad ji nulemta originale vartojamų jungtukų (lenkiškų sakinių su *abowiem*, *bo*, *iŝ*, *ŝe* ir *ponieważ* vertimuose aptinkami vienos rūšies lietuviški atitikmenys). Sakiniams su *kadang* ir *nes(a)* būdinga pozicija po pagrindinio dėmens. Atliepiamuosius žodžius galima rasti tik sakiniuose su jungtuku *jog*, rečiau – sakiniuose su *kadang*.

Padarinio sakiniai

Padarinio sakiniai²⁷ modifikuoja pagrindinį sakinį arba yra valdomi laipsnio rodiklio. Pagrindinį sakinį modifikuoja šie jungtuku *jog* siejami (originalė jį atitinka *iŝ* arba *ŝe*) padarinio sakiniai:

kas // yrá ŝmōgus / **io**g teip átme= // ni iŝ / 162₂₋₄ (co ieŝt cŝlowiek / iŝ nañ tak // pamiętać racŝyŝ 122₅₋₆);

O ŝę= // baŝlingas ape mus táwo // numilėiimo ŝuŝsimilimas / // **io**g tu Wieŝpatié Diewé [...] téikies atėit // łabai grinóŝp dũŝioŝp / 157₁₋₇ (O dŝiwnę około nas twoiego // vmiłowánia racŝenie / **ŝe** ty Pá= // nie Boŝe [...] racŝyŝ // przyŝć do wboŝuchney duŝę / 117₁₅₋₁₉).

Laipsnio rodiklis (prieveiksmis *teip*) valdo šį padarinio sakinį iš *Katechismo* pratarmės:

teip gėrai priŝ- // ŝidabōio tam iŝmaną // ŝmōnēs **io**g paŝaiŝimas / Baŝnicŝios / ir giwâ= // tos krikŝcŝioniŝkōs // kitaip buť nē gaŝcio // tīęktai per tą ŝeklą iau= // nūmo. 6₄₋₁₁ (ták do= // brŝe to obacŝyli maŝrzy // ludŝie / iŝ inácŝey naprá= // wá koŝciołá Boŝe⁸⁰ y rŝe= // cŝy poŝpolitey Chrŝeŝci= // iáñŝkiey być nie moŝe / ie= // dno ŝ tego mlōdego naŝie= // nia. 5₁₀₋₁₇).

Trumpame Bude rastas sudėtinis jungtuku *teip jog* (originalė – *tákeŝ*) siejamas padarinio sakiny:

tũ kaip ią iŝkėtai // nē iŝbīlomoŝp garbėŝp / **teip** // iog iei dawėi nē iŝbīlomaŝ // małõnę / aŝt' vŝŝaŝgoiimo // ios. 164₅₋₉ (tak iákoŝ ią pod[=] // nioŝ ku niewymowney chwale // **tákeŝ** iey dał niewymowną łá= // ŝkę ku záchowáníu iey. 124₃₋₆).

²⁷ Apie lietuvių kalbos padarinio sakinius žr. Drotvinas 1967b; Holvoet, Judžentis (eds.) 2003: 107–109, 152–154.

Padarinio sakiniai su jungtukais *jog* ir *teip jog* yra faktyvūs. *Trumpame Bude* rastas laipsnio rodiklio valdomas nefaktyvus padarinio sakiny, siejamas jungtuku *idant*; kaip ir tikslo sakiniai su šiuo jungtuku (žr. toliau), jis yra deontinio modalumo:

tėikis ia // **teip** apkabint / ir sawęšp // priimt' / **idant** nei giwato= // iẽ / nei numirimę nũg tawės // nẽ galétũ būt' atfkirtá. 168₁₈₋₂₂ (rácz iá **ták** // oblápic / y ku fobie przyc / **aby** // áni w żywocie / ani w śmierci // od ciebie oderwana byc niemo= // glá. 128₁₋₅).

Sudėtiniams sakiniams su šalutiniu padarinio dėmeniu būdingi klausimojo, skatinamojo arba šaukiamojo modalumo pagrindiniai dėmenys.

Tikslo sakiniai

Tikslo sakiniai abiejuose veikaluose yra vieno tipo – siejami jungtuku *idant*²⁸. Jų tariniu visais atvejais eina veiksmažodžių tariamosios nuosakos formos, pvz.:

Gėrbk tēwą táwą / ir // mótiną táwą / **idant'** ilgái gĩ // was butúmbei ant' žėmes. 74₈₋₁₀ (Czći oycá twego y mátkę // twoię. 46₁₂₋₁₃).

Šalutiniai tikslo sakiniai paprastai eina po pagrindinio. Išimtį sudaro vienas rėminės kompozicijos sakiny; jo originale, kaip įprasta, šalutinis dėmuo eina po pagrindinio, plg.:

czytátos pagirtáip // mergáip Marijeip / **idant'** iá // múmus įgitũ Wieżpatip // Diewieþ melst. 85₁₈₋₂₂ (prošic czy[=] // ttości v błogofławioney Pan= // ny Márieý / **aby** iá nam otrzy= // małá v Pána Bogá. 55₃₋₆).

Atliepiamųjų žodžių nagrinėjami tikslo sakiniai neturi. Sakinių su *idant* lenkiškame originale atitikmenimis dažniausiai būna sakiniai su *aby* variantais, retkarčiais – vientisiniai sakiniai su prielinksnių *dla*+gen., *ku*+dat. konstrukcijomis. *Trumpame Bude* pasitaiko originalo atitikmenų su jungtuku *žeby*.

Išvados

Priežasties sakinių tyrimo rezultatai patvirtina, kad Mikalojaus Daukšos *Katekizmą* sudaro du savitos gramatinės sandaros tekstai, kuriuos prasminga nagrinėti ne tik kartu, bet ir atskirai. Atkreiptinas dėmesys ir į jų pratarmes, turinčias tik joms būdingų kalbos ypatybių.

Priežasties sakinių vartoseną *Kathechisme* ir *Trumpame Bude* pavaizduota 1 lentelėje.

Bendrajį abiejų tekstų sudėtinio sakinio sintaksės klodą sudaro priežasties sakiniai su *jog*, nuolaidos sakiniai su *norint(ig)*, tikslo sakiniai su *idant* ir retai vartojami sąlygos sakiniai su postpozicija *-gu*. Daugelis jų būdingi ir kitiems ano meto lietuviškiems raštams.

Kathechismas nuo *Trumpo Budo* skiriasi padarinio sakiniams su jungtuku *jog*. Be to, tik *Kathechismo* pratarmėje (*Prabilyje*) rastas priežasties sakiny su jungtuku *kadang* (tokie sakiniai vartojami ir *Trumpame Bude*), nuolaidos sakiniai su poriniais jungtukais, kurių pirmuoju dėmeniu eina *kačieb / kačreib* (toks sakiny pavartotas ir originalo neturinčioje pagrindinio teksto atkarpoje). Tik *Trumpame Bude* vartojami priežasties sakiniai su jungtuku *kadang* ir (pavieniai) padarinio sakiniai su jungtukais *idant* ir *teip jog*.

Palyginti negausūs, bet iškalbingi *Kathechismo* ir *Trumpo Budo* priežasties sakinių skirtumai paremia jau anksčiau iškeltą šių tekstų daugiasluoksnės sanklodos idėją. Tikslinga juos toliau atidžiai tirti ir lyginti su Mikalojaus Daukšos *Postile bei kitais senosios lietuviškos raštijos paminklais*.

1 lentelė.

Priežasties sakinių vartoseną Mikalojaus Daukšos *Kathechisme* ir *Trumpame Bude*

Jungiamieji žodžiai	Priežasties sakinių tipai				
	Sąlygos	Nuolaidos	Priežasties	Padarinio	Tikslo
<i>-gu ... tad</i>	TB				
Idant				TB	Pr _k , TB
<i>jei(gu)</i>	K, TB				
Jog			K, TB	Pr _k , TB	
kačieb ... bat		Pr _k			
kačreib ... vienok		K			
kačreiba ... bat vienok		Pr _k			
Kad	K				
kadang			Pr _k , TB		
<i>nes(à)</i>			K, TB		
<i>norint(ig)</i>		K, TB			
norint ... vienok		TB			
norint ... bat vienok		TB			
norint ... o vienokig		TB			
teip jog				TB	

Sutrumpinimai: K – *Kathechismas*, TB – *Trumpas Budas*, Pr_k – tik *Kathechismo* pratarmė.

²⁸ Tikslo sakinių vienove Daukšos *Kathechismas* ir *Trumpas Budas* skiriasi nuo kitų senųjų lietuviškų raštų (plg. Liutkutė 1998, Erichsmeier 2002).

Literatūra

- Balkevičius, Jonas. 1963. *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Drotvinas, Leonardas. 1958. Условные конструкции (союзные) в Постилле М. Даукши. *Kalbotyra* 1, 123–146.
- Drotvinas, Leonardas. 1964. Priežasties ir tikslo sudėtinės konstrukcijos XVI–XVII a. lietuvių kalbos raštuose. *Kalbotyra* 10, 19–52.
- Drotvinas, Leonardas. 1967a. К вопросу о связи вопросительных и условных конструкций в древнелитовском языке. *Baltistica* 3(1), 57–60.
- Drotvinas, Leonardas. 1967b. Padarinio konstrukcijos lietuvių literatūrinėje kalboje. *Kalbotyra* 17, 61–80.
- Drotvinas, Leonardas. 1968. Sudėtinės prijungiamosios laiko konstrukcijos senesniuose lietuvių kalbos raštuose. *Kalbotyra* 19, 67–88.
- Erichsmeier, Jovita. 2002. *Tikslo, sąlygos ir nuolaidos šalutiniai sakiniai XVI–XVII a. Mažosios Lietuvos autorių raštuose*. Daktaro disertacijos santrauka. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Hermann, Eduard. 1912. *Über die Entwicklung der litauischen Konjunktionalsätze*. Jena: Frommansche Buchdruckerei.
- Holvoet, Axel, Judžentis, Artūras (eds.). 2003. *Sintaksinių ryšių tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Jakštienė, Vida, Palionis, Jonas (par.). 1995. *Mikalojaus Daukšos 1595 metų Katekizmas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Judžentis, Artūras. 2002. Mikalojaus Daukšos Katekizmo (1595) sudėtiniai aiškinamieji sakiniai. *Acta Linguistica Lithuanica* 47, 19–29.
- Judžentis, Artūras, Pajėdienė, Jūratė. 2001. Mikalojaus Daukšos Katekizmo (1595) sudėtiniai sujungiamieji sakiniai. *Acta Linguistica Lithuanica* 45, 63–92.
- Judžentis, Artūras, Pajėdienė, Jūratė. 2005. Mikalojaus Daukšos Katekizmo (1595) sudėtiniai prijungiamieji vietos ir laiko sakiniai. *Baltu Filologija* XIV (1), 53–65.
- Kibildaitė, Edita. 2001. Priežasties šalutiniai sakiniai Jono Bretkūno postilėje. *Acta Linguistica Lithuanica* 44, 129–144.
- Klemensiewicz, Zenon, Lehr-Spławinski, Tadeusz, Urbańczyk, Stanisław. 1955. *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Liutkutė, Jovita. 1998. Tikslo šalutiniai sakiniai Jono Bretkūno postilėje. *Lituanistica* 4 (36), 83–91.
- Liutkutė, Jovita. 2000. Prijungiamieji jungtukai Simono Vaišnoro 1600 metų „Žemčiūgos teologiškos“ tikslo šalutiniuose sakiniuose. *Lituanistica* 1/2 (41/42), 59–64.
- Michelini, Guido. 2000. Daukšos Katekizmo šaltinių klausimai. *Baltistica* 34(2), 259–261.
- Michelini, Guido. 2001. Itališkas Ledesmos Katechizmo *Dottrina Christiana*: Daukšos panaudoto lenkiško teksto šaltinis. *Acta Linguistica Lithuanica* 44, 227–250.
- Palionis, Jonas. 1967. *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.* Vilnius: Mintis.
- Palionis, Jonas. 1995. *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*. Antras pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

- Seuren, P. A. M. 1999. Factivity. In: Brown, K., Miller, J., (eds.). *Concise Encyclopedia of Grammatical Categories*. Amsterdam: Elsevier.
- Zinkevičius, Zigmantas. 1981. *Lietuvių kalbos istorinė gramatika II. Įvardžiai. Būdvardžiai. Skaitvardžiai. Veiksmažodžiai. Nekaitomosios kalbos dalys. Istorinės sintaksės apybraiža*. Vilnius: Mokslas.

Artūras Judžentis, Jūratė Pajėdienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
judzent@ktl.mii.lt, juratep@ktl.mii.lt

SUMMARY

Complex Sentences of Cause in Mikalojus Daukša's Catechism of 1595

Artūras JUDŽENTIS, Jūratė PAJĖDIENĖ

The article deals with complex sentences containing adverbial clauses of cause (in a broad sense) in Mikalojus Daukša's *Kathechismas* and *Trumpas Budas* of 1595. Attention is paid to the syntactic structure of these sentences: subordinators, correlative words, clause order and morpho-syntax. The central and the peripheral ways of formal expression of sentence types, authentic phenomena and possible syntactic loans are discussed.

Causal clauses (*sensu strictu*) introduced by the subordinator *jog*, concessive clauses introduced by *norint(ig)*, clauses of purpose with the connective *idant* and rare conditional clauses introduced by postpositional *-gu* are characteristic of both texts. Some of them are widely used in the other Old Lithuanian writings as well.

Clauses of result with connective *jog* and concessive clauses introduced by *kačieb / kačėib* are used only in the *Kathechismas*.

The *Trumpas Budas* differs from the *Kathechismas* in the usage of causal clauses (*sensu strictu*) with connective *kadangi* and rare clauses of result introduced by *idant* and *teip jog*.

The analysis of adverbial clauses of cause in the *Kathechismas* and the *Trumpas Budas* proves that these texts are to be treated as distinct, having different relations with the original and individual syntactic structure. The investigation of different types of complex sentences may be useful as an additional argument for the idea of layered structure of Daukša's texts. These ideas could be confirmed by further careful examination of Mikalojus Daukša's *Postilė* and the other Old Lithuanian writings.

KOPSAVILKUMS

Salikti pakārtoti cēloņa palīgteikumi Mikaloja Daukšas 1595. gada *Kathechismas*

Artūras JUDŽENTIS, Jūratė PAJĒDIENĒ

Rakstā tiek analizēti salikti pakārtoti cēloņa (plašākajā nozīmē) palīgteikumi Mikaloja Daukšas darbos *Kathechismas* un *Trumpas Budas* (1595). Tiek pievērsta uzmanība šo teikumu sintaktiskajai struktūrai: saikļiem, korelācijas vārdiem, vārdu kārtībai, morfosintakseī. Ir aplūkots centrālais un perifēriālais formālās teikumu izpausmes veids, autentiskās parādības un iespējamie sintaktiskie aizgūvumi.

Cēloņa palīgteikumi (sensu strictu) ar saikli *jog*, pieļāvuma palīgteikumi ar *norint(ig)*, mērķa palīgteikumi ar *idant* un dažreiz nosacījuma palīgteikumi ar postpozīciju *-gu* ir raksturīgi abiem tekstiem. Daži no tiem bija plaši lietoti arī citos lietuviešu senajos tekstos. Seku palīgteikumi ar saistītālvārdu *jog* un pieļāvuma palīgteikumi ar *kačieb / kačēib* tika lietoti tikai *Kathechismā*.

Trumpas Budas atšķiras no *Kathechisma* ar saistītālvārdu *kadang* cēloņa palīgteikumos (sensu strictu) un retākos gadījumos ar *idant* un *teip jog* lietojumu seku palīgteikumos.

Kathechisma un *Trumpas Budas* cēloņa palīgteikumu analīze rāda, ka šie teksti ir uzskatāmi par diviem atšķirīgiem tekstiem ar oriģinālu un savdabīgu sintaktisko struktūru. Atšķirīgu tipu salikto teikumu izpēte var būt noderīga kā papildu arguments idejai par to, ka M. Daukšas tekstiem ir raksturīga daudzslāņaina struktūra. Ir lietderīgi tos rūpīgi pētīt un salīdzināt ar M. Daukšas *Postilu* un citiem lietuviešu senajiem tekstiem.

NAUJAS BENDRINĒS LIETUVIŲ LEKSIKOS TYRIMO ĮRANKIS Daiva MURMULAITYTĒ
*Lietuvių kalbos institutas***Reikšminiai žodžiai**

Duomuo – vienas atskiras informācijas vienetas (skaitmuo, reiškiantis eilės numerį ar kiekį, pažyma (sutrumpinimas), indeksas, tekstas), pateikiamas jam skirtame duomenų bazės lauke.

Leksikografinis vienetas – žodis, sudėtinis terminas ar sudėtinis pavadinimas, frazeologizmas arba žodžio dalis, tradiciniuose žodynuose paprastai pateikiami atskirais straipsniais arba įtraukiami į kitų (pagrindinių) žodžių straipsnius, tačiau savarankiškumo prasme laikomi lygiaverčiais kitiems antraštiniais žodžiams.

Semema – leksikografinis vienetas viena iš savo reikšmių; pagrindinis struktūrinis *Bendrinės lietuvių kalbos leksikos duomenų bazės* vienetas, kurio duomenys kaupiami vienoje kortelėje.

Įvadas

Šiuo metu Lietuvių kalbos institute kuriama *Bendrinės lietuvių kalbos leksikos duomenų bazė* (toliau – BLDB), turėsianti tapti moderniu kalbininkų darbo įrankiu. Jos sumanymas gimė pačioje *Bendrinės lietuvių kalbos žodyno* (toliau – BŽ) rengimo pradžioje, kai tokio įrankio, galinčio kaupti gausią leksikografinę medžiagą ir padėti ją sutvarkyti, labai trūko. Žodynas buvo pradėtas rašyti naujai, ne abėcėliškai, o semantinėmis leksikos grupėmis, ke-tinta ypač daug dėmesio skirti sistemiskam leksikos pateikimui, taigi įprastos abėcėlinės kartotekos jau neužteko. Atrenkant ir sisteminant medžiagą daug naudotasi kompiuteriniu *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* (toliau – DŽ) 3-iojo leidimo variantu, ir būtent šią, jau senokai sukurtą, elektroninę priemonę tam tikra prasme galima laikyti aptariamąsios bazės pirmtake ar bent jau (iš dalies) pavyzdžiu. BLDB analogų kitų tautų kalbotyrose nežinoma, jokiomis kitomis elektroninėmis kalbotyros priemonėmis, siekiant jas pritaikyti bendrinės lietuvių leksikos kaupimui ir tyrimui bei pradiniam leksikografiniam parengimui, kuriant BLDB koncepciją taip pat nesiremta – tiek dėl naujajai bazei keliamų uždavinių, tiek dėl konkrečios kalbos (šiuo atveju – lietuvių) specifikos. Todėl ši koncepcija yra ne kokios nors jau esančios ar kuriamos bazės pritaikymas lietuvių kalbos duomenims kaupti, apdoroti ir tirti, o iš esmės naujas, savarankiškas bandymas sukurti kalbos tyrimo priemonę, iš dalies

pagrįstas ir poreikiu savitus lietuvių leksikos duomenis pateikti kuo tiksliau bei iš to sekančia galimybe juos visapusiškai moksliskai tyrinėti.

Taigi kita priežastis, dėl kurios ši bazė buvo sumanyta, – tikslumo siekimas. Tradicinių žodynų rengėjus riboja knygos (ar kelių knygų) apimtis – jas rašant įprasta ir privalu taupyti vietą, stengtis informaciją pateikti kondensuotai. Dėl to neretai nukenčia tikslumas, o kartais ir smarkiai nukrypstama nuo tiesos. Vis dėlto ta mokslinė tiesa gali būti sąmoningai aukojama, kad vartotojui būtų patogų naudotis žodynu. Pavyzdžiui, grynai formalus reguliarių priesagos *-imas* arba *-umas* vedinių pateikimas pamatinių žodžių straipsniuose DŽ lyg ir reiškia, kad tokie žodžiai į žodyną įtraukti, antra vertus, apie juos beveik nieko, išskyrus darybą (tiksliau – tik sąsają su pamatiniu žodžiu), nesužinoma. Kiti pavyzdžiai:

spòrtinink || **as**, ~ė *dk.* ir **spòrtin** || **is**, ~ė *bdv.* (DŽ) –

vienodai pateikiamos formos (būdvardžio) ir savarankiški žodžiai (daiktavardžiai);

miestiētis, **miestiētė** *dk.* (2) **1.** miesto gyventojas (BŽ) – apibrėžtis tinka tik vyriškosios giminės daiktavardžiui;

ánklinimas² *dk.* (1) → *anglinti*² 1, 2 (BŽ) –

dvireikšmis žodis (vedinys) formos požūriu pateikiamas kaip vienareikšmis; be to, antroji jo reikšmė turėtų būti pažymėta kalbotyros vartosenos srities pažyma, plg. pamatinio žodžio straipsnį:

ánglinti², *ánglina*, *ánglino vksm.* (ka) **1.** ‘versti angliu, anglais’: *Ánglinami kitataučiai*. | *Ánglinamos kolònijos*. **2.** *kalbot.* ‘teikti anglių kalbos ypatybių’: *Ánglinti kalbą [tařti]*;

apklójimas *dk.* (2) **1.** → *apkloti* 1, 3. **2.** → *apkloti* 2. | *sng.* (BŽ) –

atrodytų, kad tai yra vieno dvireikšmio žodžio straipsnis, o iš tiesų taip pateikiami du žodžiai, vienas iš jų – trireikšmis; sangražinis daiktavardis (**apsiklójimas**) nėra pateikiamas akivaizdžiai; neatitinka vedinio ir pamatinio žodžio reikšmių skaičius ir eilės tvarka; plg. pamatinių žodžių straipsnį:

apklóti, *apklója*, *apklójo vksm.* (ka) **1.** (*kuo*) ‘apdengti, aptiesti, apskleisti’: *Šakomis apklójo kėlią per purvyną. Visą rugieną apklójome linais*. **2.** (*kuo*) ‘apgaubti gulintį’: *Mótina apklójo vaikùs patalaĩs*. | *sng.* (*kuo*): *Apsiklók aĩtklode*. **3.** ‘apdengti savimi’: *Laukaĩ sniėgo apkloti*.

Nukritę lāpai apklójo žėmę. Bemātant sniėgas apklójo ir vežimā, ir keleiviùs.

Be to, kai kurie mokslinė prasme diskutuoti, įvairiai interpretuojami kalbotyros dalykai, siekiant neklaidinti eilinio vartotojo, žodynuose kartais iš viso nepateikiami arba, jei be jų išsiversti neįmanoma, pateikiami taip, kad labai nekristų į akis (pvz., kaip vartosenos pavyzdžiai ir pan.).

Taigi neretai vartotojui pateikiamas leksikografiškai apdorotas kalbos faktas kai kuriais aspektais yra tarsi aptašytas, norint jį pritaikyti nusistatytoms žodyninio straipsnio rėmams. Tačiau vartotojas vartotojui nelygu – dažnas žodyną atsiverčia tik pasižiūrėti, ką vienas ar kitas žodis reiškia, o kalbos tyrėjui reikia kuo daugiau ir kuo tikslesnės informacijos, kuria jis galėtų drąsiai remtis dirbdamas savo darbą. Būtent apie tokius specialistus pirmiausia ir galvota, kuriant BLDB koncepciją.

BLDB įsivaizduojama kaip tam tikra prasme tarpinė grandis tarp tradicinio žodyno (pateikiančio žodynininkų sutvarkytą madžiagą) ir tekstyno (kuriame sukaupta gausybė leksikografiškai neapdorotų kalbos faktų), jei lygintume juos informacijos sutvarkymo ir pateikimo vartotojui aspektu. Be kita ko, sparčios ir įvairiapusės duomenų paieškos galimybė – dar viena priežastis šiai bazei sukurti.

Paskirtis

BLDB paskirtis įsivaizduojama tokia:

- 1) dabartinės lietuvių kalbos leksikos kaupimas;
- 2) pirminis leksikografinis duomenų apdorojimas ir teikimas;
- 3) moksliniai sukaupytų duomenų tyrimai;
- 4) nuolatinis duomenų tikslinimas, redagavimas, naujinimas;
- 5) probleminių atvejų fiksavimas;
- 6) parengiamieji leksikografijos ir kt. mokslo leidinių darbai.

Vartotojai

BLDB iš esmės skirta moksliniam (ypač leksikografiniam) darbui. Ji bus prieinama kiekvienam registruotam vartotojui, dirbančiam Lietuvių kalbos instituto kompiuterių tinkle. Plačiau visuomenei bus skirti darbo, atlikto naudojantis šia baze, rezultatai. Kitų institucijų mokslininkai, studentai ir šiaip besidomintys vartotojai galės naudotis šalutiniais šios bazės produktais – įvairiais tikslingai (pagal daugybę paieškos požymių ir jų kombinacijų) sudaromais

atrinktų leksikografinių vienetų sąrašais ir kt. informacija, kurią užsakius pateiks BLDB tvarkytojai.

Santykis su *Bendrinės lietuvių kalbos žodynu*

BLDB duomenų pagrindą sudarys BŽ medžiaga, pradiniai duomenys bus įvedami iš pirmojo šio žodyno leidimo, pabaigus jį rengti ir pagal tam tikrą metodiką struktūriškai daugiau ar mažiau pertvarkius žodyninius straipsnius. Tačiau BLDB nebus elektroninis šio žodyno variantas. Pagrindiniai šių dviejų dabartinės lietuvių kalbos leksikos rinkinių skirtumai (turint galvoje, kad BŽ ateityje taip pat turės būti išleistas elektronine forma, antraip lyginimas apskritai vargiai įmanomas) būtų šie:

1. Pagrindinis BLDB struktūrinis vienetas – semema, t. y. viena leksikografinio vieneto reikšmė. Visi jos duomenys rašomi į vieną kortelę. Pagrindiniu BŽ vienetu tradiciškai laikytinas antraštinis žodis, t. y. visos jo sememos (reikšmės), kartu su kita būtina informacija pateikiamos žodyniniame straipsnyje.
2. BLDB bus kaupiama ne tik norminė lietuvių kalbos leksika ir lygiavėčiai jos variantai, kaip kad yra BŽ atveju, bet ir atitinkamai įvertinti bei pažymėti šalutiniai normos variantai, žargonas, neteiktini dalykai ir kt.
3. BLDB apskritai informacijos bus gerokai daugiau, nei jos pateikia BŽ. Tarkim, joje numatoma pateikti:
  - 3.1. tarptautinių žodžių etimologijas;
  - 3.2. semantinių leksikos grupių pažymas – ypač aktualias redaguojant daiktavardžius, nes šiuo požiūriu jie BŽ niekaip nepažymėti (išskyrus deminutyvus);
  - 3.3. norminamąsias pažymas;
  - 3.4. leksikografinių vienetų vartojimo dažnio rodiklius (iš įvairių šaltinių);
  - 3.5. įvairius kitus dalykus, pažymimus atitinkamais indeksais, pagal kuriuos BLDB vartotojas galės klasifikuoti jos duomenis, formuluodamas paieškos užduotį pagal savo poreikius.

Leksikografinis vienetas

BLDB bus kaupiama informacija apie keturių rūšių leksikografinius vienetus: žodžius, sudėtinius terminus ar sudėtinius pavadinimus, frazeologizmus bei žodžio dalis. Taigi frazeologizmai bei sudėtiniai terminai ar šiaip sudėtiniai pavadinimai čia laikomi savarankiškais vienetais (kaip ir žodžiai) ir jiems, kiekvienai jų sememai, pildomos atskiros kortelės. Žodžio dalys – tai

pradiniai tarptautinių žodžių ir hibridų dėmenys bei priešdėliai (pvz., *avia-*, *bio-*, *pseudo-*, *anti-* ir kt.), taip pat lietuvių kalbos priešdėliai, žodynuose pateikiami atskirais straipsniais, aiškinami ir iliustruojami. Ilgainiui BLDB analogiškai galėtų būti pateikiami ir tarptautinių žodžių baigmenys (pvz., *-logija*, *-grafija*, *-skopas* ir kt.), taip pat kitos lietuvių kalbos morfemos (priesagos ar baigmenys).

BLDB struktūra

BLDB įsivaizduojama kaip išsami, nuolat pildoma kartoteka, kurią sudaro sememų kortelės. Kiekviena kortelė, savo ruožtu, bus sudaryta iš 81 lauko (pavienio ar su kitais laukais sugrupuoto), kuriuose bus įrašoma ir kaupiama visa žodyno straipsniui būdinga informacija bei papildomi, redagavimui ar tyrinėjimui svarbūs duomenys (žr. toliau pateikiamą 1-ąją lentelę).

1 lentelė

BLDB struktūra

Laukai	Ž ¹	STP	Fr	ŽD
1. Antraštė:				
1.1. leksikografinis vienetas (Ž / STP / Fr / ŽD);	+	+	+	+
1.2. homonimo / homografo ženklas.	+	+	+	+
2. Paastraštė:				
2.1. leksikografinis vienetas (Ž / STP / Fr / ŽD);	+	+	+	+
2.2. homonimo / homografo ženklas.	+	+	+	+
3. Pagrindinės formos:				
3.1. II pagr. forma;	+	–	–	–
3.2. III pagr. forma.	+	–	–	–
4. Paradigma:				
4.1. Linksniavimas:				
4.1.1. linksniuotės pažyma;	+	–	–	–
4.1.2. paradigmos numeris.	+	–	–	–
4.2. Asmenavimas:				
4.2.1. asmenuotės numeris.	+	–	–	–
5. Kirčiavimas:				
5.1. kirčiuotės numeris;	+	–	–	–

¹ Sutartinis leksikografinių vienetų žymėjimas lentelėje: Ž – žodis, STP – sudėtinis terminas ar sudėtinis pavadinimas, Fr – frazeologizmas, ŽD – žodžio dalis. Tamsesnės spalvos grafose įrašyti ne pavienių (pildomų) laukų, o jų grupių bendrieji pavadinimai, tai reiškia, kad, pavyzdžiui, 1. Antraštė yra ne atskiras laukas, skirtas tam tikriems duomenims įrašyti, o dviejų laukų (1.1. leksikografinis vienetas ir 1.2. homonimo / homografo ženklas) grupė.

Laukai	Ž'	STP	Fr	ŽD
5.2. kirčiuotos formos;	+	-	-	-
5.3. indeksai.	+	+	+	+
6. Sememos eilės numeris.	+	+	+	+
7. Semantinių grupių pažymos.	+	+	+	+
8. Gramatinės pažymos:				
8.1. kalbos dalis;	+	-	-	-
8.2. giminė;	+	-	-	-
8.3. skaičius;	+	-	-	-
8.4. linksnis;	+	-	-	-
8.5. nuosaka;	+	-	-	-
8.6. laikas;	+	-	-	-
8.7. asmuo;	+	-	-	-
8.8. rūšis;	+	-	-	-
8.9. laipsnis;	+	-	-	-
8.10. kitkas.	+	+	+	+
9. Sintaksinės pažymos:				
9.1. junglumas;	+	+	+	-
9.2. kitkas.	+	+	+	-
10. Leksinės pažymos.	+	+	+	+
11. Vartosenos ypatumų pažymos.	+	+	+	+
12. Vartojimo srities pažymos.	+	+	+	+
13. Stilistinės pažymos.	+	+	+	+
14. Tarminės pažymos.	+	+	+	+
15. Daryba:				
15.1. pamatinis žodis;	+	-	-	-
15.2. pamatinio žodžio homonimo ženklas;	+	-	-	-
15.3. pamatinio žodžio sememos numeris;	+	-	-	-
15.4. darybos kategorija.	+	-	-	-
16. Kilmė:				
16.1. etimologija;	+	+	+	+
16.2. etimono kalbos pažyma;	+	+	+	+
16.3. indeksai.	+	+	+	+
17. Apibrėžtis:				
17.1. tekstas;	+	+	+	+
17.2. vartosenos nusakymas:				
17.2.1. bendroji dalis;	+	+	+	+
17.2.2. atskiroji dalis;	+	+	+	+
17.3. lotyniškas pavadinimas (kai kurių terminų);	+	+	-	-

Laukai	Ž'	STP	Fr	ŽD
17.4. komentarai (gali būti įterpti į tekstą).	+	+	+	+
18. Norminamosios pažymos.	+	+	+	+
19. Nuorodos:				
19.1. variantas:				
19.1.1. vertinimo laipsnio ženklas;	+	+	+	+
19.1.2. leksikografinis vienetas (Ž / STP / Fr / ŽD);	+	+	+	+
19.1.3. homonimo ženklas;	+	+	+	+
19.1.4. sememos numeris;	+	+	+	+
19.1.5. indeksai.	+	+	+	+
19.2. žr.:				
19.2.1. leksikografinis vienetas (Ž / STP / Fr / ŽD);	+	+	+	+
19.2.2. homonimo ženklas;	+	+	+	+
19.2.3. sememos numeris;	+	+	+	+
19.2.4. indeksai.	+	+	+	+
19.3. kitkas.	+	+	+	+
20. Sinonimas:				
20.1. leksikografinis vienetas (Ž / STP / Fr / ŽD);	+	+	+	+
20.2. homonimo ženklas;	+	+	+	+
20.3. sememos numeris;	+	+	+	+
20.4. indeksai.	+	+	+	+
21. Antonimas:				
21.1. leksikografinis vienetas (Ž / STP / Fr / ŽD);	+	+	+	+
21.2. homonimo ženklas;	+	+	+	+
21.3. sememos numeris;	+	+	+	+
21.4. indeksai.	+	+	+	+
22. Susijusi sąvoka (<i>plg.</i>):				
22.1. leksikografinis vienetas (Ž / STP / Fr / ŽD);	+	+	+	+
22.2. homonimo ženklas;	+	+	+	+
22.3. sememos numeris.	+	+	+	+
23. Ilustracija:				
23.1. tekstas;	+	+	+	+
23.2. paaishkinimas (gali būti įterptas į tekstą);	+	+	+	+
23.3. vartojimo srities pažymos;	+	+	+	+
23.4. stilistinės pažymos;	+	+	+	+
23.5. šaltinio santrumpa (klasifikuota);	+	+	+	+
23.6. komentarai;	+	+	+	+
23.7. indeksai.	+	+	+	+

Laukai	Ž'	STP	Fr	ŽD
24. Vartojimo dažnis:				
24.1. rodiklis (skaičius);	+	+	+	+
24.2. šaltinio santrumpa;	+	+	+	+
24.3. indeksai.	+	+	+	+
25. Indeksai.	+	+	+	+
26. BŽ straipsnio nuoroda:				
26.1. antraštinis leksikografinis vienetas;	+	+	+	+
26.2. homonimo / homografo ženklas;	+	+	+	+
26.3. sememos numeris.	+	+	+	+
27. Kortelės šaltinis (pvz., BŽ).	+	+	+	+
28. Redaktoriaus autorinė žyma.	+	+	+	+

BLDB laukų grupės 1. ANTRAŠTĖ ir 2. PAANTRAŠTĖ skirtos leksikografiniams vienetais, t. y. duomenims, kurie žodynuose sudaro straipsnio antraštę. Kodėl prireikė dviejų tokių grupių?

Žodynuose tas pats leksikografinis vienetas gali turėti kelias antraštines formas – tarkim, būdvardžių, įvardžių, skaitvardžių, dalyvių vyriškosios ir moteriškosios gimininių bei negimininės formos, kirčiavimo variantai ir pan. Kadangi jų gramatinė ir kt. informacija (pvz., kirčiuočių, paradigmų pažymos) skiriasi, BLDB kiekvienai tokiai formai bus pildoma atskira kortelė, ir šių kortelių analogiškuose laukuose esantys duomenys taip pat bus skirtingi. Pati forma bus įrašoma 1-ajame PAANTRAŠTĖS lauke, o 1-ajame ANTRAŠTĖS lauke bus pateikiamas nežymėtasis šių formų grupės narys (pvz., būdvardžio vyriškosios giminės forma), pagal kurį abiejų formų informacija bus surinkta ir pateikiama kartu, automatiškai formuojant viso žodžio straipsnį. Pažymėtina, kad vyriškosios giminės formos kortelės iliustracijų lauke bus tik vyriškosios giminės formos vartoseną iliustruojantys pavyzdžiai, o moteriškosios giminės formos kortelės iliustracijų lauke – tik tos iliustracijos, kuriose rūpimas žodis vartojamas moteriškosios giminės forma. Atitinkamai bus pakoreguota ir pastarosios apibrėžtis. Taigi BLDB atsiranda dar viena kalbos tyrėjui paranki informacijos pateikimo galimybė – atsivertus norimos formos kortelę, matyti tik su ja susijusią informaciją; plg. dviejose kortelėse esančius duomenis:

[jautrus] jautrūs *bdv. v. ((i)u / 5) (4) 1.* ‘greitai pajuntantis (ko) poveikį; [sin.] opus, lepus’: *Jautrūs pīrštai. Jautriūs skrañdis. Jautriūs váistams [kārvės pienui]. Jautriūs áugalas.*

[jautrus] jautri *bdv. m. ((i)o / 8) (4) 1.* ‘greitai pajuntanti (ko) poveikį; [sin.] opi, lepi’: *Véido óda jautri šalčiui.*

Sykiu išlieka ir galimybė matyti viso žodžio straipsnį, turinio prasme beveik analogišką žodyniniam, kai informacija iš visų jo formų kortelių bus jungiama į vieną. (Dar žr. skyrių “Paieškos rezultatų vaizdavimas”).

Tikimasi, kad toks vardžodžių skirtingų gimininių ir negimininių formų atskyrimas bus ypač naudingas tiriant jų homonimiškumą, kuris įprastuose žodynuose neretai lieka niekaip nepažymėtas, jei viena kuri iš homonimiškų formų nėra antraštinė.

Daugeliu atvejų (kai antraštę sudaro viena forma) PAANTRAŠTĖS ir ANTRAŠTĖS laukų duomenys, be abejonės, sutaps, išskyrus tai, kad PAANTRAŠTĖS lauke rašomi leksikografiniai vienetai bus visada kirčiuoti, o ANTRAŠTĖS lauko duomenis numatyta pateikti nekirčiuotus, kad ANTRAŠTĖ tiktų visiems kirčiavimo variantams.

Akivaizdu, kad kai kurios laukų grupės vienės sememos kortelėje gali kartotis keletą ar net keliasdešimt kartų. Tarkim, leksikografinis vienetas gali turėti ne vieną sinonimą, antonimą, variantą, kelis dažnio rodiklius (iš skirtingų šaltinių). Akivaizdžiausias pavyzdys – iliustracijos. Taigi iliustracijos laukų grupė kiekvienam vartosenos pavyzdžiui bus pildoma iš naujo – tiek kartų, kiek bus pačių vartosenos pavyzdžių.

Kai kurie pavieniai laukai taip pat gali turėti ne vieną duomenį. Tokiais atvejais galimas dvejetainis jų pateikimas: laisvas arba fiksuotas. Pastarasis būdas taikytinas tais atvejais, kai svarbus atskirų duomenų skaičius ir eiliškumas, kai jų vieta turi būti fiksuota kitų to paties lauko duomenų atžvilgiu. Taip pateikus, bus galima ieškoti informacijos ne tik nurodant konkretų duomenį, bet ir pagal jo vietą tarp kitų duomenų.

Paieška

Pagal paieškos požymių apimtį BLDB numatyti trys paieškos variantai.

1. Paieška pagal vieną požymį kuriame nors viename bazės lauke. Pavyzdžiui:
  - visi būdvardžiai – pagal sutrumpinimą *bdv.* (vienas požymis kalbos dalies lauke);
  - graikų kilmės leksika – pagal sutrumpinimą *gr.* (vienas požymis etimono kalbos lauke).
2. Paieška pagal kelis požymius tame pačiame bazės lauke. Šiuo būdu dažniausiai būtų ieškoma informacijos pagal atskirus indeksus. Be to, taip ieškant galėtų būti rasta, tarkim:

- visi tarnybinių kalbos dalių žodžiai – pagal atitinkamas gramatinės jų pažymas *dll., prl., pol., jng., jst., išt.* kalbos dalies lauke (paieška pagal šešis požymius);
  - skaitmeninės fotografijos technikos leksika – pagal sutrumpinimus *fol., tech., komp.* vartojimo srities lauke (paieška pagal tris požymius).
3. Paieška pagal kelis požymius keliuose bazės laukuose iš karto. Šiuo būdu galėtų būti rasti, sugrupuoti ir vienu sąrašu pateikti, pavyzdžiui:
- pirmosios kirčiuotės daiktavardžiai – pagal kalbos dalies ir kirčiuotės pažymas atitinkamuose laukuose (paieška pagal du požymius dviejuose laukuose);
  - veiksmų ir veiksmo rezultatų pavadinimai, kurie yra medicinos arba veterinarijos terminai – pagal šių darybos kategorijų pažymas atitinkamame darybos grupės lauke ir sutrumpinimus *med., vet.* vartojimo srities lauke (paieška pagal keturis požymius dviejuose laukuose).

Formuojant paieškos užklausa pagal kelis požymius, numatyta juos jungti loginėmis jungtimis IR bei ARBA. Be to, numatyta galimybė ieškoti ir pagal nesantį požymį (loginė jungtis NE), t. y. formuojant užklausa, galima nurodyti sutrumpinimą, indeksą, skaičių, eilės numerį ar raidžių seką, kurių neturi būti ieškomų sememų kortelėse (atitinkamuose laukuose). Pavyzdžiai pateikiami 2-ojoje lentelėje.

2 lentelė

Paieškos užklausų pavyzdžiai

ieškoma informacija	Užklausa: požymiai ir loginės jungtys	
didžiosios sporto kalbos klaidos	vartojimo sritis – <i>sport.</i> norminamoji pažyma – <i>dkk.</i>	IR
dauginiai, kuopiniai arba trupmeniniai skaitvardžiai	semantinė grupė – <i>daug.</i> semantinė grupė – <i>kuop.</i> semantinė grupė – <i>trup.</i>	ARBA ARBA
1-osios arba 3-osios kirčiuočių daiktavardžiai	kalbos dalis – <i>dkl.</i> kirčiuotė – 1 kirčiuotė – 3	IR ARBA
prieveiksmiai, išskyrus priesagos - (i)ai vedinius	kalbos dalis – <i>prv.</i> leksikografinio vieneto raidžių seka – <i>*ai</i>	IR NE
visų 3-osios kirčiuotės poskyrių (3, 3 ^a , 3 ^b , 3 ^{4a} , 3 ^{4b} , 3 ^{6a} ...) vardažodžiai	kirčiuotės nr. – 1 kirčiuotės nr. – 2 kirčiuotės nr. – 4 kirčiuotės nr. – P kirčiuotės nr. – K	NE ARBA NE ARBA NE ARBA NE ARBA NE

Kuriant BLDB numatyta galimybė kartoti paiešką apdorojant jau vieną kartą išrinktus duomenis ir daryti tai neribotai – t. y. tiek kartų, kiek reikės, kad būtų pasiektas norimas rezultatas. Tai aktualu tais atvejais, kai pirmoji paieška būna nepakankamai detali ir jos metu gauti duomenys būna pertekliniai.

Taip pat numatytos dvi paieškos požymių pasirinkimo galimybės. Formuojant paieškos užklausa, reikiamus požymius bus galima pasirinkti iš pateikiamo požymių sąrašo (jie bus du: abėcėlinis ir klasifikuotas) arba tam tikrame lauke įrašyti ieškotiną ženklų (ppr. raidžių) seką.

Paieškos rezultatų vaizdavimas

Paieškos rezultatus numatoma vaizduoti pasirenkant vieną iš keturių būdų.

1. *Kortelė*. Vartotojui bus rodoma vienos sememos kortelė su visais duomenimis, įrašytais jiems skirtuose laukuose. Rodomi ir patys laukai (tiek užpildyti, tiek tušti).

Kiti trys būdai nuo kortelės skiriasi tuo, kad turimi duomenys vaizduojami ne struktūriškai, o paeiliui, nuosekliai.

2. *Semema*. Vienos sememos duomenys (viena paaiškinta, gramatiškai bei kitaip apiforminta ir iliustruota leksikografinio vieneto reikšmė bei kita informacija iš jos kortelės) pateikiami tam tikra tvarka išdėstant juos paeiliui. Pavyzdžiui:

nykus

nykùs *bdv. v. ((i)u / 5) (4)*

1. labai nuobodus, liūdnas

• *nykùs gyvenimas*

3. *Postraipsnis*. Visų sememų, turinčių vienodą paantraštę, duomenys, pateikiami paeiliui. Pavyzdžiui:

nykus

nykì *bdv. m. (i / 8) (4)*

1. labai nuobodi, liūdna

• *nýkios diēnos*

2. [*sin.*] niūri, nejauki, baugi

• *nykì girià*

3. tuščia, skurdi

4. *Straipsnis*. Visų sememų, turinčių vienodą antraštę, duomenys, pateikiami paeiliui. Šiuo būdu vaizduojant paieškos rezultatus, į vieną žodyninį straipsnį bus jungiami vardažodžių abiejų giminių formų bei negimininės formos, visų kirčiavimo variantų duomenys ir kita informacija, kuri tradiciniuose

žodynuose pateikiama vienu straipsniu, turinčiu kelis antraštinius žodžius, o BLDB dėl jau minėtų priežasčių yra išskaidyta į atskiras korteles. Taigi

- kartu pateikiami visi vartosenos pavyzdžiai (su vyriškosios, moteriškosios giminių ir negiminine formomis);
- nurodomos abiejų giminių linksniuotės, paradigmos, kirčiuotės ir t. t.;
- moteriškosios giminės formai pritaikyta apibrėžtis, sukurta struktūrinant BŽ duomenis, ignoruojama ir šie žodžiai aiškinami tradiciniams žodynams įprastu metodu – vartojant tik vyriškosios giminės formai skirtus apibūdinimus. Pavyzdžiui:

nykus

nykùs, nykì, nykù *bdv. ((i)u, i / 5, 8) (4)*

1. labai nuobodus, liūdnas

- *nykùs gyvėnimas* • *nýkios diėnos* • *Kitì vaikā žaidžia, o jām nykù.*

2. [sin.] niūrus, nejaukus, baugus

- *nykì girià* • *Nykù tókia nāktj vienām keliāuti.*

3. tuščias, skurdus

- *nykùs gamtòvaizdis*

Pasirinkus kurį nors nuoseklų (ne kortelės) paieškos rezultatų vaizdavimo būdą, taip pat bus galima rinktis vaizduojamų duomenų apimtį, t. y. (prieklausomai nuo poreikio) spręsti, kokią dalį turimos informacijos norima matyti. Šiuo požiūriu numatytos dvi informacijos pateikimo galimybės.

1. Pateikiami visuose sememos kortelės laukuose esantys duomenys, t. y. viskas, kas sukaupia apie sememą jos kortelėje.
2. Naudojantis meniu išsirenkama, kurių laukų duomenis norima matyti ir tik jie išvedami į ekraną, atskirą failą ar spausdinami, o likusi, kituose laukuose esanti informacija nepateikiama.

BLDB duomenys pagal vaizdavimo pobūdį skirstomi į matomus ir nematomus. Matomi duomenys bus vaizduojami bet kuriuo atveju, o nematomų rodymo sememoje, postraipsnyje ar straipsnyje prireikus bus galima ir atsakyti, jei vartotojui reikės labiau leksikografiškai apiformintos informacijos, nes nematomi daugiausia bus pagalbiniai duomenys. Nuo matomų duomenų jie skirsis šrifto spalva, dydžiu ar kitaip. Pagal nematomus duomenis paieška taip pat galės būti vykdoma. Kortelėse jie bus rodomi visada.

Pagal duomenų išvedimo vietą numatomos trys paieškos rezultatų pateikimo galimybės: išvedimas į ekraną (paieškos rezultatus vaizduojant visais keturiais vaizdavimo būdais), įrašymas į atskirą rinkmeną ir spausdinimas popieriuje. Pastaraisiais dviem atvejais duomenys gali būti vaizduojami sememos, postraipsnio ir straipsnio pavidalais.

Duomenų įvedimas

Pradiniai BLDB duomenys bus imami iš BŽ ir įvedami iš esmės automatizuotai, po to informacija bazėje bus kaupiama ir tvarkoma, pildant atskiras sememų korteles. Perkeliant žodyno duomenis jo tekstas bus skirstomas į keletą skyrių pagal kalbos dalis. Kai kurie skyriai dar smulkinami į poskyrius, pavyzdžiui, iš daiktavardžių išrenkami ir atskirai sugrupuojami *substantiva mobilia*, taip pat daugiskaitiniai daiktavardžiai ir pan. Po to bus dvigubinami būdvardžių, *substantiva mobilia*, giminių įvardžių, skaitvardžių ir pan. straipsniai, kurių antraštėje BŽ yra pateikiamos kelios formos, nes, kaip jau minėta, dviejų giminių formas turinčių vardažodžių vyriškosios ir moteriškosios giminės formos BLDB turės atskiras korteles su skirtingomis gramatinėmis ir kt. pažymomis, apibrėžtimis, iliustracijomis ir kita informacija jose. Tuomet tekstas bus struktūrinamas pagal kiekvienai kalbos daliai parengtą metodiką. Tarkim, straipsnių, kurių antraštėje BŽ buvo dviejų giminių vardažodžiai, informacija išskaidoma, atskiriant iliustracijas su vyriškosios ir moteriškosios giminių vartosenos pavyzdžiais, vyriškosios giminės sememų apibrėžtis pritaikant moteriškosios giminės sememoms; atskiriami paprastieji ir sangražiniai veiksmažodžiai bei jų vediniai; tarpusavyje susijusios apibrėžtys papildomos nematomais komentarais (pvz., *griliažas dkt. (2) kul. 1. ‘apkepintų riešutų trupinių su lydytu cukrumi masė’*. **2.** ‘konditerijos gaminys iš tokios masės [griliažas 1]’); taip pat vartojami vėlesniam sememų jungimui į vientisą straipsnį būtinos pažymos bei indeksai ir kt. Šis darbas bus atliekamas naudojant Pertvarkos mygtukų juostą – specialiai surinktą techninį teksto formavimą spartinančią programinę darbo priemonę. Pertvarkytas, patikrintas ir pakoreguotas tekstas bus sužymimas specialiomis žymomis, pagal kurias jis bus perkeliamas į BLDB. Tam bus naudojama Žymėjimo mygtukų juosta. Galiausiai sužymėtas tekstas bus automatiškai įvedamas į bazę.

Vėliau naudojantis įvairiomis paieškos galimybėmis pačioje bazėje bus tikrinamos įvairiai atsirinktos sememų kortelės ir taisomos įvedimo metu atsiradusios bei kitos korektūros klaidos.

Baigiamosios pastabos

BLDB norima sukurti atsižvelgiant tiek į tradicinių, tiek į elektroninių žodynų ir tekstynų ypatybes, pritaikant jų privalumus ir stengiantis išvengti vieniems ir kitiems būdingų trūkumų.

1. Šioje bazėje bus ne tik kaupiami, bet ir moksliskai apdorojami, aprašomi ir įvertinami kalbos (leksikos) faktai, t. y. vartotojui pateikiama ne žaliava, o įvairius jo poreikius atitinkantis produktas.
2. Gerai apgalvojus BLDB struktūrą, tikėtina, kad kalbos faktai joje bus pateikiami maksimaliai tiksliai.

3. Bazėje ras savo vietą ir tuo tarpu problemiški, dar diskutuojami dalykai.
4. Sukūrus lanksčią BLDB pildymo metodiką ir nuosekliai laikantis nustatytos tvarkos, bazės duomenys bus nuolat atjauninami, atsižvelgiant ir laiku reaguojant į vartosenos pokyčius, kalbos norminimo darbus.
5. Pagrindinis dėmesys bazėje bus skiriamas faktui, o ne jo (leksikografiniam) pateikimui.

Sutrumpinimai

BLDB – *Bendrinės lietuvių kalbos leksikos duomenų bazė* (kuriama).

BŽ – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas* (rengiamas).

DŽ – Keinys, Stasys. (ed.). 2000. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Literatūra

Ambrasas, Vytautas. (ed.). 1996.

Dabartinės lietuvių kalbos gramatika. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: kompiuterinis III leidimo variantas. 1993. Vilnius: Matematikos ir informatikos institutas, MTAL; Lietuvių kalbos institutas.

Dagienė, Valentina, Grigas, Gintautas, Jevsikova, Tatjana. 2005.

Kompiuterinės leksikos aiškinamasis žodynas. – http://www.likit.lt/?i=terminija/aiskinamasis_zodynas.

Darbai ir dienos 24 (Tekstynų lingvistika). 2000. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.

Gaivenis, Kazimieras. 2004.

Sudėtinių terminų pateikimas ir aiškinimas terminų žodynuose. *Terminologijos istorijos ir dabarties problemos*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla. 85–118.

Interleksis: kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas. 2003. Vilnius: Alma littera, Fotonija.

Jakaitienė, Evalda. 2003a.

Šiuolaikinės leksikografijos tikslai ir uždaviniai. *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla. 9–15.

Jakaitienė, Evalda. 2003b.

Homonimija paraleliniuose lietuvių kalbos žodynuose. *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla. 70i80.

Jakaitienė, Evalda. 2005.

Leksikografija. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Kaugars, Karlis, Reinfelds, Juris, Sarkans, Ugis. 1994.

Datorizētas latviešu valodas vārdnīcas radīšana. *Valoda un tehnika Eiropā 2000*. Rīga.

Leksikogrāfijas teorija un prakse. Akadēmika Jāņa Endzelīna 124. dzimšanas dienas atceres zinātniskās konferences tēzes 1997. gada 20. februāris. 1997. Rīga: Latviešu valodas institūts.

Marcinkevičienė, Rūta. 2000. Tekstynų lingvistika (teorija ir praktika). *Darbai ir dienos 24*, 7–65.

Mikėlionienė, Jurgita. 2003. Tradicinės ir kompiuterinės leksikografijos sąlyčiai ir skirtybės. *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla. 80–89.

Mikulėnienė, Danguolė, Žalkauskas, Valerijonas. 2000.

Lietuviški elektroniniai žodynai. *Kompiuterija 4*, 36–37.

Pakerys, Antanas. (ed.). 2004. *Bendriniai XX a. spaudos žodžiai: elektroninis dažninis žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Paulauskas, Jonas. 1985.

Žodyno redagavimas žodžių grupėmis. *Kalbos kultūra 49*, 6–14.

Paulauskas, Jonas. 1987.

Sisteminis lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mokslo.

Paulauskas, Jonas. (ed.). 2001.

Frazeologijos žodynas. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Poliakovas, Olegas. 2003.

Lietuviškas žodis tradicinės ir elektroninės leksikografijos epochų sandūroje. *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla. 89–106.

Ramonienė, Meilutė,

Pribušauskaitė, Joana. 2003. *Praktinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Baltos lankos.

Sabaliauskas, Algirdas. 1990.

Lietuvių kalbos leksika. Vilnius: Mokslo.

Slizienė, Nijolė. 1994–1998.

Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas 1–2(1). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Slizienė, Nijolė. 2004.

Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas 2(2). Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Spektors, Andrejs. 1995.

Latviešu valodas datorfonds. *Baltistica VII Starptautiskais baltistu kongress*. Rīga. 105–106.

Spektors, Andrejs. 1997.

Latviešu valoda Internetā un datorlingvistikas resursi. *Latviešu valoda – esamība, vide, konteksti*. Rīga: PBLA. 46–53.

Spektors, Andrejs. 1997.

Elektroniskās vārdnīcas. *Leksikogrāfijas teorija un prakse*. Rīga: Latviešu valodas institūts. 36–40.

Spektors, Andrejs. 1998.

Latviešu valodas datorlingvistikas resursi. *Baltu filologija 8*, 53–59.

Vaitkevičiūtė, Valerija.

1999–2000.

Valeckienė, Adelė. 1998.

Tarptautinių žodžių žodynas 1–2. Vilnius: Žodynas.

Funkcinė lietuvių kalbos gramatika. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Zuicena, Ieva. 1998.

Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca: projekts un tā realizācija. *Linguistica Lettica 2*, 121–126.

Zuicena, Ieva. 2003.

Uzbūves principi viensējuma un daudzsējuma skaidrojošajās vārdnīcās. *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla. 152–159.

Daiva Murmulaitytė

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

daminga@takas.lt

SUMMARY

A New Tool for Investigating the Word-stock of Standard Lithuanian

Daiva MURMULAITYTĒ

At present the Lithuanian Language Institute is in the process of setting up a database of standard Lithuanian word-stock (DSLW), which in due time should become a modern instrument for linguistic investigation. In terms of information processing and presentation to the user, the DSLW is seen as a transition from the traditional dictionary and its electronic version, or corpus. The database aims at storing, processing and investigating the word-stock of Contemporary Lithuanian, continuously updating the data and identifying problem areas. It could also serve as a source of data for lexicographic and other research publications.

The information to be stored relates to four types of lexicographic units: words, complex terms, phraseology and word parts. The key structural unit of the database is sememe, i.e. one of the meanings of a lexicographic unit. The base is seen as an exhaustive, continuously updated system of files consisting of cards of sememes. Each card, in turn, consists of 81 fields or groups and subgroups of these fields, partially coinciding with structural parts of dictionary entries. A large number of fields are concerned with other important information: indicators of frequencies, additional indices, editing and proofreading marks etc.

The structure of the DSLW should be consistent and easy to deal with, containing easily accessible language facts. At this stage it is important to focus attention on the language fact itself, its assessment and its proper place in the database; precision should be given priority over space or time. The database should also store problematic and frequently discussed items.

With a flexible methodology for updating and a disciplined approach, the DSLW should be able to react to current changes in the use of the Lithuanian word-stock and the changing language norm. The dynamism of the data is one of major advantages of the DSLW over more traditional dictionaries, which because of their specific features can hardly be as sensitive to current fluctuations in language use and its latest changes.

KOPSAVILKUMS

Jauns lietuvių kopvalodos leksikos pėtišanas instruments

Daiva MURMULAITYTĒ

Pašlaik Lietuvių valodos institūtā tiek izveidota Lietuvių kopvalodos leksikas datubāze, kam vajadzētu kļūt par modernu valodnieku darbarīku. Tā tiek paredzēta kā savā veidā starposms starp tradicionālo vārdnīcu un elektronisko teksta korpusu, ja mēs tos salīdzinātu informācijas sakārtošanas un pasniegšanas aspektā. Datubāzes uzdevums – vākt un apstrādāt mūsdienu lietuvių valodos leksiku, to pēti, pastāvīgi atjaunot datus, fiksēt problemātiskos gadījumus. Tā varēs būt arī par pamatu leksikogrāfijas un citu zinātnisko izdevumu sagatavošanas darbiem.

PIEDĒKĻVERBU KONJUGĀCIJAS MAIŅA

Dzintra PAEGLE

Latvijas Universitātes Baltu valodu katedra

Ievads

Rakstā aplūkota latviešu valodas piedēkļverbu konjugēšanas maiņa, verbu pāreja no II konjugācijas III konjugācijā vai no III konjugācijas II, izmantojot iepriekšējus pētiņumus un studentu aptauju.

Pētiņumā analizēts piedēkļverbu konjugācijas apraksts dažādos avotos – G.F. Stendera (Stender 1783), it īpaši A. Bīlenšteina (Bielenstein 1863), J. Endzelīna un K. Mīlenbaha (Endzelīns, Mīlenbahs 1907) darbos, izmantotas arī Endzelīna atbildes Rīgas Latviešu biedrības Valodniecības nodaļas sēdēs 1935. gadā (Endzelīns 2001) un latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcās: E. Ozoliņa (LPV 1929), Latviešu valodas krātuves 1944. gada vārdnīca (LVPV 1944), 1951. gada vārdnīca A. Jankevica redakcijā (LVPV 1951), 1995. gada “Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīca” (LVPPV 1995), 2002. gada D. Guļevskas, A. Miķelsones, T. Porītes “Pareizrakstības un pareizrūnas rokasgrāmata *Latviešu valoda*” (Guļevska 2002), kā arī A. Jankevica “Latviešu valodas gramatika VIII – XI klasei” (Jankevics 1953) un raksti par šo jautājumu “Latviešu valodas kultūras jautājumos” (Bāliņa, Miķelsone 1965, Pareizrakstības komisija 1967).

Tika ekscerpēti konjugācijā svārstīgie vārdi un izveidota aptaujas anketa (skat. aptauju pielikumā!). Iepriekš, 1960. gadā, līdzīgu aptauju veicis LPSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūts (par to Bāliņa, Miķelsone 1965 un LLVPP 1960). Valodas un literatūras institūta aptaujā bija iekļauti 24 piedēkļverbi, lai noskaidrotu, kādas ir to tagadnes vienskaitļa un daudzskaitļa 1. un 3. personas formas, izvēlei piedāvājot jau gatavas II vai III konjugācijas verbu formas. Piemēram,

ciēnīt: es ciēnīju vai ciēnu tevi,
mēs ciēnījam vai ciēnām tevi,
viņš, viņi ciēnī vai ciēna tevi. (LLVPP 1960: 7)

2006. gada aptaujā iekļauti 30 piedēkļverbi. Abās aptaujās ir iekļauti vārdi *bālēt, ciēnīt, mērit, pelēt, pelnīt, perēt, pētīt, sargāt, sālīt, vellīt, vēstīt*. 2006. gada aptaujā respondenti norādītā verba nenoteiksmi pārveido tagadnes vienskaitļa un daudzskaitļa 1. un 2. pers. un vienskaitļa 3. pers. un iekļauj minētajā teikumā, tā pievērsta uzmanība gramatisko formu lietošanas precizitātei. Bet, ja verbu parasti lieto 3. pers., noskaidrots verba lietojums tikai tagadnes 3. personā; verbiem *apcerēt, ciēnīt, pētīt, sargāt, vellīt* norādāma lietojamā lokāmā ciešāmās kārtas tagadnes divdabja forma.

Atbildes uz 2006. gada anketas jautājumiem deva Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātes studenti 2006. gada februārī. Tika iegūtas 156 respondentu izpildītās anketas. 90% aptaujāto ir vecumā no 19 līdz 26 gadiem (dzimuši no 1980. līdz 1987. gadam), bet 10% dzimuši 60. un 70. gados, viens 1950. gadā.

Jautājuma vēsture

II konjugācijas jeb tagadnes *ījo-*, *ējo-*, un atsevišķu *ājo-* celmu verbu konjugēšanas svārstības, kā konstatējis Endzelīns, jau pamanījuši G. Stenders, H. Heselbergs, A. Bīlenšteins, tā vērojama latviešu izlokšņu materiālos. Endzelīns (1951: 823) domā, ka šīs svārstības, iespējams, ietekmējušas šo dažādi konjugējamo vārdu vienādās nenoteiksmes izskaņas: “..latviešu un (dažkārt arī) leišu valodā sastop svārstīšanos starp *ījo-* un *ā-*celmiem, jo abām celmu klasēm ir infinitīvs ar vienu un to pašu izskaņu (lei. *-yti*, la. *-īt*); un latviešu valodā – arī pagātne (*-īju*).” Verbu konjugēšanas maiņa notiek pakāpeniski, tam regulāri sekojis Endzelīns, tas atspoguļojas Endzelīna un Mīlenbaha “Latviešu gramatikā” (Endzelīns, Mīlenbahs 1907), Endzelīna “Latviešu valodas gramatikā” (Endzelīns 1951). Te Endzelīns min veselu virkni verbu, kas G. F. Stendera (1783), H. Heselberga (1841), A. Becenbergera (1877–1902), A. Bīlenšteina (1863–4) valodnieciskajos darbos konjugēti kā II konjugācijas verbi:

brīnījos, *cīnījos*, *dīdīju*, *gānīju*, *gausīju* ‘vairoju bagātību’, *guodījos* ‘greznojos’, *gunīju* ‘daru liesmojošu, gailošu’, *kārnīju*, *kristīju*, *krustīju*, *kārpīju*, *ķēzīju*, *kūdīju*, *lāpīju*, *lielīju*, *liecīju* ‘kalpoju’, *lipīju* ‘aizdedzinu’, *luobīju*, *mānīju*, *mēdīju*, *mērīju*, *mīstīju*, *muocīju*, *muodriju*, *murīju*, *pelnīju*, *pestīju*, *puostīju*, *plūtīju*, *ramīju* ‘aproku’, *rēdīju* ‘nolieku vietā, atlīdzinu’, *rīdīju*, *robīju*, *rocīju* ‘galvoju’, *sālīju*, *serīju* ‘nokārtoju dabiskās vajadzības’, *sirdījos*, *skūpstīju*, *sladzīju* ‘nesaprotami penterēju’, *sunīju*, *suolīju*, *svaidīju*, *svētīju*, *šķīstīju*, *tīrīju*, *tūtīju* ‘spītēju’, *tukšīju*, *vētīju*, *vairījos*, *vārīju*, *veltīju*, *vēstīju*, *zeltīju*, *zvanīju* (Endzelīns 1951: 820–823).

G. F. Stenders (1783: 92–93) minējis 17 verbus, kuri pēc viņa vērojumiem konjugēti abējādi – kā II vai III konjugācijas verbi, tie ir *gānīt*, *kārpīt*, *laidīt*, *luobīt*, *mānīt*, *mīdīt*, *muocīt*, *plūtīt*, *rīdīt*, *ruobīt*, *sīkstīt*, *skrostīt*, *suodīt*, *solīt*, *svārpsīt*, *tirdīt*, *vārīt*.

Arī vēlākajos valodniecības darbos pēc A. Bīlenšteina, piemēram, A. Stērstes “Latviešu valodas mācībā” (1879) var vērot verbu konjugēšanas atšķirības, salīdzinot ar mūsu dienām. Stērstes (1879: 41) verbu konjugēšanas paraugā vienā grupā ir *mazgāt*, *lūkot*, kā arī *mīlēt* – *mīlējam*, *lielīt* – *lielījam*.

Savukārt Endzelīna un Mīlenbaha “Latviešu gramatikā” (1907: 81) II konjugācijas locīšanas paraugā ir tie paši Stērstes minētie vārdi *mazgāt*, *lūkot*, *lielīt*, bet *mīlēt* aizstāts ar vārdu *karsēt*. Turpat tālāk Endzelīns par vārda *mīlēt*

formu izvēli saka: “.. *mīļu*: *mīlu* (pareizāki kā *mīlēju*)” (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 85). Interesanti, ka toreiz 1907. gadā pēc II konjugācijas parauga lokāmi arī vārdi *ausīties*, *bažīties*, *ķēzīt*, *kristīt*, *lobīt*, *medīt*, *mīstīt* (linus), *nārstīt*, *pelnīt*, *pestīt*, *postīt*, *rāmīt*, *robīt*, *rosīties*, *sālīt*, *sirdīties*, *sunīt*, *sodīt*, *svaidīt* (ar elji), *svētīt*, *šķīstīt*, *zvanīt*, *tīrīt*, *vētīt*, *veltīt*, *vēstīt*, *ciēnīt*, *vēlēt* (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 81). No tiem mūsu dienās tikai maza daļa nešaubīgi palikuši II konjugācijā, piemēram, *bažīties*, *medīt*, bet *ausīties*, *lobīt*, *sodīt*, *zvanīt* konjugējami pēc III konjugācijas parauga, citi ir konjugējami abējādi, piemēram, *pelnīt*, *sālīt*, *svētīt*, *vētīt*.

Pēc Endzelīna (2001: 47–48) vēlākiem vērojumiem kā “*ījo-* celmi lokāmi 1) verbi, kas izteic kristīgās baznīcas kulta jēgumus, piem., *kristīt*, *pestīt*, *svētīt*, *šķīstīt*, arī *ciēnīt*, un kam tagadnes f. ir: *kristīju*, *pestīju*, *svētīju*, *šķīstīju*, *ciēnīju* (sakām taču *ciēnījamie viesi*, ne *ciēnāmie viesi*!), arī verbi ar “*e*” skaņu saknē: *medīt*, *vētīt*, *vēstīt*, *pētīt*, *zeltīt*, *ķēzīt*, *mērīt*; arī te tagadnes formas ir: *medīju* (ne: *medu!*), *vētīju*, *zeltīju* (ne: *zeltu!*), *mērīju* utt. Pēc tāda pat parauga loka reti sastopamo verbu *rocīt*, arī *nārstīt*, *sunīt*, piem., tagadnē: *es rocīju*, *nārstīju*, *sunīju* (ne *sunu!*)”.

20. gs. 30. gados Endzelīns (2001: 48) secina: “Dažu verbu konjugācijā turpretim novērojama svārstīšanās, un tos var locīt kā *ījo-* vai kā *ā-* celmus. Tādi verbi ir: *tīrīt*, *sālīt*, *mīstīt*, *pelnīt*, *lielīt*, *lielīties*; te tagadnē sastopamas paralēlformas: *tīrīju* un *tīru*, *sālīju* un *sālu*, *mīstīju* un *mīstu*, *pelnīju* un *pelnu*, *lielīju* un *lielu*, *lielījos* un *lielos*. Šais verbos svārstība legalizējama un nav vēlams uzspiest vienu kādu formu. Turpretim tikai kā *ā-*celmi lokāmi šādi verbi: *sodīt*, *zvanīt*, *dēstīt*; tagadnē: *es sodu*, *zvanu*, *dēstu* (ir arī subst. *dēsts*!) Lokot verbus *precēties*, *pūlēties*, *sirdīties*, arī ieteicamas tagadnē īsākas formas: *es precos*, *pūlos*, *sirdos*.” Interesanti, ka vārda *lielīt* konjugēšanas paralēlformas tagadnē vairs netiek uzrādītas kopš 1951. gada pareizrakstības vārdnīcas (LVPV 1951: 107).

20. gs. otrās puses valodnieku uzmanības lokā ir Endzelīna atrastie un biežāk minētie svārstīgie verbi, tiek veidota aptauja un pētīts to verbu tagadnes lietojums (Bāliņa, Miķelsone 1965). Ievērojot 1960. gada aptauju, pareizrakstības komisija pieņēmusi lēmumu par verbu tagadnes paralēlformu lietošanu. Pareizrakstības komisija (1967: 181) atzīst, “ka tais gadījumos, kad dažu II un III konj. verbu locīšanā ir plašāk vērojamas svārstības tagadnes formās, jāpieļauj paralēlformas, gan ar stingru nosacījumu, ka viena un tā paša verba lietojumā viena raksta ietvaros nedrīkst jaukt abu konjugāciju formas”. Komisija atzīst:

- 1) pēc II konj. lokāmi šādi verbi: *apbedīt*, *bažīties*, *dzirkstīt*, *kristīt*, *medīt*, *mežģūt*, *nītīt*, *pestīt*, *režģūt*, *sunīt*, *šķīstīt*, *vēdīt*, *vilnīt*, *tusnīt*, *zeltīt*, *zibsūt*, tāpat tikai *medīju*, *medī*, *medī* u. tml.

- 2) pēc III konj.: *mēdīt, mīstīt, pelnīt, sālīt, tirdīt*, tātad tikai *pelnu, pelni, pelna* u. tml.
- 3) gan pēc II, gan pēc III konj.: *aprepēt, apskapstēt, balēt, bālēt, cienīt, ķēzīt, mērīt, pētīt, robīt, (ap)tašķīt, rūsēt, sargāt, svētīt, velīt, vēstīt, vētīt*." (Pareizrakstības komisija 1967: 182).

Šajās verbu grupās ir gan mūsu dienās reti lietojami vārdi, gan apvidvārdi, piemēram, *aprepēt, apskapstēt, aptašķīt, ķēzīt, mīstīt, nītīt, pestīt, robīt, sunīt, šķīstīt, vēdīt, vētīt, vilnīt, zibsnīt* u.c., tādēļ tie mazāk pakļaujas literārās valodas normai un tiek lietoti kā tautas valodā ierasts.

Šie Pareizrakstības komisijas lēmumi turpmāk tiek atspoguļoti vārdnīcās, atsevišķos gadījumos par svārstīgiem tiek minēti arī citi vārdi, piemēram, *apcerēt*, arī *sacerēt, brūnēt, gailēt, izbrīnīt, izplēnēt, perēt, recēt*.

2006. gada aptauja un tās analīze

Tagad aplūkosim 2006. gada aptaujā ietverto piedēkļverbu konjugācijas aprakstu rakstu avotos un lietojumu mūsdienu jauniešu valodā (Skat. arī kop-savilkumu I. tabulā).

cienīt

Sākotnēji vārds *cienīt* uzrādīts kā II konjugācijas verbs (Stender 1783: 92, Bielenstein 1863: 185, Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 81, LPV 1929: 9, Endzelīns 2001: 47, LVPV 1944). Sākot ar 1951. gadu verbs *cienīt* normatīvos avotos norādīts kā svārstīgs, lokāms kā II vai III konjugācijas verbs (LVPV 1951: 37, Jankevics 1953: 200, arī Pareizrakstības komisija 1967: 182, LVPPV 1995: 149, Guļevska 2002: 154).

Aptaujā no 156 atbildēm nav neviena *cienīt* lietojuma, kas pilnībā atbilstu II konjugācijas tipam. Vienā gadījumā jaukta konjugēšana pārsvarā ar II konjugācijas formām, tikai tagadnes vsk. 1. personas forma īsināta, atbilst III konjugācijai:

cienu (nevis *cienīju*), *cienījam*
cienī, cienījat
cieni

Ir otrs *cienīt* lietojums, kurā ir tagadnes vsk. 1. pers. *cienīju*, 2. pers. *cieni*, (tātad kā II konjugācijā), bet turpmāk kā III konjugācijā – 3. pers. *ciena*, dsk. 1. pers. *cienījam*, dsk. 2. pers. *cienat* (ar īsu *a* galotnē). Ir konstatētas citas jauktas konjugācijas variācijās:

<i>cienu, cienījam</i>	<i>cienu, cienījam</i>	<i>cienu, cienam// cienām</i>	<i>cienu, cienām</i>
<i>cieni, cienījat</i>	<i>cieni, cienījat</i>	<i>cieni, cienāt</i>	<i>cieni, cienāt</i>
<i>ciena</i>	<i>ciena</i>	<i>ciena</i>	<i>cieni</i>

Jaukta verba *cienīt* konjugēšana ar II un III konjugācijas iezīmēm ir tikai 4,5%, aptaujāto, bet 95,5 % *cienīt* konjugē kā III konjugācijas verbu. No tiem 62,4% lieto verbu formas saskaņā ar normu, t.i., garo *ā* galotnēs, bet 37, 6% vai nu garo patskani *ā* galotnē nelieto vispār – 21,5%, vai tikai vienā no daudzskaitļa formām: *cienam, cienāt* – 8 %, bet *cienām, cienat* ~5%; daži dsk. 2.pers. lieto formu ar *-iet*: *cienām, cieniet* vai *cienam, cieniet*, ~3%.

Aptauja rāda, ka *cienīt* 95,5% lieto kā III konjugācijas verbu ar atkāpēm garā patskaņa *ā* lietošanā galotnēs, bet divdabja formā stabilā vārdu savienojumā *cienījams cilvēks* vai *cienāms cilvēks* kā vienīgo 99% lieto *cienījams cilvēks*, bet tikai viens respondents (0,65 %) – *cienāms cilvēks*.

mērīt

Vārds *mērīt* sākotnēji lietots kā II konjugācijas verbs (Bielenstein 1863: 183, LPV 1929: 54, Endzelīns 2001: 47, LVPV 1944: 62). Sākot ar 1951. gada vārdnīcu norādītas svārstības starp II vai III konjugāciju (LVPV 1951: 116, Jankevics 1953: 200, Pareizrakstības komisija 1967: 182, LVPPV 1995: 459, tāpat Guļevska 2002: 155).

Aptaujā no 156 atbildēm neviens šo vārdu vairs nelieto kā II konjugācijas verbu, bet 9,6% verbu *mērīt* konjugē jaukti ar II un III konjugācijas iezīmēm, pavisam konstatēti 10 atšķirīgi konjugēšanas varianti:

<i>mērīju, mēram</i>	<i>mēru, mērījam</i>	<i>mēru, mērījam</i>	<i>mēru, mērījam</i>
<i>mērī, mērat</i>	<i>mērī, mērat</i>	<i>mērī, mērāt</i>	<i>mērī, mērījat</i>
<i>mēra</i>	<i>mērī</i>	<i>mērī</i>	<i>mēra</i>
<i>mēru, mēram</i>	<i>mēru, mērām</i>	<i>mēru, mērām</i>	<i>mēru, mēram</i>
<i>mērī, mērāt</i>	<i>mērī, mērāt</i>	<i>mērī, mērāt</i>	<i>mērī, mērat</i>
<i>mērī</i>	<i>mēra</i>	<i>mērī</i>	<i>mēra</i>
<i>mēru, mēram</i>	<i>mēru, mērām</i>		
<i>mērī, mērat</i>	<i>mērī, mērat</i>		
<i>mērī</i>	<i>mērī</i>		

Toties 90,4 % aptaujāto verbu *mērīt* konjugē pilnībā pēc III konjugācijas parauga, bet 25% no tiem nelieto garo patskani *ā* personu galotnēs vispār, bet viena daļa –15% patskaņa *ā* garumu lieto neregulāri vai arī dsk. 2. pers. lieto galotni *-iet*. Veidojas šādi verba *mērīt* III konjugācijas varianti:

~60%	25%	6 %	5%
<i>mēru, mērām</i>	<i>mēru, mēram</i>	<i>mēru, mērām</i>	<i>mēru, mēram</i>
<i>mēri, mērāt</i>	<i>mēri, mērat</i>	<i>mēri, mērāt</i>	<i>mēri, mērāt</i>
<i>mēra</i>	<i>mēra</i>	<i>mēra</i>	<i>mēra</i>
2%	1%	1%	
<i>mēru, mērām</i>	<i>mēru, mēram</i>	<i>mēru, mēram</i>	
<i>mēri, mēriet</i>	<i>mēri, mēriet</i>	<i>mēri, mērat</i>	
<i>mēra</i>	<i>mēra</i>	<i>mēr</i>	

pelnīt

Sākotnēji verbs *pelnīt* uzrādīts kā II konjugācijas verbs (Bielenstein 1863: 185, Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 81). Sākot ar 1935. gadu konstatēta pāreja no II uz III konjugāciju (Endzelīns 2001: 48). Tad kādu laiku tiek uzskatīts, ka verbs jau pārgājis III konjugācijā (LVPV 1944: 72, LVPV 1951: 145, Pareizrakstības komisija 1967: 182). Tomēr 20. gs. beigu vārdnīcas atkal konstatē svārstības (LVPPV 1995: 588, Guļevska 2002: 155).

Aptauja tomēr rāda, ka vārdu *pelnīt* nekonjugē pēc II konjugācijas parauga, ir tikai viens variants ar jauktu konjugēšanu, kurā ir vsk. 2. pers. forma, kas attiecas uz II konjugāciju: *pelnu, pelnīt, pelna, pelnam, pelniet*. Gandrīz visi aptaujātie, t.i. – 99%, lieto verbu *pelnīt* pēc III konjugācijas parauga, no tiem 58% ievēro arī *ā* garumu tagadnes dsk. 1. un 2. personas galotnēs, 37% konsekventi nelieto garu *ā* galotnēs, bet 5% garu *ā* lieto neregulāri – vai nu tikai dsk. 1. pers. vai dsk. 2. pers.

pētīt

Verbs *pētīt* sākotnēji konjugējams pēc II konjugācijas parauga (Endzelīns 2001: 47, LVPV 1944: 73), bet, sākot ar 1951. gadu, uzrādītas svārstības (LVPV 1951: 156, Jankevics 1953: 200, Pareizrakstības komisija 1967: 182, LVPPV 1995: 502, Guļevska 2002: 155).

Aptaujā tikai viens respondents verbu *pētīt* lieto kā II konjugācijas verbu: *pētīju, pētī, pētī, pētījam, pētījat*, bet 24% lieto jauktu paradigmu, kurā II konjugācijas tagadnes formas mijas ar III konjugācijas formām, konstatēti 10 varianti:

<i>pētu, pētām</i>	<i>pētu, pētām</i>	<i>pētu, pētām</i>	<i>pētu, pētām</i>
<i>pētī, pētāt</i>	<i>pētī, pētāt</i>	<i>pētī, pētāt</i>	<i>pētī, pētāt</i>
<i>pēta</i>	<i>pētī</i>	<i>pētī</i>	<i>pēta</i>
<i>pētu, pētām</i>	<i>pētu, pētījam</i>	<i>pētu, pētījam</i>	<i>pētu, pētām</i>
<i>pētī, pētāt</i>	<i>pētī, pētāt</i>	<i>pētī, pētāt</i>	<i>pētī, pētījat</i>
<i>pētī</i>	<i>pēta</i>	<i>pētī</i>	<i>pēta</i>
<i>pētu, pētām</i>	<i>pētu, pētām</i>		
<i>pētī, pētāt</i>	<i>pētī, pētāt</i>		
<i>pēta</i>	<i>pētī</i>		

No aptaujātiem 76% verbu *pētīt* lieto kā III konjugācijas verbu. No tiem atbilstoši normai ar garo *ā* tagadnē lieto 58%, 28% tikai ar īso *a* personu galotnēs, bet 14% nekonekventi: garais *ā* ir tikai tagadnes dsk. 1. pers. vai tikai dsk. 2. pers. vai arī dsk. 2. pers. galotne *-iet*, bet dsk. 1. pers. ar īsu *a* vai garu *ā*. Tātad biežāk šo verbu lieto kā III konjugācijas verbu, to pašu apliecina arī divdabja formas lietojums: *pētījami dokumenti* – 16%, bet *pētāmi dokumenti* – 83% aptaujāto.

veltīt

Verbu *veltīt* sākotnēji raksturo kā II konjugācijas verbu (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 81, LPV 1929: 83, LVPV 1944: 98), bet sākot ar 1951. gada vārdnīcu kā II vai III konjugācijas verbu (LVPV 1951: 210, Jankevics 1953: 200, Pareizrakstības komisija 1967: 182, LVPPV 1995: 845, Guļevska 2002:155).

Aptauja rāda, ka tikai 1% lietotāju *veltīt* lieto kā II konjugācijas verbu, 19% jaukti, bet 80% kā III konjugācijas verbu. No III konjugācijas lietotājiem 57% *veltīt* lieto saskaņā ar literāro normu, bet 34% tikai ar īsu *a* dsk. 1. un 2. pers., bet 9% – ar neregulāru *ā* personu galotnēs.

Jauktajai *veltīt* locīšanai ir šādi varianti:

<i>veltīju, veltām</i>	<i>veltīju, veltījam</i>	<i>veltu, veltījam</i>	<i>veltu, veltījam</i>
<i>veltī, veltāt</i>	<i>veltī, veltījat</i>	<i>veltī, veltāt</i>	<i>veltī, veltījat</i>
<i>veltī</i>	<i>velta</i>	<i>veltī</i>	<i>veltī</i>
<i>veltu, veltījam</i>	<i>veltu, veltām</i>	<i>veltu, veltām</i>	<i>veltu, veltām</i>
<i>veltī, veltījat</i>	<i>veltī, veltījat</i>	<i>veltī, veltāt</i>	<i>veltī, veltāt</i>
<i>velta</i>	<i>velta</i>	<i>veltī</i>	<i>velta</i>
<i>veltu, veltām</i>	<i>veltu, veltām</i>	<i>veltu, veltām</i>	<i>veltu, veltām</i>
<i>veltī, veltāt</i>	<i>veltī, veltāt</i>	<i>veltī, veltāt</i>	<i>veltī, veltāt</i>
<i>velta</i>	<i>velta</i>	<i>velta</i>	<i>veltī</i>

veltu, veltām
velti, veltiet
veltī

Vārdu savienojums *veltījama dziesma* lietots 35%, bet *veltāma dziesma* 65%, kur redzams III konjugācijas verba celma pārsvars divdabī, bet ne tik liels kā verba tagadnes konjugēšanā.

vēsīt

Bīlenšteins (1863: 185) novērojis, ka *vēsīt* konjugējams pēc II konjugācijas verbu parauga, tāpat arī citi agrāki avoti (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 81, LPV 1929: 84, Endzelīns 2001: 47, LVPV 1944: 98). Konjugēšanas maiņu II vai III uzrāda, sākot ar 1951. gada vārdnīcu (LVPV 1951: 211, Jankevics 1953: 200, Pareizrakstības komisija 1967: 182, LVPPV 1995: 848, Guļevska 2002: 156).

Aptauja liecina, ka verbu *vēsīt* kā III konjugācijas verbu lieto 62%, kā II – 1%, bet jaukti – 37%. Starp *vēsīt* III konjugācijas lietotājiem 52% konsekventi lieto garu *ā* tagadnes galotnēs, 28% garo *ā* daudzskaitļa personu galotnēs III konjugācijas 1. grupas verbos nelieto vispār, bet 20% to lieto neregulāri. Jauktajā konjugēšanā haotiski mijas II konjugācijas formas ar III konjugācijas formām. Kopā ir 22 varianti (sal. arī turpmāk vārdu *sarežģīt*).

Jauktā konjugēšana verbam *vēsīt*:

<i>vēsītju, vēstījam</i> <i>vēsītī, vēstījat</i> <i>vēsta</i>	<i>vēsītju, vēstām</i> <i>vēsītī, vēstat</i> <i>vēsta</i>	<i>vēstu, vēstām</i> <i>vēsītī, vēstat</i> <i>vēsītī</i>
<i>vēstu, vēstām</i> <i>vēsītī, vēstāt</i> <i>vēsītī</i>	<i>vēstu, vēstījam</i> <i>vēsītī, vēstījat</i> <i>vēsītī</i>	<i>vēstu, vēstām</i> <i>vēsītī, vēstāt</i> <i>vēsītī</i>
<i>vēstu, vēstām</i> <i>vēsītī, vēstat</i> <i>vēsītī</i>	<i>vēsītju, vēstām</i> <i>vēsītī, vēstat</i> <i>vēsītī</i>	<i>vēstu, vēstām</i> <i>vēsītī, vēstāt</i> <i>vēsta</i>
<i>vēstu, vēstām</i> <i>vēsītī, vēstat</i> <i>vēsta</i>	<i>vēstu, vēstām</i> <i>vēsītī, vēstat</i> <i>vēsta</i>	<i>vēstu, vēstām</i> <i>vēsītī, vēstījat</i> <i>vēsta</i>
<i>vēstu, vēstām</i> <i>vēsītī, vēstījat</i> <i>vēsītī</i>	<i>vēstu, vēstām</i> <i>vēsītī, vēstāt</i> <i>vēsītī</i>	<i>vēstu, vēstījam</i> <i>vēsītī, vēstāt</i> <i>vēsītī</i>

<i>vēstu, vēstām</i> <i>vēsītī, vēstījat</i> <i>vēsta</i>	<i>vēstu, vēstām</i> <i>vēsītī, vēstījat</i> <i>vēsta</i>	<i>vēstu, vēstījam</i> <i>vēsītī, vēstījat</i> <i>vēsta</i>
<i>vēstu, vēstījam</i> <i>vēsītī, vēstījat</i> <i>vēsta</i>	<i>vēstu, vēstījam</i> <i>vēsītī, vēstījat</i> <i>vēsta</i>	<i>vēstu, vēstījam</i> <i>vēsītī, vēstāt</i> <i>vēsta</i>
<i>vēstu, vēstām</i> <i>vēsītī, vēstīet</i> <i>vēsta</i>		

vētīt

Verbs *vētīt* agrākajos avotos minēts kā II konjugācijas verbs (Bielens-tein 1863: 185, Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 81, Endzelīns 2001: 47, LVPV 1944: 99), bet, sākot ar 1951. gadu, norādīts kā svārstīgs (LVPV 1951: 212, Jankevics 1953: 200, Pareizrakstības komisija 1967: 182, LVPPV 1995: 848, Guļevska 2002: 156).

Aptaujā verba *vētīt* 3. pers. 55% lietota kā II konjugācijas verbam – *vētī*, 43% – 3. pers. kā III konjugācijas verbam – *vēta*, bet 1% – *vēt*.

Tāpat ir pamats uzskatīt, ka *vētīt* lietojums joprojām svārstās starp II un III konjugāciju.

sālīt

Verbs *sālīt* sākotnēji aprakstīts kā II konjugācijas verbs (Bielens-tein 1863: 185, Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 81, LPV 1929: 72). Endzelīns atzīst šā vārda iespējamās svārstības jau 1935. gadā (Endzelīns 2001: 48). Tāpat tas darīts arī turpmāk (LVPV 1944, LVPV 1951: 170), bet ar 1967. gadu (Pareizrakstības komisija 1967: 182, LVPPV 1995: 695) *sālīt* minēts tikai kā III konjugācijas verbs.

Aptaujā vārdu *sālīt* 82% lieto kā III konjugācijas verbu, bet 18% – kā II konjugācijas verbu. Tāpat svārstības verba *sālīt* lietošanā tomēr pastāv.

kristīt

Valodnieciskajā literatūrā vārds *kristīt* uzlūkots par II konjugācijas verbu (Bielens-tein 1863: 185, Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 81, LPV 1929: 46, Endzelīns 2001: 47, LVPV 1944: 53, Pareizrakstības komisija 1967: 182, LVPPV 1995: 394), bet LVPV 1951 šī verba nav.

Aptaujā 57% lieto kā II konjugācijas verbu, t. i., 3. pers. *kristīt*, bet 42% kā III konjugācijas verbu – *krista*, 1% lietojis 3. pers. *krusta*, kuru vienā izlokšņu daļā lieto ar nozīmi 'kristīt'. Tātad vārds tomēr netiek pārliecinoši lietots tikai kā II konjugācijas verbs.

sarežģīt

Verbi ar skaņu kopu *-žģ-*, piemēram, *režģīt*, *sarežģīt*, *sarežģīties*, arī *mežģīt*, *samežģīt*, *samežģīties* lokāmi kā II konjugācijas verbi, tā atbildējis Endzelīns (2001: 127) RLB Valodniecības nodaļas sēdēs: "Verbam *sarežģīties* tag. 3. persona *sarežģījas*, nevis *sarežģās* ("Jaunākajās Ziņās"); formā *sarežģās* neērta skaņu kopa *-žģā-*; verbs pieder pie *ījo-* celmiem un lokāms līdzīgi kā *svētīt*, *vētīt*, *mežģīt* u. c." Tāpat verbs lietots arī vēlāk (Pareizrakstības komisija 1967: 182 u.c.).

Vārds *sarežģīt* tika iekļauts aptaujā, jo tas ir dzirdēts ne tikai kā II konjugācijas verbs. Aptauja rāda, ka kā II konjugācijas verbu to lieto mazāk par pusi – 47%, bet 41% jaukti ar II un III konjugācijas iezīmēm. 12% aptaujāto *sarežģīt* lieto kā III konjugācijas verbu, bet no tiem tikai daļa lieto tagadnes galotnēs garu *ā*, citi to nelieto vai lieto neregulāri tikai vienā no daudzskaitļa personu formām. Jauktajā konjugēšanā fiksēti 23 varianti:

<i>sarežģīju, sarežģījam</i> <i>sarežģī, sarežģīat</i> <i>sarežģīt</i>	<i>sarežģīju, sarežģījam</i> <i>sarežģīt, sarežģīat</i> <i>sarežģīt</i>	<i>sarežģīju, sarežģām</i> <i>sarežģīt, sarežģīat//at</i> <i>sarežģīt</i>
<i>sarežģīju, sarežģījam</i> <i>sarežģī, sarežģījat</i> <i>sarežģā</i>	<i>sarežģū, sarežģām</i> <i>sarežģīt, sarežģāt</i> <i>sarežģīt</i>	<i>sarežģū, sarežģījam</i> <i>sarežģīt, sarežģāt</i> <i>sarežģīt</i>
<i>sarežģīju, sarežģījam</i> <i>sarežģīj, sarežģījat</i> <i>sarežģīj</i>	<i>sarežģīju, sarežģām</i> <i>sarežģīj, sarežģāt</i> <i>sarežģīj</i>	<i>sarežģīju, sarežģījam</i> <i>sarežģīj, sarežģījat</i> <i>sarežģīj</i>
<i>sarežģīju, sarežģām</i> <i>sarežģī, sarežģāt</i> <i>sarežģā</i>	<i>sarežģīju, sarežģām</i> <i>sarežģīt, sarežģāt</i> <i>sarežģā</i>	<i>sarežģīju, sarežģām</i> <i>sarežģī, sarežģāt</i> <i>sarežģīt</i>
<i>sarežģīju, sarežģām</i> <i>sarežģī, sarežģāt</i> <i>sarežģīt</i>	<i>sarežģīju, sarežģījam</i> <i>sarežģī, sarežģījat</i> <i>sarežģā</i>	<i>sarežģū, sarežģījam</i> <i>sarežģīt, sarežģījat</i> <i>sarežģā</i>
<i>sarežģū, sarežģām</i> <i>sarežģī, sarežģījat</i> <i>sarežģā</i>	<i>sarežģū, sarežģījam</i> <i>sarežģī, sarežģījat</i> <i>sarežģā</i>	<i>sarežģū, sarežģām</i> <i>sarežģīt, sarežģāt</i> <i>sarežģīt</i>

<i>sarežģū, sarežģām</i>	<i>sarežģū, sarežģām</i>	<i>sarežģū, sarežģām</i>
<i>sarežģī, sarežģāt</i>	<i>sarežģīt, sarežģāt</i>	<i>sarežģīt, sarežģāt</i>
<i>sarežģīt</i>	<i>sarežģīt</i>	<i>sarežģīj</i>

<i>sarežģū, sarežģījam sarežģīt,</i>	<i>sarežģū, sarežģām</i>
<i>sarežģīet sarežģīt</i>	<i>sarežģīt, sarežģījat sarežģā</i>

Aptaujas analīze rāda, ka verbs *sarežģīt*, lai arī *sarežģīti*, tomēr tiecas pāriet III konjugācijā, par to liecina daudzie varianti.

sargāt

Verbs *sargāt* sākotnēji raksturots kā III konjugācijas verbs (Bielenstein 1863: 190, Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 82, LVPV 1944: 82), bet, sākot ar 1951. gadu, uzrādīts svārstīgs lietojums kā II vai III konjugācijas verbam (LVPV 1951: 171, Jankevics 1953: 200, Pareizrakstības komisija 1967: 182, LVPPV 1995: 702, Guļevska 2002: 155).

Aptauja rāda, ka 91% lieto verbu *sargāt* kā II konjugāciju verbu: *sargāju, sargā, sargā, sargājam, sargājat*. Tikai 1% – kā III konjugācijas verbu, bet to pašu ar īsu *a* dsk 1. un 2. pers. 8% aptaujāto verbu *sargāt* konjugē jaukti:

<i>sargāju, sargām</i> <i>sargā, sargāt</i> <i>sargā</i>	<i>sargāju, sargājam</i> <i>sargā, sargājat, sargā</i>	<i>sargāju, sargām</i> <i>sargā, sargājat</i> <i>sargā</i>	<i>sargāju, sargājam</i> <i>sargi, sargājiet</i> <i>sargā</i>
<i>sargāju, sargām</i> <i>sargā, sargāt</i> <i>sarga</i>	<i>sargāju, sargām</i> <i>sargi, sargat</i> <i>sarga</i>	<i>sargu, sargājam</i> <i>sargi, sargājat</i> <i>sargā</i>	<i>sargāju, sargājam</i> <i>sargā, sargājiet</i> <i>sargā</i>
<i>sargu, sargam</i> <i>sargi, sargat</i> <i>sarga</i>			

Vārdu savienojumu *sargāma robeža* lieto 1%, bet *sargājama robeža* – 99% aptaujāto. Tas liecina par verba *sargāt* stabilo lietojumu II konjugācijā un jau pilnībā notikušo konjugācijas tipa maiņu.

perēt

Verbs *perēt* aptaujā iekļauts tādēļ, ka LVPV (1944: 73) rakstīts: *perēt*, [ar platu *e*] *peru, perēju*, tātad kā III konjugācijas verbs. Tāpat arī Bīlenšteins (1863: 201) to līcis III konjugācijas verbu sarakstā. Citās vārdnīcās *perēt* norādīts kā II konjugācijas verbs.

Aptaujā 99% respondentu verbu lieto II konjugācijā – *perē*, tikai viens lietojis formu *per* (0,65 %). Tātad vārds *perēt* ir stabils II konjugācijas verbs.

dēstīt

Verbu *dēstīt* valodas aprakstos lieto kā III konjugācijas verbu (Bielens-tein 1863: 196, Endzelīns 2001: 48, LVPV 1944: 30, LVPV 1951: 44, LVPV 1995: 174).

Aptaujā vārdu *dēstīt* 3. pers. kā III konjugācijas darbības vārdu min 76 % aptaujāto, bet 23% lieto II konjugācijā – *dēstī*, un 0,65 % – formu *dēstij*.

plandīt

Verbu *plandīt* Bīlenšteins (1863: 198) ievieto III konjugācijas verbu grupā, tāpat arī LVPV 1944: 74 – *plandu*, [*mēs plandām*], *plandīju*, (*vējš planda karogu*), LVPV 1951: 149, LVPPV 1995: 616. Endzelīns (2001: 61) šajā sakarā ir teicis: "Varbūt kāds dzejnieks no verba *plandīt* kādreiz rituma dēļ ir lietājis nepareizu tagadnes indikatīva formu *pland*. Tagad nu kā valodas modes sērga šī nepareizā forma guvusi piekritējus arī presē. Tā, piem., "Rīts" raksta: *karogi pland*. Tā varētu gan teikt tad, ja mums būtu vārds *plandēt*, bet tāda nezinām, un no verba *plandīt*, kas lietājams ar transitīvu nozīmi, tagadne skan: *plandu*, *plandi*, *planda* (kā *daru*, *dari*, *dara*), piem: *vējš planda karogus*. Lietājamās arī refleksīvās formas: *karogi plandās* (*plandījās*, *plandīsies*) *vējā*."

Aptaujā ievietots līdzīgs teikums *šobrīd vējā (plandīt) ... karogs*. Par II konjugācijas verbu (*plandī*) to uzlūko 12% aptaujāto, 20% lieto kā III konjugācijas verbu ar 3. pers. formu *planda*, bet 37% lieto bezgalotnes formu – *pland*, kam atbilstošais infinitīvs būtu nevis *plandīt*, bet *plandēt*, kas ir jau ievietots LVV (1987: 633). No visa aptaujāto kopuma 30 % izvēlējušies citus līdzīgas nozīmes vārdus – atgriezenisko *plandīties*, ko lieto 28 %, bet 1% – *plīvot*, resp., *plīvo*, un 1% – *plandot*, resp., *plando*.

izbrīnīt

Verbs *brīnīties* sākotnēji uzlūkots par III konjugācijas verbu (LVP 1929: 25, LVPV 1944: 27, LVPV 1951: 34, 76, turpat arī *izbrīnīties* III). Tiesais verbs *izbrīnīt* dots kā III konjugācijas verbs LVPPV (1995: 312), bet Guļevska (2002: 155) norāda to kā svārstīgu, piederīgu III vai II konjugācijai.

Aptaujā verbs *izbrīnīt* 'izraisīt izbrīnu' iekļauts vsk. 3. pers. No aptaujātiem 93% lieto šo verbu III konjugācijā – *izbrīna*, bet 6% – II konjugācijas 3. pers. formu *izbrīnī*, viens respondents lietojis verba *izbrīnēt* formu *izbrīnē* (0,65 %).

apcerēt, sacerēt

Verbu *cerēt* Bīlenšteins (1863: 188) aplūkojis II konjugācijas verbu grupā, bet jau Endzelīns, Mīlenbahs (1907: 81) locīšanas paraugā min *cerēt* kā III konjugācijas verbu. Tāpat tas ir arī vēlākajās vārdnīcās. Tomēr LVPV 1944 atvasinājumi no *cerēt* – *apcerēt* (LVPV 1944: 18) un *sacerēt* (LVPV 1944: 81) norādīti kā II konjugācijas verbi, kaut gan *cerēt* ir III konjugācijā (LVPV 1944: 27). Tāpat iepriekš jau E. Bleses un V. Pētersona pareizrakstības rokasgrāmatā (Blese, Pētersons 1933: 110) ir *apcerēt* kā II vai III konjugācijas verbs, bet *sacerēt* likts II konjugācijā (Blese, Pētersons 1933: 341). Arī LVPV (1951: 16) *apcerēt* un *sacerēt* (LVPV 1951: 68) norādīti kā II vai III konjugācijas verbi, bet turpat *cerēt* – III konjugācijā. Vēlāk LVPPV 1995 šiem vārdiem uzrāda tikai III konjugācijas formas.

Aptaujā kā III konjugācijas verbu *apcerēt* lieto 88%, *sacerēt* 95%, bet tikai viens vārdu *apcerēt* lieto kā II konjugācijas verbu, 8% konjugē jaukti. *Sacerēt* konjugē jaukti 5% aptaujāto.

balēt, bālēt

Pēc LVPV (1951: 28) var spriest, ka blakus *balēt* lieto ar tādu pašu nozīmi *balot* un ka tie ir II konjugācijas verbi. Savukārt Bīlenšteins (1863: 182) pie vārda *baltot* (II konjugācija) ar tādu pašu nozīmi uzrāda verbus *balot*, *balītēt* 'weisen'. LVPPV (1995: 117) vārds *balēt* uzrādīts kā II vai III konjugācijas verbs, tāpat to raksturo arī Guļevska (2002: 154).

Aptaujā 84% respondentu vārdu *balēt* lieto kā II konjugācija verbu – 3. pers. *balē*, bet 6,5% lieto III konjugācijas formu *bal*.

Viena daļa vārda *balēt* vietā lieto *bālēt* II konjugācijā – 4%, bet 2% – III konjugācijas formu *bāl*. 3,5% meklējuši citu vārdu, izvēloties *balo* (1,5%), *balina* (1%), *baltē* (0,5%), *izbalē* (0,5%).

Verbu *bālēt* (par seju) Bīlenšteins (1863: 200) minējis kā III konjugācijas verbu – (*no*)*bālēt* III. Vēlāk tas raksturots kā svārstīgs starp II un III konjugāciju (LVPV 1951: 28, LVPPV 1995: 117, Guļevska 2002: 154).

Aptaujā 94% vārdu lieto kā II konjugācijas verbu *bālē*, bet 5% – III konjugācijas verba formu *bāl*. Divi (1%) izvēlējušies piedēkļverbu *nobāl*.

Tātad vārdi *balēt*, *bālēt* vairākumā tiek lietoti kā II konjugācijas verbi un, tāpat kā senāk, to nozīmes netiek šķirtas.

brūnēt

Verbs *brūnēt* tikai 20. gs. beigās uzrādīts kā svārstīgs, ko lieto gan II, gan III konjugācijā (LVPPV 1995: 139, Guļevska 2002: 154).

Aptaujā 95% lietotāju izmantojuši II konjugācijas formu *brūnē*, un tikai 5% – III konjugācijas formu *brūn*.

gailēt

Verbs *gailēt* iekļauts LVPV (1951: 60) kā III konjugācijas verbs. LVPPV (1995: 234) un Guļevska (2002: 154) to jau raksturo kā svārstīgu.

Aptaujā 45% respondentu izmantojuši II konjugācijas formu *gailē*, bet 54% III konjugācijas formu *gail*, viens (0,65 %) izvēlējies vārdu ar citu piedēkli *gailo*.

pelēt, appelēt

Sākotnēji vārds *pelēt* uzrādīts kā III konjugācijas verbs (Bielenstein 1863: 201, LVPV 1944: 19, 72 – *appelēt*, *pelēt*), bet, sākot ar LVPV 1951, abi vārdi norādīti lietošanai II vai III konjugācijā.

Aptaujā iekļauti abi vārdi *pelēt* un *appelēt*, 90% tos lieto kā II konjugācijas verbus, bet 2% tikai kā III konjugācijas verbus, 7% šķir bezpriedēkļverbu (II) no priedēkļverba (III): *pelē*, bet *appel*, bet 1% otrādi – *pel*, bet *appelē*.

Tātad šie verbi no III konjugācijas pāriet II konjugācijā, laikam samērā retā lietojuma dēļ.

(iz)plēnēt

LVPV (1944: 75) *plēnēt* uzrāda kā III konjugācijas verbu, ar 1951. gada vārdnīcu – kā svārstīgu (LVPV 1951: 150, LVPPV 1995: 619, Guļevska 2002: 155).

Aptaujā verbu *(iz)plēnēt* 57% lieto kā II konjugācijas verbu, bet 43% kā III konjugācijas verbu. Tātad biežāk izplatīta II konjugācijas forma.

(sa)recēt

Sākotnēji uzrādīts kā III konjugācijas verbs (LVPV 1951: 162), bet 20. gs. 90. gados kā svārstīgs (LVPPV 1995: 662), tāpat Guļevska (2002: 155).

Aptaujā 61% respondentu lieto *(sa)recēt* kā III konjugācijas verbu – *(sa)rec*, bet 39% kā II konjugācijas verbu – *(sa)recē*.

(sa)rūsēt

Sākotnēji verbs *(sa)rūsēt* raksturots kā II konjugācijas verbs (Bielenstein 1863: 187, LPV 1929: 70). Latviešu valodas krātuves vārdnīcā (LVPV 1944: 81) raksturots kā III konjugācijas verbs, bet dažus gadus vēlāk norādīts kā svārstīgs (LVPV 1951: 163, Jankevics 1953: 200, Pareizrakstības komisija 1967: 182, LVPPV 1995: 681, Guļevska 2002: 155).

Aptaujā vārdu *(sa)rūsēt* kā II konjugācijas verbu lietojuši 79%, bet 21% – kā III konjugācijas verbu.

trupēt

Verbs *trupēt* avotos galvenokārt uzrādīts kā III konjugācijas verbs (LVPV 1944: 95, LVPV 1951: 202, LVPPV 1995: 814), vienīgi Jankevics (1953: 200) to minējis kā svārstīgu.

Aptaujā vārdu *trupēt* 57% lieto kā II konjugācijas verbu, bet 22% kā III konjugācijas verbu. Tātad A. Jankevica vērojumi apstiprinās. Tomēr 21% šo vārdu neizmanto – viens respondents ir lietojis vārdu *trunēt*, resp., *trunē*, otrs – *trūdēt*, resp., *trūdē*, bet pārējie – I konjugācijas verba *trupt* tagadnes 3. pers. formu *trūp*.

Literārajā valodā trupēšanas apzīmēšanai bez *trupēt* izmanto arī vārdus *trūdēt*, *trunēt*, *trupt*. Bīlenšteins (1863: 202) ar šādu nozīmi minējis *trenēt*, *trunēt*, *pūdēt*, bet *trupēt* ne.

zibsnīt

Vārds *zibsnīt* aplūkotajos avotos dots kā II konjugācijas verbs (LVPV 1944: 101, LVPV 1951, Pareizrakstības komisija 1967: 182, LVPPV 1995: 867).

Aptaujā vārds *zibsnīt* iekļauts, lai noskaidrotu, vai iespējama III konjugācijas forma. *Zibsnīt* kā II konjugācijas verbu tagadnes 3. pers. *zibsnī* lietojuši 93%, 1% lietojis formu *zibsnij*, 2% – III konjugācijas formu *zibсна*, 4% uzrādījuši pagātnes formu, bet 3% izvēlējušies citu vārdu – *zibēt*, *zibšņot* vai arī atstājuši jautājumu neatbildētu. Acīm redzot vārdu *zibsnīt* valodā lieto samērā reti.

vilnīt

Verbs *vilnīt*, sākot ar 1944. gada vārdnīcu, norādīts kā II konjugācijas verbs (LVPV 1944: 100, Pareizrakstības komisija 1967: 182, LVPPV 1995: 855). LVPV 1951 šī vārda nav.

Aptaujā 75% respondentu lietojuši II konjugācijas verbu – *vilnī*, 1% – formu *vilnij*, 6% – III konjugācijas formu *vilna*, 3% – *viln*, bet 15% izvēlējušies citu vārdu, no tiem lielākā daļa izmanto *viļņot*, resp., *viļņo*, daži *viļņoties*, resp., *viļņojas*, bet viens *vilnējas*.

zeltīt

Verbs *zeltīt* minēts Endzelīna atbildēs (Endzelīns 2001: 47), kur norādīts, ka tas lokāms pēc II, nevis pēc III konjugācijas parauga, jo “*medīju*, ne *medu*, *zeltīju*, ne *zeltu*”. Tāpat verbs raksturots arī LPV 1929: 86, LVPV 1944: 101, LVPV 1951: 27, LVPPV 1995: 865.

Aptaujā 80% respondentu lieto II konjugācijas formu *zeltī*, bet 19% – III konjugācijas formu *zelta*. Viens respondents lietojis formu *zeltij*.

Tātad II konjugācijas verbs *zeltīt* sāk iegūt III konjugācijas verba formu.

Secinājumi

Avotu un aptauju materiālu analīze rāda, kā latviešu valoda mainās. Daudzu piedēkļverbu tagadnes formu svārstības jau sākušās agrākajos valodas attīstības posmos un turpinās vēl tagad. Visvairāk svārstību konstatētas verbiem ar izskaņu *-īt* un *-ēt*, retāk *-āt*.

Turpinās II konjugācijas verbu ar izskaņu *-īt* sarukšana, priekšroku dodot īsākajām III konjugācijas tagadnes personu formām, ja verbi valodā lietoti samērā bieži, piemēram, *ciēnīt*, *mērīt*, *pelnīt*, *pētīt*, *sālīt*, *veltīt*, *vēstīt*. Pārejai III konjugācijā pakļauti arī tie verbi, kas izteic kristīgās baznīcas rituālus, piemēram, *kristīt*, kaut arī vārdnīcas tos uzrāda par II konjugācijas verbiem. Verbus *zeltīt*, *zibsnīt*, *vilnīt*, kurus nozīmes dēļ lieto samērā reti, parasti konjugē kā II konjugācijas verbus, tomēr neliela runātāju daļa lieto arī īsinātās III konjugācijas formas *zelta*, *zibсна*, *vilna*, kaut arī tās rada asociācijas ar substantīviem, piemēram, *rudens zelta koku lapas*. Verbus ar neērto skaņu kopu *-žģ-* saknē, piemēram, *sarežģīt*, tikai nepilna puse respondentu lieto II konjugācijā, pārējie īsina vai konjugē jaukti. Toties sākotnējais II konjugācijas verbs *vētīt*, kas 1960. gada pētījumā iezīmējis izteiktu tendenci pāriet III konjugācijā, uzrāda samazinātu III konjugācijas lietojumu, iespējams, biežuma dēļ.

Valodā notiek arī pretējs process, daļa verbu pāriet no III konjugācijas II konjugācijā, piemēram, *perēt*, *sargāt*, tāpat arī *dēstīt*, *izbrīnīt*. Varbūt šajā gadījumā nav svarīga izskaņa, bet gan vārda lietojuma biežums. Arī reti lietoti verbi ar izskaņu *-ēt*, kas nosauc dažādus procesus dabā, piemēram, *bālēt*, *balēt*, *brūnēt*, *gailēt*, *(ap)pelēt*, *(iz)plēnēt*, *(sa)recēt*, *trupēt*, pāriet no III konjugācijas II, t.i., ir biežāk konstatēti II konjugācijā. Daļai respondentu tie nav bijuši pat pazīstami un to vietā lietoti citi vārdi ar līdzīgu nozīmi, piemēram, *trupēt* aizstāts ar *trunēt*, *trūdēt* vai *trupt*.

Jaunā paaudze literārās valodas normas garā patskaņa *ā* lietošanā III konjugācijas verbu personu galotnēs ievēro daļēji, tikai īsu patskani *a* personu galotnēs lieto 30 – 40% , bet 30 – 20% garo *ā* personu galotnēs lieto neregulāri, vai nu tikai daudzskaitļa 1. personā vai daudzskaitļa 2. personā. Daudzie verbu konjugēšanas varianti liecina par valodas sistēmas izjūtas trūkumu vai gramatiskās formas nozīmes vājināšanos saziņā.

1. tabula.

Piedēkļverbu konjugēšanas svārstības (verbi kārtoti pēc 2006. gada aptaujas lietojuma biežuma konjugācijā)

Verbs	Sākotnēji konjugējams	Izmaiņas (sākot ar)	1960. gada aptauja	2006. gada aptauja	Secinājumi
<i>ciēnīt</i>	II	LVPV 1951 II un III	III – 79%	II – nelieto III – 95,5% (62,4% <i>ā</i> galotnēs, bet 37,6% īso <i>a</i> , 21,5% <i>ā</i> vai <i>a</i> neregulāri) Jaukti – 4,5% Cienījams – 99%	Tikpat kā pārgājis III
<i>mērīt</i>	II	LVPV 1951 II un III	III – 61–74%	II – nelieto III – 90,4% Jaukti – 9,6%	Tikpat kā pārgājis III
<i>pelnīt</i>	II	Endzelīns 2001 (1935) II vai III	III – 88–94%	II – nelieto III – 99% (garais <i>ā</i> 58%, īsais <i>a</i> – 37%, nereg. – 5%). Jaukti – 1%	Pārgājis III
<i>pētīt</i>	II	LVPV 1951 II un III	III – 61–74%	II – 1% III – 76% Jaukti 23% Pētāms – 84%, pētījams – 16%	Pāriet III
<i>veltīt</i>	II	LVPV 1951 II un III	III – 61–74%	II – 1% III – 80% Jaukti – 19% veltāms – 65%, veltījams – 35%	Pāriet III

<i>vēstīt</i>	II	LVPV 1951 II un III	III 61-74%	II – 1% III – 62% Jaukti – 37%	Pāriet III
<i>sālīt</i>	II	Endzelīns 2001 (1935) II vai III	pārsvarā III	II – 18% III – 82%	Pāriet III
<i>sarežģīt</i>	II	Nav minētas	tikai II	II – 47% III – 12% (<i>ā</i> – 1/4, citi nelieto vai lieto nereg.) Jaukti – 41%	Sākusies pāreja no II uz III
<i>vētīt</i>	II	LVPV 1951 II un III	III – 61-74%	II – 55% III – 44% Savdabīgi – 1% <i>vēt</i>	Svarstīga situācija, lieto II vai III
<i>kristīt</i>	II	Nav minētas	pārsvarā II	II – 57% III – 42%	Sākusies pāreja no II uz III
<i>vilmūt</i>	II	Nav minētas		II – 75% III – 9% Citu v. – 15%	Sākusies pāreja no II uz III
<i>(sa)rūsēt</i>	II	LVPV 1944 II LVPV 1951 III vai II		II – 79% III – 21%	Sākusies pāreja no II uz III
<i>zeltīt</i>	II	II	tikai II	II – 80% III – 19%	Sākusies pāreja no II uz III
<i>balēt</i>	II	LVPPV 1995 II vai III		II – 84% III – 6,5%, citu v. <i>bālēt</i> 6%; Citu v. – 3,5%	Sākusies pāreja no II uz III
<i>zibsnūt</i>	II	Nav minētas	tikai II	II – 93% III – 4%	Sākusies pāreja no II uz III
<i>perēt</i>	III	LVPV 1944 III, pēc tam II	II – 87%	III – 1% II – 99%	Pārgājis II
<i>sargāt</i>	III	LVPV 1951 II un III	II – 73%	III – 1% II – 91% Jaukti – 8% <i>sargājama robeža</i> 99%, <i>sargāma robeža</i> 1%	Tikpat kā pārgājis II
<i>(ap)pelēt</i>	III	LVPV 1951 III vai II	II – 64%	III – 3% II – 97%	Tikpat kā pārgājis II
<i>bālēt</i>	III	LVPV 1951 II un III	III – 48%	III – 5% II – 94%	Tikpat kā pārgājis II

<i>trupēt</i>	III	Jankevics 1953 II vai III, citi III		III – 22% II – 57%	Pāriet II
<i>(iz)plēnēt</i>	III	LVPV 1951 III vai II		III – 43% II – 57%	Pāriet II
<i>(sa)recēt</i>	III	LVPV 1995 III vai II		III – 61% II – 39%	Pāriet II
<i>dēstīt</i>	III	Nav minētas		III – 76% II – 23%	Pāriet II
<i>apcerēt</i>	III	LVPV 1944 II LVPV 1951 II vai III		III – 88% II – 1% Jaukti – 11%	Parādījušās II formas
<i>sacerēt</i>	III	LVPV 1944 II LVPV 1951 II vai III		III – 95% II – nelieto Jaukti – 5%	Parādījušās II formas
<i>izbrīnīt</i>	III	Guļevska 2002 III vai II		III – 93% II – 6%	Parādījušās II formas
<i>plandīt</i>	III	Endzelīns (2001) III; 3.pers. <i>planda</i> , ne <i>pland</i> 1987 LVV <i>plandēt</i>		III – 20% (<i>planda</i>), II – 12% Citu vārdu – 68%, no tiem ~ 1/2 <i>plandēt</i>	<i>plandēt</i> III, <i>plandīt</i> III vai II
<i>brūnēt</i>	II	LVPPV 1995 III vai II		III – 5% II – 95%	Parādījušās III formas
<i>gailēt</i>	?	LVPV 1951 III LVPPV1995 III vai II		III – 54% II – 45%	Svārstības starp II un III

Avoti un literatūra

Bāliņa, R.,
Miķelsone, A. 1965.

Daži statistikas dati par darbības vārdu tagadnes paralēlformām mūsdienu valodā. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. Rīga: Liesma, 100–104.

Bielenstein, A. 1863.

Lettische Grammatik. Mitau: Fr. Lucas' Buchhandlung (Iwan Rochlitz).

Blese, E., Pētersons, V. 1933.
Endzelīns, J. 2001.

Latviešu pareizrakstības rokas grāmata. Rīga: Valters un Rapa.
Profesora J. Endzelīna atbildes. Rīgas Latviešu biedrības valodniecības nodaļas sēžu protokoli 1933–1942. Pēteris Kļaviņš priekšvārdi un rādītāji. ASV, Ramave.

Endzelīns, J. 1951.

Latviešu valodas gramatika. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Endzelīns, J.,

Mīlenbahs, K. 1907.

Latviešu gramatika. Rīga: Zihmaņa apgādībā.

- Guļevska, D. Miķelsone, A., Porīte, T. 2002. *Pareizrakstības un pareizrūnas rokasgrāmata Latviešu valoda*. Rīga: Avots.
- Jankevics, A. 1953. *Latviešu valodas gramatika VIII – XI klasei. I daļa*. Sarakstījis autoru kolektīvs A. Jankevica redakcijā. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- LLVPP 1960. *Latviešu literārās valodas pareizrūnas un pareizrakstības 1. aptauja*. Latvijas PSR Zinātņu akadēmija Valodas un literatūras institūts. Rīga.
- LVPV 1944. *Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīca*. Latviešu valodas krātuve. Papildināts un pārlabots otrs izdevums. Rīga: Latvju Grāmata.
- LVPV 1951. *Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīca*. A. Jankevica redakcijā. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- LVPV 1995. *Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīca*. L. Ceplītis, A. Miķelsone, T. Porīte, S. Raģe. Rīga: Avots.
- LVV 1987. *Latviešu valodas vārdnīca A–Ž*. Rīga: Avots.
- LPV 1929. *Latviešu pareizrakstības vārdnīca*. Sakārtojis Ed. Ozoliņš. Rediģējis J. Endzelīns. Otrs, pārstrādāts un papildināts izdevums. Rīga: A. Gulbis.
- Pareizrakstības komisija 1967. Pareizrakstības komisijas atzinumi par svārstību mazināšanu pašreizējā rakstībā. Sagatavojusi Pareizrakstības komisijas sekretāre T. Porīte. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 3. laidziens. Rīga: Liesma, 178–186.
- Stender, G.F. 1783. *Lettische Grammatik*. Zweite Auflage. Mitau: Johann FriedSteffenhagen, HochfürstH. Hofbuchdrucke.
- Stērste, A. 1879. *Latviešu valodas mācība, sistemātisks kurss. Pirmā daļa: etimoloģija*. Rīga un Tērbata: Šnakenburga spiestuve.

Dzintra Paegle

Baltu valodu katedra, Filoloģijas fakultāte, Latvijas Universitāte

Visvalža iela 4a, LV-1050 Rīga, Latvija

dzintrap@latnet.lv

Pielikums

Aptauja

Aicinu Jūs piedalīties valodas attīstības pētījumā. Atbildiet uz anketas jautājumiem!

1. Izlasiet teikumu, vārdu iekavās pārveidojiet iederīgā personā tagadnē!

- Es tagad (*cienīt*) ..... citu darbu. Tu tagad (*cienīt*) ..... citu darbu. Viņš tagad (*cienīt*) ..... citu darbu. Mēs tagad (*cienīt*) ..... citu darbu. Jūs tagad (*cienīt*) ..... citu darbu.
- Es šobrīd (*mērīt*) ..... attālumu. Tu šobrīd (*mērīt*) ..... attālumu. Viņš šobrīd (*mērīt*) ..... attālumu. Mēs šobrīd (*mērīt*) ..... attālumu. Jūs šobrīd (*mērīt*) ..... attālumu.
- Es pašlaik (*pētīt*) ..... jaunāko literatūru. Tu pašlaik (*pētīt*) ..... jaunāko literatūru. Viņš pašlaik (*pētīt*) ..... jaunāko literatūru. Mēs pašlaik (*pētīt*) ..... jaunāko literatūru. Jūs pašlaik (*pētīt*) ..... jaunāko literatūru.
- Es tagad (*sargāt*) ..... savas zemes robežu. Tu tagad (*sargāt*) ..... savas zemes robežu. Viņš tagad (*sargāt*) ..... savas zemes robežu. Mēs tagad (*sargāt*) ..... savas zemes robežu. Jūs tagad (*sargāt*) ..... savas zemes robežu.
- Es šodien daudz laika (*veltīt*) ..... darbam. Tu šodien daudz laika (*veltīt*) ..... darbam. Viņš šodien daudz laika (*veltīt*) ..... darbam. Mēs šodien daudz laika (*veltīt*) ..... darbam. Jūs šodien daudz laika (*veltīt*) ..... darbam.
- Es tagad (*apcerēt*) ..... nākotnes plānus. Tu tagad (*apcerēt*) ..... nākotnes plānus. Viņš tagad (*apcerēt*) ..... nākotnes plānus. Mēs tagad (*apcerēt*) ..... nākotnes plānus. Jūs tagad (*apcerēt*) ..... nākotnes plānus.
- Es šobrīd (*sacerēt*) ..... apsveikumu. Tu šobrīd (*sacerēt*) apsveikumu. Viņš šobrīd (*sacerēt*) ..... apsveikumu. Mēs šobrīd (*sacerēt*) ..... apsveikumu. Jūs šobrīd (*sacerēt*) ..... apsveikumu.
- Es vienmēr un tagad (*sarežģīt*) ..... situāciju. Tu vienmēr un tagad (*sarežģīt*) ..... situāciju. Viņš vienmēr un tagad (*sarežģīt*) ..... situāciju.

- ..... situāciju. Mēs vienmēr un tagad (*sarežģīt*) ..... situāciju. Jūs vienmēr un tagad (*sarežģīt*) ..... situāciju.
9. Es tagad (*vēstīt*) ..... jaunu ziņu. Tu tagad (*vēstīt*) ..... jaunu ziņu. Viņš tagad (*vēstīt*) ..... jaunu ziņu. Mēs tagad (*vēstīt*) ..... jaunu ziņu. Jūs tagad (*vēstīt*) ..... jaunu ziņu.
10. Es šodien (*pelnīt*) ..... maz. Tu šodien (*pelnīt*) ..... maz. Es šodien (*pelnīt*) ..... maz. Viņš šodien (*pelnīt*) ..... maz. Mēs šodien (*pelnīt*) ..... maz. Jūs šodien (*pelnīt*) ..... maz.
11. Mani (*izbrīnīt*) ..... lielais sals.
12. Kokiem (*kaitēt*) ..... lielais sals.
13. Rudens (*zeltīt*) ..... koku lapas.
14. Putni pavasarī (*perēt*) ..... putnēnus.
15. Saulē (*balēt*) ..... spilgtas krāsas.
16. No uztraukuma viņš (*bālēt*) .....
17. Lazdu rieksti pašlaik (*brūnēt*) .....
18. Ogles vēl (*gailēt*) .....
19. Bērnu (*kristīt*) ..... mājās.
20. Maize mitrumā (*pelēt*) ..... Tā (*appelēt*) ..... tik ļoti, ka nevar lietot.
21. Šobrīd vējā (*plandīt*) ..... karogs.
22. Liesmas jau tagad (*izplēnēt*) .....
23. Saldais (*sarecēt*) ..... labi.
24. Mašīna pamesta un tagad (*sarūsēt*) .....
25. Sēnes ziemai tagad (*sālīt*) ..... lielos māla traukos.
26. Nogāztie koki tagad (*trupēt*) .....
27. Viņš tagad (*vētīt*) ..... putekļus no drēbēm.
28. Pērkons tagad (*zibsnīt*) ..... pamalē.
29. Pie jūras šobrīd ūdens (*vilnīt*) ..... rāmi.
30. Māte dārzā (*dēstīt*) ..... kāpostus.

II. Pasvītrojiet to darbības vārda formu, kuru jūs parasti lietojat !

apcerams temats // apcerējams temats

cienāms cilvēks // cienījams cilvēks

pētāmi dokumenti // pētījami dokumenti

veltāma dziesma // veltījama dziesma

sargāma robeža // sargājama robeža

Paldies par atsaucību! Jūsu dzimšanas gads .....

Jautājumus sastādījusi Dz. Paegle

SUMMARY

Change in the Conjugation of Suffixal Verbs

Dzintra PAEGLE

The article deals with the change in the conjugation of suffixal verbs from Class II to Class III conjugation or vice versa. The study used earlier research and a student questionnaire.

The conjugations of suffixal verbs were analysed in various sources – among others, in the works of G. F. Stender (1783) and especially A. Bielenstein (1863), J. Endzelīns and K. Mīlenbahs (1907), and in spelling dictionaries. Words that appeared in more than one conjugation were excerpted, and a questionnaire was prepared, which was given to students at the Faculty of Philology of the University of Latvia. 156 completed questionnaires were returned. 90% of the respondents are between 19 and 26 years old (born between 1980 and 1987), while 10% are older (born in the 1960s and 70s; one respondent was born in 1950). A similar questionnaire was used earlier, in 1960, by the Institute of Language and Literature of the Latvian Academy of Sciences.

The study shows that many of the variations in the present tense of suffixal verbs started in the earliest stages of the language's development and continue in the present. Preference is given to the shorter forms of the Class III conjugation. Still, some of the more rarely used words either retain the Class II usage or else tend to go over to Class II from Class III, thus maintaining a balance in the language.

VIETOVARDINĖS KILMĖS ASMENVARDŽIAI IR PRIEVARDŽIAI XVI A. KAUNO AKTŲ KNYGOSE

Alma RAGAUSKAITĖ
Lietuvių kalbos institutas

0. Įvadas

XVI a. antrosios pusės – XVII a. Kauno miestiečių asmenvardžiai kilmės požiūriu tik pradėti tirti. Tam skirti keli straipsniai, kuriuose kiek išsamiau aptarti lietuviškos kilmės asmenvardžiai, jų darybos bruožai ir slavinimo dėsniniai (Ragauskaitė 1999: 145–158; 2000: 93–110). Iš keturių Kauno vaito knygų (1542–1544 m., 1544 m., 1545 m., 1550–1555 m.) vietovardinės kilmės asmenvardžių ir prievardžių paskelbė Zigmantas Kiaupa (2000: 74–76). XVI a., o ypač pirmosios jo pusės, kauniečių asmenvardžių kilmės tyrimai tebėra aktualūs, nes matyti, kad darbų, kuriuose būtų tiriamas senojo Kauno istorinis vardynas, yra nedaug.

Straipsnio tikslas – panagrinėti kauniečių ir atvykėlių vietovardinės kilmės asmenvardžius bei prievardžius, atstatyti jų lytis ir aptarti būdingiausias jų darybos bruožas.

Antroponimija straipsniui surinkta iš 12-os 1522–1591 m. savivaldos institucijų aktų knygų¹. Tarp jų 4 tarybos (1522–1545 m., 1555–1564 m., 1568–1572 m., 1583–1591 m.) knygos. Magistratas tvarkė visus miesto vidaus reikalus: rinko mokesčius, įvairias rinkliavas, atstovavo miestui pas didįjį kunigaikštį, vaivada, seniūną. Šiose knygose rašoma apie įvairius tarybos sprendimus, miestiečių skolas ir kitus finansinius reikalus. Čia taip pat įrašyti cechų nuostatai, teismo protokolai, gyventojų testamentai ir kiti su miesto realijomis susiję dokumentai.

Vaito knygas daugiausia sudaro smulkesnių bylų (vagystės, sumušimai, apkerėjimai, skolų negražinimas, samda) protokolai, vienas kitas miestiečių turto inventorius. Išanalizuotos 8 šio teismo knygos (1542–1544 m., 1544 m., 1545 [1580 m.], 1551–1555 [1595 m.], 1561–1565 m., 1564–1569 m., 1580–1584 m., 1587–1591 m.). Jos rašytos senąja slavų kanceliarine, lenkų, lotynų ir šiek tiek vokiečių kalba.

Iš pasirinktų Kauno administracinio pobūdžio šaltinių išrašyti 134 įvardijimai. Tyrimui atrinkti 105 skirtingų asmenų (99 vyrų ir 6 moterų) įvardijimai. Dominuoja vyrai. XVI a. pirmosios pusės Kauno teismuose vyrai apibūdinami kaip savo žmonių globėjai, įgaliotiniai, atstovai (Karpavičienė 2001: 18–31;

¹ Šių šaltinių sąrašas pateiktas straipsnio pabaigoje.

2001a: 3–19). Pagal to meto papročius būdavo atstovaujama ne tik žmonai, bet ir motinai, seseriai, uošvei, žmonos netekėjusioms seserims (Karpavičienė 2005: 42–43). Dėl šių priežasčių moterų užrašymų tiriamosiose knygos yra kelis kartus mažiau nei vyrų.

Pastebimai daugiau dvinarių vyrų įvardijimų. Jų yra 76 (tai sudaro 77% visų užrašymų). 23 (23%) asmenys užrašyti trimis asmenvardžiais. Pirmieji šių užrašymų nariai dažniausiai yra krikščioniški vardai. Vartojamos įvairios jų lytys (vokiškos, rusėniškos, lotyniškos, lenkiškos), pvz.: *Jakub Rymgielianis Bierftanifkis* lenk. V₁ 10², *Смаука Коловтовуика* rusėn. kilm.³ V₁ 149, *Юпу Кульвишукис* rusėn. V₁ 15, 18, *Peter Olitiszkis* vok. V₂ 33, *Nicolaus Punyfkis ciwis Cawnen(sis)* lotyn. M₁ 145, *Stanislaus Vilkyffkis* lotyn. V₄ 352 ir kt.

Iš XVI a. šaltinių atrinkti 6 dvinariai moterų įvardijimai. Pirmaisiais jų nariais taip pat eina krikščioniški vardai, pvz.: *Elzbyethę Banyszka* V₃ 135, *Dorota Buynakiska* V₃ 109, *Anną Magdaliszką* V₃ 72 ir kt.

Antroponimų slavinimas XVI a. nebuvo intensyvus. Dažnai šie asmenvardžiai perteikti su galūnėmis, lietuviškomis priesagomis ir pan. Tačiau ir šio ankstyviausio šimtmečio antroponimai jau buvo slavinami. Ypač vertinimų duomenų suteikia XVI a. pirmos pusės vaito ir tarybos knygų analizė. Jas rašė asmenys, kurių gimtoji kalba, matyt, dažniausiai buvo nelietuvių. Todėl, fiksuodami lietuvių asmenvardžius, tam tikras jų lytis jie perteikė labai nevienodai. Daugelis kalbamųjų asmenvardžių yra suslavinti. Kaip minėta, tai dažniausiai lėmė lingvistinės priežastys, t. y. lietuvių ir slavų (senosios slavų kanceliariinės ir lenkų) kalbų sąveika. Slavinimas priklausė ir nuo asmenvardžius rašiusių raštininkų ar jų padėjėjų rašovų. Minėtini šie dažnesni garsų substitucijos atvejai:

a keičiama į o, pvz.: **Akmeniškis – Pawel Okmeniffkis* V₄ 82, **Alytiškis – Стаць Олемуукук* V₁ 139, **Ariogališkis – Griga Eiragolyszka* kilm. V₄ 310 ir kt.;

š keičiama į s, pvz.: **Eiguliškis – Grik Eyguliffkis* V₄ 63, **Salakiškis – Jurgysa Solakysks* V₃ 145, **Trakiškis – Stafia Trakifkis* V₅ 99 ir kt.

Tiriami kauniečių ir atvykėlių (vyrų ir moterų) asmenvardžiai teikiama su galūnėmis, pvz.: *Mikolai Hibienifkifš* V₅ 248, *Maу Поесуукук* V₁ 82, *Olexy Wyrbaliffkis* V₄ 83; *Annę Popyelyszkę* įnag. V₁ 127, *Catriny Wydrysskie* V₄ 344, *Luchnę Zabelhyskę* įnag. V₃ 135 ir kt.

Senajo Kauno, kaip ir kiekvieno savivaldaus Magdeburgo teisę turėjusio miesto, gyventojų struktūra nebuvo vienalytė. Kitaip nei sėslus valstiečių luo-

mas, miestiečių bendruomenė buvo labiau susiskaldžiusi. Kauniečiai skaidėsi į keletą socialinių sluoksnių, kurių nariai turėjo skirtingas teises ir pareigas⁴. Jų sudėčiai nemaža įtakos turėjo migracija. XVI a. Kaunas buvo stiprus ekonominės traukos centras, todėl miesto istorijos šaltiniuose gausu atvykėlių iš pačių įvairiausių vietovių asmenvardžių. Jie dažnai atvažiuodavo tvarkyti prekybos reikalų (Ivinskis 1934; Kiaupa 1977: 14–18). Šie asmenys straipsnyje vadinami *laikinaisiais atvykėliais*. Taip siekiama juos atskirti nuo Kauno *naujųjų miestiečių* (plg. Urbanavičius 2004: 36). Agniaus Urbanavičiaus (2001: 24) teigimu, šiuo terminu Vilniaus miesto tarybos aktų ir protokolų knygoje vadinti priimami į miestiečių luomą vyriškos lyties suaugę asmenys. Tai daugiausia nevietiniai asmenys, įsikūrę mieste, savo kilme nebuvę vilniečiai, bet vėliau prisiekę miestui. Panašiai ši situacija, matyt, klostėsi ir Kaune, kur kalbamojo šimtmečio viduryje gyveno apie 5–6,5 tūkstančio žmonių (Kiaupa 2000: 67). Žmonės, besikreipiantys į įvairių instancijų miesto teismus, skyrėsi tautiniu, luominiu, teritoriniu ir profesiniu požiūriu. Turgadieniais mieste būdavo daug laikinųjų atvykėlių iš kitų Lietuvos vietų – valstiečių, miestelėnų. Juos raštininkai ar jų padėjėjai rašovai žymėjo įvairiomis nuorodomis, kurioms dažnai vartojo sulenkintas lietuvių vietovardžių formas, pvz.: *Maczieia Adamowiczą z Rofien* kilm. V₅ 242, *Tomka Banczunos z Karmilowa* V₅ 125, *Tomaf Befmerthiz z Eiragoly* V₄ 69, *Mikolaia Daškowiczą z Kyeidan* kilm. V₅ 186, *Stafis Jakubowicz od Sumilifek* V₅ 307, *Mikolai Jurgielewicz z Barbieryffek* V₆ 235, *Jurgia Mikutowicz ot Waygowa* V₅ 265, *Staniſlaw Mural z Wylna* V₃ 25, *Jan Sczasnowicz ot Stokliffek* V₅ 216 ir kt.

Neretai ir žmogaus prievardis, vėliau galėjęs virsti asmenvardžiu, parodydavo jo tikrąją gyvenamąją ar kilimo vietą. Kai kuriems atvykėliams tampant pilnateisiais piliečiais ir nuolat įsikuriant mieste ši reikšmė jų asmenvardžiuose pamažu išblėsta, pvz.: *Grigu Kolesnyku Karmelowyffku myefczaninu kowien(skiemu)* naud. V₄ 265, *Balczia Sawlifka miefczanina kowien(skiego)* kilm. V₆ 1, *Marczina Slieniuwifka miefczanina kowien(skiego)* kilm. V₆ 144 ir kt.

Į Kauno teismus besikreipiantys atvykę valstiečiai, miestelėnai XVI a. pirmoje pusėje – tiriamojo laikotarpio pradžioje – paveldimų asmenvardžių dar neturėjo⁵. XVI a. pirmoje pusėje fiksuojami pavieniai aukštesnę padėtį visuomenėje užimančių kauniečių (lietuvių, lenkų, rusėnų) paveldimi asmenvardžiai. Antroje XVI a. pusėje vidurinių sluoksnių asmenys pamažu įgyja paveldimą antroponimą (plg. Ragauskaitė 2001: 139–140). XVI a. pirmosios pusės istori-

⁴ Plačiau apie tai dar žr. Ragauskaitė 1999: 146–147; 2000: 94.

⁵ Lietuvių valstiečių pavardės V. Maciejauskienės (1991, 12) teigimu, sporadiškai pradėjo rastis tik XVI a. pačioje pabaigoje ir daugiausia jų susidarė XVII šimtmetyje. XVIII a. jos jau buvo galutinai susiformavusios.

² Metrikuojant asmenvardžius nurodoma šaltinio santrumpa ir lapo numeris.

³ Straipsnyje vartojami šie linksnių sutrumpinimai: *kilm.* – kilmininkas, *naud.* – naudininkas, *įnag.* – įnagininkas.

nės antroponimijos kontekste skiriamoji riba tarp asmens pavadinimo pagal gyvenamąją vietą ir jau supravardėjusio katoikonimo nėra visiškai aiški, todėl šalia termino *asmenvardis* dėl tikslumo straipsnyje vartojamas ir terminas *prievardis*. Antanas Salys (1983: 48) *prievardį* apibrėžia taip: „Prievardis (vok. Beiname, Übername, lenk. przydomek) – paprastai prie vardo ar pavardės pridėtas antrinis pavadinimas ar epitetas, kuriuo asmuo išskiriamas iš kitų, pagerbiamas ar šiaip dėl kurios priežasties pramenamas“. Zinkevičius *prievardį* apibūdina kaip patikslinimą, priedą prie vardų – pažymimajį žodį, nurodantį vardo turėtojo gyvenamąją vietą, amatą, tėvo ar brolio vardą ir pan. (Zinkevičius 1977: 34). Šiame straipsnyje *prievardžiais* laikomi bendriniai, pažymimieji žodžiai, nurodantys asmenų gyvenamąją vietą. Jų pavadinimai pagal gyvenamąją vietą dar vadinami *katoikonimais* (plg. Podolskaja 1978: 64).

Toliau atskirai nagrinėjami vyrų ir moterų įvardijimai.

1. Vyrų asmenvardžiai ir prievardžiai

Nagrinėjami XVI a. Kauno aktų knygų asmenvardžiai (dvinarių įvardijimų antrieji nariai ir trinarių įvardijimų tretieji nariai) sudaryti su priesagomis *-ėnas, -ietis, -ininkas, -iškis*. Asmenvardžiai su šiomis priesagomis pateikiami pagal jų produktyvumą.

-iškis

Tarp tiriamų vietovardinės kilmės antroponimų ir prievardžių daugiausia yra priesagos *-iškis* vedinių (arba prievagėtujų). Toliau pateikiami 34 (74%) kalbamosios grupės antroponimai, atstatyti iš 108 šaltiniuose užfiksuotų asmenvardžių.

***Akmeniškis:** *Pawel Okmeniffkis* V₄ 82 ← *akmeniškis* ‘Akmenės miesto ar apylinkės gyventojas’ LKŽ I 81. Plg. db. vv. *Akmėnė* ATŠŽ 5.

***Alytiškis:** *Стась Олетишкис* V₁ 139, *Peter Olitiszkis* V₂ 33 – *Petros Olytyskis* V₃ 181 ← *alytiškis* ‘Alytaūs miesto ar rajono gyventojas’ LKŽ I 101. Plg. db. vv. *Alytūs* ATŠŽ 7.

***Ariogališkis:** *Griga Eiragoliszka* kilm. V₄ 310, *Januffkiem Piotraffonis Eiragoliffkiem* inag. V₄ 345, *Pawla Eiragoliffka* kilm. ← *ariogališkis* ‘Ariogalos ar jos apylinkės gyventojas’ LKŽ I 300. Plg. db. vv. *Ariogala* ATŠŽ 14.

***Birštoniškis:** *Roman Birsztioniffkis* V₄ 375 – *Roman Bierftaniffkis* V₅ 67, 85 – *Romana Bierftaniffka* kilm. V₅ 128, *Grigas Birsztioniffkis* V₄ 380, *Jakub Rymgielianis Bierftaniffkis* V₅ 210, *Jan Berftaniffkis* V₆ 191 ← *birštoniškis* ‘Birštono miestelio ar apylinkės gyventojas’ LKŽ I 846. Plg. db. vv. *Birštonas* ATŠŽ 36.

***Eiguliškis:** *Janos Eiguliszky* V₁ 117, *Jakub Eiguliffka* kilm. V₄ 5, *Grik Eyguliffkis* V₄ 63, *Lukafus Eiguliffky* V₅ 237 ← *eiguliškis* ‘Eigulių gyventojas’. Plg. db. vv. *Eiguliai* ATŠŽ 72.

***Ibėniškis:** *Kaspra Ibienniffka* kilm. V₄ 12, 104, *Lawrina Hibieniffkis* V₄ 143, *Andrzej Hibieniffkis* V₅ 313, *Mikolai Hibieniffkis* V₅ 248 ← *ibėniškis* ‘Ibėnų gyventojas’. Plg. vv. *Ибяны* 1596 m. IVK.

***Karmėlaviškis:** *Janos Kormyalowiffkis* V₄ 108 – *Jan Karmielowiffkis* V₅ 4, *Piotr Carmelowiffkis* V₄ 111, *Griga Kormialowiffka* kilm. V₄ 254, *Gri-gu Kolesnyku Karmelowiffku myesczaninu kowien(skiemu)* naud. V₄ 265, *Maczis Woythkunus Karmelowiffkis* V₄ 111, *Szymkus Karmialowiszkis* V₄ 312 ← *karmėlaviškis* ‘Karmėlavos gyventojas’. Plg. db. vv. *Karmėlava* ATŠŽ 124.

***Kėdainiškis:** *Piothr Kieydaniiffkis* V₄ 84, *Adama Kieydaniiffka* kilm. V₄ 186, *Barthlomie Kieidaniiffkis* V₄ 271, *Bonya Kieidaniiffka Kozomeka* kilm. V₄ 333, *Macziey Jurgianis Kieydaniiffkis* V₅ 68 – *Maczieia Kieydaniiffka Kowala* kilm. V₅ 90, *Thomasus Kieydaniiffkis Budnik* V₅ 75, *Schymofz Romananis Kyedaniiffkis* V₅ 232, *Januffis Kieidaniiffkis Kozemiak* V₆ 189, *Mikolai Kieidaniiffkis* V₆ 242, *Andrzej Kieidaniiffkis* V₈ 174 ← *kėdainiškis* ‘Kėdainių miesto ar rajono gyventojas’ LKŽ V 479. Plg. db. vv. *Kėdainiai* ATŠŽ 129.

***Kernaviškis:** *Maffifz Kiernuwiiffkis* V₆ 113 ← *kernaviškis* ‘Kernavės gyventojas’. Plg. db. vv. *Kernavė* ATŠŽ 131.

***Kulautuviškis:** *Станислав Калаутувишкис* V₂ 82 – *Сташка Коловтовушкис* kilm. V₁ 149 – *Staffkowsy Kalautowuffkowsy* naud. V₃ 33 – *Staffko Kolauthuwuffkis* V₄ 62 – *niebofczika Stafka Kolatowiffka* kilm. V₅ 230 ← *kulautuviškis* ‘Kulautuvos gyventojas’. Plg. db. vv. *Kulautuva* ATŠŽ 145.

***Kulviškis:** *Юри Кульвишкис* V₁ 15, 18, *Шимко Кульвишкис* V₁ 216, 245 – *Шимку Кульвишкис* naud. V₁ 136, *Simon Kulwiffkis* V₄ 49, *Jakuba Kulwiffka* kilm. V₄ 88 ← *kulviškis* ‘Kulvos gyventojas’. Plg. db. vv. *Kulvā* ATŠŽ 146.

***Pajiesiškis:** *Мац Поешишкис* V₁ 82, *Macziey Poieffiffkis* V₄ 254 ← *pajiesiškis* ‘Pajiesio gyventojas’. Plg. db. vv. *Pajiesys* ATŠŽ 215.

***Panevėžiškis:** *Martinas Miczunus* [...] *Panaweffiffkis* V₁ 103 ← *panevėžiškis* ‘Panevėžio gyventojas’. Plg. db. vv. *Panevėžys* ATŠŽ 224.

***Pasvališkis:** *Jana Juchnowicza Poswoliffka* kilm. V₅ 122, *Stafia Pofwoliffkis* V₅ 122 ← *pasvališkis* ‘Pasvalio gyventojas’. Plg. db. vv. *Pasvalys* ATŠŽ 230.

***Paštuviškis:** *Еню Поштувишкис* naud. V₁ 112, *Jana Pastuwuffkis* V₃ 82 ← *paštuviškis* ‘Paštuvos gyventojas’. Plg. db. vv. *Paštuvā* ATŠŽ 231.

***Puniškis:** *Nicolaus Punyfkis ciwis Cawnen(sis)* M₁ 145, *Stanisława Puniffka* kilm. V₄ 68, *Andrulia Gudela Punifka* kilm. V₅ 189, *Stafz Punifkifj* V₅ 305, *Andreielia Mikuna Punifka* kilm. V₆ 111 ir kt. ← *puniškis* ‘Punios gyventojas’. Plg. db. pvd. *Puniškis* LPŽ II 533. Dar plg. db. vv. *Punià* ATSŽ 250.

***Ramygališkis:** *Banis Remigolifkifj* V₆ 11 ← *ramygaliskis* ‘Ramygalos miesto ir apylinkių gyventojas’ LKŽ XI 124. Plg. db. vv. *Ramygala* ATSŽ 257.

***Salakiškis:** *Jurgysa Solakyfkys* V₃ 145 ← *salakiskis* ‘Salako miestelio ar apylinkių gyventojas’ LKŽ XII 60. Plg. db. vv. *Sàlakas* ATSŽ 270.

***Sargėniškis:** *Andrzej Sargenifkis Styrnik* V₄ 81 ← *sargėniskis* ‘Sargėnų gyventojas’. Plg. db. vv. *Sargėnai* ATSŽ 272.

***Sitkūniškis:** *Andream Sitkumyfhkis* V₁ 91, *Endrula Sytkumyffka* kilm. V₃ 119 ← *sitkūniskis* ‘Sitkūnų gyventojas’. Plg. db. vv. *Sitkūnai* ATSŽ 278.

***Šeduviškis:** *Jawoiffa Szadowiffka* kilm. V₄ 257 ← *šeduviskis* ‘Šeduvos gyventojas’. Plg. db. vv. *Šeduvà* ATSŽ 301. Plg. tik db. pvd. *Šedivis* LPŽ II 903.

***Šiauliškis:** *Balczia Sawlifka miefczanina kowien(skiego)* kilm. V₆ 1, *Jurgiela Sawlifka* kilm. V₆ 13 ← *šiauliskis* ‘Šiaulių miesto ar apylinkių gyventojas’ LKŽ XIV 721. Plg. db. vv. *Šiauliai* ATSŽ 303.

***Šlienaviškis:** *Мартына Шленувушка* kilm. V₂ 31 – *Martynus Schlenuwyszki* V₂ 63 – *Marczina Slenowiffka* kilm. V₄ 80 – *Marczina Slieniuwifka miefczanina kowien(skiego)* kilm. V₆ 144 ← *šlienaviskis* ‘Šlienavos gyventojas’. Plg. db. vv. *Šlienavà* ATSŽ 308.

***Švenčioniškis:** *Miffius Sswyeczynyskis* V₃ 165 ← *švenčioniskis* ‘Švenčionių miesto ar apylinkių gyventojas’ LKŽ XV 488. Plg. db. vv. *Švenčiónys* ATSŽ 311.

***Trakiškis:** *Stafia Trakifkis miefczanina kowienskie(go)* V₅ 99, *Andrzej Dopkiewicz Trokifkis* V₅ 103 ← *trakiskis* ‘Trākų miesto ar rajono gyventojas’ LKŽ XVI 541. Plg. db. vv. *Trākai* ATSŽ 318.

***Upytiškis:** *Maczjeia Jakubowiczja Upithyfa* kilm. V₆ 16 ← *upytiškis* ‘Upytės gyventojas’. Plg. db. vv. *Upytė* ATSŽ 324.

***Vaiguviškis:** *Lukosz Woyguwiffkis* V₄ 63 ← *vaiguviskis* ‘Vaiguvos miestelio ar apylinkių gyventojas’ LKŽ XVIII 847. Plg. db. vv. *Vaiguva* ATSŽ 331.

***Varluviškis:** *Biernatos Iwaszkis Warluwifkis* V₅ 162 ← *varluviskis* ‘Varluvos gyventojas’. Plg. db. vv. *Varluvà* ATSŽ 336.

***Veisiejškis:** *Staffis Weyffiegiffkis* V₃ 90 – *Stafya Weyfyefkys* V₃ 102, *Gryfko Weiffieikifj* V₅ 219 ← *veisiejiskis* ‘Veisiejų gyventojas’. Plg. db. vv. *Veisiejai* ATSŽ 339.

***Veliuoniškis:** *Juchno Wyelonyskys* V₃ 140, *Maczjeia Wieluniffka* kilm. V₄ 367 ← *veliuoniskis* ‘Veliuonės miestelio ar apylinkių gyventojas’ LKŽ XVIII 636. Plg. db. pvd. *Velioniškis* LPŽ II 1185. Dar plg. db. vv. *Veliuonà* ATSŽ 340.

***Vilkijiškis:** *Stanis Wilkyffkys* V₃ 97 – *Stanislaus Vilkyffkis* V₄ 352, *Jakub Piotrowic Wilkifkis* V₄ 113, *Maczulifj Wilkifkifj* V₆ 205 ← *vilkijiskis* ‘Vilkijės miestelio ar apylinkės gyventojas’ LKŽ XIX 392. Plg. db. vv. *Vilkijà* ATSŽ 346.

***Vilniškis:** *Maczyea Vylmyskys* V₃ 141, *Janoffem Vylnyfkyem* inag. V₃ 156, *Endrzej Vylmyskys* V₃ 181 – *Andrzej Vilniszkis* V₄ 185 ← *vilniskis, vilniskis* ‘Vilniaus miesto ar apylinkių gyventojas’ LKŽ XIX 432, 430. Plg. db. pvd. *Vilniškis, Vilniškis* LPŽ II 1219. Dar plg. db. vv. *Vilnius* ATSŽ 347.

***Virbališkis:** *Olexy Wyrbalifkis* V₄ 83, 351, [...] *Wirbalifzkis ciuis Cawnen(sis)* V₄ 282, *Piotr Wirbalifkifj* V₅ 84 ← *virbališkis* ‘Virbalio gyventojas’. Plg. db. vv. *Virbàlis* ATSŽ 348.

***Žeimiškis:** *Honest(us) Joannes Zeymiskis ciuis Caunen(sis)* M₄ 109 ← *žeimiskis* ‘Žeimių gyventojas’. Plg. db. vv. *Žeimiai, Žeimiai* ATSŽ 358.

Kaip matyti, XVI amžiuje, o ypač pirmoje jo pusėje, kai dar nebuvo vienos ir visiems privalomos asmens pavadinimo sistemos, priesagos *-iškis* vediniai dažnai nusakydavo asmens kilimo ar gyvenamąją vietą. Dėl šios priežasties XVI a. toks asmenvardžių ir prievardžių darybos modelis buvo gana populiarus ir funkcionalus. Z. Zinkevičius (1977: 46) taip pat nurodo XVII a. pradžios Vilniuje esant vietovardinės kilmės asmenvardžių su priesaga *-iškis*. Jis teigia, kad „Paprasti žmonės, kalbėdami lietuviškai, anuomet Vilniuje tam reikalui dažniausiai, matyt, vartojo priesagos *-iškis* vedinius, kurių vienas kitas pateko ir į aktus“ (min. veik.). XVI a. Kauno raštininkai ar jų padėjėjai rašovai elgdavosi panašiai, fiksuodami asmenis, besikreipiančius į miesto teismus. Dabartiniai arealiniai tyrimai rodo, kad darantis asmenų pavadinimus iš tų asmenų gyvenamųjų ar gyventųjų vietų vardų šnekamojoje kalboje „šià priesagà vartoja ne tik beveik visi aukštiečiai (tiesa, dažniausiai kartu turintys dar bent vienà kurià kità sinoniminę priesagà), bet ir visi žemaičiai, kuriomis nors kitomis darybos priemonėmis šiam reikalui beveik nesinaudojantys“ LKG I 412. XVI a. teismuose kauniečiai ir atvykę asmenys dar galėjo kalbėti lietuvių kalba. Teisindamiesi ar skųsdamiesi jie turėjo patys prisistatyti. Lietuviškai paaiškino, kam tarnauja, ką dirba, kieno giminės ir pan. Norėdami nurodyti savo gyvenamąją vietą bene dažniausiai naudojo priesagos *-iškis* vedinius. Taip, matyt, buvo įprasta nuo seno. Todėl teismų aktuose dar galima rasti šios gyvosios sakytinės kalbos atgarsių – įvairių lietuviškų leksemų su šia priesaga.

-ietis

Tarp aptariamų XVI a. Kauno aktų knygų vietovardinės kilmės antroponimų 8 yra tokie, iš kurių galima atstatyti priesagos *-ietis* vedinius (arba priesagėtuosius). Toliau pateikiamos 5 tokios rekonstrukcijos (tai sudaro 11% visų atstatytų asmenvardžių).

***Kulvietis:** *Pana Michala Culvetis* V₃ 141 – *pan Michal Kulwicz Jusskiewicz sędzia kowienski* V₄ 364 ← *kulviētis* ‘Kulvos gyventojas’. Plg. db. pvd. *Kūlvietis, Kulviētis* LPŽ I 1117. Dar plg. db. vv. *Kulvā* ATSŽ 146.

***Šiaulietis:** *Mykolais Szauletis* V₂ 20 ← *šiauliētis* ‘Šiaulių miesto ar apylinkių gyventojas’ LKŽ XIV 720. Plg. db. vv. *Šiauliai* ATSŽ 303.

***Veprietis:** *Stasius Wepretes* V₁ 271 – *Stasius Wyeprrhethis* V₃ 51 ← *vepriētis* ‘Veprių gyventojas’. Plg. db. vv. *Vėpriai* ATSŽ 340.

***Veršvietis:** *Stanislaw Jusskowicz Wiersswietis* V₄ 66 ← *veršviētis* ‘Veršvių gyventojas’. Plg. ist. vv. *Werfzwy* 1744 m. IVK.

***Žemietis:** *Павел Жеиметис торговец* V₁ 50 – *Pawlos Zeymietys* V₃ 67 ← *žemiētis* ‘Žemių gyventojas’. Plg. db. vv. *Žeimiai, Žeimiai* ATSŽ 358.

Minėto tipo vediniams sudaryti priesagą *-ietis* šiuo metu vartoja beveik visi aukštaičiai, tačiau ne tik ją vieną, bet ir kitas sinonimines priesagas LKG I 411. Panašiai elgėsi ir XVI a. Kauno raštininkų padėjėjai rašovai, perteikdami prievardžių ir asmenvardžių lytis. Dėmesį atkreipia kai kurių jų užrašomų asmenvardžių ar prievardžių lyčių variantiškumas, pvz.: *Kulvietis || *Kulviškis, *Šiaulėnas || *Šiaulietis || *Šiauliškis, *Žemietis || *Žemiškis. Matyti, kad šalia priesagos *-ietis* greta vartojamos ir priesagos *-ėnas* bei *-iškis*.

-ėnas

Bent 7 asmenvardžius ar prievardžius galima laikyti priesagos *-ėnas* vediniais (arba priesagėtaisiais). Toliau pateikiamos 5 (11%) antroponimų lytis, rekonstruotos iš minėtų užrašymų.

***Balbieriškėnas:** *Jan Barbirisskianis* V₄ 28 ← *balbieriškėnas* ‘Balbieriškio gyventojas’. Plg. db. vv. *Balbiėriškis* ATSŽ 24.

***Darsūniškėnas:** *Mifius Mantrimanis Dorfunifkieniofš* V₆ 40 ← *darsūniškėnas* ‘Darsūniškio gyventojas’. Plg. db. vv. *Darsūniškis* ATSŽ 54.

***Šiaulėnas:** *Maczyeya Schawlanya* kilm. V₄ 122 ← *šiaulėnas* ‘Šiaulių gyventojas’. Plg. db. vv. *Šiauliai* ATSŽ 303.

***Tilžėnas:** *Dawid Tilzanis* V₄ 235 ← *tilžėnas* ‘Tilžės ar jos apylinkių gyventojas’ LKŽ XVI 354, 355. Plg. db. vv. *Tilžė* VŽ 385.

***Žiežmarėnas:** *Матеї Жежморенос* V₁ 143, *Янис Юревич Жежморенос* V₁ 143, *Piothra Žežmorana* kilm. V₄ 309 ← *žiežmarėnas* ‘Žiežmarių gyventojas’. Plg. db. vv. *Žiežmāriai* ATSŽ 360.

Tarmėse šios priesagos vedinius dabar plačiausiai vartoja rytų aukštaičiai LKG I 412. Kauno aktų knygose priesagos *-ėnas* vartoseną įvairuoja. Šios priesagos vediniais vadinami ir asmenys, atvykę iš kitų Lietuvos vietų – Balbieriškio, Šiaulių, Žiežmarių. Gana tiksliai perteiktos antroponimų lytis, lietuviški prievardžiai, jų priesagų įvairovė dar kartą patvirtina, kad lietuvių kalba buvo plačiai vartojama miesto viešajame gyvenime.

-ininkas

Šaltiniuose surasti 2 (4%) asmenvardžiai, kuriuos galima priskirti priesagos *-ininkas* vediniams (arba priesagėtosioms lytims). Jie rekonstruoti iš 11 dokumentų užrašymų.

***Daugininkas:** *Петра Довгуника* kilm. V₁ 72 – *Pyothr Dauginikus* V₃ 112, *Григас Довгуникас* V₁ 206, *Балтромей Довгуникос* V₁ 224, *Шимонеля Довгуника* kilm. V₁ 252, *Pawlos Dauginikos* V₃ 85 – *Pawlowy Daugenykowy* naud. V₃ 103, *Grigas Dauginikas* V₄ 305 ← *daūgininkas, dauginiņkas* ‘Daugų gyventojas’. Plg. db. pvd. *Daūgininkas, Dauginiņkas* LPŽ I 469. Dar plg. db. vv. *Daūgai* ATSŽ 55.

***Merkininkas:** *Michala Merknykos* V₃ 124, *Wythkus Merknikos* V₃ 181, *Stephana Merkinika* kilm. V₄ 343 ← *merkiniņkas* ‘Merkinės gyventojas’. Plg. db. pvd. *Merkiniņkas* LPŽ II 210. Dar plg. db. vv. *Merkinė* ATSŽ 180.

Supravardėję oikoniminiai asmenų pavadinimai yra vienas iš pavardžių radimosi šaltinių. Tai atspindi ši schema: oikonimas → katoikonimas → pavardė → pavardė., pvz.: *Daūgai* vv. → *daūgininkas, dauginiņkas* kat. → *Daūgininkas, Dauginiņkas* prav. → *Daūgininkas, Dauginiņkas* pvd. LPŽ I 469; *Kulvā* vv. → *kulviētis* kat. → *Kulviētis* prav. LP 279 → *Kulviētis* LPŽ I 117; *Puniā* vv. → *puniškis* kat. → *Puniškis* prav. LP 358 → *Puniškis* pvd. LPŽ II 533 ir kt.

2. Moterų asmenvardžiai su priesaga *-iškė*

XVI a. lietuvių istorinės antroponimijos (daugiausia valstiečių) tyrimai liudija tik pavienius lietuviškų asmenvardžių vartojimo atvejus. Teigiama, kad „terasta vos keletas asmenvardžių su priesaga *-aitė* [...] ir vienintelis su priesaga *-ienė*“ (plg. Maciejauskienė 1991: 256). To paties laikotarpio Kauno miesto dokumentuose lietuviškos darybos antroponimų su netekėjusioms moterims būdingomis priesagomis *-aičia, -yčia, -ikė, -ūčia* ir su ištekėjusioms mote-

rims būdinga priesaga *-ienė* pastebėta nepalyginamai daugiau (Kiaupa 2000: 87–88; Ragauskaitė 2003: 83–85).

Tarp XVI a. moterų užrašymų išsiskiria priesagą *-iškė* turintys kauniečių asmenvardžiai. Tai nauji duomenys lietuvių istorinėje antroponimijoje, pvz.: *Elzbyethę Banyszka* V₃ 125, *Dorota Buynakiska* V₃ 109, *Anną Magdaliszką* V₃ 72 – *Magdalischka* V₃ 124, *Annę Popyelyszkę* įnag. V₁ 127, *Catriny Wydrysskie* V₄ 344, *Luchnę Zabellyszkę* įnag. V₃ 135. Toliau pateikiamos 6 atstatytos šių antroponimų lytys.

***Baniškė:** *Elzbyethę Banyszka* V₃ 135. Plg. db. pvd. *Bānis*, *Banỹs* LPŽ I 187.

***Buinakiškė:** *Dorota Buynakiska* V₃ 109. Plg. tik db. pvd. *Buinỹs* LPŽ I 336.

***Magdališkė:** *Anną Magdaliszką* V₃ 72 – *Magdalischka* V₃ 124. Plg. tik db. pvd. *Magdalinskas* LPŽ II 132.

***Popeliškė:** *Annę Popyelyszkę* įnag. V₁ 127. Plg. db. pvd. *Popelis* LPŽ II 492.

***Vidriškė:** *Catriny Wydrysskie* V₄ 344. Plg. db. pvd. *Vidrà* LPŽ II 1204.

***Zabeliškė:** *Luchnę Zabellyszkę* įnag. V₃ 135. Plg. db. pvd. *Zabela* LPŽ II 1259.

Visiškai aišku yra tai, kad kalbami kauniečių asmenvardžiai su priesaga *-iškė* padaryti ne iš gyvenamųjų vietų vardų, o iš vyrų asmenvardžių. Šios priesagos reikšmę moterų asmenvardžiuose padeda nustatyti ir aktų įrašų kontekstas. Štai minima, kad kaunietė *Liuchna Zabeliškė* turį sūnų *Jurgį Zabelį* „syn Jurgy Zabelis“ V₃ 135. Taip pat nurodoma, kad kita miestietė, įvardyta kaip *Kotryna Vidriškė*, yra „niewiasta“ V₄ 344, t. y. seniau ‘žmonà, marti’ LLKŽ 326. Vadinasi, minėtieji asmenvardžiai yra ištekėjusių moterų, kitaip tariant, *Vidriškė* yra ‘Vidros marti ar žmona’, *Zabeliškė* ‘Zabelio motina’.

3. Išvados

1. Ištyrus XVI a. (1522–1591 m.) Kauno aktų knygoje užfiksuotus 99 skirtingų asmenų užrašymus (76 (77%) dvinarius ir 23 (23%) trinarius) galima konstatuoti, kad jų antroponimų ir prievardžių lytys sietinos su 40 XVI a. Lietuvos miestų ir gyvenviečių vardų: *Akmėnė*, *Alytūs*, *Ariógala*, *Balbiėriškis*, *Birštonas*, *Darsūniškis*, *Daūgai*, *Eigūliai*, *Ibėnai*, *Karmėlava*, *Kėdāiniai*, *Kernavė*, *Kulautuva*, *Kulvā*, *Merkinė*, *Pajiesỹs*, *Panevėžỹs*, *Pasvalỹs*, *Paštuvā*, *Puniā*, *Ramýgala*, *Sālakas*, *Sargėnai*, *Sitkūnai*, *Šeduvā*, *Šiauliaĩ*, *Šlienavā*, *Švenčiónys*, *Trākai*, *Upýtė*, *Váiguva*, *Varluvā*, *Veisiejai*, *Veliuonā*, *Vėpriai*, *Vilkijā*, *Vilnius*, *Virbālis*, *Žeimiai*, *Žiezmāriai*.

2. Tarp atstatytų 46 vietovardinės kilmės asmenvardžių bei prievardžių daugiausia priesagą *-iškis* turinčių antroponimų formų. Jų yra 34, tai sudaro 74% visų rekonstruotųjų lyčių. Retesni priesagų *-ėnas* ir *-ietis* vediniai. Jų yra po 5, t. y. po 11%. Likusius 2 (4%) asmenvardžius galima kvalifikuoti kaip priesagos *-ininkas* vedinius (arba priesagėtasis lytis).

3. Pavieniai kauniečių moterų asmenvardžiai su priesaga *-iškė* – tai XVI a. Kauno aktų knygoje pastebėtas, dar išsamiai netirtas reiškinys. Šie antroponimai sudaryti iš vyrų asmenvardžių.

Šaltiniai

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 7

M₁ – Kauno magistrato 1522–1545 m. knyga. B. 13838.

V₂ – Kauno vaito 1544 m. knyga. B. 13839.

V₃ – Kauno vaito 1545 [1580] m. knyga. B. 13840.

M₂ – Kauno magistrato 1555–1564 m. knyga. B. 13843.

V₅ – Kauno vaito 1561–1565 m. knyga. B. 13846.

V₆ – Kauno vaito 1564–1569 m. knyga. B. 13847.

M₃ – Kauno magistrato 1568–1572 m. knyga. B. 13848.

V₇ – Kauno vaito 1580–1584 m. knyga. B. 13849.

M₄ – Kauno magistrato 1583–1591 m. knyga. B. 13850.

V₈ – Kauno vaito 1587–1591 m. knyga. B. 13851.

Lietuvos valstybės istorijos archyvas

V₁ – Kauno vaito 1542–1544 m. knyga. F. 166. Ap. 2. B. 14.

V₄ – Kauno vaito 1551–1555 [1593] knyga. F. SA. B. 13842.

Literatūra

ATSŽ

Ivinskis, Zenonas. 1934.
Karpavičienė, Jolanta. 2001.

Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas 2. Vilnius: Mintis, 1976. 396 p.

Lietuvos prekyba. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. 208 p.
Moteris teisinėje Vilniaus ir Kauno kasdienoje XVI a. pirmoje pusėje: modernėjančio gyvenimo ženklai. *Lietuvos istorijos studijos* 9, 17–31.

- Karpavičienė, Jolanta. 2001a. „... Magdeburgo teisėje gerada turi dukrai tekti“: turtinė moters padėtis Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmojoje pusėje. *Lituanistica* 3(47), 3–19.
- Karpavičienė, Jolanta. 2005. *Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmoje pusėje: gyvenimo sumietinimo Lietuvoje atodangos*. Vilnius: Versus aureus. 276 p.
- Kiaupa, Zigmantas. 2000. Kauno vaito XVI a. vidurio knygos prabyla lietuviškai. *Kultūrų sankirtos*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 66–92.
- LKG I Asmenų pavadinimai pagal jų kilimo bei gyvenamąją vietą. *Lietuvių kalbos gramatika* 1. Vilnius: Mintis, 1965, 411–414.
- LKŽ I–XIX *Lietuvių kalbos žodynas* 1. Vilnius: Mintis, 1968, 2-asis leidimas; 11–15. Vilnius: Mokslo, 1978–1991; 16. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995; 18–19. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997–1999.
- LLKŽ Vaitkevičiūtė, Valerija. *Lenkų-lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo, 1979. 1034 p.
- LP Butkus, Alvydas. *Lietuvių pravardės*. Kaunas: AESTI, 1995. 464 p.
- LPŽ I–II *Lietuvių pavardžių žodynas* 1–2. Red. Aleksandras Vanagas. Vilnius: Mokslo, 1985–1989. 1151 p., 1354 p.
- Maciejauskienė, Vitalija. 1991. *Lietuvių pavardžių susidarymas XIII–XVIII a.* Vilnius: Mokslo. 320 p.
- Podolskaja, Natalija Vladimirovna. 1978. Подольская, Наталья Владимировна. *Словарь русской ономастической терминологии*. Москва: Наука. 198 с.
- Ragauskaitė, Alma. 1999. XVI a. antrosios pusės Kauno miestiečių lietuviškos kilmės asmenvardžiai. *Acta Linguistica Lithuanica / Lietuvių kalbotyros klausimai* 41, 145–158.
- Ragauskaitė, Alma. 2000. XVII a. pirmosios pusės Kauno miestiečių lietuviškos kilmės asmenvardžiai. *Acta Linguistica Lithuanica / Lietuvių kalbotyros klausimai* 43, 93–110.
- Ragauskaitė, Alma. 2001. Kauno miestiečių pavardžių formavimasis XVI–XVIII amžiuje. *Acta Linguistica Lithuanica / Lietuvių kalbotyros klausimai* 45, 123–143.
- Ragauskaitė, Alma. 2003. XVI–XVIII a. kauniečių moterų asmenvardžių daryba. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* 7, 82–92.
- Salys 1983. Prievardis. *Rinkiniai raštai* 2. Roma: Lietuvių katalikų mokslų akademija, 48–50.
- Urbanavičius, Agnius. 2001. Iš Vilniaus miesto tarybos raštinės palikimo: naujųjų miestiečių aktai 1663–1795. *Lituanistica* 4(48), 23–40.
- Urbanavičius, Agnius. 2004. *The new citizens of Vilnius 1663–1795. Summary of doctoral dissertation*. Klaipėda-Vilnius: Lietuvos istorijos institutas. 41 p.
- VŽ – *Vietovardžių žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002. 462 p.
- Zinkevičius, Zigmantas. 1977. *Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*. Vilnius: Mokslo. 302 p.

Santrumpos

IVK – Istorinių vietovardžių kartoteka, saugoma Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriuje.

- db. – dabartinis
 įnag. – įnagininkas
 kat. – katoikonimas
 kilm. – kilmininkas
 lenk. – lenkų
 lotyn. – lotynų
 naud. – naudininkas
 prav. – pravardė
 pvd. – pavardė
 rusėn. – rusėnų
 vok. – vokiečių
 vv. – vietovardis

Alma Ragauskaitė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
alma@lki.lt

SUMMARY

Toponymic Names and Nicknames in 16th-Century Legal Files from Kaunas

Alma RAGAUSKAITĒ

Studying the 99 appellations of different individuals mentioned in the old legal files of Kaunas, of which 76 (77%) are two-part names and 23 (23%) three-part, one can conclude that these names or nicknames are associated with the names of 40 cities and inhabited areas of 16th-century Lithuania: *Akmēnē, Alytūs, Ariógala, Balbiēriškis, Birštonas, Darsūniškis, Daūgai, Eigūliai, Ibėnai, Karmėlava, Kėdāiniai, Kernavė, Kulāutuva, Kulvā, Merkinė, Pajiesys, Panevėžys, Pasvalys, Paštuvā, Puniā, Ramygalā, Sālakas, Sargėnai, Sitkūnai, Šeduvā, Šiauliai, Šlienavā, Švenčionys, Trākai, Upytė, Vāiguva, Varluvā, Veisiejai, Veliuonā, Vėpriai, Vilkiā, Vilnius, Virbālis, Žeimiai, Žiezmāriai.*

Of the 46 reconstructed toponymic names and nicknames, the majority – 34 (74%) – are derivations with the suffix *-iškis*. Less common – 5 (11%) each – are derivations with the suffixes *-ėnas* and *-ietis*. The remaining 2 (4%) names can be characterised as derivations with the suffix *-ininkas*.

Women's names with the suffix *-iškė* were seen in a few places in the documents, but they have not been fully investigated. These names were formed from the corresponding men's names.

KOPSAVILKUMS

Vietvārdu cilmes personvārdi un pievārdi 16. gs. Kauņas aktu grāmatās

Alma RAGAUSKAITĒ

Izpētot Kauņas aktu grāmatās fiksētos 99 atšķirīgus personu pierakstus (76 (≈ 77%) divdaļīgos un 23 (≈ 23%) trīsdaļīgos), var konstatēt, ka antroponīmu un pievārdu formas ir saistāmās ar 40 16. gs. Lietuvas pilsētu un ciematu vārdiem: *Akmēnē, Alytūs, Ariógala, Balbiēriškis, Birštonas, Darsūniškis, Daūgai, Eigūliai, Ibėnai, Karmėlava, Kėdāiniai, Kernavė, Kulāutuva, Kulvā, Merkinė, Pajiesys, Panevėžys, Pasvalys, Paštuvā, Puniā, Ramygalā, Sālakas, Sargėnai, Sitkūnai, Šeduvā, Šiauliai, Šlienavā, Švenčionys, Trākai, Upytė, Vāiguva, Varluvā, Veisiejai, Veliuonā, Vėpriai, Vilkiā, Vilnius, Virbālis, Žeimiai, Žiezmāriai.*

Starp rekonstruētajiem 46 vietvārdu cilmes antroponīmiem un pievārdiem visvairāk personvārdu formu ir ar piedēkli *-iškis* (34 jeb ≈ 74% no visām rekonstruētajām formām). Retāk satopami atvasinājumi ar piedēkli *-ėnas* un *-ietis* (pa 5 jeb pa ≈ 11%). Atlikušos 2 (≈ 4%) personvārdus var kvalificēt kā atvasinājumus ar piedēkli *-ininkas*.

Atsevišķi Kauņas iedzīvotāju sieviešu personvārdi ar piedēkli *-iškė* – 16. gs. Kauņas aktu grāmatās ir pamanīti, taču sīkāk vēl nepētīta parādība. Šie antroponīmi darināti no attiecīgajiem vīriešu personvārdiem.

DAŽI LATVIEŠU PROSODISKĀS SISTĒMAS ASPEKTI^{1,2}Ilja SERŽANTS
Lietuvių kalbos institutas

0. Runājot šai rakstā par intonācijām es, protams, nerunāšu par pilsētas valodu, kur varbūt jau visas tonālas īpašības ir nivelējušās. Mūsdienu literārajā valodā izplatās arvien vairāk divu intonāciju sistēma ar stiepto un nestiepto intonāciju. Šajā rakstā es gribētu aplūkot arhaiskāko sistēmu: triju intonāciju apgabalu. Pēc tam vēl apskatīt, kā tāda manis piedāvātā formalizācija darbosies diezgan tālu no šās arhaiskā sistēmas attīstītajās inovatīvajās dziļās tāmnieku izlokšanās.

1. Ievads

1.1. Īsi par terminoloģiju: tālāk atšķirts autosegmentālais līmenis no segmentālā līmeņa. Kamēr segmentālajā līmenī vārds tiek reprezentēts kā fonu secība, citiem vārdiem, skaņu secība, suprasegmentālajā līmenī tiek runāts par dažādām prosodiskajām īpašībām (*prosodic features* jeb *suprasegmental features*). Definēt šo jēdzienu izrādījies fonologiem diezgan grūti – sal. dažus mēģinājumus Lehiste (1970: 2-3). Lehiste atzīmē, ka šeit ir runa par parādībām (uzsvars (akcents), tonis, kvantitāte), kuras ir piesaistītas vairāk nekā vienam segmentam, un līdz ar to tās nav noteikta segmenta (fona, skaņas) īpašības, bet raksturo vairāku skaņu grupu. To pauž pats jēdziens *suprasegmenti*, t. i. ir elementi, kuri ir pāri segmentiem. Šeit var runāt par fizioloģiski piespiedu koartikulāciju (Teners 1987: 135), jo, protams, arī valodās, kur fonoloģisko intonāciju nav (piemeram, krievu) katrs balsīgs segments tiek izrunāts ar kaut kādu frekvenci. Latviešu valoda atšķiras no krievu ar to, ka latviešu valodā tāda koartikulācija vai konkomitantās („pavadošās”) parādības ir fonoloģizētas un tagad veic noteiktu distinktīvu funkciju.

Jaunāks jēdziens, kurš varbūt labāk raksturo suprasegmentālas parādības, ir *autosegmenti*. Šis jēdziens izsaka, ka autosegmenti ir patstāvīgi segmenti un nav atkarīgi no segmentiem (skaņām). Autosegmenti tikai vārda izrunas laikā tiek „asociēti” saskaņā ar asociācijas konvencijām (Hall 2000: 164) ar *toni nesējiem elementiem* TNE (*tone bearing units* TBU), bet, piemēram, var saglabāties, zūdot kādam segmentam, ar kuru tie agrāk bija asociēti (Hall 2000: 156). Šis fenomens rakstā apskatīts vēlāk. Autosegmentālā fonoloģija ir ģeneratīvās

¹ Sīrsnīgi pateicos Pēterburgas kolēģiem Annai Daugavietei un Aleksejam Andronovam, kā arī Bonnas kolēģim un manam skolotājam Austrim Grasim par daudziem padomiem, komentāriem un vērtīgo kritiku.

² Šim rakstam pamatā ir mans referāts Maskavas Valsts universitātē, Tipoloģijas un strukturālās lingvistikas nodaļā «Чем примечательны латышские просодические системы для типологии тона», 22.03.06. Viena šī referāta daļa tika nolasīta arī 42. Artura Ozola konferencē, 18.03.06. Rīgā.

fonoloģijas sasniegums, un tajā izpaužas ģeneratīvās fonoloģijas principi. Šajā darbā izmantoti darbi Goldsmith (1990) un Hall'a ievads (2000: 151-169).

1.2. Zināms, ka latviešu triju intonāciju apgabalā ir iespējamās 3 fonoloģiskas intonācijas: krītoša, lauzta un stiepta. Apskatot intonācijas, jāmin arī īsā intonācija, t. i. toņa augstums zilbēs ar īso patskani. Protams, arī tādai zilbei ir savs frekvences augstums kā integrāla īpašība, t. i. bez distinktīvas funkcijas.

2. Formalizācija

2.0. Formalizēšanas meģinājums, t. i. fonētiski nosacītas redundances novēršana. Katras intonācijas fonētiskās īpatnības tiek pārbaudītas, vai tām ir kāda fonoloģiska funkcija, citiem vārdiem, vai tās ir minimālajā opozīcijā ar kādām citas intonācijas fonētiskām īpašībām. Protams, viss, kas seko ir mans pieņēmums. Tomēr tāda formalizācija ir diezgan svarīga, jo tā ļauj saprast, kādu vietu ieņem triju intonāciju apgabala prosodiskā sistēma toņa tipoloģijas plāksnē, dod iespēju salīdzināt tonālās īpašības ar citām valodām, kā arī izskaidrot dažus fenomenus, kuri notiek lībiskā dialekta prosodikā.

Baltistikā jau noteikta formalizācija ir panākta. Runājot par krītošo vai stiepto intonāciju, mēs saprotam, ka katra runātāja, arī viena runātāja dažādos vārdos, piemēram, pēc balsīga vai nebalsīga līdzskaņa minēto intonāciju toņa līkne var svārstīties, bet mēs tomēr to uzskatām par vienu un to pašu intonāciju. Piemēram, eksperimentālo pētījumu grafikos var pamanīt, ka vairākos gadījumos krītošajai intonācijai ir raksturīgs neliels toņa kāpums paša vokālā elementa (TNE) sākumā. Šis kāpums tāpat parādās arī gan stieptajai, gan lauztajai intonācijai. Tāpēc šo kāpumu nevar uzskatīt par fonoloģiski distinktīvu.

2.1. „Transkripcija“

Šajā analīzes solī mēs mēģināsim „transkribēt,, t. i. uzrakstīt ar noteiktu vispārinājumu un tuvinājumu visus toņus, kas sastopami triju intonāciju apgabalā. Šī procedūra ir līdzīga skaņu transkribēšanai segmentālajā līmenī, lai vēlāk izdalītu fonēmas, par to sk. Kasevič (1980: 18 utt.). Tāpat kā tur (fonētiskais alfabēts), šeit mūsu rīcībā savā ziņā ir no „tīrās” fonētikas jau abstrahēti apzīmējumi: [H] („high,, – augsts tonis), [M] (*middle* „vidējs”), [L] (*low* „zems tonis,,), [ʔ] („glotalizācija,,). Kad šāda transkripcija būs veikta, varēs meklēt allotonus un līdz ar to izšķirt tonēmas.

2.1.1. Vārda uzsvērtā zilbe

2.1.1.1. Krītošā intonācija

2.1.1.1.1. Viskaidrākais gadījums, manuprāt, ir krītošā intonācija, jo šī intonācija tiek vienmēr apzīmēta ar tās visaugstāko un viszemāko punktu, tātad [HL]. Šeit varētu iebilst, ka tāds apzīmējums nav precīzs, jo atspoguļo tikai

krītošās intonācijas divus punktus, nevis to pilnu norisi. Protams, tas ir zināmā mērā pareizi, bet te atkal jāattālinās no tīri fonētiskām īpašībām. Svarīgi, kā šī intonācija tiek uztverta un ka šai intonācijai ir īpašība „+ krītoša kontūra,, kas ar šādu apzīmējumu tiek atspoguļota. Šeit var minēt līdzīgu procedūru segmentālajā līmenī (tātad fonoloģija *versus* tonoloģija), kur mēs apzīmējam ar, piemēram, /ai/ tikai pirmo un otro šīs skaņas komponentu, bet skaidrs, ka, tīri fonētiski, mums būtu jāņem vērā, ka pirmais komponents (t. i. – /a/) runas procesā tuvinās nākošajai skaņai (/i/) pakāpeniski, tātad iziet /-> æ -> ɛ -> e -> e/ stadijām, bet mēs to neņemam vērā un tomēr apzīmējam šo skaņu ar /ai/. Tāpat var arī krītošo intonāciju apzīmēt ar [HL].

2.1.1.1.2. Ir vēl kāds svarīgs arguments, kāpēc, kā liekas, drīkst apzīmēt krītošo intonāciju ar [HL]. Šis arguments ir vairāk fonoloģiskas vai pat morfonoloģiskas dabas, par to sk. tālāk 7. punktā.

2.1.1.2. Stieptā intonācija

Stieptā intonācija ir pārsvarā līdzena. Tās līkne kustas aptuveni tajā pašā līmenī, kur atrodas arī visaugstākais krītošās intonācijas punkts. No tā secināms, ka vispiemērotākais apzīmējums šeit ir [HH].

2.1.1.3. Lauztā intonācija

Kaut arī lauztajai intonācijai ir kāpjoši krītoša kontūra, tās viszemākais punkts reti sasniedz līdzīgu frekvenci kā krītošās intonācijas viszemākais punkts, sal. krītošās un lauztās intonācijas toņa līknes Ekbloma (1934: 33-4) un Kariņa (1996: 187, 205) mērījumos. Šeit jāatzīmē kāda svarīga īpatnība. Fonētiskajos pētījumos, lai noteiktu toņa līkni, jāskatās vienmēr uz mērījumiem vienā teikumā vai vārdos, kuriem ir tikai ar intonāciju atšķirams minimālais pāris, jo citādi runātājs, protams, ir brīvs savā intonācijas izrunā, tā kā viņam nav atbalsta jeb izejas punkta un neprecīza intonācijas izruna nevar ietekmēt komunikācijas procesu. Piemēram, ja kādā valodā ir tikai divas vokāliskas fonēmas *a* un *u*, tad runātājs, ja viņam jāizrunā viens vārds ar vienu patskani /u/ un vārdam nav šajā valodā minimālā pāra, tad viņš teorētiski var izrunāt gan *u*, gan *o*, gan *i* un var savā izrunā tuvoties fonēmai /a/. Tādēļ mēs balstāmies uz Ekbloma un Kariņa mērījumiem teikumā. Interesanti, ka Kariņa (1996: 251) spektrogrammā lauztajai intonācijai ir līdzena norise, kas apstiprina mūsu noteikto raksturojumu [+ reģistrs].

Tātad lauzto intonāciju var apzīmēt ar [ʔH], bet paturot prātā, ka toņa reģistram vai kontūrai šeit nav nekādas lomas, jo šķūrējpažīme ir glotalizācija.³

³ Kariņš (1996: 147-150), ņemot vērā, ka pirms lauzuma (t.i. – pilnīga balss pārtraukuma) ir toņa pazeminājums un, ievērojot faktu, ka autosegmentālajā analīzē lauzumam nav atbilstošas formalizācijas, apzīmē šo intonāciju ar [HLH], kur [H] ir augsts frāzes tonis (sk. tālāk 4. punktu).

2.1.2. Vārda piedēkļu vai gala zilbes

Šajās pozīcijās notiek stieptās un krītošās intonācijas nivelācija (Derksen 2001: 81; Seržants 2003: 91). Šī intonācija dažās izloksnēs izpaužas vairāk kā krītoša, citās kā stiepta (piemēram, Valmierā – Ābele 1932: 158). Kas attiecas uz toņa augstumu, šeit kimogrāfiskos uzņēmumos var skaidri redzēt, ka stieptā intonācija norit līdzeni (tāpēc A. Ābele (1932: 159) to izjūt, kā stiepto, un toņa augstums atbilst viszemākajam krītošās intonācijas punktam (sal. Ābele 1932: 162). Tāpēc šeit stiepto intonāciju var apzīmēt ar [LL]. Tāpat arī krītošo [LL], par kuras izrunu A. Ābele raksta, ka tai vērojama stipra vēršanās uz stieptās pusi (Ābele 1932: 159). Tādus vērojumus apstiprina arī Ekbloma (1933: 30) dati. Ekbloma mērījumos var arī skaidri saskatīt, ka lauztās intonācijas tonis neuzsvērtajās piedēkļu un gala zilbēs tur, kur balss saišu vibrācija nav pārtraukta, atrodas apmērām tajā pašā līmenī, kur arī stieptā un krītošā. Tāpēc lauzto intonāciju apzīmēsim ar [ʔL].

Tātad visas intonācijas atrodas šeit L-daļā. Šis fakts ir skaidrojams ar uzsvāru, kas ir augstāka metriskā kategorija par zilbes intonāciju. Kaut arī fonoloģiski tā ir cita, neatkarīga kategorija, fonētiski tā tiek izpausta arī ar tonāliem līdzekļiem, t. i. – ar toņa augstumu. Metriskais L-tonis šeit ir uzlikts uz zilbju intonācijām un izraisa zemo toni visās zilbju intonācijās.

2.1.3. Zilbe ar palīguzsvāru

Dažās izloksnēs (piemēram, Valmierā – Ābele 1932) zilbēs ar palīguzsvāru vēl šķirama krītošā un stieptā intonācija. Šeit [H] komponents⁴ tiek ieviests ar palīgakcentu un līdz ar to saglabājas iespēja atšķirt krītošo intonāciju no stieptās.

2.2. Pagaidu kopsavilkums / Kvantitāte un tonis

intonācija	uzsvērtajā zilbē (parasti saknes zilbē)	neuzsvērtajā zilbē (parasti piedēkļu un gala zilbē)
krītošā	HL	LL
stieptā	HH	LL
lauztā	ʔH	ʔL

Tagad, ievērojot formalizāciju, var mēģināt noteikt tonēmas un to allotonus. Bet vispirms svarīgi šeit novērst kādu neprecizitāti. Kas īsti ir tādas intonācijas ar dubultu toni, kā [HH] un [LL]? Ko nozīmē divi H un L tonālajā

⁴ Varbūt precīzāk būtu apzīmēt šo metrisko komponentu ar [M] (*middle*, 'vidējs'), jo toņa augstums zilbēs ar palīguzsvāru ir parasti zemāks nekā zilbēs ar galveno uzsvāru, sal. A. Ābeles (1932) mērījumus. Tāpēc fonētiski tādu krītošo intonāciju labāk būtu apzīmēt ar [ML]. Tāds mazs kritums ir cēlonis krītošās un stieptās intonācijas sajaukumam arī tajās izloksnēs, kur citos vārdos vēl pastāv atšķirība.

līmenī? Vai tas ir reģistra tonis vai kontūrtonis? Šķiet, ka par kontūrtoni to nevar nosaukt, jo tonoloģiski svarīgs ir tikai toņa augstums, kura fonētiskās kontūras līkne turas vai nu pie [H] toņa, vai pie [L] toņa. Arī šeit risinājumu varētu piedāvāt segmentālajā līmenī. Ja mēs kādu skaņu apzīmēsim, piemēram, ar *aa*, un pieņemsim, ka pa vidu nav zilbes (vai morfēmas) robežas, tad precīzāka fonoloģiskā analīze parādīs, ka runa ir par vienu un to pašu skaņu /a/ ar atšķirību, ka /aa/ ir garš /a/, tātad /ā/, citiem vārdiem, šeit ir vienīgi kvantitātes atšķirība. Kvantitāte latviešu valodā nav noteikta segmenta īpašība, tā ir drīzāk zilbes īpašība, pareizāk sakot, kvantitāte var tikt saistīta ar zilbes domēnu latviešu valodā. Šādi piemēri liecina, ka vārdā *lapa* skaņa /p/ tiek pagarināta /lap-pa/, bet vārdā *lāpa* /lāpa/ ne. Pieņemot, ka kvantitāte ir segmenta īpašība, šī atšķirība būtu palikusi bez izskaidrojuma. Ja kvantitāte ir zilbes īpašība, tad var teikt, ka pirmā vārda zilbei (ja nākošā zilbe sākas ar nebalsīgu līdzskani) jābūt garai (sal. Lehiste 1970: 42-50).⁵ Tātad kvantitāte ir arī suprasegmentāla īpašība. Autosegmentalistikā to slāni, kurš ir atbildīgs par kvantitāti sauc par *skeletal tier* jeb *timing tier* (sk. Hall 2000: 250). Atgriezīsimies pie skaņas /ā/ un toniem [HH] un [LL]. Tagad kļūst skaidrs, ka tas, ko mēs uzrakstījām sākumā kā [HH] un [LL] nav nekas cits kā augsts [H] un zems [L] tonis un [HH] un [LL] ir tas pats tonis, bet TNE (Toni nesošajam elementam), kuram kvantitātes līmenī ir īpašība [+ garš] vai autosegmentālajā reprezentācijā uz skeletālā līmeņa ir piesaisītas divas X-pozīcijas (kuras varētu salīdzināt ar divām morām).

2.3. Kopsavilkums / Latviešu tonēmas

intonācija	uzsvērtajā zilbē (parasti saknes zilbē)	neuzsvērtajā zilbē (parasti piedēkļu un gala zilbē)
krītošā	HL	L
stieptā	H	L
lauztā	ʔH	ʔL

Tagad, kā liekas, mums ir visas trīs tonēmas (krītošā, stieptā un lauztā intonācija) ar to allotoniem, kuri ir atkarīgi no uzsvāra. No šīs tabulas ir redzams, ka toņa augstums fonoloģiski latviešu valodā ir irelevants, jo tas mainās atkarīgi no tā, vai zilbe ir uzsvērtā vai nav. Relevants ir lauzums un kontūra.

⁵ Kā norādījis Kariņš (1996: 77) tāds pagarinājums notiek katrā otrā zilbē, t. i. ar trohaja ritmu. Tas nozīmē, ka šeit var runāt par "vārda kvantitātes kontūru", un var teikt, ka kvantitāte latviešu valodā ir vārda domēne, tāpat kā, runājot par vārda akcentu, mēs varam noteikt visu zilbju prosodiskās īpašības, tātad vārda prosodisko kontūru.

2.3.1. Raksturojums /kontūra versus reģistrs/

Šeit ir svarīgi pateikt, ka pamats pasaules valodu intonāciju sadalījumam tika likts Pike'a fundamentālajā darbā (Pike 1948). Viņš tonālajās valodās izšķīra reģistra toņus (*register tone*) un kontūrtoņus (*contour tone*):

- 1) reģistra toņiem tonēmatiski svarīgs ir tikai toņa reģistrs (augstums), piemēram, zems, augsts, vidējs tonis;
- 2) kontūrtoņiem tonēmas sastāv no relatīvās toņa līknes, piemēram, kāpums, kritums u. c.

Maddieson (1984) konstatējis ar šo sadalījumu saistīto universālo implikāciju: ja valodā ir kontūrtoņi, tad tajā ir arī reģistra toņi.

Kā no teiktā redzams, šāds principiāls dalījums reģistra un kontūrtoņos ir diezgan būtisks un tiek izmantots toņu kategorizācijai. Tā kā arī latviešu valodā ir gan reģistra tonis, gan kontūrtonis, mēs uzskatām, ka šo raksturojumu var lietot latviešu intonāciju aprakstīšanai. Formāli var runāt par vienu raksturojumu, kaut arī ir divi jēdzieni, jo šeit pastāv bināra opozīcija: kontūrtonis nevar būt arī reģistra tonis un otrādi. Vienīgi šeit piemērotāk būtu izmantot nevis [+ reģistrs] vai [+ kontūra], bet [+ plakans] vai [+ kontūriscs].

2.3.2. Tonoloģisks tonēmu raksturojums

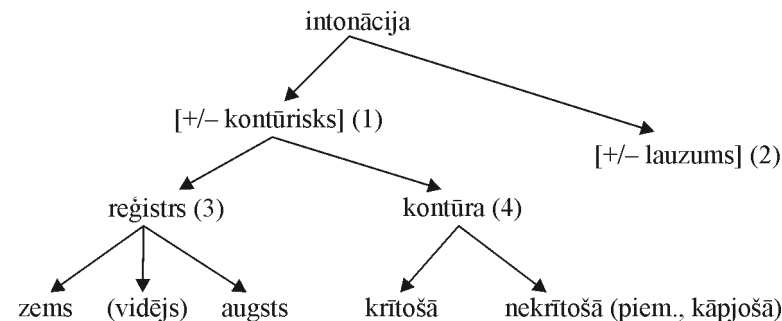
Tāpat, kā noteiktu fonēmu nosaka tās nelineāro īpašību saraksts, piemēram, latviešu fonēma /u/: [+ sonants, + pakalējais u. t. t.], tonēmas var raksturot ar to fonoloģiskajām īpašībām. Mums liekas, ka sekojošas īpašības var raksturot jebkuru intonāciju triju intonāciju apgabalā:

intonācija	kontūra jeb reģistrs	lauzums
krītošā	+ kontūriscs	- lauzums
stieptā	- kontūriscs (t. i. + plakans)	- lauzums
lauztā	- kontūriscs (t. i. + plakans)	+ lauzums

2.4. Paskaidrojumi

2.4.1. Dažas detaļas par krītošo intonāciju

Tātad šajā sistēmā krītošā intonācija tiek raksturota kā [+ kontūriscs, - lauzums]. Nav pateikts, ka kontūrai ir krītošs raksturs, bet šī īpašība triju intonāciju apgabalā nav nozīmīga, jo cita kontūrtoņa nav. Ievest tonemātisko īpašību [+ krītošs] nav attaisnojami, jo krītošā intonācija jau ir pietiekoši raksturota ar īpašību [+ kontūriscs]. Izņemt no iepriekš piedāvātās sistēmas raksturojumu [kontūra / reģistrs] un ievest raksturojumu [+/- krītošs] būtu, kā mums liekas, neadekvāti esošajai sistēmai. Šīs īpašības [kontūra / reģistrs] un [+/- krītošs] īstenībā nav neatkarīgas viena no otras, šeit pastāv diezgan skaidra hierarhija: ja [+ kontūriscs], tad kāda kontūra - [+ krītoša] vai [- krītoša]:

Tātad, kā redzams no shēmas, mēs nevaram brīvi izvēlēties vai nu īpašību (1) vai (4), jo tās ir saistītas viena ar otro hierarhiski. Šī īpašība [+ / - krītošs] arī neadekvāti aprakstītu stiepto un laužto intonāciju, jo pēc universālās klasifikācijas tās ir reģistra toņi. Šeit var salīdzināt sadalījumu patskaņos un līdzskaņos. Šis sadalījums arī ir universāls.

Kā jau teikts, klasifikācija (3) tāpat arī (4) ir lieka un nekādā ziņā neaparaksta mūsu reģistra tonēmas, jo tās maina savu toni saistībā ar uzsvāru un atkarībā no pozīcijas vārdā.

2.4.2. Dažas detaļas par stiepto intonāciju

Kas attiecas uz stiepto intonāciju, šeit var iebilst, ka tai dažkārt ir neliels kāpjošs komponents sākumā, sal. Ekbloma (1933: 34) uzzīmēto stieptās intonācijas vispārīgo paraugu, arī Kariņa (1996: 175) shēmas. Taču tāds pats kāpjošs komponents parādās arī krītošās un laužtās intonācijas fonētiskajos mērījumos. Tāpēc diez vai šim komponentam jāpievērš uzmanība. Šis kāpums ir izskaidrojams fonētiski: tas ir minimāls laiks, kurā tiek sagatavots artikulācijas aparāts šīs zilbes fonoloģiska toņa izrunai (sal. Yip 2002: 11).

2.4.3. Dažas detaļas par laužto intonāciju

Īstenībā laužtās intonācijas īpašība [+ reģistrs] (vai [+ kontūra]) atkal nav svarīga, jo šī intonācija atšķiras no citām ar netonālu raksturu [+ lauzums]. Šeit rodas jautājums, vai tādā gadījumā šī intonācija patiešām ir intonācija, varbūt tas ir segments, tātad fonēma, nevis tonēma. Vairākās valodās glotalizācija (vai lauzums) vai nu ir segments (igauņu valodas dienvidizloksnēs), vai kāda segmenta (parasti līdzskaņa) īpašība (gruzīnu valodā). Kamēr fonētiski tas ir varbūt visos trīs gadījumos (intonācija vai segments, vai segmenta īpašība) tā pati paradība, bet fonoloģijā tā spēlē visos minētajos gadījumos pilnīgi citu lomu. Un tas ir vissvarīgākais. Lauztā intonācija izpaužas triju intonāciju apgabalā kā intonācija: ja noteiktai zilbei ir lauzums, tad nekāda cita intonācija šeit neparādās. Tas nozīmē, ka laužtā intonācija atrodas tonoloģiskā (vai

fonoloģiskā) opozīcijā ar citām intonācijām. Tas ir svarīgs norādījums uz tās tonoloģisko raksturu (Kasevič 1983: 163). Uz faktu, ka lauztā intonācija aizņem latviešu valodas prosodikā to pašu vietu, kā citas intonācijas, norāda arī dažas parādības morfonoloģijā, piem. līdzīgi stieptās un krītošās intonācijas metatonijai (*métatonie douce*) radu vārdos, piem. *krāuja* „Haufen” // *kraūt* „auf einen Haufen bringen”, *plāuja* „Ernte” // *plāūt* „ernten, mähen”, *sēja* „Saat”, *sēt* „säen” u. t. t., darbojas arī lauztās un stieptās intonācijas metatonija (*métatonie lettone*) *bārdzība* „Strenge, Unbarmherzigkeit” // *baŗgs* „streng, unbarmherzig”, *plāns* „Fußboden” // *plāns* „flach”, *liēls* „lielais lielakauls” // *liēls* „groß”, *aūse* // *lutaūsis* (ar noļukušām ausīm), *laņpaūsis*. Starp citu no sinhroniskā viedokļa tādas metatonijas ir pēc to morfonoloģiskā principa līdzīgas vācu valodas pārskaņai (*Umlaut*),⁶ kura rodas vairākos gadījumos kā papildus saknes morfēmas parādība blakus atvasinājuma pamatmorfēmai, piem., nom. sg. *Buch* nom. pl. *Büch-er* – pārskaņa plus daudzskaitļa morfēma *-er*.

Ka lauzums var darboties kā noteiktas tonēmas distinktīva īpašība, ir tipoloģiski pierādīts, piemēram, dāņu valodā lauzumam ir prosodiskā vērtība, tas atšķir šeit akcentu 1 no akcenta 2. Bet vēl precīzāk būtu salīdzinājums ar vjetnamiešu valodu, kur cita starpā ir glotalizēts augsts un glotalizēts zems, kā arī zems un augsts tonis (Teners 1987: 136), tātad [+ lauzums, + zems], [+ lauzums, + augsts], [- lauzums, + zems], [- lauzums, + augsts]. No vjetnamiešu valodas dotumiem ir skaidri redzams, ka īpašību [+/- lauzums] valodas var izmantot kā distinktīva toņa raksturojumu.

3. Tonis īsajos patskaņos

3.1. „Īsās intonācijas” tonēmatisks raksturs

Līdz šim apskatījām tikai intonācijas zilbēs ar gariem patskaņiem vai ar diftongiēm, bet kas ir ar īso intonāciju? Nav noliedzams, ka arī īso patskaņi izrunā ar noteiktu frekvences augstumu. Līdz šim šis frekvences augstums vai tonis tika uzskatīts par fonoloģiski (tonoloģiski) irelevantu. Vai tas tiešām tā ir? Apskatoties Ekbloma (1933) un Ābeles (1932) mērījumus, var, tāpat kā ar „īstajām intonācijām,, vispirms lietot sekojošo transkripciju. Šeit tāpat kā ar pārējām intonācijām ir salīdzinājums ar krītošās intonācijas visaugstāko un viszemāko punktu. Šeit iznāk, ka uzsvērtajā zilbē īsam patskaņim ir augsts tonis [H] un neuzsvērtajā zilbē ir zems tonis [L], kas, protams, neizraisa izbrīnu. Arī šeit mēs attālināties no četri fonētiskā apraksta. Kaut arī īso patskaņu toņa kontūra ir kāpjoši krītoša, diez vai šī kontūra ir kaut cik nozīmīga perceptīvi, vai pavisam samanāma. Svarīgi atzīmēt, ka šīs kontūras viszemākie punkti pa

labi un pa kreisi ir ļoti attālināti no krītošās viszemākā punkta. Tātad šeit var izdarīt starpkopsavilkumu:

intonācija	uzsvērtajā zilbē (parasti saknes zilbē)	neuzsvērtajā zilbē (parasti piedēkļu un gala zilbē)
īsā	H	L

Tagad sal. ar 2.3 panākto:

intonācija	uzsvērtajā zilbē (parasti saknes zilbē)	neuzsvērtajā zilbē (parasti piedēkļu un gala zilbē)
krītošā	HL	L
stieptā	H	L
lauztā	?H	?L

Kā redzams īsā intonācija sakrīt ar stiepto. Citiem vārdiem sakot, tā ir viena un tā pati intonācija. Atšķirība starp īso un stiepto intonāciju atspoguļojas tikai kvantitātes līmenī (*timing tier*; *skeletal tier*), bet tonāli tā ir viena intonācija. Šeit darbojas cita fonoloģiskā dimensija, proti – *kvantitāte*. Tāda parādība, kad valodā ir gan kvantitāte ar fonoloģisko vērtību, gan toņi, nav nekas neparasts, sal. krītošo intonāciju (akcentu) serbo-horvatu valodā (Teners 1987: 141):

<i>grad</i> /gràd/ „krusa,,	–	/grà:d/ „pilsēta,,
<i>pas</i> /pàs/ „suns,,	–	/pà:s/ „siksna”
<i>dug</i> /dùg/ „garš,,	–	/dù:g/ „vaina”
<i>kos</i> /kòs/ „līks”	–	/kò:s/ „strazds”

Tātad no teiktā var secināt, ka arī īsajiem patskaņiem ir tonēma („stieptā intonācija”). Fakts, ka īsajos patskaņos var būt tikai šī tonēma un nekāda cita mūs nekādā ziņā netraucē, jo šī intonācija ([+ reģistrs, – lauzums]) citos fonētiskajos kontekstos stāv opozīcijā ar pārējām intonācijām (vārda uzsvērtajā zilbē) un tai ir emiskā⁷ vērtība. Ka noteiktai emiskai vienībai valodā var būt ierobežojumi uz noteiktām pozīcijām vārdā, ir labi zināms, un emitāti netraucē, tā, piemēram, fonēma /o/ latviešu valodas latgaliskajās izloksnēs vai krievu vidus dialektā («недиссимляционное аканье») var parādīties tikai uzsvērtā zilbē, neuzsvērtā zilbē gan latgaļiem, gan vidus krieviem ir fonēma /a/, kura var parādīties gan uzsvērtā, gan neuzsvērtā zilbē. Šī /o/ un /a/ fonēmu distribūcija, liekas, ir diezgan līdzīga tonēmu distribūcijai triju intonāciju apgabalā. Šeit tikai gribētos vēl pieminēt pazīstamo principu „*once a phoneme always a phoneme*”, kuru var pārņemt uz mūsu situāciju: „*once a toneme always a toneme*”.

⁶ Interesanti, ka arī pārskaņa var tikt izskaidrota un aprakstīta autosegmentālajos ietvaros (Hall 2000: 169tt.).

⁷ Jēdzieni *emic* un *etic* ir radušies no *phonemic* un *phonetic*, *tonemic* un *tonetic* un ir dažos kontekstos ļoti ērti. Šis sadalījums ir tik praktisks, ka pārņemts arī citās zinātnēs.

Tātad, secinājums – trīs intonāciju apgabalā eksistē šādas zilbju intonācijas:

intonācija	uzsvērtajā zilbē (parasti saknes zilbē)	neuzsvērtajā zilbē (parasti piedēkļu un gala zilbē)
krītošā	HL	L
plakanā (stieptā un īsā)	H	
lauztā	?H	

Mums liekas, ka vecās stieptās un īsās intonācijas labāk būtu nosaukt par *plakano intonāciju*. Nosaukums „stieptā”, mums liekas maldinošs, jo tajā ir vairāk no dimensijas „kvantitāte”, nekā no tonālās dimensijas.

3.2. Tipoloģisks „īsās intonācijas”, tonemātiskā rakstura pamatojums

Valodas iedala kvantitatīvi sensitīvās un kvantitatīvi nesensitīvās (Goldsmith 1990: 167). Otrais valodu tips pieļauj dažus toņus katrā zilbē, neskatoties uz tās fonētisko formu: „*A quantity-insensitive tone language will allow the same number of tones (often just one) per syllable regardless of the internal make up of the syllable*” (Goldsmith, ibidem), turpretim kvantitatīvi sensitīvās valodas pieļauj tikai vienu toni vieglajā zilbē (CV) un divus toņus zilbēs ar vairākiem segmentiem zilbes kodā (vai finālā): „*A quantity-sensitive system will allow one tone to a light syllable - typically of the form CV - and two tones to a syllable with more material in the coda,*” (ibidem), piemēram, lielākā daļa bantu valodu pieder pie šāda tipa. *Tone* šeit nozīmē nevis tonēmu, bet vienu no reģistra toņiem (piem., [H], [L] vai [M]), no kuriem smagajās zilbēs var būt divi (piem., [HL] vai [LH]); līdzīgi Yip (2002: 27-9).

4. H-tonis uzsvērtā zilbē

intonācija	uzsvērtajā zilbē (parasti saknes zilbē)	neuzsvērtajā zilbē (parasti piedēkļu un gala zilbē)
krītošā	HL	L
plakanā (stieptā un īsā)	H	
lauztā	?H	

Kā redzams, šeit ir diezgan stipra uzsvāra ietekme, kas attiecas uz reģistru un laužo intonāciju, frekvences atšķirība šeit ir tikai stiprā uzsvāra dēļ. Kā raksta Kariņš (1996: 149) [H] tonis uzsvērtā zilbē šeit ir asociēts ar veselās fonoloģiskās frāzes struktūru un īstenībā nav zilbju īpašība. Tāpat arī zems tonis [L] neuzsvērtā zilbē ir atkarīgs no uzsvāra, t. i., veselās frāzes regulēts. Krītošās un stieptās intonācijas nivelācija vārda piedēkļu un gala zilbēs (sk. 2.1.2) ir fonētiski izskaidrojama tieši ar šī frāzes [H] toņa trūkumu (Kariņš 1996: 150; sal. arī Yip 2002: 264 par japāņu valodas dotumiem).

5. Vai plakanā intonācija ir tonēma?

Kā jau iepriekš teikts, plakanās intonācijas tonis ir atkarīgs no metriskā [H] toņa pozīcijas attiecībā uz plakano intonāciju. Tas nozīmē, ka plakanās intonācijas toņa augstumam nav fonoloģiskas vērtības. Jāpauž tad, vai plakanā intonācija vispār ir tonēma? Uzsvaram (jeb metriskajai vārda struktūrai⁸) latviešu valodā ir tikai fonētiska vērtība – tas (neņemot vērā dažus izņēmumus) nešķir citādi neatšķiramus vārdus un vienmēr ir vārda pirmajā zilbē. Tas nozīmē, ka fonoloģisko lomu tomēr izpilda plakanā intonācija (piemēram, vārdā *liēla*) un nevis uzsvārs, jo tā ir fonoloģiskā opozīcijā ar citām tonēmām, kas norāda uz tās fonoloģisko vērtību, sal. Kaseviču (1983: 163) par laužo intonāciju.

Vai plakanajai intonācijai ir tonemātiskā vērtība, vai nav, ir vairāk atkarīgs no izmantojamās fonoloģiskās aparatūras. Piemēram, Yip (2002: 25) norāda, ka vismazākā tonālā sistēma var sastāvēt no **vienas** tonēmas. Opozīcija tad veidojas ar fonoloģiski beztonālām zilbēm. Tā bantu valodās, piemēram, haja valodā, kur ir tikai viens fonoloģisks tonis [H] un kur visas pārējās zilbes pēc visām fonoloģiskām procedūrām (t. i., *tone spreading, obligatory contour principle* u. c.) iegūst [L] toni, vai paliek fonoloģiski bez toņa un tiek fonētiski intonētas atkarībā no [H] apkārtoņiem. Tas pilnībā neatbilst situācijai trīs intonāciju apgabalā, jo šeit, piemēram, sufiksā *-nieks* ir fonoloģisks *brīvais (floating)* [L] tonis (t. i., plakanā intonācija), kurš izraisa kontūras intonāciju iepriekšējā saknes zilbē, ja tur ir bijusi etimoloģiskā plakanā intonācija, tātad [H]+[L] > [HL] (sk. tālāk 7. punktu).

Vienalga, kā tiek definēta plakanā intonācija, vai kā bez toņa (*toneless*), vai kā plakanā intonācija – tai ir fonoloģiska vērtība, jo tikai tā pieļauj sistematisko opozīciju pastāvēšanu ar laužo intonāciju vārda neuzsvērtajās zilbēs.

6. Vai triju intonāciju apgabals ir tonālā valoda?

Pike savā darbā, kas deva pamatus tonoloģijai, dod šādu tonālas valodas definīciju (Pike 1948: 1): „A tone language may be defined as a language having lexically significant, contrastive, but relative pitch on each syllable...”

„...*lexically significant*...”: jā, katrai no mūsu trim tonēmām ir fonoloģiska vērtība, tā dažos gadījumos atšķir citādi neatšķiramus vārdus („heterotoni”), sal. dažādus piemērus R. Grīslis (1990; 1997) darbos;

⁸ Vispār tā ir trohaiska latviešu valodā (sk., piemēram, Kariņš 1996: 81), bet tā var tikt complicēta ar vārda morfoloģisko uzbūvi. Tā kā nav gadījumu, kur metriski būtu tikti atšķirti citādi divi pilnīgi līdzīgi vārdi, tai nav fonoloģiskās vērtības.

„... *contrastive ... pitch ...*”: jā, tas ir redzams no mūsu tonēmu apraksta (2.3.2.) ar īpašībām [+/- kontūra] un [+/- lauzums];

„... *but relative ... pitch ...*”: jā, krītošās intonācijas kontūra var dažreiz tuvoties līdzēnai kontūrai, t. i. reģistram, bet nekad (uzsvērtajā zilbē) nesasniedz pilnīgu sakritību. Bez tam, protams, katra atsevišķa runātāja krītošās intonācijas visaugstākā vai viszemākā frekvence var stipri atšķirties, svarīgs ir tikai relatīvais kritums. Īstenībā, šis ir mazāk nosacījums, bet vairāk fonoloģisks attālinājums no tīri fonētiskās pieejas, un ir no iepriekš teiktā (nodaļā „Formalizācija”, 2.) pats par sevi saprotams;

„... *on each syllable.*”: jā, kaut arī neuzsvērtajās zilbēs ir krītošās un („stieptās”) plakanās intonācijas nivelācija, tomēr arī šeit eksistē tonoloģiskā opozīcija, kura nav iepriekš nosakāma.

Šeit var pieminēt jaunāko Weidert'a (1981: 182) definīciju, kura daudz labāk atbilst tonoloģiskai struktūrai dažās tonālajās valodās:

Mögliche Tonsysteme:

- (a) / $t_1 \leftrightarrow S_1$ / (= *tonologischer Normalfall*)
 (b) / $t_{>1} \leftrightarrow S_1$ / (*Sprachen mit floating tones*)
 (c) / $t_1 \leftrightarrow S_{>1}$ / (*fälschlicherweise „restricted tone systems”, genannte Tonsprachen*)⁹ – t. i. valodas ar toņu un zilbju korelāciju.

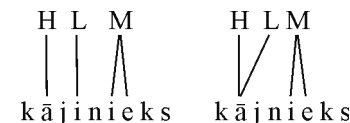
Trīs intonāciju apgabals pieder galvenokārt pie (a) tipa (tikai viens gadījums ar *brīvo toni* (*floating tone*), sk. tālāk 7. punktu), tātad pie tonoloģiski parastā tipa. Pie (b) tipa, kā tiks parādīts vēlāk, pieder dažas tāmnieku izloksnes ar [L] *brīvo toni*.

7. Kādas metatonijas izskaidrojums autosegmentālajos ietvaros

Sekojošo relatīvi vēlo metatoniju (*métatonie douce*) no Raunas var labi izskaidrot ar mūsu intonāciju formalizāciju autosegmentālajos ietvaros. Toņi autosegmentālajā līmenī tiek asociēti ar līniju saskaņā ar asociācijas konvencijām (Goldsmith 1990: 11–14; Hall 2000: 156).

Raunā saknes zilbes stieptā intonācija pēc nākošā patskaņa zuduma kļūst par krītošo. Ir šādi piemēri: *kājnieks* bet *kāja*, *spējnieks* bet *spēt*, *pavalstnieks* bet *vālsts*, bet blakus formas ar saglabāto patskani *kājiniēks* / *kājieniēks* (Būga 1923/24: 114; Derksen 1996: 152):

⁹ Šī kategorija attiecas uz valodām, kurām var noteikt skaidras tonālas kontūras, kas sastāv no zilbju toņu sekvencēm, jo dažās valodās ne visas toņu sekvences ir iespējamas. Tādu toņu sekvenci var uzskatīt par vārda tonālo akcentu (*pitch accent*), bet kas pēc Weidert'a uzskata no fonoloģijas viedokļa ir neekonomiski un maldinoši, sk. tālāk Weidert (1981: 182). Pilnīgi pretēji uzskata Kasevič (1983: 171). Šī grupa neattiecas uz mūsu kontekstu.

Tātad šeit vidējais *i*, kurš ir asociēts ar zemo toni tiek sinkopēts¹⁰, bet tā tonis ir saglabāts – svarīga toņa īpašība: *toņa stabilitāte* (*tone stability* (Hall 2000: 161)) – un tiek reasociēts ar pa kreisi stāvošo TNE. Citos minētos piemēros izskaidrojums ir tāds pats. Tā kā tāda sinkope ir likumiska, var secināt, ka no sinhronijas viedokļa Raunā ir sufikss *-nieks*, kuram ir vairāk toņu /L ... M/ nekā zilbju,¹¹ pēc Weidert'a (1981: 182) tips (b) / $t_{>1} \leftrightarrow S_1$ / (*Sprachen mit floating tones*). Šis pirmais zemais tonis tiek vienmēr asociēts ar iepriekšējo TNE, tātad tas ir *brīvs tonis* („*floating tone*”). Citiem vārdiem, šī metatonija izskaidrojama ar sufiksa *-nieks* tonālo formu, tam ir viens *brīvs tonis* [L]. Tas izskaidro, kāpēc tikai plakanā (stieptā) intonācija ir skarta, jo krītošajai intonācijai [HL] jau tik un tā otrais kontūras komponents ir zems tonis: [HL]+[L] -> [HL].

Kā minēts 2.1.1.1.2, šis brīvais tonis ir arī par cēloni, kāpēc varam sadalīt krītošo intonāciju tās komponentos un apzīmēt fonoloģiski [HL], jo šeit ir skaidri redzams, ka krītošā intonācija rodas no augstā un zemā toņa apvienošanas: tātad [H] + [L] -> [HL].

8. Sekundārās intonācijas dažās tāmnieku izloksnēs

8.1. Tālāk piedāvāts jauno tāmnieku intonāciju rašanās skaidrojums autosegmentālistikas ietvaros, kas pēc principa ir analogisks jau 7. punktā piedāvātajam skaidrojumam *métatonie douce* triju intonāciju apgabalā. Tāmnieku izloksņu vienā daļā (piemēri ir ņemti no Laidzes (Graudiņa 1958: 261-2) un Stendes (Draviņš & Rūķe 1955: 42)) ir šādas sekundārās intonācijas:

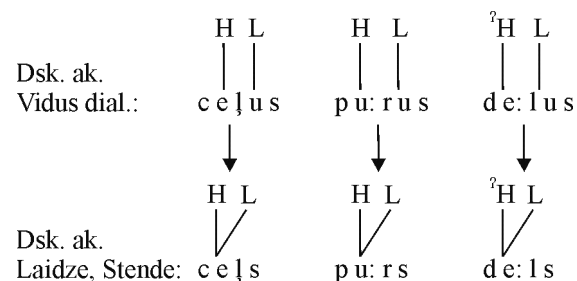
- **kāpjoši krītošā intonācija:** *cēļ* (< vidus dial. *ceļa* ģen. viensk.), *gūlt* < (vidus dial. *gulēt*);
- **stiepti krītošā intonācija:** *pūrs* nom. viensk. (vidus dial. *pūrs*) un *pū`rs* ak. daudzsk. (< vidus dial. *pu`rus*);
- **lauzti krītošā intonācija:** *dēls* nom. viensk. (vidus dial. *dēls*) un *dē`ls* ak. daudzsk. (< vidus dial. *dēlus*).

¹⁰ Sinkopes iemesls, kā liekas, redzams ar trohaisko zilbju struktūru latviešu valodā – katra otrā zilbe tiek reducēta vai katrai pirmai trohaja pēdas zilbei ir palīguzsvars, kurš paglabj no redukcijas (Anna Daugaviete, referāts 42. A. Ozola konferencē, Rīgā, 18. martā).

¹¹ Īstenībā otrais tonis var tikt apzīmēts gan ar [H] gan ar vidējo toni [M] (*middle*), kurš šeit ir frāzes intonācijas ieviests, jo sufiksā *-nieks* šeit pastāv palīgakcents un līdz ar to noteikts toņa kāpums. Priekšroka [M] tonim šeit tiek dota tikai, lai precizāk atspoguļotu fonētisko ainu. Tonoloģiski skatoties, [M] un [H] ir viens un tas pats tonis.

Kā iepriekš minēts, toņa kāpums parādās arī primārajās intonācijās (krītošajā, stieptajā un lauztajā), bet tas tonoloģiski nav distinktivs un līdz ar to formalizācijas gaitā tika ignorēts. Šeit jāatzīmē, kā raksta Draviņš & Rūķe (1955: 49), ka tieši kāpjošais komponents ir skaidri saklausāms tikai tais gadījumos, kad nākamā zilbe sākas ar balsīgu līdzskani, bet ja sekojošais līdzskanis ir nebalsīgs, tad šo intonāciju runā krītoši. Balsīgā līdzskaņa iespaids uz toņa augstumu ir fizioloģisks (dabisks) fenomens, kurš sastopams visdažādākajās sistēmās (Hombert 1978: 79). Tāds toņa pazeminājums pašā zilbes sākumā ir kāpjošā komponenta rašanās cēlonis: lai skaidri izrunātu krītošo intonāciju, noteikts toņa augstums krītošās intonācijas sākumā ir nepieciešams, ja pirms tāda augstā punkta ir jāsāk ar zemo punktu (fizioloģisku cēloņu dēļ), tad, protams, rodas kāpjoša kontūra. Tāpēc mēs šo intonāciju apzīmēsim ar [HL] tāpat, kā krītošo, ņemot vērā, ka tai ir [LHL] allotons pēc balsīgā līdzskaņa.

Tālāk seko autosegmentālā prezentācija un krītošā komponenta rašanās skaidrojums.

Tātad, šeit ir redzams, ka pēc neuzsvērtā patskaņa sinkopes tā tonis [L] netiek zaudēts, bet saglabājas un tiek reasociēts ar iepriekšējo segmentu, kur tonis var izpausties (TNE). Tādējādi rodas jaunās intonācijas: [HL] un [[?]HL], kuru agrāk šajās izloksnēs nebija. Svarīgi šajā analīzes metodē, kā mums liekas, ir tas fakts, ka tas visvairāk atspoguļo reālo procesu:

- zems tonis [L] saglabājas ne tikai prezentācijā, bet arī runātāju apziņā un tiek piesaistīts pie cita patskaņa (TNE);
- šī prezentācija atspoguļo noteikta toņa kontūras rašanās cēloņus.

8.2. *Floating tone* („brīvs tonis”) un poliakcenta valoda

8.2.1. *Floating tone*

Kā 8.1. shēmās parādīts dažās dziļajās lībiskajās izloksnēs (kā piemēram Stendē, Laidzē) eksistē *brīvs* (angl. „floating”) tonis [L]. Šeit pēc Weidert'a (1981: 182) kategorizācijas mums ir sistēma (b) ar / t_{>1} ↔ S₁ / (Sprachen

mit *floating tones*). Tas nozīmē, ka dziļajā struktūrā zems tonis šajā sistēmā ir brīvs un tiek piesaistīts (izspaušs) tikai paviršā struktūrā, t. i. izrunā.

Tātad autosegmentālā prezentācija ļauj definēt brīvu [L] toni (*floating tone*) kā 1. deklinācijas dsk. ak. morfēmu, kura parādās ne tikai vārdos ar lauzto intonāciju, bet arī ar stiepto vai īso patskani. Tāda aina, kā liekas, ļoti labi atbilst runātāju priekšstatam par *dēls* un *dē'ls* attiecībām. Tas apgaismo to etimoloģiskās un flektīvās attiecības.

Ja saknes zilbei seko nebalsīgs līdzskanis, tad [L] tonis ar morfēmu paliel neasociēts.

Literatūra

Ābele, Anna. 1932.	Par neuzsvērtu zilbju intonācijām, <i>Filologu birdrības raksti</i> XII, 149–63.
Būga, Kazimieras. 1923/24.	Die Metatonie im Litauischen und Lettischen, <i>Zeitschrift für Vergleichende Sprachwissenschaft</i> 51: 109–142, 52: 91–98, 250–302.
Derksen, Rick. 1996.	<i>The Metatony in Baltic</i> , Leiden Studies in Indo-European 6, Series. edd. R. S. P. Beekes, A. Lubotsky, J. J. S. Weitenberg. Amsterdam - Atlanta.
Derksen, Rick. 2001.	Tonal oppositions on non-initial syllables in Latvian, <i>MVNĒRA LINGUISTICA ET PHILOLOGICA MICHAELI HASIVK DEDICATA</i> , eds. Józef Marcinkiewicz & Norbert Ostrowski. (Poznańskie Studia Bałtystyczne 1). Poznań. Katedra Skandynawistyki i Baltologii. 81–87.
Draviņš, Kārlis, Velta Rūķe. 1955.	<i>Laute und Nominalformen der Mundart von Stenden, I. Einleitung, Akzent und Intonation, Lautlehre.</i> (Slaviska Institutionen vid Lunds Universitet. Slaviska och Baltiska Studier. 2.) Lund 1955.
Ekblom, Richard. 1933.	<i>Die lettischen Akzentarten (nach der Aussprache Professor J. Endzelins). Eine experimentalphonetische Untersuchung.</i> Uppsala: Almqvist & Wiksell.
Goldsmith, John A. 1990.	<i>Autosegmental and Metrical Phonology</i> , Cambridge, Massachusetts.
Grīslis, Rasma. 1990.	Latviešu leksisko heterotonu tipi. <i>Symposium Balticum</i> . Hamburg: Buske, 135–140.
Grīslis, Rasma. 1997.	The significance of Latvian syllable intonation: heterotones. <i>Linguistica Baltica</i> 5–6, 81–88.
Hall, Allan T. 2000.	<i>Phonologie. Eine Einführung.</i> Berlin. New York: De Gruyter.
Hombert, Jean-Marie. 1978.	Consonant Types, Vowel Quality, and Tone, in: <i>TONE a Linguistic Survey</i> , ed. by Victoria A. Fromkin. Department of Linguistics, University of California, Los Angeles. New York, San Francisco, London. 77–112.
Kariņš, Krišjānis. 1996.	<i>The Prosodic Structure of Latvian.</i> A Dissertation in Linguistics. Presented to the Faculties of the University of Pennsylvania in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy. (Manuskripts).

- Kasevič, Vadim B. 1983. *Фонологические проблемы общего и восточного языкознания*, Москва.
- Lehiste, Ilse. 1970. *Suprasegmentals*, Cambridge, Massachusetts, and London, England: The M. I. T. Press.
- Maddieson, Ian. 1984. *Patterns of Sounds*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pike, Kenneth L. 1948. *Tone languages: a technique for determining the number and the type of pitch contrasts in a language, with studies in tonemic substitution and fusion*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Seržants, Ilja. 2003. Intonationen in den suffixalen und Endsilben im Lettischen. *Synchronie und Diachronie, Baltu filoloģija* XII(1), 2003, 83-123.
- Weidert, Alfons. 1981. *Tonologie: Ergebnisse, Analysen, Vermutungen*. Tübingen: Niemeyer.
- Yip, Moira J. W. 2002. *Tone*, Cambridge: Cambridge University Press.

Ilja Seržants
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
serzant@web.de

SUMMARY

Some Aspects of the Latvian Prosodic System

Ilja SERŽANTS

A very brief introduction (§ 1) into the treatment of tone in suprasegmental and autosegmental phonology is followed by an attempt to transcribe all phonetic tone movements on syllables with the aid of the commonly adopted tonological inventory (§ 2). The so-called „short tone” and its phonological relation to the sustained tone is discussed in § 3. It is demonstrated that the tone frequency of the „short tone” is the same as that of the sustained tone. The difference between the two is phonological rather than tonological. The underlying toneme is one and the same and is characterised by the author as „level tone”; the only phonological difference lies in the domain of quantity (§ 3.1): the „short tone” is the level tone on syllables with a short vowel, and the „sustained tone” is the level tone on syllables with a long nucleus or short nucleus with syllabic sonants in the coda. All three Middle Latvian tonemes with their allotones are given in the table at the end of § 3.1. The distribution of the allotones is regulated by the metrical structure of the given word (§ 4). The conclusion formulated in § 6 on the basis of a phonological analysis of the tones is that the 3-tone area (*triju intonāciju apgabals*) of Middle Latvian could be described as a tone language. In § 7 and § 8 explanations are proposed for some metatonic processes in Middle and Curonian Latvian, which are best accounted for by the reassociation of a Low Tone according to the principles of autosegmental phonology.

KASUSMARKIERUNG DES PRÄDIKATSNOMENS IN ASKRIPTIVEN SÄTZEN IM LITAUISCHEN*

Loreta VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

0. EINFÜHRENDE BEMERKUNGEN

0.1. Die Kasusmarkierung des Prädikatsnomens in Kopulasätzen¹ ist eins der Themen, die in der linguistischen Literatur häufig behandelt wurden und dies, so scheint es, erschöpfend. Auf den ersten Blick sieht es so aus, als wäre in den Werken zur litauischen Grammatik im Grunde alles gesagt über die mögliche morphosyntaktische Markierung des substantivischen Prädikativums und daher alles mehr oder weniger klar. Das ist jedoch nicht der Fall. Die in den Arbeiten zur Grammatik vorgestellten Meinungen sind ziemlich widersprüchlich; andererseits sind die Formulierungen auch etwas vage und es wird oft nicht deutlich, wie Prädikatsnomen markiert werden müssen und können. Viele Fragen entstehen bei dem Studium der im Korpus der litauischen Gegenwartssprache² angeführten Beispiele, wenn man diese mit der Markierung der Prädikatsnomen, wie man sie in den Schriften des späten 16., frühen 17. Jh. findet, vergleicht³.

0.2. Ein Substantiv nennt prototypisch Gegenstände, die bezüglich der Zeit unveränderlich (e. *time-stable*) sind oder sich in der Reihe SUBST – ADJ – VERB

* Der Artikel entstand als Ergebnis eines Forschungsaufenthaltes an der Carl-von-Ossietzky-Universität in Deutschland 2005. Die Autorin bedankt sich herzlich bei dem Gastgeber Prof. Dr. habil. Gerd Hentschel für vielfältige Hilfe und Ratschläge, bei der *Alexander-von-Humboldt-Stiftung* und bei der *Gemeinnützigen Hertie-Stiftung*, Deutschland für materielle Unterstützung.

¹ In der litauischen Sprachwissenschaft werden *askriptive* oder *Qualifikations-* bzw. *Klassifikationssätze* (e. *ascriptive s.*) und *Identifikationssätze* (e. *equative s.*) gewöhnlich als *vardažodinis sakymys* bezeichnet (Ambrazas, Red., 1996: 612). Im vorliegenden Beitrag werden nur askriptive Sätze wie *Jonas buvo mokytojas* 'Jonas war Lehrer' behandelt und von Identifikationssätzen, z.B., *Jonas buvo mano pirmasis mokytojas* 'Jonas war mein erster Lehrer' getrennt.

Wenn in diesem Artikel von Prädikativen die Rede ist, so sind damit, wenn nicht explizit anders ausgewiesen, hier immer Substantive in der Funktion von Prädikativen gemeint.

² Der Korpus „*Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*“ (weiterhin: KT) wurde vom Zentrum für Computerlinguistik der Vytautas-der-Große-Universität Kaunas erstellt und wird ständig ergänzt. Zugang hat man unter <http://donelaitis.vdu.lt>.

³ Als Quellen für das späte 16. Jh. werden die „*Postilė*“ von J. Bretke (1591, weiterhin: BP) und der von Daukša aus dem Polnischen übersetzte „*Katekizmas*“ (1595, weiterhin: DK) benutzt. Für das frühe 17. Jh. wurde „*Punktai sakymų*“ von Konstantin Sirvyd (1629, weiterhin: PS) ausgewertet. Verwendung fanden die am Institut der litauischen Sprache erstellten Konkordanzen zu BP und PS, sowie die Ergebnisse der vom *Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondas* gefördertern Untersuchung „*Sudėtiniai M. Daukšos 1595 m. Katekizmo sakiniai*“.

relativ am wenigsten ändern (Givón 1984: 51ff; vgl. Stassen 1997: 127ff, 579ff; Hengeveld 1992: 136ff). Das heißt, morphosyntaktische Markierung oder Kopula sollten die (nicht) vorhandene Dynamik in der Zeit mit dem prädikativ als Ausdrucksmittel verwendeten Substantiv zeigen (vgl. noch Pustet 2005: 107ff).

Man vertritt die Meinung, dass in Bezug auf die Zeit die Markierung statischer (e. *stative*) oder dynamischer (e. *dynamic*) Eigenschaften in askriptiven Sätzen mit der Semantik der morphologischen Form der Kopula und/oder dem Kasus verbunden ist; gleichzeitig wird angenommen, dass die morphosyntaktische Markierung einer Eigenschaft in Hinblick auf die Dynamik/Statik graduell erfolgt (dazu siehe Stassen 2001). Mit anderen Worten, obwohl statische Eigenschaft prototypisch durch Prädikatsnominative in Sätzen mit der Kopula *būti* 'sein' (insbesondere im Präsens) und dynamische in Sätzen mit *tapti* 'werden' gewöhnlich durch den Instrumental ausgedrückt werden, so können doch im Prinzip in beiden Fällen beide Kasus als *morphosyntaktische Varianten*⁴ verwendet werden – die Nutzung unterscheidet sich nur tendenziell (siehe Semėnienė 2004).

Ohne sich in Details zu den bisherigen Meinungen in Arbeiten zur litauischen Grammatik zu verlieren, kann man einiges zusammenfassen: bei der Kasusmarkierung des Prädikatsnomens in Sätzen mit *būti* wird gewöhnlich gesagt, dass die Verwendung von Nominativ bzw. Instrumental mit der Opposition *beständig* vs. *zeitweilig* zusammenhängt, wobei der Nominativ beständige Zustände beschreibt (Balkevičius 1998: 104f; Jablonskis 1957: 416f, 556) oder zudem auch zeitweilige (Ambrazas, ed., 1997: 472; Ambrazas, Red., 1996: 486, 505ff; Ulvydas, Red., 1976: 68f, 364; 382ff; Šukys 1998: 73f, 245ff; Paulauskienė 1994: 110; vgl.: Sirtautas, Grenda 1988: 69ff; Balkevičius 1963: 106ff), während der Instrumental nur zeitweilige Zustände beschreibt (vgl. Paulauskienė 1989: 72f, 133f; Miliūnaitė, Hgrs., 2003: 75ff). Bezüglich einfacher Sätze mit *likti* 'bleiben', *tapti* 'werden' vertritt man die Meinung, dass „der Prädikatsnominativ gewöhnlich mit einer Kopula vorkommt, das *Beständigkeit* markiert: *žemė lieka žmoniu nuosavybė* 'Der Boden bleibt Eigentum der Leute'. [...] Der Prädikatsinstrumental wird *meistens* mit einem Verb, das eine *Änderung* oder eine *Entstehung* markiert, verwendet: *Bronė tapo viršininke*⁵ 'Brone wurde Chefin'.

⁴ Der Begriff *morphosyntaktische Variante* wird in Anlehnung an Hentschel (1992a, 2001) verwendet.

⁵ Vgl. „Mit dem Prädikatsinstrumental wird die Entwicklung einer Person oder Sache zu etwas, in einen anderen Zustand ausgedrückt, nicht jedoch ein „gewisser zeitweiliger“ Zustand (Rasimavičius 1971: 19; vgl. ferner Valeika 1972: 33; Hentschel 1993b: 271).

Johanna Nichols (1981: 218f) meint in Ausführungen zur Kasusmarkierung von Prädikatsnomens im Russischen, dass mit 'werden' der Nominativ nur in bestimmtem grammatikalischen oder stilistischen (z.B. Umgangssprache) Kontext mit einem Adjektivprädikativ verwendet wird. Ein Prädikatsnomens wird in Sätzen mit *stanovit'sja* gewöhnlich mit dem Instrumental markiert.

[...] *Manchmal* erscheint der Instrumental auch mit Kopula *likti*, *apsimesti* 'sich ausgeben'⁶, mit denen *meistens* der Nominativ verwendet wird“ (Ambrazas, Red., 1996: 507; vgl. Ambrazas, ed., 1997: 472; Ulvydas, Red., 1976: 385f, vgl. auch: 386; Paulauskienė 1994: 132; Miliūnaitė, Hgrs., 2003: 77) (Hervorhebung L.V.-S.). Jonas Šukys (1998: 248; vgl. 1984: 125ff) meint, dass Prädikatsinstrumentale *deutlich häufiger* sind als Nominative im Verbund mit Verben vom Typ *tapti*, *likti* u.ä. (Hervorhebung L.V.-S.) (vgl. Jablonskis 1957: 633f)⁷. Nach Jonas Balkevičius (1963: 109; vgl. 1998: 80) fordern *tapti*, *likti* u.ä. nach ihrer Bedeutung den Prädikatsinstrumental (vgl. Balčienė 1979: 10f). Damit ergeben sich drei Thesen: (i) in Kopulasätzen mit *likti* und *tapti* wird das Prädikatsnomens häufiger mit dem Instrumental als mit dem Nominativ markiert (Šukys), (ii) der Instrumental des Prädikativs ist mit *tapti* häufiger, mit *likti* hingegen wird häufiger der Nominativ verwendet (Ambrazas) oder (iii) in Sätzen mit *likti*, *tapti* wird das Prädikativum nur mit Instrumental markiert (Balkevičius)⁸.

0.3. In jüngeren Arbeiten (Hentschel 1991a; 1991b; 1992a; 1993a; 1993b; 1994) dominiert die Haltung, dass die Wahl des Kasus sowohl von semantischen als auch formalen Kriterien abhängt – das bedeutet aber nicht, dass unter bestimmten semantischen oder formalen Bedingungen zwingend der eine Kasus des Prädikatsnomens gewählt wird und unter anderen Bedingungen der andere. In Anlehnung daran wird hier die These aufgestellt, dass im Gegenwartslitauischen die Kasusmarkierung des Prädikatsnomens im Kontext mit

⁶ In der litauischen Sprachwissenschaft werden nicht nur die Verben (*pa*)(*si*)*likti* und *tapti* als Halbkopula (lit. *negryna jungtis*) angesehen, sondern auch *dėtis* 'sich entwickeln', *apsimesti* 'sich ausgeben als', (*pa*)*viršti* '(ver)wandeln', (*pasi*)*daryti* 'sich ändern etc.' u.ä. (vgl. Labutis 1998: 239; Ambrazas, ed., 1997: 470; Ambrazas, Red., 1994: 503; Ulvydas, Red., 1976: 383). Kritisch dazu Holvoet, Čížik-Prokaševa (2005: 81).

⁷ Nijolė Sližienė (2004: 298) nennt bei der Diskussion der Valenzen von *tapti*, eine eigenständige Bedeutung des Verbs als 'sich ändern; neue Eigenschaften erwerben', z.B. *Aš tapau dideliu verslininku* 'Ich [NOM.SG] wurde zu einem großen Geschäftsmann [INS.SG]'. Gemäß dieser Autorin verliert *tapti* in Sätzen wie: *Ji tapo dabartinė dviguba darbininkė, vergė-dėdienė, svetimų namų inventorius* 'Sie [NOM.SG] wurde zur modernen doppelten Arbeiterin [NOM.SG], Ammen-sklavin [NOM.SG], Inventar [NOM.SG] fremder Häuser', die Beziehung zum Instrumental, daher wird es mit dem Prädikatsnominativ als Kopula im Prädikatsverband verwendet.

⁸ Bezüglich der Kasusmarkierung von Prädikatsadjektiven sind sich die Sprachwissenschaftler einig: Prädikatsadjektive können nicht mit dem Instrumental verwendet werden, sowohl in Kopulasätzen mit *būti*, als auch mit *tapti* oder *likti* (Ambrazas, Red., 1994: 502ff; Miliūnaitė, Hgrs., 2003: 79ff; 2004: 37; vgl. Šukys 1998: 76ff, 245). Wie dem auch sei, so darf man doch solche Sätze wie: (i) *Angelai* [NOM.PL] *tabulais* [INS.PL] *yra sutverti* [NOMS.PL] (PSI 468) 'Engel sind erschaffen vollkommen'; (ii) *Kaip didžiū* [INS.SG] *ir žymiu* [INS.SG] *yra žmogus teisus* [NOM.SG] (PSI 982) 'Wie groß und markant ist ein rechtschaffener Mensch'; vgl. (iii) *Visas svietas didis* [NOM.SG] *yra stebuklingas* [NOM.SG] (PSI 17617) 'Die ganze große Welt ist wundersam' u.ä., wo die Verwendung des Prädikatsinstrumentals von der Wortfolge (vgl. (ii)) oder der Funktion des Adjektivs als sekundäres Prädikat (vgl. (i)) beeinflusst sein kann, nicht aus den Augen lassen.

dem Kopula *būti* nicht von der semantischen Opposition *zeitweilig/beständig*, sondern von anderen semantischen oder formalen Kriterien beeinflusst wird (Semėnienė 2004) – die morphosyntaktische Kasusmarkierung kann auch kaum von der Eigenschaft +/- *dynamisch* in Kopulasätzen mit *likti*, *tapti* abhängen, vgl.:

(1) *Jis tapo pats nuostabiausias vyras, draugas ir meilužis.* KT

‘*Er wurde* zum wunderbarsten *Mann, Freund und Liebhaber.*’

Er-NOM.SG werden-PRÄT.3SG wunderbar-ADJ.SUPER.NOM.SG Mann-NOM.SG, Freund-NOM.SG und Liebhaber-NOM.SG

(2) *Keistuoelis, sutrintais, susisukusiais drabužiais, pilnom kišenėm pinigų, tapo mūsų draugu. Jis buvo visiškai laisvas žmogus. – Tylas, beduinai! – sveikindavosi Hitleris. – Vieni niekai – jūsų mokslai.* KT

‘*Ein Sonderling* mit abgenutzten, verloderten Sachen, den Taschen voller Geld *wurde unser Freund.* Er war ein völlig freier Mensch. „Ruhe, Beduinen!“ pflegte Hitler zu grüssen. „Purer Nichtsnutz, Eure Wissenschaften.“’

Sonderling-NOM.SG werden-PRÄT.3SG wir-GEN Freund-INS.SG

(3) *Taip, aš ją mylėsiu, padėsiu, globosiu, kiek galėsiu, kol ji karšins savo mamytę ir augins savo sūnelį. Aš liksiu jai draugas visą gyvenimą. Toks būsiu ir Tefai bei kitoms savo geradarėms.* KT

‘Ja, ich werde sie lieben, betreuen, ihr helfen soviel ich kann, solange sie ihre Mutter pflegt und ihren Sohn großzieht. *Ich bleibe* ihr *ein Freund* lebenslang. Dies werde ich auch Tefa und meinen anderen Wohltäterinnen sein.’

Ich-NOM.SG bleiben-FUT.1SG Freund-NOM.SG

(4) *Norėčiau, kad Tu jau žinotum, kas tai yra gyvenimas ir kas jame svarbiausia. Suprask, įvertink mane teisingai ir lik mano draugu iki gyvenimo pabaigos.*⁹ KT

‘Ich möchte, dass du weißt, was das Leben ist und was in ihm das wichtigste ist. Versteh, bewerte mich richtig und *bleib mein Freund* bis zum Lebensende.’

bleiben-IMP.2SG mein Freund-INS.SG

0.4. In Hinblick darauf, dass in der litauischen Gegenwartssprache der Prädikatsinstrumental immer häufiger in Kopulasätzen mit *būti* verwendet wird, die eine Dynamik implizieren, bzw. eine Einordnung in der Skala GEGE-

⁹ Rita Miliūnaitė (Miliūnaitė, Hgrs., 2003: 77) meint, dass der Prädikatsinstrumental mit *likti* vermieden wird, wenn ein ständiger oder unveränderlicher Zustand betont werden soll und nicht ein zeitweiliger.

NWART < VERGANGENHEIT < ZUKUNFT, könnte man meinen, dass der prototypisch eine Dynamik markierende Instrumental im Falle von *tapti* wenn schon nicht ausschließlich, so doch wesentlich häufiger als im vorgenannten Fall verwendet werden sollte (vgl. noch Hentschel 1994: 191). Gleichzeitig sollte der Prädikatsnominativ mit der Kopula *likti* gebräuchlicher sein, als Ausdrucksmittel für die Nichtveränderung. Die Tendenz, den einen oder anderen Kasus häufiger in Kopulasätzen mit *likti*, *tapti* oder *būti* zu verwenden, kann auch mit der Markierung von Aspekt und Modalität verbunden sein (s.u.). Kurz, ähnlich wie in Kopulativsätzen mit *būti*, so sollten auch in Sätzen mit *tapti* oder *likti* beide Kasus – sowohl kongruente als auch nichtkongruente – vorkommen, nur mit Abweichungen in der Tendenz. Die Wahl des Kasus wird von einer Reihe semantischer und formaler Kriterien beeinflusst. Was in einem konkreten Fall für die Wahl verantwortlich ist, kann oft schwer gesagt werden, da die verschiedenen Kriterien sich überlappen (e. *blending*, *overlapping*), z.B. die morphologische Form der Kopula, Modalität und Aspekt.

In diesem Artikel wird besonders die Korrelation zwischen Wortfolge und morphosyntaktischer Markierung der Prädikatsnomens beachtet. Bei der Erörterung des möglichen Einflusses der Wortfolge auf den Kasus in Sätzen mit *likti*, *tapti* im modernen Litauisch, macht sich nicht nur eine erneute Diskussion der Markierung des Prädikativs in Sätzen mit *būti* erforderlich, sondern auch einen gründlichen Blick auf das Verhältnis von morphosyntaktischer Markierung und Wortfolge in der litauischen (Schrift-)sprache des 16.-17. Jh. Kurz wird auch über die Beziehung zwischen Kasusmarkierung und Aspekt gesprochen.

Im Hinblick auf die morphosyntaktische Markierung substantivischer Prädikative sind folgende Fragen zu beantworten:

- (i) Gibt es eine Tendenz zu verschiedener Markierung von substantivischen Prädikativen in der litauischen Gegenwartssprache und in der litauischen Schriftsprache vom Ende 16.-Anfang 17. Jh.?
- (ii) Können Tendenzen der morphosyntaktischen Markierungen von substantivischen Prädikativen in der litauischen Gegenwartssprache als Entwicklungstendenzen¹⁰ zu erklären sein?
- (iii) Welche semantischen und/oder formalen Kriterien beeinflussen den Gebrauch einer bestimmten morphosyntaktischen Markierung des substantivischen Prädikativs?

¹⁰ Die Begriffe *Tendenz* und *Entwicklungstendenz* wird in Anlehnung an Hentschel (2004) verwendet.

- (iv) Kann morphosyntaktische Markierung von substantivischen Prädikativen im Litauischen Ende 16.- Anfang 17. Jh. als Beeinflussung durch die slawischen Sprachen zu erklären sein?

1. KORRELATION VON WORTFOLGE UND PRÄDIKATIVSKASUS

1.1. Modernes Litauisch

Wie bereits an anderer Stelle dargestellt wurde (Semėnienė 2004), haben in Kopulasätzen mit *būti* der litauischen Gegenwartssprache eher formale Kriterien Einfluss auf die morphosyntaktische Markierung des Prädikativs: *ein-facher* vs. *zusammengesetzter Satz*, *neutrale Wortfolge* vs. *inverse Wortfolge*, als die Bedeutung des Prädikativs (*zeitweilig* vs. *beständig*) oder ein in Hinblick auf kategorische Eigenschaften nichtprototypisches Subjekt. Also wird in litauischen Kopulasätzen mit *būti* und einer normalen Wortfolge SVX¹¹ gewöhnlich der Nominativ verwendet (in 84% von 389 Sätzen), während bei anderer Wortfolge normalerweise der Instrumental erscheint (in 63% von 134 Sätzen)¹², z.B.:

(5) *Norėjau viską užmiršt. Verčiau jau [aš] būsiu skulptorius kaime negu valkata mieste. KT*

‘Ich wollte alles vergessen. Lieber **werde ich Bildhauer** im Dorf **sein** als Bettler in der Stadt.’

[*ich-NOM.SG*] *sein-FUT.1SG Bildhauer-NOM.SG*

(6) *Kiek jau atbuvai? – Pusantru, pilieti viršininke. – Va, pusantru metu. Aš per tą laiką jefreitorium tapau, o už dvidešimt penkerių metų [aš] generolu būsiu. KT*

‘„Wie lange hast du schon weg?“ - „Anderthalb, Bürger Chef“ - „Was, anderthalb. Nach der Zeit wurde ich Gefreiter, und in fünfundzwanzig Jahren **werde ich General sein**.’

[*ich-NOM.SG*] *General-INS.SG sein-FUT.1SG*

Die gleiche Tendenz kann man auch in Kopulasätzen der Gegenwartssprache mit *likti* und *tapti* erkennen, dass nämlich bei markierter Wortfolge eine Tendenz besteht, das Prädikativ im Instrumental zu verwenden. Gleichwohl ist diese Tendenz, den Instrumental bei markierter Wortfolge zu verwenden, bei Sätzen mit *tapti* nicht offensichtlich, aus verständlichen Gründen: der Instru-

mental des Prädikativs ist ebenfalls gewöhnlich in SVX Sätzen. Konkret, im Fall von SVX Sätzen mit allen finiten Formen von *tapti* wird der Instrumental in über 90% aller Sätze (1186 von 1284 ausgewerteten) verwendet, mit infinitem *tapti* immer der Instrumental (156 Sätze)¹³. Der Hang zur häufigeren Verwendung des Instrumentals ist auch in Kopulasätzen mit *likti* zu erkennen. Andererseits ist in SVX-Sätzen mit finiten Formen von *likti* der Instrumental in 55% vorhanden (97 von 175 Sätzen), mit infinitem *likti* in 76% (57 von 75 Sätzen) (vgl. dazu 0.2.), z.B.:

(7) *Stasys Puskunigis, slapyvardžiu Tarzanas, partizanu tapo 1946 metais. KT*

‘*Stasys Puskunigis*, mit Decknamen Tarzan, **wurde 1946 Partisan**.’

Stasys Puskunigis-NOM.SG Partisan-INS.SG werden-PRÄT.3SG

(8) *Generalinio sekretoriaus padėjėju ir toliau liko kunigas Adolfas Grušas*¹⁴.KT

‘*Gehilfe* des Generalsekretärs **blieb** weiterhin der Priester *Adolfas Grušas*.’

Gehilfe-INS.SG bleiben-PRÄT.3SG Adolfas Grušas-NOM.SG

1.2. Das Litauische Ende 16. Jh. – Anfang 17. Jh.

Es wird davon ausgegangen, dass in Kopulasätzen der Gegenwartssprache der Instrumental als diakritisches Zeichen dazu dient in markierten Sätzen Subjekt von Prädikat zu unterscheiden und dass zu früherer Zeit das Modell (S)XV genauso unmarkiert war, wie dies für heutiges (S)VX gilt. D.h. es gab eine Übergangszeit von unmarkiertem (S)XV Modell zum unmarkierten (S)VX (ausführlich dazu Ambrasas 1982: 102ff; 2005: 160ff). Dann wird die Hypothese aufgestellt, dass die häufige Verwendung des Instrumentals in den folgend behandelten Schriften vom Ende 16.-Anfang 17. Jh. nicht nur durch die häufig von Sprachwissenschaftlern betonte Beeinflussung durch die slawischen Sprachen¹⁵ (vgl. Rasimavičius 1973: 39; Fraenkel 1928: 198ff; anderer Meinung: Holvoet 2004) zu erklären ist, sondern auch durch die Notwendigkeit in SXV-Sätzen Subjekt von Prädikat zu unterscheiden.

¹³ Daten zur Gegenwartssprache stammen aus dem Korpus KT.

¹⁴ Vgl. Fußnote 9.

¹⁵ Genau genommen kann man nur vom Einfluss des Polnischen auf das Litauische in der fraglichen Zeit sprechen; vgl.: „Im heutigen Russisch lässt sich eine Variation feststellen, welche zumindest quantitativ im Polnischen des 16. oder 17. Jahrhunderts eine Entsprechung hat“ (Hentschel 1991b: 304). Vgl. zudem Balčienė (1972: 20, 24); Schaller (1975: 183f., 206ff); Moser (1994: 72ff).

¹¹ S – Subjekt, V – (kopulatives) Verb, X – subst. Prädikativ.

¹² Ausführlicher dazu in: Semėnienė (2004). Über den Einfluss der Wortfolge auf den Kasus im Russischen Hentschel (1992a; 1992b); Nichols (1981: 144ff).

Zur Überprüfung der aufgestellten Hypothese wurden zwei Werke ausgewertet: die Predigtsammlung „*Postilė*“ (1591) von Johann Bretke, geschrieben im West-Hochlitauischen Dialekt Ostpreußens und redigiert von einer speziellen Kommission von Priestern, die gut Litauisch konnten (Palionis 1995: 16ff) sowie „*Punktai sakymų*“ (1629) von Konstantin Sirvyd, dessen Sprache derjenigen des damaligen Vilnius nahestand, die auf Ost-Hochlitauischem Dialekt basiert und große Einflüsse durch das Polnische aufweist (Zinkevičius 1988: 256ff; vgl. Palionis 1995: 18, 76). Wie der Kasus des Prädikativs mit der Wortfolge korreliert, kann man auch am „*Katekizmas*“, der von Daukša 1595 aus dem Polnischen übersetzt wurde, erkennen.

Es ist schwierig, verallgemeinernde Aussagen über den Einfluss der Wortfolge auf den Kasus des Prädikativs in Sätzen des 16.-17. Jh. mit *tapti* oder *stotis* ‘zu etwas werden’ zu treffen. Ungeachtet der Wortfolge verwenden sowohl Bretke als auch Sirvyd für das Prädikativ in Sätzen mit finiten Formen von oder infinitem *tapti* den Instrumental, z.B.:

(9) *Bei ta diena prieteleis tapa Pilotas ju // Herodu / nes pirm kits kitam keršija.* (BPI 3791-2)

‘Und an dem Tag wurden Pilotus und Herodes Freunde, denn vorher schadete einer dem anderen.’

Freund-INS.PL werden-PRÄT.3PL Pilotus-NOM.SG mit Herodes-INS.SG

(10) *Ta ažu // tokio karalumo aba kara//laus wifu karalu nutekie//ius pagimde ir kas diena // gimdžia sumus Diewo ir // dukteris dungaus karali//stes. Dawe tieg iiemus ga//liby / idant stotus sunu//mis Diewo.* (PSI 23114-22)

‘Die, geehelicht von einem solchen Prinzen oder König aller Könige, gebar Söhne Gottes und Töchter des himmlischen Königreiches. Gab ihnen soviel Macht, damit sie zu Söhnen Gottes würden.’

[*sie*-NOM.PL] werden-KONJ.3PL Sohn-INS.PL Gott-GEN.SG

Ähnlich wie in der Gegenwartssprache ist die Markierung mit Instrumental üblich in SVX und SXV Sätzen mit infiniten *būti* Formen, z.B.:

(11) *Elch tiek gero nūg Diewo // gawens / kaltas efmi iam intiktinai giwenti / tūgi ghis // pradeft Diewo prifakimu klaufiti ir geru žmogumi // buti.* (BPI 685-8)

‘Ich, der ich soviel Gutes von Gott erhielt, bin es ihm schuldig, wohlgefällig zu leben, Gottes Gebote zu befolgen und ein guter Mensch zu sein.’

ich-NOM.SG gut-INS.SG Mensch-INS.SG sein-INF

(12) *Kara//lei tur buti tawa apekunais / ir Hercikei iu / tawa au//kleies.* (BPII 50113-15)

‘Könige müssen deine Vormunde sein und ihre Herzöge deine Erzieher.’

König-NOM.PL müssen-PRÄS.3PL sein-INF dein Vormund-INS.PL und Herzög-NOM.PL ihre dein Erzieher-INS.PL

Der Einfluss der Wortfolge auf die damalige Kasusmarkierung ist offensichtlicher, wenn man Sätze mit finiten Formen der Kopula *būti* vergleicht (dazu später). Das Verhältnis von Nominativ zu Instrumental ist jedoch in den Werken von Bretke und Sirvyd verschieden. Bretke nutzt in SVX Sätzen den Prädikatsnominativ in über 80% aller Sätze, in SXV Sätzen hingegen nur über 50% (vgl. Tab. 1). Eine Tendenz in SXV Sätzen das Prädikativ mit Instrumental zu markieren sieht man in Sirvyds „*Punktai sakymų*“: der Instrumental wird in mehr als 60% aller SXV Sätze verwendet, in SVX Sätzen in über 40% (Tab. 2).

Tab. 1.

Korrelation der Wortfolge mit Kasusmarkierung des Prädikativs in Sätzen aus Bretkes *Postilė* mit finiten *būti* Formen

Wortfolge	Kasus		Satzzahl (n)
	Nominativ	Instrumental	
SVX	137 80,5%	33 19,5%	170
SXV	37 54%	31 46%	68

Tab. 2.

Korrelation der Wortfolge mit Kasusmarkierung des Prädikativs in Sätzen aus Sirvyds *Punktai sakymų* mit finiten *būti* Formen

Wortfolge	Kasus		Satzzahl (n)
	Nominativ	Instrumental	
SVX	70 54%	60 46%	130
SXV	11 38%	18 62%	29

Auch wenn man einräumt, dass im 16.-17. Jh. das Polnische (Umgangs- und Schriftsprache) Einfluss auf das Litauische und seine Schriftform hatte,

hier besonders auf die damalige Sprache des Sirvyd, so soll das doch nicht verabsolutiert werden (vgl. Rasimavičius 1973: 39, Palionis 1995: 66). Aus dem was kurz gesagt wurde geht hervor, dass im 16.-17. Jh., wie auch in der modernen Sprache, das Prädikativ in SXV Sätzen mit finitem *būti* häufiger mit dem Instrumental markiert wurde. Gleichzeitig war der Instrumental üblich in SVX und SXV Sätzen mit infiniten und Halbpartizipienformen von *būti*, infiniten und finiten Formen von *tapti*¹⁶.

Inwiefern die Korrelation zwischen Kasusmarkierung und Wortfolge mit den Änderungen in der üblichen Wortfolge im Polnischen zusammenhängen, bleibt eine offene Frage¹⁷. Solche Sätze, die aus dem Polnischen übersetzt wurden (13), erlauben jedoch eine eigenständige Neigung, Prädikative in SXV Sätzen mit dem Instrumental zu markieren anzunehmen:

(13) *Prąbįgęs duksseimąs/ // kaip turėtumbei bė nųpel//nų izgąnitu bui.* (DK 2851)

‘Vorbei ist das Hoffen, dass **du** ohne Verdienste **erlöst wärest.**’

[*du*-NOM.SG] *sollen*-KONJ.2SG *erlöst*-ADJ.INS.SG *sein*-INF

(13a) *Zbytnie vfanie /iakobyš/miał byc bez zasług zbąwion.*

In Anlehnung an Untersuchungen polnischer Texte aus dem 16.-17. Jh. (Hentschel 1993b, 1994) kann man konkret betrachten, wie viel das Polnische die Verwendung des einen oder anderen Kasus beeinflusst haben könnte, z.B. bei der Markierung der Oppositionen *belebt* vs. *unbelebt*, *beständig* vs. *zeitweilig*.

2. Korrelation von Semantik und Prädikativskasus

2.1. Belebt vs. unbelebt

2.1.1. Modernes Litauisch

Wie bereits an anderer Stelle dargestellt wurde (Semėnienė 2004: 109ff), hat in der gegenwärtigen litauischen Sprache (Un)belebtheit keinen ersichtlichen Einfluss auf die Wahl des Kasus. Konkreter gesagt: ungeachtet der Neigung den Instrumental mit prädikativen Substantiven, die unbelebte Dinge bezeichnen, zu verwenden, werden in Sätzen mit finitem *būti* überwiegend

sowohl Substantive für unbelebte als auch für belebte Dinge mittels des Nominativs ausgedrückt.

2.1.2. Das Litauische Ende 16. – Anfang 17. Jh.

Aus den Untersuchungen Hentschels (1993b: 273, 1994: 184f) zur polnischen Sprache des 16.-17. Jh. wird ersichtlich, dass ab dem 17. Jh. im Polnischen eine deutliche Tendenz besteht, das Prädikativ mit dem Instrumental zu markieren, wenn dies unbelebte Dinge nennt. Im 17. Jh. wird der Prädikativinstrumental häufiger (56%) als der Nominativ mit Abstrakta verwendet, etwas seltener ist der Instrumental, wenn dieser unbelebte konkrete Sachen markiert (45%). Im Polnischen des 16. Jh. wird der Prädikativinstrumental zur Bezeichnung von Abstrakta in 31% aller Beispiele verwendet; wenn es sich um Bezeichnungen konkreter unbelebter Sachen handelt, gilt dies für 27% aller Sätze.

Wenn man eine damalige Beeinflussung des Litauischen durch das Polnische anerkennen will, muss man annehmen, dass die im Polnischen übliche morphosyntaktische Markierung der Prädikative vor allem dort Einfluss ausübte, wo im Polnischen eine Norm bestand, die Verwendung also als unmarkiert gelten konnte. Mit anderen Worten, je häufiger ein bestimmter Kasus als Markierung einer semantischen Gruppe von Substantiven verwendet wurde, desto größer sollte sein Einfluss und die Wahrscheinlichkeit der Verwendung im Litauischen sein. Wenn also im Polnischen des 17. Jh. unbelebte (abstrakte und konkrete) Dinge immer häufiger mit dem Instrumental markiert wurden, so ist auch im Litauischen häufiger Instrumental als Nominativ zu erwarten. Andererseits kann man anhand von Untersuchungen der Gegenwartssprache ersehen, dass (Un)belebtheit kein entscheidendes Kriterium für die Wahl des Kasus ist – ähnliches kann man auch in den Texten des 16.-17. Jh. erwarten.

Was ist denn wirklich typisch für die damalige litauische Schriftsprache? Gründliches Studium von Sirvyds „*Punktai sakymų*“ und Bretkes „*Postilė*“ zeigt einige Eigenheiten: der Instrumental ist zur Markierung von Abstrakta nicht häufiger als bei anderen semantischen Gruppen (vgl. Tab. 1, 2 und weiter unten); die Kasusmarkierung von Substantiven, die Abstrakta nennen, wird eher von der Wortfolge beeinflusst als von der Bedeutung. Dabei ist es wegen des geringen Materials schwierig, etwas Verallgemeinerndes über die Korrelation von Wortfolge und Kasusmarkierung bei Substantiven unbelebter konkreter Bedeutung zu sagen (siehe Tab. 3, 4). Jedenfalls erlauben die vorhandenen Daten die Annahme, dass die Kasusmarkierung unbelebter (abstrakte, konkrete) Dinge benennende Substantive nicht (oder nicht nur) durch das Polnische beeinflusst, sondern inhärente Tendenz der damaligen litauischen Sprachen entsprach (s.u.).

¹⁶ Nach Daten von Hentschel (1994: 189) wurde im Polnischen des 16. Jh. der Instrumental mit ‘etwas werden’ in 93% (747 von 800) der Sätze verwendet.

¹⁷ Nach Jan Mazur (1993: 229) änderte sich vom Anfang des 16. Jh. an bis zur Mitte des 18. Jh. die Wortfolge auch im Polnischen: das im 12.-16. Jh. häufiger verwendete Modell mit dem Prädikat am Satzende wurde durch ein SVO Modell ersetzt.

Tab. 3.

Korrelation der Wortfolge mit Kasus der Prädikatsnomen, die unbelebte (abstrakte, konkrete) Dinge nennen, in Bretkes Postilė

Wortfolge	Unbelebt, abstrakt			Unbelebt, konkret		
	Nom	Instr	Satzzahl (n)	Nom	Instr	Satzzahl (n)
SVX	27 90%	3 10%	30	6 67%	3 33%	9
SXV	4 50%	4 50%	8	-	2 100%	2

Tab. 4.

Korrelation der Wortfolge mit Kasus der Prädikatsnomen, die unbelebte (abstrakte, konkrete) Dinge nennen, in Sirvyds Punktai sakymų

Wortfolge	Unbelebt, abstrakt			Unbelebt, konkret		
	Nom	Instr	Satzzahl (n)	Nom	Instr	Satzzahl (n)
SVX	41 71%	17 29%	58	5 28%	13 72%	18
SXV	5 38%	8 62%	13	1 33%	2 67%	3

2.2. Beständig vs. zeitweilig

2.2.1. Modernes Litauisch

In Anlehnung an Daten der gegenwärtigen litauischen Sprache wurde gezeigt (Semėnienė 2004), dass mit Nominativ und Instrumental des prädikativen Substantivs sowohl ein beständiger als auch ein zeitweiliger Zustand markiert werden kann. Der Nominativ wird jedoch offensichtlich häufiger verwendet, wenn mittels des prädikativen Substantivs ein beständiger Zustand ausgedrückt wird.

2.2.2. Das Litauische Ende 16. – Anfang 17. Jh.

Hentschel (1993b: 273ff; 1994: 182ff) führt an, dass im Polnischen des 16.-17. Jh. mit Prädikatsnominativ und -instrumental sowohl zeitweilige als auch beständige Sachverhalte markiert wurden, wobei sich die Verwendung nur tendenziell unterschied. In den polnischen Texten dieser Zeit ist der Nominativ üblicher mit Ausdrücken für Zustände (ca. 70%). Für zeitweilige Sachverhalte ist der Instrumental üblich, bei steigender Tendenz; im 17. Jh. beträgt sein Anteil 89%. Der Prädikatsinstrumental war in der damaligen polnischen Sprache bereits etabliert in Verbindung mit Substantiven zum Ausdruck von Berufen, sozialer und öffentlicher Tätigkeit, also mit Substantiven, die keine

Sache (Person) bezeichnen, sondern eine Tätigkeit, die zudem eher dynamisch ist im Vergleich mit prototypischen Substantiven zur Benennung von Dingen.

Wenn man davon ausgeht, dass die morphosyntaktische Kasusmarkierung des Polnischen Einfluss auf das Litauische hatte, so ist mit entsprechender Verwendung von Nominativ und Instrumental am ehesten in Sirvyds „*Punktai sakymų*“ zu rechnen. Andererseits zeigen Daten der litauischen Gegenwartssprache, dass Substantive zum Ausdruck einer Tätigkeit nicht offensichtlich häufiger mit dem Instrumental verwendet werden als andere auch und dass ein natürlich statischer Zustand gewöhnlich (nicht zwingend) mit dem Prädikatsnominativ ausgedrückt wird (Semėnienė 2004: 105, 114). Daher kann man davon vermuten, dass auch im damaligen Litauischen die Kasusmarkierung nicht so sehr mit der Opposition *beständig* vs. *zeitweilig* zusammenhängt, wie mit der Wortfolge oder anderen syntaktischen Kriterien (s.u.).

In den Werken von Bretke und Sirvyd wurde konkret untersucht, wie die Wortfolge SVX respektive SXV mit der Kasusmarkierung von Substantiven bestimmter Bedeutung korreliert. Besonders berücksichtigt wurde das Verhältnis zu Tätigkeitsbezeichnungen (Beruf, soziale Position u.ä.) und zu beständigen oder naturgegebenen Eigenschaften (Nationalität, Geschlecht, Verwandtschaftsgrad, Zugehörigkeit zu einer Art, Klasse o.ä.). Als beständig werden angesehen: *brolis* ‘Bruder’, *sesuo* ‘Schwester’, *sūnus* ‘Sohn’, *duktė* ‘Tochter’, *tėvas* ‘Vater’, *motina* ‘Mutter’, *vyras* ‘Mann’, *žmogus* ‘Mensch’, *krikščionis* ‘Christ’, *pagonis* ‘Heide’, *giminė* ‘Geschlecht’ u.a., häufige Tätigkeitsbezeichnungen sind: *mokytojas* ‘Lehrer’, *teisėjas* ‘Richter’, *pranašas* ‘Prophet’, *išganytojas* ‘Erlöser’, *kunigas* ‘Priester’, *tarnas* ‘Diener’, *samdi-ninkas* ‘Knecht’, *gynėjas* ‘Verteidiger’, *pasiuntinys* ‘Bote’, *žvejas* ‘Fischer’ u.a.

Ohne den Einfluss des Polnischen auf das Litauische des 16.-17. Jh. zu verneinen, so zeigen die Daten aus „*Postilė*“ und „*Punktai sakymų*“ doch, dass die Kasusmarkierung im Litauischen Ende 16. – Anfang 17. Jh., wie auch im modernen Litauisch, weniger von der Semantik des Prädikativs als vielmehr von der Wortfolge im Satz abhängt (Tab. 5 und 6), vgl.:

(14) *A kaczei willi broleis ir sėleri||mis kits kitam elme / tacziau newilli kits kitam gerais || elme prieteleis.* (BPII 2489-10)

‘Auch wenn *wir alle* einander **Brüder und Schwestern sind**, so *sind* doch **nicht alle** dem anderen **gute Freunde**.’

alle-NOM.PL Bruder-INS.PL und Schwester-INS.PL sein-PRÄS.3PL nicht-alle-NOM.PL gut-ADJ.INS.PL sein-PRÄS.3PL Freund-INS.PL

(15) *Anis ira wagimis / Nėsa anis bei Diewui // bei ūmoniems wagia.* (BPII 16413-14)

‘*Jener ist ein Dieb*, denn er stiehlt vor Gott und den Menschen.’

Jener-NOM.PL *sein*-PRÄS.3PL *Dieb*-NOM.PL

(16) *Todrin iog anas Wieß//patim ir karalumi wifu // žmoniu ira / ir teyp ir tami // turi but didėniu ir wire//Iniu aba praeyt wifus // waldonus lawo.* (PSI 17324-29)

‘Daher, da *jener Gott* und *Herr* aller Leute *ist*, und so muss er größer und gewaltiger sein und alle seine Untertanen überragen’

jener-NOM.SG *Gott*-INS.SG und *Herr*-INS.SG *sein*-PRÄS.3SG

(17) *Tas moklas ir zinia // tu biu dušios labiaufiey // reykiamu ira kunigamus / // kurie ira ganitoieys du//šiu žmoniu / ir kitu / kurie // rupinali ape ižganimu iu.* (PSI 30626-31)

‘Die Wissenschaft und Kenntnis der Seele sind den Priestern am nötigsten, denn *diese sind die Erretter* der Seelen der Menschen und anderer, die sich um die Erlösung ihrer bemühen.’

diese-NOM.PL [Priester-NOM.PL] *sein*-PRÄS.3PL *Erretter*-INS.PL

Tab. 5.

Korrelation der Wortfolge mit semantischer Gruppe und Kasus in Bretkes Postilė

Wortfolge	Zustand (beständig)			Tätigkeitssubstantive		
	Nom	Instr	Satzzahl (n)	Nom	Instr	Satzzahl (n)
SVX	55 87%	8 13%	63	36 73%	13 27%	49
SXV	12 50%	12 50%	24	6 46%	7 54%	13

Tab. 6.

Korrelation der Wortfolge mit semantischer Gruppe und Kasus in Sirvyds Punktai sakymų

Wortfolge	Zustand (beständig)			Tätigkeitssubstantive		
	Nom	Instr	Satzzahl (n)	Nom	Instr	Satzzahl (n)
SVX	14 47%	16 53%	30	8 50%	8 50%	16
SXV	2 29%	5 71%	7	1 33%	2 67%	3

3. Korrelation von der Flexionsform des Kopulaverbs und Prädikativskasus

3.1. Modernes Litauisch

In Hinblick auf die Flexionsform der Kopula *būti* wurde schon dargestellt (Semėnienė 2004: 111ff), dass die morphologische Form der finiten Kopula die Tendenzen zur Verwendung des Instrumentals beeinflussen. Wie gesagt, der Instrumental wird häufiger in dieser Reihenfolge: GEGENWART < VERGANGENHEIT < ZUKUNFT verwendet.

Bezüglich des Einflusses der morphologischen Formen von *likti*, *tapti* auf den Kasus sieht man, dass die Verwendung des kongruenten Kasus in der Gegenwartssprache tendenziell geringer ist mit Vergangenheitsformen von *likti*, *tapti* (vgl. Tab. 9.)¹⁸.

Tab. 9.

Korrelation finiter Formen von likti, tapti mit dem Kasus in SVX Sätzen¹⁹

Morphologische Form	Kasus		Satzzahl (n)
	Nom	Instr	
Tampa	11 7%	146 93%	157
Tapo	39 8%	477 92%	516
Taps	21 6%	366 95%	387
Lieka	16 34%	31 66%	47
Liko	16 53%	14 47%	30
Liks	32 49%	33 51%	65

3.2. Das Litauische Ende 16. – Anfang 17. Jh.

Aus der Analyse des Materials ergibt sich nicht nur eine Korrelation des Kasus für eine spezifische semantische Gruppe mit der Wortfolge im Satz, sondern auch mit der morphologischen Form des Kopulaverbs. Die Tendenz, den Instrumental zu verwenden, steigt nicht nur mit Prädikativen, die eine Tä-

¹⁸ Vgl.: „Stat’ ‘become’ are [...] attested with agreement only in the perfective, which lacks a present tense“ (Nichols 1981: 154, siehe auch ebenda: 220).

¹⁹ Die Daten zur Korrelation der finiten Formen von *likti*, *tapti* mit dem Kasus in SXV Sätzen werden wegen des zu geringen Umfangs nicht angegeben.

tigkeit ausdrücken, sondern auch mit solchen, die einen beständigen Zustand nennen (vgl. Tab. 7 und 8) (vgl. Schaller 1975: 57ff)²⁰.

Aus dem Gesagten ergibt sich, dass die litauische Sprache Ende 16. – Anfang 17. Jh. – wenigstens in der Schriftform – dem modernen Litauischen in der Kasusmarkierung des Prädikativs nahezu entspricht. Abweichend ist nur die Kasusmarkierung in Kopulasätzen mit Präsensformen von *būti*. Während in solchen Sätzen des modernen Litauischen der Instrumental von den Sprachnormierern als großer Fehler angesehen wird (jedoch trotzdem verwendet wird)²¹, wurde er hier im 16.-17. Jh. ganz natürlich nicht nur mit Prädikativen zur Bezeichnung einer Tätigkeit, sondern auch zur Bezeichnung von beständigen Zuständen und anderem verwendet. Wie bei jeder morphologischen Kopulaform, so besteht auch bei den Präsensformen von *būti* die Tendenz, den Instrumental häufiger zu verwenden, nicht nur in Hinblick auf die Semantik des Prädikativs, sondern auch auf die Wortfolge im Satz.

Tab. 7.

Korrelation der finiten būti mit Wortfolge, semantischer Zugehörigkeit des Prädikativs und Kasusmarkierung in Bretkes Postilė

Wortfolge	Morphologische Kopulaform	Semantische Gruppe					
		beständiger Zustand			Substantive zur Bezeichnung einer Tätigkeit		
		Nom	Instr	n	Nom	Instr	n
SVX	yra	47 96%	2 4%	49	33 92%	3 8%	36
	buvo	7 87,5%	1 12,5%	8	3 23%	10 77%	13
	bus	1 17%	5 83%	6	-	-	-
SXV	yra	9 53%	8 47%	17	5 100%	-	5
	buvo	2 40%	3 60%	5	1 17%	5 83%	6
	bus	1	1	2	-	2	2

²⁰ Über die Situation in der litauischen Gegenwartssprache siehe Semėnienė (2004: 114); zum Polnischen des 16.-17. Jh. Hentschel (1993b: 267).

²¹ Vgl. Rasimavičius' (1971: 19) Vorschlag, dass der Instrumental in Sätzen wie: *Mužike! Kurs pasaulio esi geradėju. Parodoje mes matėme daug darbų, kurių autoriais yra žymūs architektai.* ‚Prolet, der der Wohltäter der Welt ist. In der Ausstellung sahen wir viele Arbeiten deren Autoren berühmte Architekten sind.‘ wahrscheinlich unter Einfluss slawischer Sprachen entstanden sei – und dass föhlich solche Sätze als regelwidrig anzusehen seien (siehe auch Rasimavičius 1973: 39; Balėienė 1972: 24f.; Paulauskienė 2001: 184).

Tab. 8.

Korrelation der finiten būti mit Wortfolge, semantischer Zugehörigkeit des Prädikativs und Kasusmarkierung in Sirvyds Punktai sakymų

Wortfolge	Morphologische Kopulaform	Semantische Gruppe					
		beständiger Zustand			Substantive zur Bezeichnung einer Tätigkeit		
		Nom	Instr	n	Nom	Instr	n
SVX	yra	14 54%	12 46%	26	7 50%	7 50%	14
	buvo	-	3	3	1	-	1
	bus	-	1	1	-	1	1
SXV	yra	1 20%	4 80%	5	1	-	1
	buvo	1	-	1	-	1	1
	bus	-	1	1	-	1	1

Bezüglich des Einflusses der morphologischen Formen von *tapti* und *likti* auf den Kasus kann man nichts Genaueres sagen. Wie erwähnt bereits wurde (1.2.) ungeachtet der Flexionsform von *tapti* ist der Instrumental für das prädikativen Substantiv verwendbar. Wegen des zu geringen Materials ist es dabei schwierig, etwas Verallgemeinerndes über die Korrelation von finiten *likti* und Kasusmarkierung bei prädikativen Substantiven zu sagen.

4. Korrelation des Prädikativskasus mit dem Aspekt

Wie erwähnt (siehe 0.3.) korreliert die morphosyntaktische Markierung des Prädikativs nicht nur mit der morphologischen Form des Kopulaverbs als Ausdruck der Zeit oder dem Ausdruck eines *statischen Zustands* vs. *dynamischer Prozess* (e. *inchoative, ingressive*) verbunden mit der Verwendung der Kopula *būti* vs. *tapti*, sondern auch mit dem Aspekt (e. *aspect of being*), der durch die Verwendung der Kopula *likti, tapti* ausgedrückt wird. Hierbei vermittelt *tapti* eine Veränderung (e. *change*) und *likti* Verharren (e. *continuation*).

Bereits erwähnt wurde (1.1.1.) und aus Tab. 9 ersichtlich ist, dass in litauischen Sätzen mit *tapti* deutlich der Instrumental überwiegt; die Neigung zur Verwendung des Instrumentals besteht auch in Sätzen mit der Kopula *likti*. Dabei gibt es zweifellos auch Konfliktsituationen, z.B.:

(18) *Rimantas Klevėnas liko vienas septynių kambarių bute: mirė žmona, o dukėė nuėėjo hipių keliais. Jo atsitiktinis bendražygis Jonas Davainis irgi liko našlys ir emė glaustis prie pirmosios žmonos ir*

anūku: jis juk nežinojo net kiek kainuoja duonos kepalas ar mėsos kilogramas! KT

‘Rimantas Klevenas war allein in einer Sieben-Zimmer-Wohnung geworden: die Frau starb und die Tochter wandelte auf Hippie-Pfaden. Sein zufälliger Weggefährte *Jonas Davainis* war ebenfalls *Witwer geblieben* und ging zu seiner ersten Frau und Enkeln: denn er wusste nicht einmal wieviel eine Laib Brot oder ein Kilogramm Fleisch kostet’

Jonas Davainis-NOM.SG bleiben-PRÄT.3SG Witwer-NOM.SG

(19) *Kas galėjo patikėti, jog **Katre**le paliks mano marti.* KT

‘Wer hätte gedacht, dass *Katre* meine *Schwiegertochter werden würden*’

Katre-NOM.SG bleiben-FUT.3SG mein Schwiegertochter-NOM.SG

(20) *Išgyveno **jisai** pas mus dvejus metus ir – man visai netikėtai – **paliko** mano mokytoju.* KT

‘*Er blieb* bei uns zwei Jahre wohnen und *wurde* – zu meiner Überraschung – mein *Lehrer*.’

er-NOM.SG bleiben-PRÄT.3SG mein Lehrer-INS.SG

Wenn man davon ausgeht, dass das, was aus semantischer Sicht besonders gekennzeichnet ist, auch formal gekennzeichnet sein muss oder kann (vgl. Mayerthaler 1981: 25), dann kann man meinen, dass solche Sätze wie (18), (19), wo *likti* in der Bedeutung *tapti* verwendet wird, damit eben nicht nur semantisch sondern auch formal markiert sind. Sätze wie (20) bleiben indessen unklar und doppeldeutig (e. *ambiguous*): (*pa*)*likti* heißt entweder „weiterhin sein“ oder „werden (zu etw.)“. Jedoch kann davon ausgegangen werden, dass in der Sprache die Mehrdeutigkeit (e. *ambiguity*) vermieden wird und daher ein natürlicher Trend besteht, die verschiedenen Bedeutungen des Wortes unterschiedlich zu markieren, nämlich ikonenhaft (siehe unten).

Aus den Daten von Tab. 9 wird offensichtlich, dass der Prädikatsinstrumental vorzüglich zum Ausdruck eines progressiven (e. *progressive*) oder, konkreter, eines kontinuierlichen (e. *continuous*) Aspektes, der eine Unterkategorie imperfektiven, d.h. prozesshaften, Aspektes darstellt (Comrie 1976; Bybte 1985, vgl. Dahl 1985), verwendet wird und in Hinblick auf die Zeit unbegrenzt (weniger begrenzt) oder offen (e. *unbounded, open*) ist. Eine laufende Handlung (e. *on-going activity*, nach Dahl (1985: 91)) oder ein Vorgang wird durch einen kontinuierlichen Aspekt impliziert, der in Hinblick auf die Zeit einen Gegensatz zu einem (ab)geschlossenen (e. *bounded, closed*) oder perfektiven (e. *perfektive*) Aspekt bildet. Mit diesem wird, anders als im Fall des kontinuierlichen Vorgangs, nicht der inhärente Prozess des Ereignisses (e.

event), die Kontinuität des Vorgangs ausgedrückt, sondern deren Gesamtheit (vgl. Comrie 1976: 21ff; Dumašiūtė 1962: 227; Holvoet, Čižik 2004: 144ff)²². Mit anderen Worten, in Kopulasätzen mit *likti, tapti* wird der Instrumental vorzüglich zur Markierung des Prädikativs genutzt, wenn mit Präsens- oder Futurformen ein prozesshafter oder dynamischer Vorgang beschrieben wird. In diesen Sätzen wird die Kontinuität und Dynamik einer Eigenschaft nicht nur durch die morphologische Form der Kopulaverben ausgedrückt, sondern auch tendenziell morphosyntaktisch durch den Prädikatsinstrumental²³ (vgl. Satz (4)), vgl.:

(21) *Kiek Tau metu? – Net nežinau. Man regis, 35-eri. – O keleriū jautiesi? – Nesijaučiu senas. Man atrodo, kad **aš** visada **liksiu** žaidžiančiu **vaiku**. Kartais pagalvoju, kad tai vienintelis prasmingas užsiėmimas. Tik tas žaidimas nebūtinai smėlio bandelės.* (Kęstutis Navakas, Dichter) KT²⁴

‘Wie alt bist du? - Das weiß ich nicht einmal. Mir scheint 35. - Und wie alt fühlst du dich? - Ich fühle mich nicht alt. Mir scheint, dass *ich* immer *ein* spielendes *Kind bleibe*. Manchmal denke ich, dass das die einzige sinnvolle Beschäftigung ist. Nur muss das nicht unbedingt ein Sandkuchenspiel sein.’

ich-NOM.SG bleiben-FUT.1SG spielend-INS.SG Kind-INS.SG

²² In der akademischen Grammatik der litauischen Sprache (Galnaitytė in: Ulvydas, red., 1971: 25f; vgl. Galnaitytė 1962: 119; Ambrasas, red., 1994: 288; Ambrasas, ed., 1997: 234) wird gesagt: „die Eigenschaft des Verbs, eine konkrete Handlung auszudrücken und gleichzeitig diese als Prozess oder als Handlung begrenzter Zeit zu charakterisieren, nennt man Aspekt (lit. *veikslas*). [...] Verben, die eine fortgesetzte Handlung ausdrücken sind Aspekte des Vorgangs (lit. *eiga*); Verben, deren benannte Handlung begrenzt oder abgebrochen ist, sind Aspekte des Ereignisses (lit. *įvykis*). [...] Die deutlichste Opposition *eiga/įvykis* besteht zwischen den Gegenwarts- und Vergangenheitsformen.“

²³ Vgl. die Meinung von Aldona Paulauskienė (1994: 294f, 343; Paulauskienė 1979: 76ff, 83) „die vierte Ausdrucksform für Vorgang und Ereignis ist die „grammatischste“, denn hier werden nur verschiedene Zeitformen des gleichen Verbs benutzt: Präsensformen stehen für den Aspekt des Vorgangs, alle anderen für Ereignisse.“ Vgl. aber.: „Alle Verben kann man danach, ob sie *andauernde* oder zu *beendende* Handlungen nennen, unterscheiden in Verben des Vorgangs- oder Ereignis-Aspekts (Hervorhebung L.V.-S.)“ Paulauskienė 1994: 291; Paulauskienė 1979: 55f; vgl. Jablonskis 1957: 292). Anderer Meinung sind Bybte, Perkins, Pagliuca (1994: 275ff).

²⁴ Kopulasätze mit *liks, taps* können auch den Ereignisaspekt ausdrücken. Das hängt vom Kontext ab, vgl.: *Tiesa, sugrįžimas į mokyklos suolą negali sugadinti modelio karjeros: „Aš [NOM:SG] liksiu manekene [INS.SG] laisvomis dienomis ir per šventes, – sako Loren.“* ‚Gleichwohl, die Rückkehr in die Schule kann die Modelkarriere nicht beeinträchtigen: ‚Ich bleibe Mannequin an freien und Feiertagen‘ sagt Loren.‘ KT

Andererseits ist es klar, dass durch Präsens- und Futurformen von *likti*, *tapti* ausgedrücktes Andauern einer Eigenschaft sich unterscheiden: anders als in Sätzen mit *likti*, wird mit *tapti* das Andauern der Eigenschaft aus semantischer Sicht eher als begrenzt dargestellt, verbunden mit einem bestimmten Resultat, einer Änderung einer Eigenschaft, d.h. die Bedeutung *tapti* „sich verwandeln (in), werden (zu)“ impliziert hinsichtlich der Zeit eine Änderung einer Eigenschaft als Resultat.

Angesichts der Opposition *Imperfektiv* vs. *Perfektiv*, deren markierter Partner das Perfektiv ist, das gewöhnlich durch Vergangenheitsformen der Kopula ausgedrückt wird, welche morphosyntaktisch tendenziell weniger merkmalshaft sind, sieht man, dass die morphosyntaktische Markierung des Prädikativs mit dem Aspekt zusammenhängt, der durch mit Präfix gebildete Formen der Kopula ausgedrückt wird: *buvo* : *pra/iš/pabuvo*; *liko* : *pali-ko*; seltener *tapo* : *patapo*. Ungeachtet dessen, dass solche in der Wortbildung begründeten Gegensätze wie *buvo* : *pra/iš/pabuvo*, *tapo* : *patapo* o.ä. häufig die Bedeutung nicht ändern, diese also nur den Aspekt des Ereignisses zum Ausdruck bringen²⁵, sieht man, dass mit der Markierung des Aspektes durch Wortbildung, dieser redundant ausgedrückt wird, zusätzlich zum Instrumental. Obwohl allgemein der markierte Partner in der Opposition der Gegensätze das Aspekt des Ereignisses bzw. das Perfektiv ist, ist der Instrumental doch nicht stärker morphosyntaktisch markiert, also nicht häufiger verwendet. Das Perfektiv wird bevorzugt merkmalshaft verwendet und durch Wortbildung gekennzeichnet, vgl.:

(22) *Cina buvo jam nepaprastai draugiškas ir ištikimas, jį vienintelį paliko paveldėtoju*²⁶. KT

²⁵ Natürlich kann man mit präfixlosen Kopulaverben in der Vergangenheitsform nicht nur Ereignis-Aspekte, sondern auch Vorgänge ausdrücken, vgl.:

(i) *Nepasakytume, kad su šia organizacija jį sieja kokie nors itin glaudūs ryšiai - ir netekęs regėjimo, R. Jاسas* [NOM.SG] *pirmiausia liko mokslininku* [INS.SG], *tarp knygų gyvenančiu istoriku* [INS.SG]. KT

‘Man kann nicht sagen, dass er mit dieser Organisation in enger Beziehung stand – auch nach dem Verlust des Sehvermögens blieb R. Jاسas vor allem Wissenschaftler, unter Büchern lebender Historiker’

(ii) [*Antanas Vasiliauskas*] [NOM.SG] *baigęs pradžios mokyklą, toliau nesimokė ir jaunas tapo Gelgaudiškio plytinės darbininku* [INS.SG]. KT

‘Nach Beendigung der Grundschule lernte A.V. nicht weiter und wurde jung Arbeiter der G. Ziegelei.’

²⁶ In diesem Fall ist die Verwendung des Instrumentals nicht nur mit dem Aspekt verknüpft, sondern auch mit der grammatischen Funktion als Kongruenz-Controller (e. *agreement controller*): dann, wenn das Prädikativ nicht mit dem Subjekt, sondern auch mit Objekten verknüpft ist, wird es bevorzugt mit dem Instrumental markiert (Holvoet, Tamulionienė 2005: 132).

‘Cina war ihm außerordentlich freundschaftlich und treu, einzig *ihn* **beliebte** er *als Erben*.’

er-ACC.SG *einzig*-ADJ.ACC.SG *bleiben*-PRÄT.3SG *Erben*-INS.SG (23) *Monsinjas kalbėjo apie dvasinį jaunimo ugdymą, priminė mokiniams svarbiausius Arkikatedros ir Lietuvos istorijos įvykius, pa-buvo nuostabių gidu po šventovę ir jos požymius*. KT

‘*Monsieur* sprach über die geistige Erziehung der Jugend, erinnerte die Schüler an die wichtigsten Ereignisse der Geschichte des Domes und Litauens, *war* ein wunderbarer **Führer** durch das Heiligtum und seine Besonderheiten’

Monsieur-NOM.SG *sein*-PRÄT.3SG *wunderbar*-ADJ.INS.SG *Führer*-INS.SG

(24) *Tautvila žuvo, Žygimantas kelis metus išbuvo įkaitu*. KT

‘Tautvila starb, *Sigismund war* einige Jahre **Geisel**’

Sigismund-NOM.SG *sein*-PRÄT.3SG *Geisel*-INS.SG

(25) *Filomenos akyse Klemensas akimirksniu patapo dievaičiu*. KT

Klemens-NOM.SG *werden*-PRÄT.3SG *Gottheit*-INS.SG

‘In den Augen Filomenas **wurde Klemens** augenblicklich *zur Gottheit*.’

5. Abschließende Bemerkungen

Aus dem was kurz gesagt wurde, ersieht man, dass im Litauischen Ende 16.- Anfang 17. Jh. Prädikative mit dem Kasus ähnlich markiert wurden, wie dies im modernen Litauischen geschieht. Ohne den Einfluss des Polnischen auf das Litauische, dies bevorzugt im Raum Vilnius, im 16.-17. Jh. prinzipiell zu verneinen, so ist es doch ziemlich offensichtlich, dass dieser Einfluss vergleichsweise gering war. Die Kasusmarkierung der Prädikative im Litauischen korreliert mit einer Reihe semantischer und formaler Satzkriterien bzw. universeller Hierarchien, die sich auf den Ausdruck markierter vs. unmarkierter Eigenschaften stützt. Man sieht, dass formale Satzeigenschaften: *einfacher Satz* vs. *zusammengesetzter Satz*, *unmarkierte Wortfolge* vs. *markierte Wortfolge*, *morphologische Form der Kopula* offensichtlich Einfluss auf die häufigere Wahl des Instrumentals haben. Von den semantischen Kriterien haben einige, z.B. *statisch* vs. *dynamisch*, im Litauischen größeren Einfluss auf die Kasusmarkierung des Prädikativs als andere, z.B. *belebt* vs. *unbelebt*²⁷. Angesichts dessen, dass einige Kriterien stärkeren Einfluss auf die Kasuswahl

²⁷ Anders als in den slawischen (russisch, polnisch) Sprachen (siehe z.B. Nichols 1981: 144f.; Hentschel 1992a; 1991b: 302ff).

haben als andere, kann man sagen, dass sowohl im modernen Litauischen als auch in der Sprache des 16.-17. Jh. Prädikatsnominativ und -instrumental in askriptiven Kopulasätzen häufig als morphosyntaktische Varianten fungieren, während sie in anderen Fällen in deutlicher Opposition zueinander stehen.

Die Daten des Litauischen aus dem 16.-17. Jh. und der Gedanke, dass der Einfluss des Polnischen auf das hier behandelte Phänomen nicht relevant war, erlauben eine neue Sicht auf die Neigung zur Hyperkorrektheit in der modernen (Schrift)sprache, wo die Verwendung des Instrumentals mit Präsensformen von *būti* vielleicht übermäßig streng verboten wird, ungeachtet solcher merkmalthafter Fälle wie z.B. *šiandien dar esu mokine, ryt jau būsiu studente; patys žmonės sau ponais yra* 'Heute bin noch Schülerin, morgen werde ich schon Studentin; die Leute sind ihre eigenen Herren'.

Außer in einigen Fällen mit deutlicher Opposition ist die morphosyntaktische Markierung graduell: im Prinzip kann man in diesen Fällen sowohl den Nominativ (oder einen anderen kongruenten Kasus) verwenden, wie auch den Instrumental, ihre Verwendung ist nur tendenziell unterschiedlich:

(i) Der Prädikatsinstrumental ist häufiger bezüglich der Reihenfolge *ein-fache Kopula* (-) vs. *Halbkopula* (+) oder (-) *BŪTI* < *LIKTI* < *TAPTI* (+)²⁸.

(ii) Der Prädikatsinstrumental ist typischer bezüglich der Reihe (-) *statisch* vs. *dynamisch* (+). Je mehr ein Kopula mit den Merkmalen Dynamik (e. *time-unstable*), Prozesshaftigkeit (e. *processuality*) und/oder zeitlicher Begrenzung versehen ist, umso größer ist die Wahrscheinlichkeit der Verwendung des Instrumentals. Je mehr das als Prädikativ verwendete Substantiv semantisch Dynamik impliziert, umso größer ist der Hang zum Instrumental.

(iii) Für die Kasusmarkierung des substantivischen Prädikativs im Litauischen ist nicht nur die Kopula selbst oder die durch sie ausgedrückte grammatikalische Zeit von Bedeutung, sondern auch Aspekt und Modalität.

In Anlehnung an Sprachökonomie und Prinzipien der Ikonizität (Haiman 1985: 158ff, 195ff; Croft 1990: 164ff) und unter Berücksichtigung der Tendenz zur Vermeidung von Mehrdeutigkeit (e. *ambiguity*) und der hiermit verbundenen Forderung, dass eine grammatische Form eine Funktion hat oder einen Inhalt ausdrückt, sieht man, dass in askriptiven Sätzen des Litauischen der Instrumental immer mehr verwendet wird, um eine nichtprototypische Funktion des Substantivs als Prädikativ auszudrücken.

²⁸ Nach Nichols (1981: 147f, 228f) verringert sich in der russischen Gegenwartssprache die Tendenz, zur Verwendung kongruenter Fälle bezüglich der Reihenfolge 'sein' < 'werden' < 'bleiben', nämlich: „if we were based instead on (increasing) propensity to take the instrumental, *ostat'sja* 'remain, stay' could be added at the bottom, since it can take the short form but never agreement.“ (Nichols 1981: 147)

Abkürzungen

- 1 – erste Person
- 2 – zweite Person
- 3 – dritte Person
- ACC – Akkusativ
- ADJ – Adjektiv
- FUT – Futurum
- GEN – Genitiv
- IMP – Imperativ
- INF – Infinitiv
- INS – Instrumental
- KONJ – Konjunktiv
- NOM – Nominativ
- PL – Plural
- PRÄS – Präsens
- PRÄT – Präteritum
- SG – Singular
- SUPER – Superlativ

Literatur

- AMBRAZAS, Vytautas. 1982. Žodžių tvarka raida ir baltų kalbų sakinio tipo rekonstrukcija. *Baltistica* XVIII (2), 100 – 118.
- AMBRAZAS, Vytautas. 2005. Baltų kalbų žodžių tvarkos raida tipologijos požiūriu. *Baltistica* XL (2), 159 – 166.
- AMBRAZAS, Vytautas (ed.). 1997. *Lithuanian Grammar*, Vilnius: Baltos lankos.
- AMBRAZAS, Vytautas (Red.). 1996. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- BALČIENĖ, Bronė. 1972. Apie tarinio įnagininką. *Mūsų kalba* 5, 20 – 25.
- BALČIENĖ, Bronė. 1979. Dėl vadinamųjų predikatyvo junginių. *Kalbotyra* XXX (1), 7 – 12.
- BALKEVIČIUS, Jonas. 1963. *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- BALKEVIČIUS, Jonas. 1998. *Lietuvių kalbos predikatyvų konstrukcijų sintaksė*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- BYBEE, Joan L. 1985. *Morphology: A Study of the Relation between Meaning and Form*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company [= Typological Studies in Language 9].

- BYBEE, Joan, Revere PERKINS, William PAGLIUCA. 1994. *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*, Chicago, London: The University of Chicago Press.
- COMRIE, Bernard. 1981. *Aspect: An Introduction to the Study of verbal Aspect and related Problems*, Cambridge: University Press.
- CROFT, William. 1990. *Typology and Universals*, Cambridge etc.: Cambridge University Press
- DAHL, Östen. 1985. *Tense and Aspect*, Basil Blackwell.
- DUMAŠIŪTĖ, Zelma. 1962. Dėl dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos eigos ir veiksmo veiksmažodžių vartojimo esamuju laiku. *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. Serija A*, 1 (12), 227–247.
- FRAENKEL, Ernst. 1928. *Syntax der litauischen Kasus*, Kaunas: Valstybės spaustuė.
- GIVÓN, Talmy. 1984. *Syntax. A functional-typological introduction*. Vol. 1, Amsterdam.
- GALNAITYTĖ, Elzė. 1962. Ginčytini lietuvių kalbos veiksmažodžio veikslų klausimai. *Kalbotyra* 4, 119–139.
- HAIMAN, John. 1985. *Natural Syntax: Iconicity and Erosion*, Cambridge etc.: Cambridge University Press.
- HENGEVELD, Kees. 1992. *Non-verbal Predication: Theory, Typology, Diachrony*, Berlin etc.: Mouton de Gruyter [= Functional Grammar Series 15].
- HENTSCHEL, Gerd. 1991a. Der prädikative Instrumental beim russischen Substantiv als redundantes Signal in Kopulasätzen. Maciej Grochowski, Daniel Weiss (eds.), *Words are Physicians for an Ailing Mind*, München: Verlag Otto Sagner, 221–235.
- HENTSCHEL, Gerd. 1991b. Drei Strategien zur Verdeutlichung der Subjektrolle in russischen Sätzen: Zu Variation und Wandel im Russischen und zur typologischen Differenzierung slavischer Sprachen. Eberhard Klein, Françoise Pouradier Duteil, Karl-Heinz Wagner (Hrsg.), *Betriebslinguistik und Linguistikbetrieb*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 297–309.
- HENTSCHEL, Gerd. 1992a. *Konstanten der Kasusvariation. Zum Nominativ-Instrumental- und Akkusativ-Genitiv-Wechsel im Russischen*. Habilitationsschrift. Göttingen (rankraštis).
- HENTSCHEL, Gerd. 1992b. Zum Einfluß der Konstituentenfolge auf die Kasuswahl im Russischen. *Lingua* 87, 231–255.
- HENTSCHEL, Gerd. 1993a. Haben Kasus Bedeutungen oder sind sie diakritische Kategorie? *Zeitschrift für Slavische Philologie* 43 (1), 97–112.
- HENTSCHEL, Gerd. 1993b. Zur Kasusvariation des prädikativen Substantivs. Syntaktischer Wandel im Polnischen des 16. und 17. Jahrhunderts. Gerd Hentschel, Roman Laskowski (eds.), *Studies in Polish Morphology and Syntax*, München: Verlag Otto Sagner, 259–292.
- HENTSCHEL, Gerd. 1994. Zur Verbreitung des prädikativen Instrumentals im Polnischen des 16. und 17. Jahrhunderts. *Polonica* 16, 181–191.
- HENTSCHEL, Gerd. 2001. On defining „variable marking“ or „marking variation with nominal groups“. Winfried Boeder, Gerd Hentschel (Hrsg.), *Variierende Markierungen von Nominalgruppen in Sprachen unterschiedlichen Typs*, Oldenburg [= Studia Slavica Oldenburgensia 4], 15–28.
- HENTSCHEL, Gerd. 2004. Tendenz, Variation und Wandel: Überlegungen zur sprachwissenschaftlichen Begriffsbildung. Volkmar Lehmann, U. Ludger (Hrsg.), *Normen, Namen und Tendenzen in der Slavia*, München [= Slavolinguistica 3], 39–49.
- HOLVOET, Axel. 2004. On the marking of Predicate Nominals in Baltic. Philip Baldi, Pietro Umberto Dini (eds.), *Studies in Baltic and Indo-European Linguistics*, 75–90.
- HOLVOET, Axel, Veslava ČIŽIK. 2004. Veikslo priešpriešos tipai. Axel Holvoet, Loreta Semėnienė (Red.), *Gramatinių kategorijų tyrimai*, Vilnius, LKI [= Lietuvių kalbos gramatikos darbai 2], 141–162.
- HOLVOET, Axel, Veslava ČIŽIK-PROKAŠEVA. 2005. Papildiniai ir aplinkybės. Axel Holvoet, Rolandas Mikulskas, Red., *Gramatinių funkcijų tyrimai*, Vilnius, LKI [= Lietuvių kalbos gramatikos darbai 3], 65–92.
- HOLVOET, Axel, Aurelija TAMULIONIENĖ. 2005. Antriniai predikatyvai. Axel Holvoet, Rolandas Mikulskas, Red., *Gramatinių funkcijų tyrimai*, Vilnius, LKI [= Lietuvių kalbos gramatikos darbai 3], 117–137.
- JABLONSKIS, Jonas. 1957. *Rinkiniai raštai* 1, sudarė Jonas Palionis, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- LABUTIS, Vitas. 1998. *Lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- MAYERHALER, Willi. 1980. *Morphologische Natürlichkeit*, Wiesbaden: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion [Linguistische Forschungen 28].
- MAZUR, Jan. 1993. *Geschichte der polnischen Sprache*, Frankfurt am Main etc.: Peter Lang [Europäische Hochschulschriften, Reihe XVI: Slawischen Sprachen und Literaturen].
- MILIŪNAITĖ, Rita. 2003. *Kalbos patarimai*, kn. 2: Sintaksė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- MILIŪNAITĖ, Rita. 2004. Būvio raiškos būdvardiškaisiais žodžiais vartosenos polinkiai, *Kalbos kultūra* 77, 26 – 37.
- MOSER, Michael. 1994. *Der prädikative Instrumental*. Aus der historischen Syntax des Nordostslavischen. Von den Anfängen bis zur Petrinischen Epoche, Frankfurt am Main.
- NICHOLS, Johanna. 1981. *Predicate Nominals: A Partial Surface Syntax of Russian*, Berkeley etc.: University of California Press.
- PALIONIS, Jonas. 1995. *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- PAULAUŠKIENĖ, Aldona. 1979. *Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos*, Vilnius: Mokslo.
- PAULAUŠKIENĖ, Aldona. 1989. *Gramatinės lietuvių kalbos vardažodžių kategorijos*, Vilnius: Mokslo.
- PAULAUŠKIENĖ, Aldona. 1994. *Lietuvių kalbos morfologija: Paskaitos liuanistams*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- PAULAUŠKIENĖ, Aldona. 2001. *Lietuvių kalbos kultūra*, Kaunas: Technologija.
- PUSTET, Regina. 2005. *Copulas: Universals in the Categorization of the Lexicon*, Oxford: University Press.
- RASIMAVIČIUS, Antanas. 1971. Tarinio vardininkas ir tarinio įnagininkas, *Mūsų kalba* 6, 13 – 19.
- RASIMAVIČIUS, Antanas. 1973. Tarinio vardininkas ir tarinio įnagininkas, *Mūsų kalba* 7, 35 – 40.
- SCHALLER, Helmut Wilhelm. 1975. *Das Prädikatsnomen im Russischen*. Eine beschreibendhistorische Untersuchung, Köln: Böhlau [= Slavistische Forschungen 18].

- SEMĒNIENĒ, Loreta. 2004. Die prädikative Verwendung von Substantiven im Litauischen: Nominativ vs. Instrumental, *Acta Linguistica Lithuanica* L, 99 – 125.
- SIRTAUTAS, Vytautas, ČESYS GREŅDA. 1988. *Lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Mokslas.
- SLIŽIENĒ, Nijolė. 2004. *Veiksmožodžių junglumo žodynas II (2)*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- STASSEN, Leon. 1997. *Intransitive Predication*, Oxford: Clarendon Press.
- STASSEN, Leon. 2001. Nonverbal predication in the Circum-Baltic languages, Östen Dahl, Maria Koptjevskaja-Tamm (eds.), *Circum-Baltic Languages*, Vol. 2: Grammar and Typology, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins [= Studies in Language Companion Series, 55], 569–590.
- ŠUKYS, Jonas. 1984. *Linksnųjų ir prielinksnių vartojimas*, Kaunas: Šviesa.
- ŠUKYS, Jonas. 1998. *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos*, Kaunas: Šviesa.
- ULVYDAS, Kazys (Red.). 1976. *Lietuvių kalbos gramatika* 3, Vilnius: Mokslas.
- VALEIKA, Laimutis. 1972. Dar apie tarinio vardininką ir tarinio įnagininką, *Mūsų kalba* 4, 31 – 34.
- ZINKEVIČIUS, Zigmas. 1988. *Lietuvių kalbos istorija: Senųjų raštų kalba* 3, Vilnius: Mokslas.

Loreta Vaičiulytė-Semėnienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
loreta@lki.lt

SUMMARY

The Case Form of the Nominal Predicative in Ascriptive Sentences in Lithuanian

Loreta VAIČIULYTĖ-SEMĒNIENĒ

The article analyzes how the nominal predicative is morphosyntactically expressed in sentences with būti ‘to be’, likti ‘to stay’, tapti ‘to become’. The characteristics of Modern Lithuanian are compared with those of Old Lithuanian from the end of the 16th century and beginning of the 17th century, concentrating on the usage of the nominative and instrumental in ascriptive sentences.

In traditional Lithuanian linguistics, it is generally held that the expression of the nominal predicative by a certain case form is tied to a semantic difference: permanent (static) vs. temporary (dynamic). This assumption, which is based on the semantic opposition of cases, often does not explain instances where the nominative and instrumental can be used interchangeably in a sentence without changing the meaning, i.e., as morphosyntactic variants (Šitas susitarimas buvo pradėtas rengti, kai aš dar buvau ministras (/ ministru); Keistuolis tapo mūsų draugu (/ draugas)).

Based on studies of the last few decades and on universal grammatical hierarchies and principles, the article expounds the view that, except for those instances where the two cases are used in opposition, the expression of the nominal predicative by case is variable: both cases, the nominative and instrumental, are possible, but their usage tends to differ, correlating with a range of semantic and formal criteria. The choice of case in the predicate is more influenced by formal criteria (simple vs. complex sentences, marked vs. unmarked word order, the morphological form of the link verb). The instrumental case tends to be used as a diacritical mark to distinguish the two grammatical functions – the subject and predicate of the sentence.

The data analysis allows one to state that at the end of the 16th century and beginning of the 17th century, the influence of the Polish language on usage in Lithuanian was not particularly great. In the Lithuanian of the time, the nominal predicative was morphosyntactically expressed similarly to the way it is expressed in Modern Lithuanian.

KOPSAVILKUMS

Substantīvā predikatīva izteikšana ar locījumu askrīptīvos teikumos lietuviešu valodā

Loreta VAIČIULYTĖ-SEMĒNIENĒ

Rakstā aplūkots substantīvā predikatīva morfosintaktiskā izteikšana teikumos ar būtī, likti, tapti. Salīdzinot mūsdienu lietuviešu valodas un 16. gs. beigū – 17. gs. sākuma rakstu dotumus, konkrētāk runāts par nominatīva un instrumentāļa lietojuma tendencēm askrīptīvajos teikumos.

Lietuviešu tradicionālajā valodniecībā parasti apgalvots, ka substantīvā predikatīva realizēšana ar noteiktu locījumu ir saistīta ar semantisku atšķirību: *pastāvīgs (statisks)* vs. *pagaidu (dinamisks)*. Tāds apraksts, kas balstīts locījumu semantiskajā opozīcijā, bieži neļauj izskaidrot tos gadījumus, kad nominatīvs un instrumentālis teikumā var tikt lietots līdztekus bez nozīmju atšķirības, t.i. kā *morfosintaktiskie varianti (Šitas susitarimas buvo pradėtas rengti, kai aš dar buvau ministras (/ ministru); Keistuolis tapo mūsų draugu (/ draugas))*.

Rakstā, balstoties uz pēdējo gadu desmitu pētījumiem un universālām gramatiskām hierarhijām un principiem, izteikts viedoklis, ka, izņemot tos gadījumus, kad abi locījumi lietoti kā opozīcija, substantīvā predikatīva izteikšana ar locījumu ir variatīva: iespējami abi locījumi – nominatīvs un instrumentālis, tikai to lietojuma tendences, korelējot ar virkni semantisku un formālu kritēriju, atšķiras. Predikatīva locījuma izvēlē lielāka ietekme ir formāliem kritērijiem (*vienkāršs teikums* vs. *salikts teikums, nemarkēta vārdu secība* vs. *markēta vārdu secība, saitiņas morfoloģiskā forma*). Instrumentāli mēdz lietot kā diakritisku zīmi, lai atšķirtu divas gramatiskas funkcijas – *teikuma priekšmets* vs. *predikāts*.

Datu analīze ļauj apgalvot, ka 16. gs. beigās – 17. gs. sākumā poļu valodas ietekme lietuviešu valodas lietojumam nebija nepārprotami relevanta. Tā laika lietuviešu valodā substantīvo predikatīvu morfosintaktiski realizēja līdzīgi kā mūsdienu lietuviešu valodā.

VEIKSMAŽODŽIO IR JO FORMŲ VARTOJIMAS LIETUVIŲ IR LATVIŲ FUNKCINIŲ STILIŲ TEKSTUOSE

Vida ŽILINSKIENĖ
Mykolo Romerio universitetas, Vilnius

Ankstesniame darbe, palyginus dviejų laikotarpių (1973–1975 m. ir 1994–1995 m.) lietuvių publicistikos leksikos statistinius duomenis, buvo prieita prie išvados, kad per dvidešimtmetį, pasikeitus Lietuvos politinei ir ekonominei sistemai, smarkiai pakito lietuvių publicistikos leksika (Žilinskienė 1999: 169). Duomenys lyginimui buvo imti iš minėtų laikotarpių lietuvių publicistikos dažninių žodynų (Žilinskienė 1990¹; Grumadienė, Žilinskienė, 1996), sudarytų pagal vienodą metodiką iš tokios pačios apimties tekstų. Tai yra kiekvienam žodynui skaičiuoti buvo atsitiktinai imta 300 imčių rišlaus teksto, kurio ilgis 1000 žodžių pavartojimų. Taigi kiekvienas žodynas skaičiuotas iš 300 000 žodžių pavartojimų². O palyginus šių žodynų morfologijos statistinius duomenis, ryškių morfologijos pokyčių nepastebėta, be to, lietuvių ir latvių kalbų publicistikos morfologijos statistiniai duomenys yra gana artimi (Žilinskienė 2001: 167). Latvių kalbos duomenys imti iš latvių kalbos dažninio žodyno, parengto iš laikraščių ir žurnalų tekstų (Jakubaite un ct., 1969).

Kita vertus, pradėjus tyrinėti veiksmažodžio vartojimą skirtingų lietuvių kalbos stilių tekstuose, pradėjo aiškėti tam tikri vartojimo dėsningumai, kuriuos ir bandysime aptarti.

Pirmiausia pažiūrėkime, koks veiksmažodžio santykis su kitomis kalbos dalimis skirtingų lietuvių kalbos stilių tekstuose (žr. 1 lent.).

Iš šios lentelės duomenų matyti: 1) veiksmažodis pagal vartojimą yra antra kalbos dalis visų lietuvių kalbos stilių tekstuose; 2) veiksmažodžių daugiausia vartojama beletristikoje, mažiausia moksliniuose tekstuose, be to, pagal veiksmažodžių vartojimą beletristikos tekstai tarsi atsiskiria nuo kitų trijų stilių tekstų; 3) visų stilių žodyno įvairovę daugiausia lemia dvi pačios dažniausios kalbos dalys – daiktavardis ir veiksmažodis; 4) apskritai visų kalbos dalių vartojimo požiūriu moksliniai ir dalykiniai tekstai yra artimiausi, nuo jų labiausiai nutolusi beletristika, o publicistika užima tarpinę padėtį. Tų stilių tekstuose, kurių kalba laikoma vaizdingesne, emociškesne, daugiau vartojama veiksmažodžių irrieveiksmių, o tiems tekstams, kurie perteikia daug faktinės informacijos, būdingas dažnesnis daiktavardžių ir būdvardžių vartojimas.

¹ Žodynas buvo visiškai parengtas 1978 m., tačiau publikuotas tik 1990 m.

² Žodynų sudarymo metodika smulkiai aprašyta kiekvieno žodyno pradžioje.

1 lentelė.

Kalbos dalių vartojimas skirtinguose lietuvių kalbos stiluose³

Kalbos dalis	Mokslinis stilius		Dalykinis stilius		Publicistinis stilius		Beletristinis stilius	
	Žodžių pavartojimų skaičius	Žodžių pavartojimas %	Žodžių pavartojimų skaičius	Žodžių pavartojimas %	Žodžių pavartojimų skaičius	Žodžių pavartojimas %	Žodžių pavartojimų skaičius	Žodžių pavartojimas %
Daiktavardis	121 696	43,73	126 520	45,27	109 724	38,54	85 908	29,01
Būdvardis	32 806	11,79	22 462	8,04	20 175	7,09	17 190	5,80
Įvardis	18 899	6,79	22 438	8,03	27 346	9,61	36 621	12,37
Skaitvardis	2 863	1,03	2 778	1,00	3 695	1,30	3 174	1,07
Veiksmažodis	50 958	18,31	54 491	19,50	59 814	21,01	73 777	24,91
Prieveiksmis	11 753	4,22	9 817	3,51	16 541	5,81	20 963	7,08
Jungtukas	21 247	7,63	23 706	8,48	22 973	8,07	24 935	8,42
Prielinksnis	12 073	4,34	12 354	4,42	14 272	5,01	17 388	5,87
Dalelytė	5 963	2,14	4 629	1,66	9 806	3,44	14 845	5,01
Jaustukas	48	0,02	299	0,11	328	0,12	1 087	0,37
Ištiktukas	5	0,002	11	0,005	13	0,005	279	0,09

Palyginkime dvidešimtį pačių dažniausių lyginamų stilių veiksmažodžių (žr. 2 lent.).

2 lentelė.

Dažniausi skirtingų lietuvių kalbos stilių veiksmažodžiai

Mokslinis stilius	Dalykinis stilius	Publicistinis stilius	Beletristinis stilius
būti 6276 ^{4****5}	būti 5126****	būti 5827****	būti 3555****
galėti 2850****	galėti 1817****	galėti 1288****	galėti, nebūti 710****
turėti 1110****	turėti 1728****	turėti 1219****	turėti 651****
sudaryti 1010**	nustatyti 1031**	nebūti 863****	sakyti 490**
vadinti 828	priimti 661	sakyti 570**	žinoti 476****
nustatyti 566**	pateikti 623**	reikėti 560****	eiti 472
naudoti 503	nurodyti 619	žinoti 469****	norėti 459****
nebūti 458****	numatyti 611	dirbti 411	imti 420
atlikti 444**	sudaryti 602**	norėti 410****	reikėti 410****
reikėti 431****	reikėti 570****	gyventi 394**	pasakyti 385**
gauti 377****	nebūti 542****	negalėti 342	žiūrėti 382
pateikti 358**	gauti 526****	pradėti 341****	negalėti 381**
skirti 321**	skirti 439**	kalbėti 336	matyti 338

³ Kiekvieno lietuvių kalbos stiliaus duomenys imti iš kompiuterinio atitinkamo stiliaus žodyno varianto, o iš kompiuterinių stilių žodynų, kaip minėta aukščiau, vėliau buvo suskaičiuotas visas „Dažninis dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynas: mažėjančio dažnio tvarka“.

⁴ Skaičius po žodžio rodo jo vartojimo dažnį atitinkamo stiliaus tekstuose.

⁵ Žvaigždutė skaičius prie žodžio rodo, kelių stilių tekstuose buvo rastas tas žodis.

tirti 304	atlikti 416**	tapti 313	atrodyti 336**
priklausyti 301	rašyti 415	gauti 312****	ateiti 271
pradėti 255****	padaryti 387	pasakyti 301**	stovėti 252
atitikti 248**	norėti 372****	suprasti 273**	sėdėti 245
žinoti 232****	vykdyti 351	neturėti 260	pradėti 240****
veikti 227	atitikti 348**	atrodyti 252**	gyventi 234**
laikyti 220	negalėti 334**	daryti 248	suprasti 230**
17319 – 33,99 %	17528 – 32,17 %	14989 – 25,06 %	11647 – 15,79 %

Peržiūrėjus 2 lentelės duomenis, pirmiausia krinta į akis, kad visų keturių stilių tekstuose trys patys dažniausi veiksmažodžiai yra tie patys, nors jų dažniai ir labai skiriasi, be to, dar du veiksmažodžiai *nebūti*, *reikėti* taip pat priklauso dažniausiems visų stilių veiksmažodžiams, tik jų išsidėstymo tvarka jau kita. Tai būtent tie veiksmažodžiai, kurie dažnai sudaro sudėtingas gramatinės formas ir sakinyje yra neteikę savarankiškos leksinės reikšmės – tapę pagalbiniais žodžiais, pvz., *buvo naudota*, *reikia vykdyti*, *gali tapti*, *buvo atėjęs*, *nebuvo sutarta*, *reikėjo vykdyti* ir pan. Dar keturi veiksmažodžiai *gauti*, *pradėti*, *žinoti*, *norėti* pateko į trijų stilių dažniausių veiksmažodžių dvidešimtuką. *Pradėti* ir *norėti* irgi neretai buvo pagalbinių žodžių pozicijoje: *pradėjo svarstyti*, *pradės taikyti*, *pradeda vykdyti*, *nori sudaryti*, *norėjo tapti*, *nori suprasti* ir pan. Šeši veiksmažodžiai pateko į mokslinio ir dalykinio stiliaus, o kiti penki – į publicistinio ir beletristinio stiliaus dažniausių veiksmažodžių sąrašą ir tarsi atskyrė šias dvi stilių grupes.

Apskaičiavus dvidešimties dažniausių kiekvieno stiliaus veiksmažodžių sudaromą dalį ir palyginus ją su atitinkamo stiliaus visais veiksmažodžiais, matyti (žr. 2 lentelės paskutinę eilutę), kad šie dažniausi veiksmažodžiai sudaro net trečdalį visų mokslinio ir dalykinio stilių veiksmažodžių (atitinkamai 33,9 % ir 32,30 %), ketvirtadalį publicistikos tekstų veiksmažodžių ir tik 15,79 % beletristikos tekstų veiksmažodžių. Tai kaip tik ir parodo, kad didesnė veiksmažodžių įvairovė būdinga beletristikos tekstams, o mažiausia (galima teigti, labai maža) moksliniams ir dalykiniams tekstams. Be to, iš lentelėje pateiktų dažniausių veiksmažodžių, ypač tų, kurie dažni tik vieno stiliaus tekstuose, galima suprasti, kokio stiliaus tekstams jie atstovauja (nebent abejonių keltų publicistikos veiksmažodžiai).

Pažiūrėkime, kokią latvių kalbos mokslinių ir publicistikos tekstų dalį sudaro veiksmažodžiai⁶. Pagal vartojimo dažnumą latvių kalbos tekstuose veiksmažodis irgi yra antras po daiktavardžio. Latvių kalbos moksliniuose

⁶ Latvių kalbos duomenys imti iš latvių kalbos dažninių žodynų, pagal kurių sudarymo metodiką buvo skaičiuoti visų lietuvių kalbos stilių dažniniai žodynai, o tai lingvostatistiniuose tyrimuose yra labai svarbu.

(technikos) tekstuose jų buvo pavartota 17,6 % (Jakubaite un ct. 1968: 6), o publicistikos (jų vadinamuose laikraščiu ir žurnalų) tekstuose – 18,6 %⁷. Taigi lyginamų latvių kalbos stilių tekstuose veiksmažodžių dalis gana artima.

Aptarkime dvidešimtį pačių dažniausių aptariamų latvių kalbos stilių veiksmažodžių (žr. 3 lent.) ir palyginkime juos su atitinkamais lietuvių kalbos veiksmažodžiais.

3 lentelė.

Dažniausi skirtingų latvių kalbos stilių veiksmažodžiai

Mokslinis stilius (technikos tekstai) (Jakubaite un ct. 1968: 59)	Mokslinis stilius (gamtos, visuomeninių mokslų tekstai) (Jakubaite un ct. 1976: 25–26)	Publicistinis stilius (Jakubaite un ct. 1969: 101)
būt 6734	būt 7868	būt 7741
varēt 1953	varēt 1874	varēt 1186
lietot 1144	nebūt 1091	tikt 648
tikt 747	iegūt 724	zināt 427
izmantot 659	dot 693	kļūt 421
iegūt 645	lietot 598	notikt 391
dot 509	tikt 523	strādāt 386
noteikt 447	izmantot 522	sākt 367
izdarīt 442	saukt 515	dot 362
atrsties 435	atrsties 434	radīt 316
saukt 433	redzēt 393	izmantot 300
izgataivot 403	nosacīt 390	teikt 292
rsties 392	rsties 362	prast 274
parādīt 335	atbilst 360	redzēt 264
novietot 328	atrast 342	iegūt 249
notikt 316	pieņemt 330	sacīt 240
nosacīt 304	minēt 328	domāt 234
radīt 303	noteikt 318	palikt 232
veikt 291	saisīt 291	veikt 229
sastāvēt 288	veidot 278	gūt 211
17108 – 33,27 %	18234 ⁸	14770 – 28,34 %

Iš 3 lentelės duomenų matyti, kad latvių kalbos tekstuose du patys dažniausi veiksmažodžiai yra tie patys. Dar keturi veiksmažodžiai *tikt*, *izmantot*, *iegūt*, *dot* taip pat priklauso dažniausiems lyginamų latvių tekstų veiksmažodžiams, tik

⁷ Šis veiksmažodžių skaičius gautas iš 17,4 % (Jakubaite un ct. 1969: 5) atmetus tikrinius daiktavardžius ir abreviatūras ir perskaičiavus visų kalbos dalių santykį, nes taip skaičiuotas lietuvių publicistikos kalbos dalių santykis.

⁸ Čia dvidešimties dažniausių veiksmažodžių dalis (procentais) neapskaičiuota, nes šio mokslinio stiliaus atitinkami veiksmažodžių duomenys neskelbti.

skiriasi jų išsidėstymo tvarka. Žodžiai *lietot*, *noteikt*, *atrsties*, *saukt*, *rsties*, *nosacīt* yra tarp dažniausių abiejų latvių mokslinių tekstų veiksmažodžių, o *notikt*, *radīt*, *veikt* – tarp dažniausių latvių technikos ir publicistikos tekstų veiksmažodžių. Taigi dažniausi latvių publicistikos veiksmažodžiai labiausiai skiriasi nuo gamtos ir visuomeninių mokslų tekstų veiksmažodžių (lyg ir turėjo būti kitaip).

Apskaičiavus dvidešimties dažniausių dviejų latvių kalbos stilių veiksmažodžių sudaromą dalį ir palyginus ją su atitinkamo stiliaus visais veiksmažodžiais, gauta (žr. 3 lentelės paskutinę eilutę), kad šie dažniausi veiksmažodžiai, kaip ir lietuvių moksliniuose tekstuose, irgi sudaro trečdalį (33,27 %) visų mokslinio (technikos) stiliaus veiksmažodžių ir kiek daugiau nei ketvirtadalį publicistikos tekstų veiksmažodžių.

Palyginus 2 ir 3 lentelių duomenis, matyti, kad *būti* ir *galėti* yra patys dažniausi ir lietuvių, ir latvių lyginamuose tekstuose, nors jų dažniai ir yra skirtingi. Be to, *nustatyti*, *naudoti*, *nebūti*, *gauti*, *priklausyti*, *atitikti* turi atitikmenis tarp dvidešimties dažniausių latvių kalbos mokslinių tekstų veiksmažodžių ar jų reikšmių, o *žinoti*, *pradėti*, *sakyti*, *matyti* yra dažniausių abiejų kalbų publicistikos veiksmažodžių pirmame dvidešimtuose.

Taigi yra nemažai panašumų tiek tarp dažniausių veiksmažodžių vartojimo kiekvienos iš kalbų skirtingų stilių tekstuose, tiek tarp abiejų kalbų tekstų.

Panagrinėkime lyginamų stilių tekstuose pavartotų veiksmažodžio formų santykį (žr. 4 lent.).

4 lentelė.

Veiksmažodžio formų vartojimas (procentais) lyginamų stilių tekstuose

Veiksmažodžio formos	Moksliniai tekstai ⁹		Publicistiniai tekstai		
	Lietuvių k.	Latvių k.	Lietuvių k. 1994–1995 m.	Lietuvių k. 1973–1975 m. ¹⁰	Latvių k.
Asmenuojamosios	41,20	64,4	55,48	53,75	71,6
Dalyviai	37,64	21,2	24,46	25,30	13,0
Bendratis	14,26	7,3	15,85	15,98	12,0
Padalyviai	6,60	7,1	2,34	2,83	3,4
Pusdalyviai	1,29		1,84	2,11	
Būdiniai	0,01	–	0,02	0,03	–

⁹ Čia ir toliau latvių kalbos mokslinio stiliaus duomenys imti iš žodyno (Jakubaite un ct. 1968: 59), nes latvių kalbos mokslinių (gamtos, visuomeninių mokslų) tekstų morfologijos statistiniai duomenys neskelbti. Latvių ir lietuvių tekstų sudėtiniai veiksmažodžių laikai buvo vertinti kitaip (žr. toliau pagrindiniame tekste).

¹⁰ Šie ir tolimesni 1973–1975 m. duomenys imti iš ankstesnių metų dažninio žodyno (Žilinskiene 1990).

Iš šios lentelės duomenų pirmiausia matyti, kad skiriasi veiksmožodžio formų vartojimas tarp vienos kalbos stilių. Daugiau kaip pusę abiejų laikotarpių lietuvių publicistikos tekstų veiksmožodžių sudaro asmenuojamosios formos, o dalyviai sudaro ketvirtadalį formų, tuo tarpu lietuvių moksliniuose tekstuose asmenuojamųjų formų vartojama tik šiek tiek daugiau nei dalyvių. Toks dažnas dalyvių vartojimas moksliniame stiliuje, matyt, rodo, kad šiuose tekstuose nemažai vartojama sudurtinių laikų. Pvz.: *Kai kurie sukomponuoti pagal baroko architektūros principus kompleksai buvo pastatyti išgriautų per karą pastatų ar kvartalų vietoje. Kad būtų nustatytas matavimo verčių intervalas, buvo keičiami zonų ilginių varžų santykiai.* Dvigubai didesnis padalyvių vartojimas lietuvių moksliniuose tekstuose rodo, kad čia daugiau beasmenių sakinių. Latvių kalbos asmenuojamųjų formų didelė persvara visų pirma gali būti susijusi su veiksmožodžių formų apdoravimo metodika, nes, rengiant dažninius žodynus, latvių kalbos sudėtiniai veiksmožodžio laikai buvo fiksuoti kaip vienas vienetas, o lietuvių kalbos – kaip du: pagalbinio veiksmožodžio asmenuojamoji forma ir dalyvis. Dėl šios priežasties lyginti abiejų kalbų veiksmožodžių formų duomenis reikėtų labai atsargiai, bet visgi matyti bendra tendencija, kad ir latvių publicistikoje asmenuojamųjų formų yra daugiau nei latvių moksliniuose tekstuose.

Aptarkime asmenuojamąsias formas. Veiksmožodžio nuosakų vartojimas pateiktas 5 lentelėje.

5 lentelė.

Veiksmožodžio nuosakų vartojimas (procentais) lyginamų stilių tekstuose

Veiksmožodžio nuosakos	Moksliniai tekstai		Publicistiniai tekstai		
	Lietuvių k.	Latvių k.	Lietuvių k. 1994–1995 m.	Lietuvių k. 1973–1975 m.	Latvių k.
Tiesioginė	94,36	89,8	92,12	93,79	90,2
Tariamoji	4,96	4,1	6,30	4,68	4,7
Liepiamoji	0,68	0,01	1,57	1,38	1,1
Reikiamybės (vajadzības)	–	6,1	–	–	3,6
Netiesioginė (atstāstījuma)	–	0,02	–	–	0,4

Kaip ir reikėjo tikėtis, visais atvejais tiesioginė nuosaka labai dažna, o kitos retos arba labai retos. Nuosakų vartojimas abiejų lietuvių kalbos stilių tekstuose beveik nesiskiria, išskyrus liepiamąją nuosaką, o latvių kalbos taip pat skiriasi tik trijų rečiausių nuosakų (liepiamosios, reikiamybės ir netiesioginės) duomenys.

Smulkiau panagrinėkime tiesioginės nuosakos formas. Pirmiausia palyginkime laikų vartojimą (žr. 6 lent.).

6 lentelė.

Veiksmožodžio laikų vartojimas (procentais) lyginamų stilių tekstuose

Veiksmožodžio laikai	Moksliniai tekstai		Publicistiniai tekstai		
	Lietuvių k.	Latvių k.	Lietuvių k. 1994–1995 m.	Lietuvių k. 1973–1975 m.	Latvių k.
Esamasis	66,75	93,1	46,51	46,65	66,3
Būtais kartinis	28,33	4,4	43,11	43,85	26,9
Būsimasis	4,04	2,5	8,28	7,89	6,8
Būtais dažninis	0,89	–	2,10	1,61	–

Kaip rodo 6 lentelės duomenys, lietuvių mokslinio stiliaus tekstuose esamojo laiko formos dukart dažniau vartojamos nei kito pagrindinio – būtojo kartinio – laiko formos, o lietuvių publicistikoje esamojo ir būtojo kartinio laikų formos vartojamos panašiai, be to, abiejų laikotarpių lietuvių publicistikoje laikai vartojami vienodai. Tai aiškintina tuo, kad moksliniame stiliuje dažniausiai fiksuojami atitinkami visą laiką egzistuojantys tikrovės reiškiniai, jų ryšiai ir dėsniniai, aprašomi gamybos procesai ar eksperimentai ir pan. Pvz.: *Labiausiai nuo ištrypimo nukenčia pažliugusios lago, liūnų bei duburių bendrijos, kur yra puri trapių kiminų danga. Į rytus nuo rūmų sklaidžiasi parteris, prie kurio iš šiaurės glaudžiasi oficina, iš pietų - svirnas, o šalia svirno stovi žirgynas. Jei nusikaltimui kelio neužkerta pareigūnas, kuris tai privalo daryti, tai...* Panašius rezultatus, t. y., kad moksliniuose tekstuose esamasis laikas daug dažnesnis už būtajį kartinį laiką, yra gavusi A. Bitinienė, ištyrusi 38,5 tūkst. žodžių (Bitinienė 1995:17). Tuo tarpu publicistikoje dažnai aprašomi, komentuojami buvę įvykiai, vykę reiškiniai, todėl pavartojamos būtojo kartinio ar dažninio laiko formos. Retai vartojamų, būsimosios ir būtojo dažninio laikų, formų rasta du kartus daugiau publicistikoje nei moksliniuose tekstuose. Taigi lyginamų lietuvių kalbos stilių tekstuose asmenuojamųjų formų veiksmožodžių laikų vartojimas labai skiriasi.

Latvių kalbos tekstuose daug įprastesnės esamojo laiko formos net ir publicistikoje, o ypač moksliniuose tekstuose. Veiksmožodžio laikų vartojimas lyginamų lietuvių kalbos stilių tekstuose akivaizdžiai skiriasi nuo laikų vartojimo latvių kalboje, nebent išskyrus tai, kad latvių publicistikoje būsimasis laikas irgi vartojamas daug dažniau nei moksliniuose tekstuose.

Tiesioginės nuosakos veiksmožodžių asmenų formų vartojimas abiejų kalbų lyginamų stilių tekstuose pateiktas 7 lentelėje.

7 lentelė.

Tiesioginės nuosakos asmenų formų vartojimas (procentais) lyginamų stilių tekstuose

Veiksmažodžio asmenys	Moksliniai tekstai		Publicistiniai tekstai		
	Lietuvių k.	Latvių k.	Lietuvių k. 1994–1995 m.	Lietuvių k. 1973–1975 m.	Latvių k.
Vns. 1 a.	0,41	0,003	7,83	4,42	2,9
Vns. 2 a.	0,17	–	1,85	2,97	0,3
Dgs. 1 a.	5,14	2,1	5,56	5,49	3,8
Dgs. 2 a.	0,04	0,02	1,32	0,65	0,5
3 a.	94,25	97,9	83,44	86,47	92,2

Iš šios lentelės duomenų matyti, kad visur labai aiškiai vyrauja trečiasis asmuo. Latvių kalbos tekstuose šio asmens formų vartojama daugiau nei lietuvių tekstuose. Tai tik rodo šio asmens išskirtinę poziciją, todėl, matyt, visai pamatuota kai kurių kalbininkų nuomonė (Žulys 1974: 92), kad šios formos nereikėtų laikyti asmens forma. Akivaizdu, kad visų stilių tekstuose pirmojo asmens formos vartojamos dažniau negu antrojo asmens. Kita vertus, ir lietuvių, ir latvių moksliniame stiliuje vienaskaitos pirmojo bei antrojo asmens formos daug retesnės negu tos pačios formos publicistikoje, tai galėtų būti susiję su tuo, kad moksliniame stiliuje paprastai vengiama asmeninio požiūrio ar nuomonės, reiškiamos būtent šiomis formomis.

Kaip matėme iš 4 lentelės, visų lyginamų stilių tekstuose antra pagal vartojimą veiksmažodžio forma – dalyvis. Jo rūšių vartojimas pateiktas 8 lentelėje.

8 lentelė.

Dalyvių rūšių vartojimas (procentais) lyginamų stilių tekstuose

Dalyvio rūšys	Moksliniai tekstai		Publicistiniai tekstai		
	Lietuvių k.	Latvių k.	Lietuvių k. 1994–1995 m.	Lietuvių k. 1973–1975 m.	Latvių k.
Veikiamoji	23,67	15,5	38,12	33,87	38,0
Neveikiamoji	76,33	84,5	61,88	66,13	62,0

Bendra dalyvio rūšių vartojimo tendencija yra ta, kad visuose tekstuose daug daugiau vartojama neveikiamosios rūšies dalyvių. Abiejų kalbų moksliniuose tekstuose neveikiamųjų dalyvių vartojama daugiau nei publicistikoje. Tai siejasi su tuo, kad neveikiamosios rūšies dalyviai paprastai įeina į sudėtinis terminus, kurių daugiau moksliniuose tekstuose.

Veikiamosios rūšies dalyvių laikų vartojimas lyginamuose lietuvių kalbos tekstuose pateiktas 9 lentelėje¹¹. Kaip matyti iš šios lentelės, veikiamosios rūšies dalyvių laikų vartojimas, kaip ir asmenuojamųjų formų laikų vartojimas, priklauso nuo funkcinio stiliaus, t. y. moksliniuose tekstuose daugiau vartojama esamojo, o publicistiniuose – būtojo kartinio laiko formų. Skirtumų matyti ir tarp laikų vartojimo abiejų laikotarpių publicistikos tekstuose.

9 lentelė.

Veikiamosios rūšies dalyvio laikų formų vartojimas (procentais) lietuvių moksliniuose ir publicistiniuose tekstuose

Dalyvio laikai	Moksliniai tekstai	Publicistiniai tekstai	
		1994–1995 m.	1973–1975 m.
Esamasis	57,46	34,69	40,56
Būtas kartinis	42,37	64,18	58,76
Būsimasis	0,11	0,83	0,26
Būtas dažninis	0,07	0,30	0,42

Neveikiamosios rūšies dalyvių laikų vartojimą atspindi 10 lentelės duomenys.

10 lentelė.

Neveikiamosios rūšies dalyvio laikų formų vartojimas (procentais) lietuvių moksliniuose ir publicistiniuose tekstuose

Dalyvio laikai	Moksliniai tekstai	Publicistiniai tekstai	
		1994–1995 m.	1973–1975 m.
Esamasis	56,52	47,65	46,35
Būtas	41,39	49,44	51,10
Reikiamybės dalyvis	1,89	2,40	1,96
Būsimasis	0,20	0,51	0,59

Iš šios lentelės duomenų matyti, kad neveikiamosios rūšies dalyvių vartojimas priklauso nuo funkcinio stiliaus. Mokslinio stiliaus tekstuose aiškiai vyrauja esamojo laiko formos, tai, be abejonės, lemia sudėtiniai terminai, nes, kaip žinome, į sudėtinį terminą įeinantis dalyvis privalo turėti esamojo laiko įvardžiuotinę formą, pvz., *keliამასis kranas, kintamoji srovė, privalomosis taisyklės, sujungiamasis sakiny, tvarkomieji dokumentai* ir kt. Publicistikos tekstuose esamojo ir būtojo laiko vartojimas skiriasi tik labai nežymiai.

Veikiamosios ir neveikiamosios rūšies dalyvių linksniai susumuoti ir jų vartojimas pateiktas 11 lentelėje.

¹¹ Latvių kalbos dalyvių laikų vartojimo duomenys neskelbti.

11 lentelė.

Dalyvio linksnių vartojimas (procentais) lyginamų stilių tekstuose

Dalyvio linksniai	Moksliniai tekstai		Publicistiniai tekstai		
	Lietuvių k.	Latvių k.	Lietuvių k. 1994–1995 m.	Lietuvių k. 1973–1975 m.	Latvių k.
Vienaskaita					
Vardininkas	33,84	36,37	38,95	31,51	30,47
Kilmininkas	8,34	10,14	7,02	6,39	9,62
Naudininkas	1,05	2,08	1,33	1,50	1,95
Galininkas	5,90	7,33	7,66	7,55	11,82
Įnagininkas	2,53	2,18	2,06	3,18	1,74
Vietininkas	1,35	3,32	1,44	1,33	5,72
Šauksmininkas	–	–	0,03	–	–
Iš viso	53,02	61,42	58,50	51,46	61,33
Daugiskaita					
Vardininkas	28,09	20,45	23,91	25,63	14,01
Kilmininkas	9,99	6,02	8,79	11,48	8,48
Naudininkas	1,30	4,29	1,47	1,63	5,58
Galininkas	4,73	4,54	5,06	6,54	6,26
Įnagininkas	1,81	1,25	1,60	2,38	1,78
Vietininkas	1,05	2,03	0,65	0,88	2,57
Šauksmininkas	–	–	0,02	–	–
Iš viso	46,98	38,58	41,50	48,54	38,68

Analizuojant šios lentelės duomenis, pirmiausia akivaizdu, kad iš visų dalyvio linksnių labiausiai išsiskiria vardininkas: abiejų lietuvių stilių tekstuose vienaskaitos ir daugiskaitos vardininko formos sudaro daugiau nei pusę visų linksnių formų. Didesnis dažnis dar būdingas lietuvių tekstų kilmininko ir galininko formoms, o naudininko, įnagininko ir vietininko formų rasta visai mažai. Tai skiriasi nuo daiktavardžio linksnių vartojimo tuo, kad daiktavardžio linksniai susiskirsto į dvi aiškias grupes: dažnai vartojami – vardininkas, kilmininkas, galininkas ir retai vartojami – naudininkas, įnagininkas ir vietininkas (Žilinskiene 2001: 162). Taip pat iš lentelės matyti, kad linksnių vartojimas lietuvių kalbos tekstuose gana artimas latvių kalbos linksnių vartojimui, tik latvių vietininkas dažnesnis nei lietuvių. Tai susiję su tuo, kad lietuvių vietininko linksnis turi mažiau reikšmių nei latvių kalbos vietininkas. Taigi panašu, kad dalyvio linksnių vartojimas beveik nepriklauso nei nuo kalbos, nei nuo stiliaus. Dar lentelės duomenys rodo, kad vienaskaitos formos vartojamos dažniau nei daugiskaitos formos.

Reikia pastebėti, kad tarp lietuvių neveikiamosios rūšies dalyvių reikšmingą dalį sudaro bevardės giminės formos: moksliniuose tekstuose esamojo

laiko – 20,07 %, būtojo laiko – 11,04 %, reikiamybės dalyvių net 64,86 %, o publicistikoje esamojo laiko – 34,48 %, būtojo laiko – 17,80 %, reikiamybės dalyvių – 41,48 % visų atitinkamo laiko dalyvių pavartojimų.

Išvados

1. Abiejų kalbų (lietuvių ir latvių) lyginamų stilių tekstuose veiksmažodžių vartojama labai panašiai: moksliniuose tekstuose – 18,3 % || 17,6 %, publicistikoje – 21,0 % || 18,6 %.

2. Visuose abiejų kalbų lyginamų stilių tekstuose patys dažniausi veiksmažodžiai yra *būti* ir *galėti*. Kiti labai dažni veiksmažodžiai *nustatyti*, *naudoti*, *nebūti*, *gauti*, *priklausyti*, *atitikti* turi atitikmenis tarp dvidešimties dažniausių latvių kalbos mokslinių tekstų veiksmažodžių ar jų reikšmių, o *žinoti*, *pradėti*, *sakyti*, *matyti* yra dažniausių abiejų kalbų publicistikos veiksmažodžių pirmame dvidešimtuose.

3. Skiriasi veiksmažodžio formų vartojimas ir lyginamose kalbose, ir abiejų kalbų skirtingų stilių tekstuose, išskyrus tik bendrą tendenciją, kad abiejų kalbų visų stilių tekstuose vyrauja asmenuojamosios formos.

4. Tiesioginės ir tariamosios nuosakų vartojimas abiejų kalbų skirtinguose stiliuose labai panašus. Veiksmažodžio laikų vartojimas lyginamų lietuvių kalbos stilių tekstuose skiriasi nuo laikų vartojimo latvių kalbos tekstuose – latvių kalbos tekstuose kur kas daugiau vartojama esamojo laiko formų.

5. Visų lyginamų stilių tekstuose vartojama labai daug trečiojo asmens formų, tik lietuvių publicistikoje šiek tiek daugiau vartojama kitų asmenų formų.

6. Visų stilių tekstuose daugiau vartojama neveikiamosios rūšies dalyvių. Jų vartojimo požiūriu labiau skiriasi stiliai, o ne kalbos.

7. Skiriasi dalyvių laikų vartojimas moksliniuose ir publicistiniuose lietuvių kalbos tekstuose: moksliniuose tekstuose daugiau vartojama esamojo laiko formų, o publicistikoje – būtojo laiko.

8. Dalyvių linksnių vartojimas lietuvių kalbos tekstuose gana artimas lietuvių kalbos linksnių vartojimui. Visuose tekstuose labai aiškiai vyrauja vardininkas, kuris sudaro daugiau nei pusę visų linksnių formų (tik lietuvių publicistikoje vardininkų kiek mažiau nei pusė).

Literatūra

- Bitinienė, Audronė. 1995. Mokslinio stiliaus morfologinės ypatybės. *Terminologija* 2, 11–19.
- Grumadienė, Laima. Žilinskienė, Vida. 1997. *Dažninis dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynas: mažėjančio dažnio tvarka*. Vilnius: Mokslo aidai.
- Grumadienė, Laima. Žilinskienė, Vida. 1996. *Dažninis dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynas: mokslinis stilius (kompiuterinis variantas)*.
- Grumadienė, Laima. Žilinskienė, Vida. 1996. *Dažninis dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynas: publicistinis stilius (kompiuterinis variantas)*.
- Jakubaite, Tamāra. Grāvīte, Marita. Ozola, Vera. Rubīna, Aina. Sīka, Nira. 1976. *Latviešu valodas biežuma vārdnīca* 4 sējums. Rīga: Zinātne.
- Jakubaite, Tamāra. Guļevska, Dainuvīte. Ozola, Vera. Prūse, Rudīte. Rubina, Aina. Sīka, Nira. 1969. *Latviešu valodas biežuma vārdnīca* II sēj. 1 daļa. Rīgā: Zinātne.
- Jakubaite, Tamāra. Guļevska, Dainuvīte. Ozola, Vera. Prūse, Rudīte. Rubina, Aina. Sīka, Nira. 1969. *Latviešu valodas biežuma vārdnīca* II sēj. 2 daļa. Rīgā: Zinātne.
- Jakubaite, Tamāra. Kristovska, Dainuvīte. Ozola, Vera. Prūse, Rudīte. Sīka, Nira. 1968. *Latviešu valodas biežuma vārdnīca* I sēj. 2 daļa. Rīgā: Zinātne.
- Žilinskienė, Vida. 1990. *Lietuvių kalbos dažninis žodynas: publicistika*. Vilnius: Mokslas.
- Žilinskienė, Vida. 1999. Lietuvių publicistikos leksikos raida statistiniu požiūriu. *Leksika – socialinės raidos atspindys: konferencijos pranešimai*. Kaunas: Technologija, 169–172.
- Žilinskienė, Vida. 2001. Lietuvių ir latvių kalbų publicistikos leksikos ir morfologijos raida statistiniu požiūriu. *Linguistica letica*. Rīga, 155–168.
- Žulys, Vladas. 1974. Trečiojo asmens nėra. *Kalbotyra*. Vilnius XXV(1), 83–92.

Vida ŽILINSKIENĒ

Kalbos kultūros katedra

Mykolo Romerio universitetas

Valakupių g. 5 LT-10101 Vilnius, Lietuva

vizili@mruni.lt

SUMMARY

Usage of Verbs in Lithuanian and Latvian Scientific and Journalistic Texts

Vida ŽILINSKIENĒ

The usage of verbs in Lithuanian and Latvian scientific and journalistic texts is discussed on the basis of frequency dictionaries of corresponding styles in both languages compiled by the same methods. The most frequent 20 verbs in each style are analysed. It has been found that there are many concurrences and similarities among them. The main verb forms, moods, tenses and the usage of persons, as well as the usage of participle tenses and cases, are given and compared. The following conclusions have been drawn: conjugative forms, forms of the third person, passive participles and the nominative case of participles predominate in the texts of both languages in both styles under comparison; the usage of verb tenses differs, depending on the style and on the language; and the usage of participle tenses in the Lithuanian scientific and journalistic texts differs as well.

KOPSAVILKUMS

Darbības vārda un to formu lietojums lietuviešu un latviešu funkcionālo stilu tekstos

Vida ŽILINSKIENĒ

Rakstā aplūkots darbības vārdu lietojums lietuviešu un latviešu valodā publicētajos zinātniskā un publicistiskā stila tekstos, balstoties uz abu valodu attiecīgo stilu biežuma vārdnīcu (izveidotu pēc tās pašas metodikas) datiem. Tiek analizēti 20 visbiežāk lietotie salīdzināto stilu darbības vārdi un konstatēts, ka starp tiem ir ļoti daudz līdzību un sakritību. Tiek raksturots un salīdzināts darbības vārda pamatformu, izteiksmju, laiku un personu lietojums, kā arī divdabja laiku un locījumu lietojums. Tiek secināts, ka abu valodu salīdzināto stilu tekstos galvenokārt ir izplatītas lokamās formas, trešās personas formas, ciešamās kārtas divdabji, divdabju nominatīva locījums. Atšķiras darbības vārdu laiku lietojums: tas ir atkarīgs gan no stila, gan no valodas, turklāt lietuviešu valodā atšķiras divdabju laiku lietojums zinātniskajos un publicistiskajos tekstos.

HRONIKA – CHRONICLE

Die 20. Konferenz der AABS in Washington 2006
 (Bericht mit anschließender Zusammenfassung
 meiner Kongressreisen nach Amerika)¹

Vom 15. bis 17. Juni 2006 fand an der George Washington Universität in Washington, DC, die 20. Konferenz der AABS (Association for the Advancement of Baltic Studies, Inc.) statt. Das Generalthema lautete: „Die Reflexion der baltischen Regionen : Perspektiven über Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft“. Wie alle vorausgegangenen Konferenzen² zeichnete sich auch diese durch ihre thematische Weite und Interdisziplinarität aus. Die Tagung gliederte sich in folgende 11 Sektionen: Literatur; Geschichte; Religion; Linguistik; Kommunikation und Erziehung; Politikwissenschaften; Soziologie; Förderung der baltischen Studien; Geschäftstätigkeit (business) und Ökonomie; Umwelt und Volksgesundheit sowie Geschlechtsspezifische Probleme (Gender). Das Programm sah ferner eine Rundtischveranstaltung zum Thema „Ästhetik, Kreativität und Kultur“ vor.

Besonders bereichernd und beeindruckend waren wieder die im Plenum durchgeführten Veranstaltungen: eine Plenarsitzung mit Diplomaten aus Estland, Lettland, Litauen sowie Finnland und Schweden und mit Vertretern des Litauischen Parlaments im Gebäude des Capitols (Room HC – 5) mit anschließendem Bankett am 15. 06. 2006 und ein Arbeitsessen am 16. 06. , auf dem der Botschafter Herr Keith Smith über die Erdöl- und Erdgaspolitik Russlands in Bezug auf das Baltikum interessante Ausführungen machte. Außerdem fand am selben Tag eine Buch- und Filmveranstaltung in der Elliott School for International Affairs statt.

Ein bleibendes Erlebnis für eine kleine Gruppe von Konferenzteilnehmern (vor allem Sprachwissenschaftlern) war die individuelle Führung durch eine Anzahl von Repräsentationsräumen und der Besuch der Rotunde des Capitols, die in sehr kompetenter und liebenswürdiger Weise Herr James B. Kadtko, Ph.D. (Science and National Security Adviser) übernommen hatte.

Im weiteren kann ich nur auf die Sektion Linguistik, in der ich war, näher eingehen.³

¹ Ich widme diesen Beitrag meinen amerikanischen Freunden Bill Schmalstieg, Eric Hamp und Steven Young.

² Zu den letzten sieben Konferenzen (von 1992 bis 2004) siehe den letzten Abschnitt dieses Berichtes.

³ Die Abfolge der einzelnen Vorträge in dieser Sektion nehme ich dem Konferenzprogramm folgend vor.

Andrejs Veisbergs (Universität Lettlands, Riga) hielt einen Vortrag über „Systemhafte und strukturelle Veränderungen im Lettischen als Resultat des englischen Einflusses“, wobei er vor allem der Schaffung einer neuen Terminologie und der Wiederbelebung älterer terminologischer Bezeichnungen sowie den lexikalischen, phraseologischen und syntaktischen Veränderungen in Anlehnung ans Englische nachging.

Rainer Eckert (Berlin, Emeritus der Universität Greifswald) behandelte in seinem Beitrag „Stehende Vergleiche im Litauischen und Lettischen“. Den Schwerpunkt legte er dabei auf Komparativphraseme, die im Ostbaltischen einander weitgehend entsprechen, wie z.B. lett. (*Dzīvo*) *kā dieva ausī* : lit. (*Gyvenu*) *kaip dievo ausyje*, sehr gut (wohlhabend) leben'. Besonderes Augenmerk lenkte er ferner auf die Varianz dieser Einheiten sowie auf divergierende Bildungen in diesen Sprachen.

Ineta Savickienė (Vytautas Magnus Universität, Kaunas) hatte einen Vortrag „Geschlechtsspezifische Unterschiede zum Ausdruck der Höflichkeit : eine Fallstudie für das Litauische“. Sie untersuchte Struktur und Thematik der Komplimente (formelhafte Sprechakte, eine kleine Anzahl lexikalischer Einheiten, eine eingeschränkte Gruppe syntaktischer Muster) und kam zu dem Schluss, dass Frauen häufiger Komplimente verwenden, als Männer, wozu sie einige Erklärungsversuche anschloss.

Regina Kvašytė (Universität Šiauliai) referierte über „Termini in der litauischen und lettischen Stilistik“. Sie behandelte in steter Gegenüberstellung des Litauischen und Lettischen verschiedene Gruppen stilistischer Termini und ging auf ihre Entstehung und Herkunft ein (vor allem aus dem Lateinischen, Griechischen und Französischen). Ausführlich beschrieb sie Unterschiede zwischen dem Litauischen und Lettischen auf dem Gebiet der internationalen Terminologie. Weit seltener kommen in diesen Sprachen autochthone Termini vor. Viel Aufmerksamkeit widmete sie den komplexen (zusammengesetzten) Termini.

Ilze Lehiste (Ohio State University) sprach über „Prosodische Allomorphe im Kasussystem des Estnischen“. Der Tatsache, dass in einer Reihe von Nominalparadigmen im Estnischen die Kasusformen durch eine prosodische Modifikation des Stammes ausgedrückt werden (z.B. Vokalquantität: kurz : lang : überlang) galten ihre Darlegungen.

William R. Schmalstieg (Pennsylvania State University) hatte seinen Vortrag mit „Die gemeinsame Herkunft des Dativs und Akkusativs der * - o- Stämme überschrieben.“⁴ Der Vortrag stellt eine Fortsetzung der Thematik dar, die er in seinem exzellenten Artikel „Dativ or Accusative, A Latvian

Parallel to Proto-Indo-European“ behandelt hatte⁵. Er legte überzeugend dar, dass der Dat Sg und der Akk Sg der *-o- Stämme auf einunddieselbe Endung * -o- + Nasal (N) (-m- oder n-) zurückzuführen sind und belegte dies durch eine beträchtliche Anzahl von Beispielen aus verschiedenen Sprachen, z.B. durch latein. Akk Sg *serv-um* (-um < * -o- + N vor Vokal) und Dat Sg *serv-o* (-o- < -o- < * -o- + N vor Konsonant). Spuren dieser ursprünglichen Identität von Dat Sg und Akk Sg erblickte er in vielen indoeuropäischen Sprachen, in denen das Objekt von Verben der Bewegung entweder im Akk Sg oder Dat Sg steht. Besonders eindrucksvoll waren seine Gegenüberstellungen von russ. *domoj* ‚nachhause‘, ein alter Dat Sg, der zum Adverb wurde, und das spätere *в домъ* ‚ins Haus‘ (Akk der Richtung) sowie der alte Richtungsakkusativ in lit. *bites kopti*, lett. *bites kāpt* und altruss. *бъчели лазити* ‚zeideln‘, eigentlich ‚Bienen klettern‘.

Herr Sandor Földvari (Eötvös Lorand Universität Budapest) war leider nicht angereist.

Steven Young (University of Maryland, Baltimore) trug einen recht kurzen, aber – wie immer – sehr originellen Beitrag von Eric P. Hamp (University of Chicago) mit dem Titel „Lett. *dėgun-s* und drei verschiedene *n-* Terminative (Endelemente – R.E.)“ vor. Hamp ermittelt für lett. *dėguns*, dial. *dėguons* ‚Nase‘ das seltene Suffix *un-* und fasst das Wort mit K. Karulis (*tas kas tek*) als ‚Renner, Läufer, Dribbler‘ auf, d.h. er ermittelt ein Agentivsuffix. Zu seinen Parallelen (alb. *gjarpër*, gegisch *gjarpën* ‚Schlange‘ < * *sér-* (*e)n* ‚Kriecher, Schleicher‘; gr. *δράκων* ‚Drache; große Schlange‘; ai. *takṣan*, gr. ‚Zimmermann‘) ließe sich noch ein lett. folkl. *upīte tecētāja*, der Fluß ist ein Fließer‘ (Barons un Wissendorffs. *Latvju dainas*, III,1, Peterburga 1904, № 14946, S.449) stellen sowie als semantische Parallelen dtsh. *die Nase läuft*; lit. *nosis bėga*; lett. *deguns tek*; engl. *the nose is running*; russ. *nos tečet*. Nach Ansicht des Autors ist das Suffix im Baltischen (und wohl auch im Griechischen wegen des -ω-) verschmolzen mit **ζ(o)n-*. So entwickelt er lett. *dėgu(o)ns* < **d(e)g^w- (o)n-* < **t(e)k^w-ζ^w(o)n-*. Schließlich rechnet er auch mit einem *-n-* aus den obliquen Kasus der Heteroklita.

Aleksej Andronov (Staatliche Universität St. Petersburg) machte in Zusammenarbeit mit Lidija Leikuma (Universität Lettlands, Riga) interessante Ausführungen über „Die sibirischen Lattgaller: ihre Sprache und Kultur“. Der Vortrag zeichnete sich durch eine gründliche und umfangreiche Information über die lattgallischen Siedlungen in Sibirien aus: über ihre Geschichte seit dem Ende des 19. Jahrhunderts bis in die Gegenwart; über die Politik seitens

⁴ Der Titel seines Handouts lautete: „Das Ziel der Bewegung in den indoeuropäischen Sprachen : Dativ und Akkusativ“

⁵ Erschienen in: Aspekte baltistischer Forschung . Herausgeber: Jochen D. Range, (Schriften des Instituts für Baltistik. Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald, Bd.1) Verlag Die Blaue Eule Essen 2000, S.291 - 300

des Staates, die besonders in den 30er Jahren und danach im Zusammenhang mit den stalinistischen Repressionen gegenüber vielen nationalen Minderheiten verhängnisvoll war. Die Autoren beleuchteten auch die Forschungen über die Lattgaller in Sibirien in der zaristischen Zeit und in der Sowjetzeit. Nach den Arbeiten zur Lattgallistik durch Emigranten im Westen (M. Bukšs etc.) ist damit eine neue, die östliche Variante des Lattgallischen der Wissenschaft zugänglich gemacht worden. Neben den historischen, ökonomischen und religiösen Daten wurde besonderes Gewicht auf die sprachlichen Besonderheiten gelegt, z. B. auf die mundartliche Zuordnung der Sprechergruppen, die auf Grund der z.T. recht guten Sprachbewahrung recht präzise vorgenommen werden kann. Neben dem Erhalt einer Reihe von Archaismen stehen zahlreiche Neuerungen vor allem durch den Einfluss des Russischen. Es wurden wertvolle Erhebungen über das lokale Schrifttum gemacht, Zeugnisse der materiellen und geistigen Kultur (z.B. der Folklore) gesammelt. Die Anschaulichkeit der Darlegungen gewann sehr durch die Demonstration zweier Lieder, die vorgespielt wurden. Besonders begrüßenswert ist die fruchtbare Zusammenarbeit von jungen Wissenschaftlern der Staatlichen Universität St. Petersburg und der Universität Lettlands in Riga, die bereits zwei Expeditionen nach Sibirien unternommen haben und ein Projekt zur Erhaltung und Revitalisierung der lattgallischen Sprache und Kultur erfolgreich umsetzen. Initiatoren dieser wertvollen baltistischen Forschungen sind die oben erwähnten Autoren dieses Vortrages.⁶

Pēteris Vanags (Universität Lettlands, Riga / Universität Stockholm) erörterte in seinem Vortrag „Die Entwicklung des Standards des geschriebenen Lettischen im letzten Drittel des 17. Jahrhunderts“ kurz die Situation des Systems der geschriebenen lettischen Sprache in der vorausgegangenen Periode (1585–1670), danach behandelte er umsichtig das System des geschriebenen (und gedruckten) Lettischen im letzten Drittel des 17. Jahrhunderts anhand der Arbeiten von Christoph Fürecker, Georg Mancel, der Festlegungen des „Comitees“ für Orthographie von 1685 und von Füreckers „Erstlingen lettischen Druckes“. Dem Autor gelang es, überzeugend die bedeutenden Fortschritte in der graphischen Wiedergabe der Lautung des Lettischen aus dieser Zeit herauszuarbeiten.

Trevor G. Fennell (Flinders University of South Australia) hatte seinem Referat den Titel „Liberius Depkins Treue (Genauigkeit) gegenüber seinen Quellen“ gegeben. Es ist das bleibende Verdienst des Autors die altlettischen Wörterbücher und grammatischen Beschreibungen in einer mustergültigen und für die weiteren Forschungen vorbildlich aufbereiteten Art zugänglich

und handhabbar gemacht zu haben. Nun setzt er seine Forschungen in Richtung weiterer Verfeinerungen und Explikationen fort. Er setzt sich ausführlich mit der äußerst komplizierten Frage auseinander, wie L. Depkin in seinem Lettischen Wörterbuch die zahlreichen Materialien, die er aus anderen Quellen bezogen hat, behandelt. Er führt eine ansehnliche Zahl von Fällen an, die Depkins schöpferisches Herangehen deutlich vor Augen führt. Gleichzeitig behandelt er eine Reihe von Beispielen, in denen die abweichenden Lösungen, die Depkin bezüglich seiner Quellen anbietet, nicht so leicht zu erklären sind. Im Falle von *bes atrauschana* (LD 1434) anstelle von *bes atrauschanas* scheint mir sein Erklärungsversuch (-a als Füllvokal für verkürztes *atrauschana*) recht einleuchtend zu sein. In meiner Monographie über die Sprache der lettischen Volkslieder; die ich z. Z. endgültig für den Druck vorbereite, habe ich ein Beispiel, das ebenfalls so ein Aussehen hat (Nom Sg, der aber hier wohl kaum stehen kann!): altlett. *Leela Raudaschana raudaht* ‚laut weinen‘ (Mancel, Lettus 48; 76). Ich kann nur sagen: Herzlichen Dank, lieber Kollege Prof. T. Fennell, für die vielen klugen Richtigstellungen und Anregungen zur altlettischen Lexikographie!

Dzintra Bond (Ohio University) und Dace Markus (Akademie für Lehrerbildung und pädagogische Unternehmensführung, Riga) gaben ihrem Referat den lapidaren Titel „Intonationen“. Nachdem beide Forscherinnen einige Jahre die Aussprache älterer und jüngerer Probandengruppen in der Situation des Bilinguismus untersucht hatten,⁷ wandten sie sich nun der Silbenintonation zu. Sie wählten für die Untersuchung Sprecher verschiedener Altersstufen aus Riga aus, die zwei Silbenintonationen unterscheiden: gedehnte und fallende bzw. gedehnte und gebrochene. Akustisch-phonetische Messungen ergaben, dass die Vokaldauer und die Tonhöhenkontur unterschiedlich sind bei Wörtern, die einander hinsichtlich der erwähnten Silbenintonation gegenübergestellt sind. Die jüngeren Sprecher zeigten eine Minimierung des Kontrastes hinsichtlich Tonhöhe und Dauer, während die älteren im Gegenteil einen deutlichen Kontrast beibehielten.

Auf dem Abschlussbankett im M. Street Hotel am 17.06.2006 wurde Frau Prof.Dr. Inta Gale Carpenter (Indiana University) als neugewählte Präsidentin der AABS für die kommenden zwei Jahre begrüßt. Es fanden eine Reihe von Auszeichnungen und Würdigungen von verdienten AABS-Aktivisten statt und es wurde mitgeteilt, dass die 21. AABS – Konferenz im Jahre 2008 in Bloomington stattfinden wird.

⁶ Über „Lattgallisch – eine baltische Regionalsprache“ referierte der Verfasser dieser Zeilen auf der 91. Konferenz des Baltistenkreises zu Berlin am 24.05.2002.

⁷ Vgl. Dr. S. Bond and Verna Stokmal (Ohio University) Dace Markus (University of Latvia). Sixty years of bilingualism affects the pronunciation of Latvian vowels, in: *Language Variation and Change*, 18 (2006), S. 165–177. Printed in the U.S.A., 2006 Cambridge University Press

Ein großes Dankeschön für die ausgezeichnete Organisation und das reichhaltige Programm der 20. AABS – Konferenz gebührt Frau Prof. Dr. Daina Stukuls Eglitis (George Washington University, Washington) und ihrem unermüdlichen Organisationsbüro.

Wir Sprachwissenschaftler sind unserem Sektionsleiter Herrn Prof. Dr. Steven Young (University of Maryland, Baltimore) für seine umsichtige Organisation und Betreuung sehr zu Dank verpflichtet, ich persönlich in besonderem Maße noch dafür, dass ich bei ihm zuhause in Baltimore in diesen unvergesslichen Konferenztagen wohnen und speisen konnte und wir beide so schön und einträchtig miteinander gearbeitet und studiert haben und täglich zwischen den beiden großen Städten hin und hergependelt sind.

*

Nachdem ich vierzehn Jahre lang in ununterbrochener Folge, von 1992 bis 2006, an acht Konferenzen der nordamerikanischen Baltistengesellschaft AABS teilgenommen habe und nun auf die 75 zugehe, ist es an der Zeit, einmal Bilanz zu ziehen. Noch zu Zeiten der DDR, als ich an der Universität Leipzig und am Zentralinstitut für Sprachwissenschaft der Akademie der Wissenschaften der DDR in Berlin arbeitete, hatte ich Einladungen zu den Konferenzen der AABS erhalten und man hatte mir einzelne Nummern der Zeitschrift „Journal of Baltic Studies“ zugeschickt. Leider konnte ich aus den allzu bekannten Gründen nicht an den Konferenzen in Amerika teilnehmen. Als nach dem Fall der Mauer auch diese Zwangsisolation der Wissenschaftler im Ostblock ein Ende hatte, habe ich gleich die Gelegenheit wahrgenommen und bin 1992 das erste Mal nach Kanada zur 13. Konferenz der AABS nach Toronto gefahren und Mitglied der AABS geworden. Seit dieser Zeit habe ich regelmäßig diese wertvollen wissenschaftlichen Foren der Baltistik besucht.

Über alle diese Konferenzen, von der 13. bis zur 20. im vergangenen Monat, habe ich in dieser oder jener Form Berichte geschrieben und veröffentlicht :

1. Über die 13. AABS-Konferenz „Terra Baltica“, vom 10. 13. 06. 1992 am Victoria College der Universität Toronto, erschien mein Bericht in der „Zeitschrift für Slawistik“ (weiterhin abgekürzt als: ZfSl) , Bd. 38, H. 2, Berlin 1993, S. 271 274. Auf der Konferenz war eine ganztägige Veranstaltung der Wissenschaft im Baltikum gewidmet, an der ich aktiv teilnahm. Im Anhang zu dem vorliegenden Bericht veröffentliche ich gleichsam als Beitrag zur Geschichte der AABS-Konferenzen den Beitrag „Die Wissenschaftsreformen im Baltikum“, den ich damals aus Zeitgründen – ich war mit der Gründung des Instituts für Baltistik an der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald sehr in Anspruch genommen – nicht zur Veröffentlichung gebracht habe.

2. Über die 14. AABS-Konferenz „Unabhängigkeit und Identität in den baltischen Staaten“, vom 08.06.–11.06.1994 an der University of Illinois in Chicago, kam mein Bericht in der ZfSl, Bd.40, H.4, Berlin 1995, S. 451–454 heraus.
3. Über die 15. AABS-Konferenz „Umgestaltung und Kontinuität in den baltischen Staaten“, vom 27.06. 29.06. 1996 am Bentley College, Waltham (Massachusetts), veröffentlichte ich meinen Bericht ebenfalls in: ZfSl, Bd.41, H.4, Berlin 1996, S. 94–97.
4. Die 16. AABS-Konferenz Baltische Probleme in internationalen Perspektiven , vom 19.06.–21.06. 1998 an der Indiana University Bloomington, Indiana, habe ich nicht in der üblichen Weise besprochen. In meinem Aufsatz „Valdis Zeps und sein Werk über die lettisch-finnischen Konvergenzen“, erschienen in: Baltu filoloģija XI (1) Rīga 2002, S.155–157, beschrieb ich im Abschnitt „In memoriam“ die Gedenkfeier an Prof. Dr. Valdis Zeps am 21. 06. 1998 in der Beck-Kapelle (Beck Chapel) an der Indiana Universität Bloomington, die alle Teilnehmer tief beeindruckte.
5. Über die 17. AABS-Konferenz „Die baltischen Länder und ihre Nachbarn : Die Neubestimmung der Beziehungen“, vom 15.–17. 06. 2000 an der Georgetown University in Washington, schrieb ich in: ZfSl, Bd.46, H.1, Berlin 2001, S. 108–112.
6. Über die 18. AABS-Konferenz „Die baltischen Staaten in der Ära der Globalisierung“ an der Johns Hopkins University in Baltimore, vom 06.–08. 06. 2002, publizierte ich einen knappen Bericht und eine Kurzfassung meines Vortrages „Ostbaltisch * *baltas* nicht nur ‚weiß‘, sondern auch ‚lieb, teuer‘ und Entsprechungen im Slawischen“ in der Zeitschrift „Aus baltischem Leben“, 48. Jg., № 3 (199), Riga 2002, S. 4–7.
7. Über die 19. AABS-Konferenz „Dynamik der Integration und Identität : das Baltikum in Europa und in der Welt“ vom 03. – 05. 06. 2004 an der Universität Toronto kam ein Bericht von mir in Baltu filoloģija XIII (1) Rīga 2004, S.137 – 139 heraus.
8. Über die 20. AABS-Konferenz „Die Reflexion der baltischen Region : Perspektiven über Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft“, vom 15.–17. 06. 2006 an der George Washington University in Washington, schließlich handelt der erste Teil der vorliegenden Veröffentlichung.

Für die großzügige Förderung der der ersten sechs Kongressreisen bin ich der KAI sowie der Deutschen Forschungsgemeinschaft zu Dank verpflichtet.

Die Generalthemen der einzelnen Konferenzen veranschaulichen überzeugend, welch großen Weg die baltischen Staaten Litauen, Lettland und Estland seit der Wiedergewinnung ihrer Souveränität zurückgelegt haben und wie sich diese stürmische Entwicklung in den Wissenschaften spiegelt. Für mich als Baltisten (Philologen, Sprachwissenschaftler, Folkloristen und vormals vor allem als Slawisten), der ich 1953 an der Moskauer Universität vom damaligen Doktoranden Vytautas Mažiulis aus Vilnius in die Baltistik eingeführt worden bin, ist es ein besonderes Glück gewesen, dass ich mich von Herbst 1991 bis Ende des Wintersemesters 1996/1997 vornehmlich der Baltistik widmen konnte und durch die AABS-Konferenzen den vollen Zugang zur Baltistik als einer weltweiten Wissenschaftsdisziplin erlangen konnte. Den größten Gewinn für meine Lehr- und Forschungstätigkeit sowie für meine Leitungs- und Organisationsarbeit konnte ich aus der interdisziplinären Gesamtanlage der Konferenzen ziehen. Wenn ich auch nur wenig andere Sektionen als die der Linguistik besuchen konnte, so waren es doch die gehaltvollen Plenarvorträge und gelungenen Abendveranstaltungen, die mir die Teilhabe an der so wertvollen Interdisziplinarität ermöglichten. Nachdem Anfang der 90er Jahre die im Zweijahresrhythmus stattfindenden skandinavischen Baltistenkonferenzen in Stockholm im Turnus der europäischen Baltistenkonferenzen aufgegangen waren, erhöhte sich die Bedeutung der AABS-Konferenzen als breit gefächertes Foren der Baltistik aus allen Ländern der Welt, in denen dieses Fach betrieben wird. Für mich persönlich wiederum war der Kontakt zu den Fachkollegen aus den Vereinigten Staaten von Amerika und aus Kanada etwas ganz Neues und Wichtiges. Meine z.T. schon vorher in Europa geknüpften Verbindungen konnte ich regelmäßiger pflegen und vertiefen. Alle zwei Jahre hatte ich nun die Möglichkeit, neue Arbeiten zur baltistischen Sprachwissenschaft kennenzulernen und gleichzeitig besaß ich ein Forum, dem ich meine Arbeitsergebnisse zur Diskussion vorlegen konnte. So konnte ich Teile meiner nun abgeschlossenen Monographie über die Sprache der lettischen Volkslieder vor ein kompetentes Gremium zur Erörterung bringen. Das Wichtigste aber war der lebendige menschliche Kontakt zu den Wissenschaftlern, die alle den einen großen Gegenstand erforschen, beschreiben, lehren: die Baltistik.

Überhaupt war die Begegnung mit den Menschen in Amerika, ihrer Natürlichkeit, Unkompliziertheit, ihrem gesunden praktischen Sinn und ihrer Herzlichkeit eines meiner größten Erlebnisse.

Über das rein Fachliche hinaus tat sich mir in der Neuen Welt wahrhaftig eine neue Welt auf: eine großartige Natur mit dem Michigan-See und Ontario-See, an denen Chicago und Toronto liegen; mit den unvergesslichen Niagara-Fällen an der Grenze von Kanada und den USA; mit den lieblichen Hügeln und dem großen Fluß Susquehanna in Pennsylvanien; eine nicht minder großartige Kultur mit den großen Städten, deren Zentren aus mächtigen, im-

mer wieder verschiedenen in den Himmel strebenden Wolkenkratziervierteln bestehen, wie New York, Chicago, Toronto, Boston, Baltimore; mit den so reichen Kunstsammlungen, Galerien und Museen (Metropolitan Museum of Art in New York, Art Institut of Chicago, National Gallery of Art Washington, Museum of Fine Arts in Boston, Walters Art Gallery in Baltimore; Ontario Museum in Toronto; das 2005 eröffnete National Museum of the American Indian in Washington und einige andere) und schließlich die große Geschichte und Gegenwart, die nirgends so groß und nah dem Besucher entgegentritt wie in der Hauptstadt Washington. Ich hatte Gelegenheit drei Mal diese Stadt besuchen zu können. Mein letzter Aufenthalt im Juni 2006 war besonders eindrucksvoll durch den Besuch des Capitols und der Bibliothek des Kongresses (The Library of Congress). Mit diesem Ereignis, dem Höhepunkt meiner Reisen, sollte mein Bericht ausklingen.

ANHANG

Die Wissenschaftsreformen im Baltikum

Auf der vom 10.- 13. 06. 1992 an der Universität Toronto durchgeführten 13. Konferenz der AABS war neben der Plenarsitzung und den Sektionssitzungen ein voller Konferenztag der aktuellen Wissenschaftsentwicklung im Baltikum gewidmet. Er stand unter der Überschrift "Academia im Baltikum: Veränderungen und Austausch".

Die Plenarsitzung am Vormittag des 12. 06. befasste sich mit den Reformen im Hochschulwesen der baltischen Staaten. Moderator dieser Veranstaltung war der Leitende Direktor der AABS Prof. Dr. W. Nollendorfs. Einleitend skizzierte er in Form von Fragen Schwerpunkte, auf die in den weiteren Beiträgen und in der Diskussion näher eingegangen wurde: Welche Veränderungen haben bereits im Hochschul- und Akademiereich stattgefunden und auf welche konzentriert man sich gegenwärtig? Welche Strukturveränderungen sind notwendig? Von welcher Seite erfolgt die Finanzierung? Welche Zusammenarbeit gibt es mit den westlichen Demokratien? Woher und in welcher Form kommt Hilfe? Wie ist die Hochschullehre inhaltlich umzugestalten? W. Nollendorfs betonte pointiert, dass die Erneuerung der Gesellschaft in den baltischen Staaten, ihre Rückkehr in die Gemeinschaft der freiheitlichen Nationen, ohne eine Erneuerung der Bildung und Erziehung nicht möglich sei. Es gehe daher nicht nur um Reformen in der Wissenschaft, sondern es gehe um die Zukunft der baltischen Länder.

Magnifizenz Prof. Dr. J. Zaķis (Universität Lettlands, Riga) gab aus der Sicht des Insiders – wie er ausdrücklich betonte – eine präzise Information zu allen Schwerpunkten und äußerte sich sehr offen und konstruktiv zu den essentiellen Fragen des Umbaus im Hochschul- und Akademiereich. Er hob die große Rolle, die die AABS dabei spielt, hervor und unterstrich die Bedeutung der Pflege der Sprachen und des Sprachstudiums, gleichzeitig verwies er darauf, daß die klassischen Universitätsdisziplinen wie Philologie, Philosophie, Theologie, Rechtswissenschaft und Medizin wieder in ihrer vollen Ausprägung an der Universität Lettlands vertreten sind. Ein besonderes Augenmerk verdient

seiner Ansicht nach dabei die Lettische Philologie und die lettische Sprache.⁸ Weiterhin charakterisierte er kritisch das Verhältnis verschiedener Gruppen zu den notwendigen und tiefgreifenden Veränderungen an den Hochschulen, so z.B. das Verhältnis der Administratoren (es ist etwas zu unternehmen, um zu überleben), das beträchtlicher Schichten der Studentenschaft (zögernde Haltung: etwas tun oder nichts tun bzw. andere haben für uns etwas zu tun), das bedeutender Teile der Hochschullehrer (zuerst eigene Absicherung, eine stark verbreitete Verteidigungshaltung oder die beste Verteidigung ist, in die Offensive zu gehen“). Nach Zaķis' Meinung gilt es, bei vielen dieser Personen eine gewisse Inaktivität zu überwinden. In den Ausbildungsmethoden sollte der Dialog (Seminar) vor dem Monolog (Vorlesung) rangieren. Die studentische Selbstverwaltung ist zu entwickeln und zu fördern. Problematisch ist folgende Situation: Die Studenten arbeiten mehr für ihr Diplom, als für die Wissenschaft. Mögliche Lösungen erblickt Zaķis in der Erhöhung der Qualität der Beurteilungen und in der Konkurrenz verschiedener (paralleler) Aktivitäten.

Magnifizienz Prof. Dr. E. Lavendelis (Technische Universität Riga) machte sehr konkrete Angaben über die sich in der Gesellschaft und im Hochschulwesen vollziehenden Prozesse mit reichen statistischen Materialien.

Magnifizienz Prof. Dr. S. Razma (Pädagogische Universität Vilnius) und der Prorektor Prof. Dr. A. Kallikorm (Universität Tartu) gingen sowohl auf Gemeinsamkeiten dieser Erneuerungsprozesse als auch auf spezifische Züge in ihren Universitäten und Ländern ein.

Der Verfasser dieser Zeilen Prof. Dr. R. Eckert (Universität Greifswald) machte in einem Diskussionsbeitrag Ausführungen über das Hochschulerneuerungsprogramm in den neuen Bundesländern Deutschlands und über die Probleme, die bei seiner Umsetzung zu lösen sind und die in vielem der Situation in den baltischen Ländern gleichen.

Während eines Essens wurden die Teilnehmer der Konferenz über die gegenwärtigen Realitäten und über zukünftige Vorhaben des Baltischen Akademischen Zentrums in Riga durch die Leitung desselben unterrichtet. Das Zentrum wurde auf Initiative der AABS eingerichtet und wird demnächst seine Arbeit auch in Vilnius und Tallinn aufnehmen.

In den Nachmittagssitzungen wurde über den wissenschaftlichen Austausch mit den baltischen Staaten, über konkrete Studienprogramme und über Hilfeleistungen für die Wissenschaftsreform und die Austauschprogramme beraten. Es wurde ein Papier über vorgeschlagene Aktivitäten des Baltischen Akademischen Zentrums verbreitet. Es wird

⁸ An dieser Stelle möchte ich an die große sachkundige und moralische Unterstützung erinnern, die mir Magnifizienz Prof. Dr. J. Zaķis zuteil werden ließ, als ich im Frühjahr 1993 die Gründung eines eigenständigen Instituts für Baltistik an der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald vorbereitete. Die Gründung des Instituts erfolgte am 18.05.1993. Die wissenschaftsorganisatorische Herauslösung der Baltistik aus der Slawistik war nach der Wiedererlangung der Souveränität der baltischen Staaten eine wissenschaftspolitische Notwendigkeit geworden. Nachdem am 26.01.1993 an der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster durch Prof. Dr. F. Scholz ein Institut für Interdisziplinäre Baltische Studien begründet worden war, hatte die notwendige Institutionalisierung der Baltistik (vorher war sie entweder der Slawistik oder der Indogermanistik angeschlossen gewesen) in Deutschland Gestalt angenommen. Siehe dazu: R. Eckert. *La baltistica nella Germania riunificata*, in: *Atti del Sodalizio Glottologico Milanese*, vol. XXX–XXXVI, 1994 e 1995, Milano 1996, 217–233, besonders 231–233.

vorgesehen, dass das Baltische Akademische Zentrum eng mit dem IREX (International Research & Exchanges Board) zusammenarbeiten wird, wobei letzteres seinerseits ebenfalls mit der Umsetzung eines speziellen Baltischen Programms befasst ist.

Im Zusammenhang mit der Neuwahl des Direktoriums der AABS wurde Prof. Dr. Andre D. Loeber (Universität Kiel) mit besonderen Koordinierungsaufgaben für Europa in der Zusammenarbeit mit den baltischen Staaten betraut.

(Diese Information hat der Verf. dieses Berichtes unmittelbar nach der 13. AABS-Konferenz im Juni 1992 geschrieben. Sie ist jedoch aus Zeitgründen nicht veröffentlicht worden und stellt heute nach 14 Jahren ein historisches Dokument dar, das deutlich vor Augen führt, welch gewaltigen Aufschwung die baltischen Staaten seither auf dem Gebiete des Hochschulwesens genommen haben. R. E.)

Rainer Eckert

Murtzener Ring 16, D-12681 Berlin, BRD

rainer_eckert@gmx.net

RECENZIJAS – REVIEWS

Milda Lučinskienė. Par. Jono Jaknavičiaus 1647 metų
Ewangelie Polskie y Litewskie. (Bibliotheca Archivi Lithuanici.)
 Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla 2005.

Su 2005-ųjų metų data pasirodė šeštoji *Bibliotheca Archivi Lithuanici* serijos knyga – tai senųjų raštų tyrinėtojos Mildos Lučinskienės parengta „Jono Jaknavičiaus 1647 metų *Ewangelie Polskie y Litewskie*“. Parengėja jau senokai yra sutelkusi dėmesį į Jonui Jaknavičiui priskiriamus raštus, galima sakyti, netgi yra juos „privatizavusi“. Teisę „savintis“ Jaknavičių Mildai Lučinskienei suteikė jos atlikti darbai, ištraukę į dabarties šviesą ir padarę prieinamus vartotojui XVII amžiuje pasirodžiusius Jaknavičiaus raštų leidimus. Parengėjai pavyko išsirūpinti, kad Valstybinės lietuvių kalbos komisijos skirtomis lėšomis pagal Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo 1996–2005 metų programą būtų suskaitmeninti XVII amžiuje pasirodžiusių Jono Jaknavičiaus *Evangelijų* leidimų tekstai: jai bendradarbiaujant kartu su programuotoju Vytautu Zinkevičiumi 1998-ais metais buvo parengtas 1647 metų *Ewangelie Polskie y Litewskie* elektroninis tekstas, abėcėlinė ir atvirkštinė žodžių formų konkordancija¹, 1999-aisiais parengti 1674² metų bei 1679 metų³ leidimų, o 2000-aisiais – 1690 metų⁴ leidimo *Ewangelie...* elektroniniai tekstai su abėcėlinėmis ir atvirkštinėmis žodžių formų konkordancijomis. Pačios parengėjos dėmesys labiausiai sutelktas į 1647 ir 1674 metų Jaknavičiaus evangelijų leidimus, tuo galima įsitikinti iš jos ankstesnių publikacijų, kuriose nagrinėjama minėtų *Ewangelie Polskie y Litewskie* leidimų leksika (Lučinskienė 2005), rašybos norminimo apraiškos (Lučinskienė 2003), ne Jaknavičiui priskiriamų evangelijų leksikos redagavimas (Lučinskienė 2001a) bei rytietiškosios leksikos redagavimas (Lučinskienė 2001b).

¹ Saugoma Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriuje, senųjų raštų duomenų bazėje, inventoriaus Nr.: T-5; Nr. K-1-5; K-2-5, žr. nuorodą, pateiktą Šaltinių ir literatūros sąrašė, p. 499.

² Saugoma senųjų raštų duomenų bazėje, inventoriaus Nr.: T-6; Nr. K-1-6; K-2-6; šį darbą M. Lučinskienei ir V. Zinkevičiui atlikti padėjo Inga Pilipaitė (žr. nuorodą, pateiktą Šaltinių ir literatūros sąrašė, p. 500).

³ Saugoma senųjų raštų duomenų bazėje, inventoriaus Nr.: T-7; Nr. K-1-7; K-2-7 (žr. nuorodą, pateiktą Šaltinių ir literatūros sąrašė, p. 500).

⁴ Saugoma senųjų raštų duomenų bazėje, inventoriaus Nr.: T-8; Nr. K-1-8; K-2-8 (žr. nuorodą, pateiktą Šaltinių ir literatūros sąrašė, p. 500).

Aptariamoji knyga gražiai išleista (tai rodo apipavidalinimas ir spalvų gama, parinkti dailininko Alfonso Žviliaus, specialus popierius, savotiškas maketas, demonstruojantys priklausymą *Bibliotheca Archivi Lithuanici* serijai). Tituliniame puslapyje „Jono Jaknavičiaus 1647 metų *Ewangelie Polskie y Litewskie*“ skaitytojui yra pristatoma kaip „dokumentinis leidimas ir kompaktinė plokštelė su skaitmenine faksimile“. Nuoroda į skaitmeninę faksimilę reiškia, kad kompaktinėje plokštelėje yra pateikiama ne tik 1647-ųjų metų leidimo Jaknavičiaus evangelijų teksto suskaitmeninta versija, bet ir pats aptariamasis knygos e-variantas, tik su kiek kitokiu tos pačios sudėties turinio išdėliojimu. Tiesa, tai pasyvioji arba „tik skaitymo“ bei norimo atsiversto e-knygos puslapio išspausdinimo galimybes teikianti versija. Bet kompaktinės plokštelės pačiame pavadinime minimas bruožas gali nulemti didesnę elektroninio knygos varianto populiarumą arba didesnę tikimybę, kad būtent šis variantas reikiamu momentu bus skaitytojui (vartotojui) lengviau pasiekiamas nei tikroji knyga. Ne tik kompaktiškumu, bet ir vaizdų kokybe e-knyga yra pranašesnė už įprastąją – tuo nesunku įsitikinti sugretinus faksimilinių originalo teksto nuotraukų popierinį ir elektroninį variantus, ar variantus nuotraukos, pateikiančios paties konvoliuto, kuriame pirmąją knygą įrištos *Ewangelie...*, vaizdą. Palyginus knygos 25-ame puslapyje pateiktą nuotrauką su e-knygos 21-ame puslapyje pateiktąja, akivaizdu, kad e-nuotraukos variantas padeda geriau įsidėmėti parengėjos pateiktą žodinių konvoliuto išvaizdos apibūdinimą: „Konvoliutas įrištas tamsiai žalios spalvos ištisu pergamentu, bloko kraštai tamsiai raudonos spalvos, viršutiniame ir apatiniame kietviršiuose likusios keturių šviesios minkštos odos raištelių liekanos“ (p. 26). Elektroninė knyga suteikia galimybę norimą vaizdą padidinti ir paryškinti – tai leidžia geriau pamatyti, atpažinti, išsinagrinėti rūpimas smulkmenas. Tiesa, bandant ką nors gretinti iš virtualiosios ir tikrosios knygos variantų reikia įsidėmėti, kad įvado teksto puslapių numeracija e-knygoje atsilieka nuo realiosios knygos puslapių numeracijos keturiais vienetais, o pabandžius susirasti popierinėje knygoje esančio faksimilinio ar perrašyto evangelijų teksto analogą e-versijoje (ar priešingai) skaitytojui teks įsidėmėti dar kelias puslapių skaitmenų nuorodas, nes tik knygoje perrašo tekstas, prasidedantis nuo 67 puslapio, yra pateikiamas pagrečiui su faksimile vienoje lapų atvartoje ir turi laužtiniuose skliausteliuose pateiktą originalo puslapių sekos numeraciją: „kadangi originale puslapiai nenumeruoti, perraše, pradedant antraštiniu puslapiu, jie sunumeruoti eilės tvarka“ (p. 35). Pavyzdžiui, popierinės knygos 74 puslapyje pateikiamas perrašas su atskira puslapio žyme [1], o gretimame 75 puslapyje pateikiama originalo faksimilė; kitoje atvartoje išdėliojama atvirkščiai: poriniame 76 puslapyje pateikiama faksimilė, o neporiniame 77 puslapyje ([2]) – perrašas, tartum paliekant skaitytojui galimybę perrašą ir originalą susisiūti

atskiromis knygomis. Skaitmeninėje plokštelėje *Ewangelie...* perrašas taip ir „susiūtas“ – nuo 63/496 iki 274/496 lapo, o nuo 275/496 iki 490/496 lapo yra „susiūta“ faksimilė. Norint surasti popierinės knygos puslapio perrašo atitikmenį e-knygoje, teks laužtiniuose skliaustuose pateiktą skaitmenį sumuoti su 63, o norint surasti faksimilės atitikmenį e-knygoje – tą skaitmenį teks sumuoti su skaitmeniu 278. Nuo aritmetinių pratybų skaitytojais būtų buvę apsaugoti skaitmeninėje plokštelėje esančios knygos versijoje pateikus originalo puslapių sekos numeraciją laužtiniuose skliaustuose (pavyzdžiui, [48] 111/496 ir [48] 326/496). Nuosavoje popierinėje knygoje tokius žymėjimus ir patobulinimus nesunku atlikti, bet e-knygos vartotojams pateiktoji „tik skaitymo“ versija neleis joje daryti jokių prasminių įrašų. Kita vertus, galima guostis tuo, kad aritmetikos veiksmas gerina atmintį (nors ir netaupo paieškos laiko).

Recenzuojamąją knygą be pačių *Ewangelie Polskie y Litewskie* dar sudaro šios dalys: *Pratarmė* (p. 7–8), glaustai paaiškinanti, kodėl tik dabar „unikalaus XVII amžiaus lietuviškas tekstas taps prieinamas mokslo ir kultūros visuomenei“ (p. 7), ir įvadinis skyrius „Jonas Jaknavičius ir 1647 metų katalikiškos *Evangelijos* lietuvių kalba“ (p. 9–36) su lenkišku atitikmeniu „Jan Jachnowicz i *Ewangelie* katolickie z 1647 roku napisane po litewsku“ (p. 37–59, vertėja Krystyna Rutkowska), trumpas pristatymas anglų kalba (*Summary* Jonas Jaknavičius' 1647 *Ewangelie polskie y litewskie*, p. 64–66), sąrašas *Šaltiniai ir literatūra* (p. 498–502) bei Biblijos vietų rodyklė (p. 503).

Įvadas susideda iš kelių skirsnių. Vienas jų pristato Jono Jaknavičiaus biografiją, kuri, pasak Lučinskienės, „tebėra neišsami, daug [Jaknavičiaus] gyvenimo ir veiklos faktų [yra] nežinomi“ (p. 11). Todėl kiekvienai nuorodai yra pateikiama papildoma argumentacija ar apsidraudimas: Jaknavičius, remiantis Vaclovo Biržiškos pateikta archyvine dokumentacija ir Zigmo Zinkevičiaus atlikta Jaknavičiaus raštų kalbos duomenų analize, kildinamas iš Lydos apskrities (rytinės dalies), aptariami bibliografų ir tyrėjų nurodomų Jaknavičiaus gimimo datų galimi variantai: 1598 arba 1589 metai. Tyrinėtoja yra labiau linkusi pasirinkti ankstyvesnę – 1589-ųjų datą (šios prielaidos argumentai išdėstyti 11–12 p.). Kituose įvadinio straipsnio skirsniuose apžvelgiama Jaknavičiaus literatūrinė veikla – nurodomi ir vertinami bibliografų ir literatūrai įrašai ir aprašymai (p. 13–18), aptariamos ankstesnių nei 1647 m. leidimo galimybės (p. 18–19) bei šių evangelijų perleidimai XVII amžiuje (p. 19–22), pripažįstama, kad neišskus yra ir lenkiškojo evangelijų teksto šaltinis, iš kurio vertė ir kurį greta lietuviškojo savo teksto skelbė Jaknavičius – kaip įmanomi variantai pristatomi ne tik Jokūbo Wujeko 1620 ir 1593 metų *Ewangelie i epistoły* [...], bet ir kiti šių tekstų su pakeistu pavadinimu 1611, 1616, 1617 metų leidimai Krokovoje ar papildytieji 1626, 1636, 1637 metų leidimai Sandomierze (p. 22–23). Skirsnyje su gana įmantriu pavadinimu „Proveniencijos 1647 metų *Ewangelie polskie y*

litewskie egzemplioriuje⁴⁵ aprašomi vienintelio išlikusio konvoliuto egzemplioriaus, saugomo Kauno technologijos universiteto bibliotekoje, knygos ženklai, rodantys buvusius knygos savininkus (p. 23–26). Kas sudaro Jaknavičiaus parengtų *Ewangelie*... dvi dalis, kuriose iš viso yra 103 perikopės (37 – iš evangelijų pagal Matą, 36 – iš evangelijų pagal Luką, iš evangelijų pagal Joną – 26, iš evangelijų pagal Morkų – 4), yra aptariama 29 puslapyje, prieš tai pristačius paties konvoliuto, kuriame Jaknavičiaus 1647 metų *Ewangelie polskie y litewskie* irišta kaip pirmoji knyga, sandarą (p. 26–29).

Skyriuje „1647 metų *Ewangelie polskie y litewskie* kalba“ aptariami rytietiškajam raštų variantui priskiriamų 1647 metų *Ewangelie*... rašybos ir fonetikos savitumai bei Jaknavičiui būdingos morfologijos ir leksikos ypatybės (p. 29–33), o po jo einančiame gretimame skyriuje apibūdinami anoniminiam vertėjui priskiriamų evangelijų kalbos savitumai (p. 33–34).

Rengdama knygą spaudai Milda Lučinskienė turėjo pateikti ne tik skaitmeninius lietuvišką ir lenkišką teksto variantus, bet ir sužiūrėti bei paaiškinti 1647 m. evangelijų leidimo lietuviškosios teksto dalies klaidas, kurios surašytos perrašo puslapių pastabose. Parengėja skirsnyje *Teksto skelbimo forma ir parengimo principai* (p. 34–35) paaiškina, kad „tekstologiniame aparate nurodomos dėl spaustuvės kaltės ar šaltinio susidėvėjimo atsiradusios užrašo spragos, praleisti žodžių kėlimo ženklai, sunkiai įskaitomi ar klaidingai surinkti žodžiai, teksto iškraipymai, komentuojami klaidingai nurodyti Biblijos skyriai“ (p. 35). Evangelijose pasitaikančias skyrybos⁶ ir korektūros klaidas parengėja fiksuoja labai atidžiai, o ypatingesnės (žiūrint iš dabarties pozicijų) žodžių fiksacijos, nepažymėtos/neaptartos kaip klaidos, dažniausiai įvado tekste turi apsidraudimo ženklų, parodančių, kad buvo pastebėtos. Pavyzdžiui, žodžių *gindžia* [72₁₈] ir *pagindžia* [72₂₀₋₂₁] fiksacijos dėl morfologinio ypatingumo⁷ įvado tekste parengėjos yra apibūdintos kaip „retesnės –iō- kamieno formos“ (p. 32), bet nesulaukė tekstologinio pobūdžio įvertinimo pastabose. Panašu, kad šiuose žodžiuose

⁵ Žodžio *proveniencijos* reikšmę padės suprasti skirsnio turinys, dar plg. galima atsiversti *Lenkų – lietuvių kalbų žodyną*, kuriame lenkų kalbos žodžiui *proweniencja* Valerija Vaitkevičiūtė pateikia šiuos lietuviškus atitikmenis: 1) *psn.* kilimas, kilmė; 2) *sen.* pajamos (Vaitkevičiūtė 1979: 544).

⁶ Sunku aptikti nesužymėtų pastabose skyrybos klaidų, galima nebent pasiūlyti atkreipti dėmesį į 185 puslapyje esančio sakinio „*Atfakie // Iezus ir tare iam: // ku aβ darau tu ne– // žynay: dabar / bet // žinoi potam* skyrybą, nes panašu, kad antras šiame sakinyje esantis dvitaškis, užfiksuotas [56₂₃] eilutėje, yra nereikalingas, plg. šio sakinio lenkišką analogą: *Odpowie//dżiał Pan Iezus y// rżekl mu: Co ia czy-//nię / ty reraz nie-//wieβ / ále fię dowieβ // potym* [56₂₃₋₂₇].

⁷ Dar plg. Jono Palionio pateiktą 1674 metų *Ewangelie Polskie y litewskie* kalbos ypatybių apibūdinimą, kuriame teigiama, kad jame „dar gana dėsninai išlaikytos puntininkų tarmės fonetikos ir morfologijos ypatybės“ ir vienu iš puntininkavimo pavyzdžių pateikiamas veiksmazodinis junginys *pagimdžia wayku* (Palionis 1967: 88).

esantis *n* turėtų būti vertinamas kaip surinkimo klaida. Sakinyje „*žmona kad// gindžia nuludimu // turi / iog ataiio wa-// lunda ios / a kad pa//gindžia wayku / // ne atmena vnt sopu- // lo / del džiau[g]lmo // // iog vžgime žmogus // vnt lwieto*“ esančios veiksmazodžio *(*pa*)*gindyti* esamojo laiko formos atrodo gana neįprastai įvertinus ir 1647 metų *Ewangelie*... leidimo, ir kitų perlaidų tekstų duomenis, nes, išskyrus nurodytuosius du *gindžia* ir *pagindžia* atvejus, visur kitur 1647 m. evangelijose vartojami veiksmazodžiai su *gim-* šaknimi, plg.: rašoma „*pa=gimdimu*“ [172₂₄–173₁]; *pagimde sunu* [173₁₋₂]; *užgimimo* [142₂₃₋₂₄], [143–145] puslapiuose virš 30 kartų aptinkama pavartota forma „*pagimde*“. Kad šaknis *gim-* yra buvusi suvokiama kaip „norma“, rodytų ir minėtų veiksmazodžių jau pakoreguotos fiksacijos 1674 metų *Ewangelie*...leidime: *gimdžia* [78₁₃], *pagimdžia* [78₁₆].

Mildos Lučinskienės buvo apsidrausta apsirikimu nelaikyti ir vienskiemenių žodelių užrašymo kartu su greta esančiu žodžiu: „Evangelijose vienskiemeniai tarnybiniai žodeliai gana retai rašomi kartu su po jais einančiais žodžiais (*fumanim* 46_p, *ižnauiio* 57₂₃). Tačiau tokie atvejai netaisomi, nes žodžių rašymas drauge ir skyrium XVI–XVII amžiuje nebuvo kodifikuotas“ (p. 35). Antrasis pateiktos citatos sakinyje atrodo esąs taikytinas ir ne tik vienskiemenių žodžių rašymo atvejams. Bet aptariamų 1647 m. Jaknavičiaus evangelijų teksto visu ma rodo teisingai suvoktas žodžių rašymo „drauge ir skyrium“ tendencijas, nes galima aptikti tik pavienius žodžių užrašymo kartu atvejus, kurie neatitinka dabarties standarto ar lenkiškame originale esančio modelio. Todėl būtų buvę visai tinkama paaiškinti šiuo požiūriu „keistesnes“ fiksacijas, tokias kaip užrašymai *iu/ufkalli* (*Džiaukites ir link-//minkites: nes alga/ iu/ufkalli ira dun-//guofe* [198₁₅₋₁₈], plg. su lenkiška teksto atkarpa: *ábowiem zaplátá waβá obfita ielt w nie-//biesiech*) ar *tokalba* (plg.: *Iβeio tad tokal-//ba terp brolu / iog mokitinis anafay ne nurims* [150₁₆₋₁₇] su lenkiškame tekste minėtąjį junginį atitinkančiu junginiu *tá mowá* [150₁₇₋₁₈]). Paminėjus junginį *to kalba* tenka pridurti, kad lenkų kalbos rodomajam įvardžiui 1647 m. evangelijų tekste aptinkami trejopi moteriškosios giminės rodomojo įvardžio atitikmenys yra viena iš *Ewangelie*... teksto įdomybių. Mums įprasta įvardžio *ta* forma aptariamose evangelijose aptinkama tik kartą (*Ir ta anaigi // wahunday ataius //ižpažino wieβpati* [...] [15₂₆] *Ta tež / oneyže // godžiny*... [15₂₆]), bet 1647 m. leidime dažnas tarminis šio (pa)rodomojo įvardžio variantas *to*⁸ (pavyzdžiui, *Ir bu-//wo Anna Pranaši-//ne / dukte Phanue-//lo iš gimines Affer / // to buwo labai sena* [15₁₄] – *Bylá tež Anna// Prorokini / corká // Fanuelowá/ ž po-//kolienia Afer: tá by-//lá báržo podeβla w // lečiech* [15₁₃]; *Ir to na-//βle iki aštuonioms dešimtims metu ir //*

⁸ Plg. tarp Mikalojaus Daukšos tekstuose esančių konkrečių demonstratyvų moteriškosios giminės vienaskaitos vardininko formų nėra aptinkama forma *to* (randami tik *ta*, *toi*, *toig* ir įvairūs jų grafiniai variantai), žr. Rosinas 2001: 46.

kietwirtiemus [...] [15₁₈] – *A tá byla wdo=//wq* [...] [15₁₈]) ar forma *toi*⁹ (plg. [115₁₄] puslapyje esančio teksto atkarpą „*toi našte buwo*“ su jos lenkišku atitikmeniu „*ta byla wdo/wa*“ [115₁₅]). Parengėja aptardama morfologijos ypatumus pastebi, kad Jaknavičiaus plunksnai priskiriamų evangelijų dalyje „pramaišiu vartojamos parodomąjo įvardžio mot. g. vns. vardininko formos *toj* ir *to*“ (p. 32), ir atkreipia dėmesį į anoniminių vertėjų priskiriamų evangelijų dalyje pavartotą „parodomąjo įvardžio moteriškosios giminės nom. sg. formą *Toi* (210₁₁)“ (p. 34). 1647 m. evangelijų įdomybėms galima priskirti ir lenkiško *isćie* atitikmenį *Szjepgi* [211₂₀₋₂₁], veidmainių žmonių įvardijimą žodžiu *weydamarriay* (*Kad palnikauiate / ne bu–kite kaip weydamarriay nuludi*. 208₁₁₋₁₃) ir t.t. Skaitant 1647 m. evangelijas nesunku aptikti ir daugiau įvairių fiksacijų, kuriuos skiria Jaknavičių nuo kitų senųjų raštų autorių. Net greitosiomis perbėgus tekstą užkliūva kai kurių skolinių pvz., *mala* (išverstas iš lenkiško žodžio *mól*, reiškiančio *kandį*, žr. Vaitkevičiūtė 1979: 280), *kotai* (*wieß–pats io / padawe ii kotams / pakolay ataduotu wilfu lko=lu* [129₁₈], plg. lenkiškas atitikmuo *podalgo katom*¹⁰) formų vartojimas. Savitai atrodo daiktavardžio *fkrytość* vertimas žodžiu *uždanga*: *Tewui ta–//wam kuris iir uuż=//dangoi* (lenkiškame tekste: *ieft w [krytości]*); *A Tewas ta//wo kuris iir wużdan//goi* (*widżi w [krytości]*) [209] (plg. Vaitkevičiūtės pateiktą *skrytość* reikšmę: „sen. paslaptis; slapta vieta, slaptynė“ 1979: 714). Įdomi veiksmazodžio *izilsti* fiksacija [102₂₂] sakinyje *Ir aß // biliumus / dariki=// te law prietelus izg // mamonas neteifibes // adunt / kad izillite // priimtu ius vmži–// nuofn giwenimuofn* (formos su priešdėliu *iz* užfiksuotos ir kitose *Ewangelie* perlaidose: *izillite* 1674 metų [108₁₁], *izillite* – 1690 metų [108₂₂], *ißillite* – 1705 [104₄] leidimuose).

Kitas dėmesį atkreipiantis dalykas aptariamose evangelijose yra Jaknavičiui, kaip ir Mikalojui Daukšai, būdingas leksinių gretybų pateikimas (pvz., *palayminti* (*pagirti*) [69₉₋₁₀]; *Pa–//mikintek* (*arba pa–//kinteimu turek vnt// manis*) [127₂₈ – 128₁₋₃]; *kad buwo diena* (*arba kad ißaußo*) [177₂₁₋₂₂]; *negreytos* (*tingios*) *širdies vnt tikie=//imo* [62₁₇],...). Jaknavičius dažnai vieną lenkišką žodį vertė dviem, o kartais ir trim lietuviškais atitikmenimis (p. 32). Lučinskienės duomenimis, leksinės gretybės yra būdingos tik Jaknavičiui priskiriamų vertimų daliai¹¹ (p. 32–33), o „anoniminiam vertėjui priskirtoje Evangelijų dalyje [jos] nevartojamos“ (p. 34).

⁹ Albertas Rosinas aptardamas rytų aukštaičių šnektose vartojamos moteriškosios giminės vienskiemenių įvardžių vienaskaitos vardininko formų *tó* ar *to* kilmė s prielaidas teigia, kad formos *to* galimybę būti išriedėjusiai iš įvardžiutinės rodytų vietoj *to* formos vartojama forma **to j* (Rosinas 1995: 110).

¹⁰ Lenkų k. daiktavardis *kat* pavartotas reikšme „budelis“ (Vaitkevičiūtė 1979: 181).

¹¹ Apie leksinių gretybų vartojimą 1647 m. leidime ir jų redagavimą 1674 m. leidime žr. Lučinskienė 2005.

Vertinant pačios parengėjos rašytus tekstus irgi nėra lengva aptikti užsilikusių redagavimo neapsižiūrėjimų. Iš jų galima būtų paminėti nebent sakinių „Rabikausko nurodoma, kad visą laiką iki 1635 metų kataloguose *concionator lithuanicus* nurodomas Jonas Jaknavičius“ (p. 12, 23 nuoroda), ar polonizmų *proveniencijos* (p. 23), *eventualus* („Aktyvioji gynyba reikalavo ne **eventualių** reformų ar abstraktaus beveik scholastinio katalikybės gynimo, reikėjo naujų, atsidavusių, įvairiapusiskai išsilavinusių įvairiakalbių žmonių [...]“ (p. 9) pavartojimą. Beje, be paskutinėje citatoje paryškinto žodžio kliūva ir kontrreformacijos, pavadintos junginiu *aktyvioji gynyba*, neišskyrimas pasviru šriftu ar kabutėmis, nors lenkiškame teksto variante „aktywne obrona“ nuosekliai skiriama kabutėmis (p. 37).

Knyga parengta su išmanymu ir atida, tad jos skaitytojams ir vartotojams lieka patiems skaityti ar vartyti 1647 m. evangelijas, belaukiant, kada bus išpildytas pateiktas pažadas „artimiausiu metu [...] išleisti Jaknavičiaus verstų perikopų žodžių indeksą“ (p. 7; 36).

Literatūra

- Lučinskienė, Milda. 2001a. Ne Jaknavičiui priskiriamų *Evangelijų* leksikos redagavimas 1674 metų *Ewangelie polskie y litewskie* leidime. *Acta Linguistica Lithuanica*, 45, 113–121.
- Lučinskienė, Milda. 2001b. Rytietybų redagavimas Jono Jaknavičiaus *Ewangelie polskie y litewskie* 1674 metų leidime. *Archivum Lithuanicum* 3, 117–128.
- Lučinskienė, Milda. 2003. Rašybos norminimo apraiškos 1647 ir 1674 metų *Ewangelie polskie y litewskie* leidimuose *Acta Linguistica Lithuanica*, 49, 51–59.
- Lučinskienė, Milda. 2005. 1647 ir 1674 metų *Ewangelie polskie y litewskie* leksika. *Prace Baltystyczne* 2, 53–64.
- Palionis, Jonas. 1967. *Lietuvių literatūrinė kalba*. Vilnius: Mintis.
- Rosinas, Albertas. 1995. *Baltų kalbų įvardžiai: morfologijos raida*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Rosinas, Albertas. 2001. *Mikalojaus Daukšos tekstų įvardžių semantinė ir morfologinė struktūra*, Vilnius: Mokslų ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vaitkevičiūtė, Valerija. 1979. *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Mokslas.

Jūratė Pajėdienė

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

juratep@ktl.mii.lt

JUBILEJAS – ANNIVERSARIES

Raineram Eckertam – 75

**Forsetzung des Gesamtverzeichnisses
der Wissenschaftlichen Publikationen
von Rainer Eckert (2000–2006)¹**

50. R. Ēkkert. Imennye sredstva vyraženiĵa v slavjanskich i baltiĵskich jazykach (Nomina agentis vmesto verbum finitum) in: Ētimologija 1997-1999. K semidesjatiletiju Olega Nikolaeviča Trubačeva. Otv. Red. Ž. Ž. Varbot, Moskva 2000, S. 216 – 224
51. (Bericht) 17. Konferenz der nordamerikanischen Baltistengesellschaft AABS in Washington, in: Zeitschrift für Slawistik (weiterhin: ZfSl), Bd. 46, H.1, Berlin 2001, S. 108 – 112
52. (Bericht) Rainers Eckerts. Baltisti Berlīnē godina Miervaldi Birzi, in: „Karogs“, 2, Rīga 2001, S. 227 – 228
53. (Bericht) Die IV. Konferenz über Baltische Studien in Europa in Tartu, in: Mitteilungen aus baltischem Leben, № 3 (195), 47. Jahrgang, September 2001, Riga 2001 S. 24 – 25
54. Aus der Phraseologie des Deutschen, Ostbaltischen und Russischen (*Über Stock und Stein* und seine Entsprechungen), in: Oameni și idei. Probleme de filologie (Omăgiu profesorului universitar doctor Onufrie Vințeler cu prilejul împlinirii vârstei de 70 de ani), Cluj - Napoca 2001, S. 83 – 87
55. Zur Erforschung der baltisch-slawischen Sprachbeziehungen im letzten halben Jahrhundert, in: Cinquant' anni di ricerche linguistiche: Problemi, risultati e prospettive per il terzo millennio. Atti del IX Convegno internazionale di linguisti, Milano, 8 – 9 - 10 ottobre 1998. A cura di Rosa Bianca Finazzi e Paola Tornaghi, Alessandria 2001, S. 255 – 269 /Sodalizio Glottologico Milanese. Istituto Lombardo Accademia di Scienze e lettere/

¹ Das „(Gesamt)verzeichnis der wissenschaftlichen Publikationen von Rainer Eckert“ erschien in: „Problemy frazeologii europejskiej“, vol. II., Redaktor serii : Andrzej M. Lewicki („Frazeologia a religia“ pod redakcją Andrzeja M. Lewickiego i Wojciecha Chlebdy), Wydawnictwo Energeia, Warszawa 1997, S. 24 – 49 und umfasst 369 Positionen. Ein „Nachtrag zum Gesamtverzeichnis der wissenschaftlichen Publikationen von Rainer Eckert (1996 – 2000)“ kam in der lettischen Zeitschrift „Baltu filoloģija“, X, Rīga 2001, S. 271 – 274 heraus mit den Positionen 1 – 49. Die vorliegende „Fortsetzung...“ führt diesen Nachtrag fort und weist somit eine fortlaufende Nummerierung auf (Positionen 50–105).

Ein „Verzeichnis der baltistischen Publikationen von Rainer Eckert“, die Jahre 1959 – 1998 betreffend und daher nicht vollständig, ist abgedruckt im Sammelband „Aspekte baltistischer Forschung“ (In honorem Rainer Eckert). Herausgeber: Jochen D. Range, Verlag Die Blaue Eule Essen 2000, S.285 - 298

56. Nachtrag zum Gesamtverzeichnis der wissenschaftlichen Publikationen von Rainer Eckert (1966 – 2000), in: Baltu filoloģija, X, Rīga 2001, S. 271 – 274
57. Different Ways of Borrowing from Slavic into Old Lithuanien, in: ZfSl, Bd.46, H.4, Berlin 2001, S. 413 - 417
58. (Rezension zu :) Balten – Slaven - Deutsche : Aspekte und Perspektiven kultureller Kontakte. Festschrift für Friedrich Scholz zum 70. Geburtstag, LIT-Verlag Münster – Hamburg – London 1999, 400 S. + XXXIX , in: ZfSl, Bd.46, H.4, Berlin 2001, S. 480 – 486
59. Semantisches und Phraseologisches mit „sieben; Sieb“ und „Regen; Schnee“ im Ostbaltischen und Russischen, in: „Slova, slova, slova...“ Mežvuzovskij sbornik naučnych trudov, posvjaščennyh 65-letiju so dnja roždenija doktora filologičeskich nauk professora Igorja Georgieviča Dobrodomova, Moskva – Smolensk 2000, S. 224-232
60. Zur Verehrung des Herdfeuers bei den Balten und zu einer litauischen Feuergottheit, in: Studia mythologica slavica, IV, Ljubljana 2001, S.253 – 263
61. Satzgliedwertige und satzwertige Phraseologismen aus der Sprache der lettischen Folklore, in: Mvnera linguistica et philologica Michaeli Hasiuk dedicata. Edenda cvravervnt J. Marcinkiewicz et N. Ostrowski, Poznań 2001, S. 89 – 98
62. (Rez.zu :) Birich, A. K., Mokienko, V. M. , Stepanova, L. I. : Slovar' russkoj frazeologii. Istoriko-ëtimologičeskij spravočnik, Sankt-Peterburg 1998,700 S. in: Russian Linguistics, XXV, (Den Haag) 2001, S.275 -279
63. Russkoe dialektnoe žitera ‚žizn' ‚ i ego ëtimologičeskoe ob-jasnenie, in: Hyperboreus. Studia classica, vol. 7, Fasc. 1 – 2. In memoriam A. J. Zaicev,Petropoli 2001, S. 419 – 424
64. (Zusammenfassung) Ostbaltisch * *baltas*, nicht nur ‚weiß‘, sondern auch ‚lieb, teuer‘, und Entsprechungen im Slawischen, in: 18 th Conference on Baltic Studies: “ The Baltic States in the Era of Globalization“. John Hopkins University Baltimore, MD, 6 – 8 June 2002, S.27 sowie in: Mitteilungen aus baltischem Leben, 48.Jahrgang, № 3 (199), Riga 2002, S. 6 – 7
65. (Rez. zu:) Aksamitaū, Anatol' . Prykazki i prymaūki. Tlumačal'ny sloūnik belaruskich prykazak i prymavak z archivaū, kafedral'nych zboraū, redkich vydannjaū XIX i XX stst. Minsk 2000, in: ZfSl, Bd.47, H.2, Berlin 2002, S.241 – 242

66. (Rez. zu:) Aksamitaū, Anatol'; Czurak, Maria. Słownik frazeologiczny białorusko-polski : Belaruska-pol'ski frazealogičny sloūnik. Warszawa 2000, in: ZfSl, Bd.47, H.2, Berlin 2002, S.242 – 244
67. (Rez. zu:) Levin-Steinmann, Anke. Thematisches phraseologisches Wörterbuch der russischen Sprache, Wiesbaden 1999, in: ZfSl, Bd.47, H.2, Berlin 2002, S. 244 – 245
68. 18. Konferenz über baltische Studien in Baltimore, in: Mitteilungen aus baltischem Leben, 48. Jahrgang, № 3 (199), Riga 2002, S.4 -6
69. (Nekrolog) In memoriam Terje Mathiassen, in: ZfSl, Bd.47, H.3, Berlin 2002, S.363 – 364
70. Phraseologismen in der Sprache der lettischen Folklore, in: Baltu filoloģija, XI (1), Rīga 2002, S.13 -26
71. Valdis Zeps und sein Werk über die lettisch-finnischen Konvergenzen, in: Baltu filoloģija, XI (1), Rīga 2002, S.155 – 159
72. Baltische Sprachen. Altpreußisch (S.589 – 596); Lettisch (S. 597 – 613); Litauisch (S. 615 – 631) in: Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens. Bd.10. Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens. Herausgegeben von Miloš Okuka unter Mitarbeit von Gerald Krenn, Wieser Verlag Klagenfurt / Celovec – Wien – Ljubljana 2002 (S.589 –631)
73. Nekotyre nabljudenija nad frazeologizmami russkoj feni i russkogo argo, in: „Slovo. Tekst. Czas“, VI, Nowa frazeologia w nowej Europie. Nowaja frazeologija v novej Evrope. Neue Phraseologie im neuen Europa. Materialy VI Międzynarodowej Konferencji Naukowej (Szczecin, 6 – 7 września 2001 r. Greifswald, 8 - 9 września 2001 r.) pod redakcją Michaila Aleksiejenki, Walerego Mokijenko, Harrego Waltera, Szczecin – Greifswald 2002, S.474 – 478
74. Ein mittelrussisches Sprichwort und seine mögliche Interpretation, in: „Slovo. Fraza. Tekst“ (K 60- letiju professora M. A. Alekseenko), Moskva 2002, S.166 – 170
75. In memoriam Akademiemitglied Oleg Nikolaevič Trubačev, in: ZfSl, Bd.48, H. 1, Berlin 2003, S.107 – 109
76. Nominalisierungstendenzen im Slawischen und Baltischen (Nomen actionis anstelle des Verbum finitum) in: ZfSl, Bd.48, H. 2, Berlin 2003, S. 257 – 266 (Beitrag zum 13. Internationalen Slawistenkongreß in Ljubljana)
77. (Zusammenfassung) Nominalisierungstendenzen im Slawischen und Baltischen (Nomen actionis anstelle des Verbum finitum), in: 13. Mednarodni slavistični kongres. Ljubljana, 15. – 21. avgusta 2003.

- Zbornik povzetkov, 1.Del : Jezikoslovje. Uredil France Novak, Ljubljana 2003, S.136
78. Litauisch, in: „Variationstypologie. Ein sprachtypologisches Handbuch der europäischen Sprachen“. Herausgegeben von Thorsten Roelcke, Walter de Gruyter Verlag, Berlin – New York 2003, S. 573 – 600
  79. Lettisch, in: „Variationstypologie. Ein sprachtypologisches Handbuch der europäischen Sprachen“. Herausgegeben von Thorsten Roelcke, Walter des Gruyter Verlag, Berlin - New York 2003, S. 601 – 622
  80. Ein Phrasem aus dem Dainalettischen, in: „Normen, Namen und Tendenzen in der Slavia“. Festschrift für Karl Gutschmidt zum 65. Geburtstag. Herausgeber: Volkmar Lehmann, Ludger Udolph, Verlag Otto Sagner, München 2004, S.161 -167
  81. Zum Analytismus in den baltischen Sprachen, in: „Die europäischen Sprachen auf dem Wege zum analytischen Sprachtyp“. Herausgegeben von Uwe Hinrichs unter Mitarbeit von Uwe Büttner (Euro-linguistische Arbeiten. Herausgegeben von Uwe Hinrichs, Bd.I), Harrasowitz Verlag Wiesbaden 2004, S.399 – 417
  82. (Zusammenfassung) Altschechische Lesefrüchte, in: „Slova a dějiny 2004“. Konference u příležitosti 80. narozenin Igora Němce. 28. – 30. června 2004 Praha (Program. Anotace příspěvků. Seznam účastníků), S.17
  83. (Bericht) Die 19.Konferenz der AABS in Toronto, in: Mitteilungen aus baltischem Leben, 50.Jahrgang, №3 (207), September, Riga 2004, S.19 – 20
  84. (Zusammenfassung) Wiedehopf und Kuckuck in den lettischen Volkliedern, in: Mitteilungen aus baltischem Leben, 50.Jahrgang, № 3 (207), September, Riga 2004, S.21 – 22
  85. Urovnevaja problematika i frazeologija (na materiale slavjanskich i baltijskich jazykov), in: Frazeologia slowiańska i inne płaszczyzny systemu językowego. Pod red. J. Bartoszewkiej, W. Mokienco, H. Waltera, Gdansk 2004, S.31 – 35
  86. Phrase and Idiom in Bretke's Old Lithuanian Bible, in: „Studies in Baltic and Indo-European Linguistics. In Honor of William R. Schmalstieg. Edited by Philip Baldi, Pietro U. Dini (Amsterdam Studies in the Theorie and History of Linguistic Science. General Editor E. F. Konrad Koerner, Series IV – Current Issues in Linguistic Theory, vol. 254), Amsterdam – Philadelphia 2004, S.51 – 62
  87. Wie ist die Bedeutung 'Birne' von altlettisch *oga* zu erklären? In: Baltu filologija, XIII (1), Riga 2004, 53 – 59
  88. (Bericht) Die 19. Konferenz der AABS in Toronto, in: Baltu filologija, XIII(1), Rīga 2004, S.137 – 139
  89. (Rez. zu:) G. Blažienė. Die baltischen Namen im Samland, Stuttgart 2000, 187 S. in: Namenkundliche Informationen 81/82, Leipzig 2002, S.323 – 326
  90. Altschechische Lesefrüchte, in: „Verba et historia“. Igoru Němcovi k 80. narozeninám. Editoři: Petr Nejedlý, Miloslava Vajdlová za spolupráce Borise Lehečky. (Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky), Praha 2005, S. 59 – 66
  91. Parömiologisches und Phraseologisches, in: „Grani slova“. Sbornik naučných statej k 65 – letiju prof. V. M. Mokienco, Moskva 2005, S.189 – 194
  92. (Rez. zu:) Anatolij Ivčenko, Sonja Wölke: Hornjoserbski frazeologiski słownik. Obersorbisches phraseologisches Wörterbuch. Verchneluzičkij frazeologičeskij slovar'. Ludowe nakladnistwo Domowina: Budyšin / Bautzen 2004, 572 S. in: Lětopis, Jahrgang 52, H.1, Bautzen 2005, S.264 – 166
  93. Rol' drevnerusskogo i russkogo fol'klornogo materiala pri izučeníi frazeologizma * *naglaja (skoraja) směrť*, in: Rossica Olomucensia XLII (za rok 2003), 2. část. Ročenka katedry slavistiky na filosofické fakultě University Palackého, Olomouc 2004, S.653 – 657
  94. Lettisch-russische Übereinstimmungen aus dem Bereich der folkloristischen Verwandtschaftsterminologie, in: La Torre di Babele. Rivista di letteratura e linguistica, № 2, Parma 2004, S. 217 – 222
  95. (Rez. zu) Studia etymologica Brunensia; vol.II. Editorcy: Ilona Janyšková, Helena Karlíková. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Etymologicke symposion Brno 2002...Praha 2003, 458 S. in: ZfSl, Bd. 50, H.2, Berlin 2005, S. 238 – 242
  96. (Zusammenfassung) Lettisch-litauische Parallelen aus der Sprache der Volkslieder, in: (Vilniaus universitetas) X. tarptautinio baltų kongreso „Baltų kalbų istorija ir tipologija“ pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23 – 24 d., Vilnius 2005, S.29
  97. (Bericht) Eine Vortragsreise nach Litauen und Lettland im Herbst 2005, in: Mitteilungen aus baltischem Leben, № 1 (213), 52.Jahrgang, März, Riga 2006, S. 3 – 6
  98. Russische Ergänzungen zu meinen Ausführungen über den Wiedehopf und Kuckuck im Dainalettischen, in: „Slovo v slovare i diskurse“. Sbornik naučných statej k 50- letiju Charri Val'tera, Moskva 2006, S. 503 – 506

99. (Zusammenfassung) Stock Phrases in Lithuanian and Latvian, in: AABS (Association for the Advancement of Baltic Studies, Inc.) 20 th Conference on Baltic Studies “Re-Imagining the Baltic Region : Perspectives on the Past, Present and Future”, June 15–17, 2006, Washington, DC, S. 35
100. (Nekrolog) Akademiemitglied Vladimir Nikolaevič Toporov, in : ZfSl, Jg. 51, H.3, Berlin 2006, S. 347–350
101. Dainalettische Phraseologie, in : *Navicula litterarum Balticarum*. Philologische Baltikum-Studien für Jochen D. Range zum 65. Geburtstag. Herausgegeben von Stephan Kessler und Christiane Schiller, Harrassowitz Verlag Wiesbaden 2006, S. 101–105
102. Zu urslaw. * *tjudjb(jb)*, fremd’ und lett. folkl. *tautas*, der Freier (junge Mann aus fremdem Geschlecht)’ in : *Studia etymologica Brunensia* 3. Editorky : Ilona Janyšková, Helena Karlíková, Praha 2006, S. 87–95
103. Lettisch *aut kājas* und seine Entsprechungen im Litauischen und Slawischen, in : *Studi linguistici in onore di Roberto Gusmani, a cura di R. Bombi, G. Cifoletti, F. Fusco, L. Innocente, V. Orioles*, Edizioni dell’ Orso, Alessandria 2006, S. 697–705

Ergänzungen zum Gesamtpublikationsverzeichnis

104. (müßte nach Position 53 stehen) Eine frühe Arbeit von V. M. Illič-Svityč, in: *Linguistische Arbeitsberichte (LAB)*, Leipzig 1976, S. 96–99
105. /Zu Position 166 (Monographie) *Studien zur historischen Phraseologie der slawischen Sprachen (unter Berücksichtigung des Baltischen)*, München 1991/ sind zwei Rezensionen zu ergänzen: a) Ulrich Obst, in: *Kritikon Litterarum* 21 (1994), S.125–128 ; b) Jonas Paulauskas, in: *Baltistica* XXX (2), Vilnius 1995, S. 105–107

Sastādījis autors